DUMLUPINAR ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

DUMLUPINAR UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

DPUJSS

Sayı: 45
Temmuz 2015

Number 45
Julay 2015

Sahibi / Owner
Prof. Dr. Remzi GÖREN
Dumlupınar Üniversitesi Rektörü

Editörler / Editors
Doç. Dr. Niyazi KURNAZ
Yrd. Doç. Dr. Hakan ARIDEMİR
Yrd. Doç.Dr. Özer ÖZÇELİK

Yayın Kurulu / Editorial Board
Prof. Dr. Kemal DEMİRCİ
Doç. Dr. Mustafa DURMAN
Yrd. Doç. Dr. Hacı Murat ARABACI

Dergi Sekretaryası / Secretary of Journal
Arş. Grv. Zeynep SEVİNÇ
Arş.Grv. Fadime ÇELİK

Yazışma Adresi / Correspondence Address:
Sosyal Bilimler Dergisi
Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya-Türkiye
Tel: 0 274 265 20 31
sbe@dpu.edu.tr

ISSN
1302–1842

DUMLUPINAR ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
DUMLUPINAR UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES
SAYI 45, TEMMUZ 2015 / NUMBER 45, JULY 2015

Her hakkı saklıdır. Sosyal Bilimler Dergisi Ocak, Nisan, Temmuz ve Ekim aylarında olmak üzere yılda dört kez yayınlanan, EBSCOhost, ULAKBİM/Sosyal Bilimler Veri Tabanında ve ASOS İndekste taranan uluslararası hakemli bir dergidir. Sosyal Bilimler Dergisi'nde yayınlanan makalelerdeki görüş ve düşünceler yazarların kendi kişisel görüşleri olup, hiçbir şekilde Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün veya Dumlupınar Üniversitesi'nin görüşlerini ifade etmez. Makaleler sadece referans verilerek kullanılabilir.
Kapak Tasarımı: Adem DÖNMEZ

DUMLUPINAR ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
DUMLUPINAR UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES
SAYI 45, TEMMUZ 2015 / NUMBER 45, JULY 2015

45.SAYI HAKEM LİSTESİ

PROF. DR. ABDULLAH YILMAZ	BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
PROF. DR. CEMAL ELİTAŞ	YALOVA ÜNİVERSİTESİ
PROF. DR. GÖKTUĞ CENK AKKAYA	DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
PROF. DR. HALUK SELVİ	SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
PROF. DR. HASAN BASRİ KARADENİZ	DUMLUPINAR ÜNİVERSİTESİ
PROF. DR. HÜSEYİN ERGİN	DUMLUPINAR ÜNİVERSİTESİ
PROF. DR. İSMAİL ALBAYRAK	SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
PROF. DR. KEMALEDDİN KUZUCU	MARMARA ÜNİVERSİTESİ
PROF. DR. MEHMET DEMİREZEN	HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
PROF. DR. MEHMET EMİN İNAL	AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
PROF. DR. ÖMER FARUK İŞCAN	ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
PROF. DR. RAFET AKTAŞ	YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ
PROF. DR. RAMAZAN KILIÇ	DUMLUPINAR ÜNİVERSİTESİ
PROF. DR. TUNCAY GÜLOĞKU	YALOVA ÜNİVERSİTESİ
DOÇ. DR. AYDIN KAYABAŞI	DUMLUPINAR ÜNİVERSİTESİ
DOÇ. DR. BANU AKTÜRKOĞLU	HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
DOÇ. DR. BEYHAN ZABUN	GAZİ ÜNİVERSİTESİ
DOÇ. DR. EZGİ AKTAR DEMİRTAŞ	OSMANGAZİ ÜNİVERSİTESİ
DOÇ. DR. FARUK TUNCER	MARMARA ÜNİVERSİTESİ
DOÇ. DR. KÜRŞAD YILMAZ	DUMLUPINAR ÜNİVERSİTESİ
DOÇ. DR. METE SEZGİN	SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
DOÇ. DR. MURAT HİSMANOĞLU	UŞAK ÜNİVERSİTESİ
DOÇ. DR. MURAT YILDIRIM	KARABÜK ÜNİVERSİTESİ
DOÇ. DR. ÖZLEM DURGUN	İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
DOÇ. DR. SELMA ELYILDIRIM	GAZİ ÜNİVERSİTESİ
DOÇ. DR. SÜLEYMAN UYAR	AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
YRD. DOÇ. DR. MÜBERRA YURDAKUL	DUMLUPINAR ÜNİVERSİTESİ
YRD. DOÇ. DR. RECEP YILDIZ	YALOVA ÜNİVERSİTESİ
YRD. DOÇ. DR. SÜLEYMAN EMRE ÖZCAN	DUMLUPINAR ÜNİVERSİTESİ
YRD. DOÇ. DR. TUĞBA SARAÇ	OSMANGAZİ ÜNİVERSİTESİ
YRD. DOÇ. DR. ZÜBEYİR BAĞCI	PAMUKKALE ÜNİVERSİTESİ

DUMLUPINAR ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
DUMLUPINAR UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES
SAYI 45, TEMMUZ 2015 / NUMBER 45, JULY 2015

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

1.MULTI-CRITERIA DECISION MAKING METHODOLOGY FOR COURSE EVALUATION AND SELECTION IN BOLOGNA PROCESS

Özden ÜSTÜN, Şafak KIRIŞ, Derya DELİKTAŞ 1-9

2.MÜZEKART KULLANICILARININ YARAR ALGILARI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA: AYASOFYA VE TOPKAPI MÜZELERİ ÖRNEĞİ

Sema EKİNCEK, Reşat ARICA, Begüm İLBAY 10-23

3.VOLATILITY TRANSMISSION OF CREDIT DEFAULT SWAP (CDS) RISK PREMIUMS

Mert URAL, Erhan DEMİRELİ 24-33

4.TÜKETİCİLERİN KÜRESEL MARKA ALGISI VE SATIN ALMA NİYETİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Ercan TAŞKIN, Cevat SÖYLEMEZ 34-48

5.KUR'ÂN BÜTÜNLÜĞÜ İÇİNDE YAHUDİ VE HIRİSTİYANLAR VE BİR MÜSLÜMAN OLARAK ONLARA KARŞI TAVRIMIZ

Davut AYDÜZ 49-56

6.KEYNESYEN GÖRÜŞ İLE MONETARİST GÖRÜŞÜN YÖNTEM FARKLILIKLARI ÜZERİNE BİR İNCELEME: 1929 KRİZİ ÖRNEĞİ

İsmail KÜÇÜKAKSOY, Elif ERCAN 57-72

7.DÜNYA'DA VE TÜRKİYE'DE YEMİNLİ MALİ MÜŞAVİRLİK MESLEĞİ: SORUMLULUKLARI, SORUNLARI VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ
Tansel ÇETİNOĞLU 73-85

8.ADAPAZARI'NDA HİLÂL-İ AHMER CEMİYETİ'NİN KURULUŞU VE FAALİYETLERİ (1914-1922)
Bülent CIRIK 86-103

9."SOKAK ÇOCUKLARI" PROBLEMİ VE BU PROBLEME YÖNELİK UYGULANAN POLİTİKALAR (TÜRKİYE – HİNDİSTAN ÖRNEĞİ)

Sami ŞENER, MERYEM SERDAR 104-117

10.PRENS SABAHATTİN VE ADEM-İ MERKEZİYETÇİLİK ANLAYIŞI

Feyzullah ÜNAL, Soner KAVUNCUOĞLU 118-129

11.AKADEMİK USULSÜZLÜK: SINIF ÖĞRETMENİ ADAYLARININ DENEYİMLERİ

Baykal BİÇER, Muhammet ÖZDEN, Döndü ÖZDEMİR ÖZDEN 130-143

12.DİNLEME BECERİSİ ÖĞRETİMİ YA DA KÜLKEDİSİ SİNDERELLA

Ayhan KAHRAMAN 144-159

13.YÖNETİCİNİN GÜÇ KAYNAĞI İLE ÇALIŞANLARIN ÖRGÜTE DUYDUĞU GÜVEN ARASINDAKİ İLİŞKİ

Ayşem ÇALIŞKUR 160-174

14.DEVLET TEŞVİK VE YARDIMLARININ TMS 20 KAPSAMINDA MUHASEBELEŞTİRİLMESİNE YÖNELİK DEĞERLENDİRMELER

Emin ZEYTİNOĞLU, Seçkin GÖNEN 175-189

15.KAPASİTE KULLANIM ORANININ CARİ İŞLEMLER DENGESİNE ETKİSİ: PANEL VERİ ANALİZİ

Mustafa ÜNVER 190-202

MULTI-CRITERIA DECISION MAKING METHODOLOGY FOR COURSE EVALUATION AND SELECTION IN BOLOGNA PROCESS

Ozden USTUN
Dumlupınar University, Faculty of Engineering, Department of Industrial Engineering, Kutahya, Turkey, ozden.ustun@dpu.edu.tr
Safak KIRIS
Dumlupınar University, Faculty of Engineering, Department of Industrial Engineering, Kutahya, Turkey, safak.kiris@dpu.edu.tr
Derya DELIKTAS
Dumlupınar University, Faculty of Engineering, Department of Industrial Engineering, Kutahya, Turkey, deryadeliktas@hotmail.com

ABSTRACT: The Bologna process is the creation of the European Higher Education Area by making academic degree standards and quality assurance standards more comparable and compatible throughout Europe. The universities aimed to be in the European Higher Education Area have to adapt their systems to the Bologna process. One of the main problems in the adaptation process is to evaluate and select the courses by considering the stakeholders' opinions and Bologna process' restrictions. In this study, a multi-criteria decision making methodology is proposed to solve the course evaluation and selection problem. The proposed multi-criteria decision making methodology is applied to a graduate program of an Industrial Engineering Department.

Key words: Multi-criteria decision making, Analytical Hierarchy Process, course evaluation, group decision making, Bologna process.

JEL Format: C44, I23

BOLOGNA SÜRECİNDE DERS DEĞERLENDİRME VE SEÇİMİ İÇİN ÇOK ÖLÇÜTLÜ KARAR VERME YÖNTEMİ

ÖZET: Bologna süreci, akademik değerlendirme ve kalite güvence standartlarını Avrupa'da daha uyumlu ve daha karşılaştırılabilir yaparak Avrupa Yükseköğretim Alanı'nı oluşturma olarak tanımlanır. Avrupa Yükseköğretim Alanı'nda olmayı amaçlayan üniversiteler, sistemlerini Bologna sürecine adapte emek zorunda kalmışlardır. Adaptasyon sürecindeki ana problemlerden biri, Bologna sürecinin kısıtlarını ve paydaşların düşüncelerini dikkate alarak derslerin değerlendirilmesi ve seçilmesidir. Bu çalışmada çok ölçütlü karar verme yöntemi, dersleri değerlendirme ve seçme problemini çözmek için önerilmiştir. Önerilen çok ölçütlü karar verme yöntemi, bir Endüstri Mühendisliği Bölümü'nün lisans programına uygulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Çok ölçütlü karar verme, Analitik Hiyerarşi Süreci, ders değerlendirme, grup karar verme, Bologna süreci.

JEL Kodu: C44, I23

1. Introduction

Increasing competition in global markets urges universities to put more emphasis on student training process. Nowadays, the students should be trained not only for local but also global markets to cope with the competition. The stakeholders of the universities are the government, the industry, the management of the university, the society and the students. Naturally, all of the stakeholders have some requests and these requests cause varied expectations in the training system such as contribution to the economy, qualified education, expertise, communication skills, creativity, multicultural personality and leadership. These properties can be met by the universities with the qualified education.

Universities are divided into different departments based on special education fields. These departments have individual plans and programs to reach their aims depend on the strategic plan of the university. There should be harmony within the same departments among the universities for collaborations and accreditations. One of the strategic decisions to provide the harmony is the adaptation of the Bologna Process.

According to Cano (2010), the aim of the Bologna Process is to create a European Higher Education Area (EHEA) based on quality assurance, student-centered, life-long learning-oriented and compatible with each other. This European Higher Education Area is envisaged as an open space that allows students, graduates, and higher education staff to benefit from unhampered mobility and equitable access to high quality higher education. The main ideas of such an open space are mutual recognition of degrees and other higher education qualifications, and European cooperation in quality assurance.

The Bologna Process derived its name from the Bologna Declaration, which was signed on 19 June 1999 by ministers in charge of higher education from 29 European countries. The Bologna Process was taken forward through a work program that received orientations from biannual ministerial conferences Prague 2001, Berlin 2003, Bergen 2005, London 2007, Leuven 2009, and Budapest and Vienna 2010. Today, the Process combines with 47 countries, all party to the European Cultural Convention, that cooperate in a flexible way, involving also international organizations and European associations representing higher education institutions, students, staff and employers.

The main lines of action in the Bologna Process are the Qualifications Frameworks (QF), Quality Assurance (QA), Recognition and the European Credit Transfer and Accumulation System (ECTS) and Diploma Supplement (DS) implementations, Mobility, Lifelong Learning Program (LLLP), Joint Degrees and the Social Dimension.

Turkey was involved in Bologna process with Prague Declaration in 2001. Turkey is undertaking steps to enact various instruments of those lines of action. To facilitate integration with the Process, ECTS was defined and accepted by many higher education institutions. Among five applicant higher education institutions in the European Higher Education Area, Karadeniz Teknik University and Sakarya University were awarded ECTS Label in 2010. The Short Cycle in Turkey requires an accumulation of 120 ECTS credits (2 years), the First Cycle requires an accumulation of 240 ECTS credits (4 years), with 90-120 ECTS credits required for the Master's and 180-240 ECTS credits for the Doctorate. Further work is being carried out on defining the learning outcomes of field based qualifications and program based qualifications. Fields in Turkish Higher Education Qualifications Framework are defined by taking The International Standard Classification of Education (ISCED) as a reference point. Working groups are established for each of the main fields. After completing this work, program based qualifications will be defined. According to the timetable prepared, The Framework for Higher Education Qualifications in Turkey will start to be implemented in all of the higher education institutions in 2012 (YÖK).

In the literature, there are few studies related to the adaptation of the Bologna process in Turkey. Kabakçı et al. (2010) determined the program outcomes of Computer Education and Instructional Technology (CEIT) department at Anadolu University in Turkey and evaluated the program outcomes by view of the educational partners of CEIT to meet the needs mentioned. Grossman et al. (2010) studied on teacher education accreditation in Turkey. Erişen et al. (2009) determined the professional development needs of the academic staff working at the process of educating teachers to vocational education in Turkey. Gül et al. (2010) reviewed the main trends and policies in higher education, and explored the dimensions of internationalization and the future of higher education. In addition, Soota et al. (2009) selected the curricular topics using the QFD and AHP approaches. For this purpose, the change in the landscape of higher education and the roles and autonomy of higher education institutions were analyzed.

In this study, the adaptation of the Bologna process in the industrial engineering department for the graduate program at Dumlupınar University is analyzed. The study is especially focused on the course selection problem according to the expectations of the related stakeholders. Lots of criteria can be appeared by considering the stakeholders' opinions. The course selection problem is a multi-criteria decision making (MCDM) problem. The qualifications defined in the Bologna process are considered as criteria in the course selection process.

In the next section the materials and methods are described with a case study and then, the obtained results are given in Section 2. Finally Section 3 concludes with some remarks.

2. Material and Methods

In this section, the proposed approach is applied for evaluation and selection of courses in Industrial Engineering Department according to the Bologna process. The AHP and the SAW approaches are proposed to solve this problem.

2.1 The Bologna Process in the Industrial Engineering Department

Dumlupınar University started their studies related to the Bologna process on 15th May 2009. The Engineering Faculty and the Industrial Engineering Department also began the adaptation studies simultaneously. Firstly, the information meetings are performed by the different levels of managements. Then the following stages are determined for the adaptation of the Bologna process in the department.

Stage 1. The strategic plan is updated based on the decision of the Bologna process adaptation.
Stage 2. The qualifications of the graduate program are defined by brainstorming techniques with the stakeholders as given in Table 1.
Stage 3. The candidate courses are determined by analyzing the other same departments in Turkey and the abroad.
Stage 4. The course information forms are designed to evaluate the candidate courses by including the qualifications, course outlines, references, evaluation percentages, workloads and ECTS.
Stage 5. The course information forms are filled by the lecturers and the course evaluation results are obtained via Likert scale.
Stage 6. The qualifications are evaluated by the stakeholders.
Stage 7. The scores of the courses are calculated.
Stage 8. The compulsory and elective courses are determined based on the scores.

2.2 The Multi-Criteria Decision Making Methodology

Different alternatives and the criteria are defined based on various points of view from stakeholders. Then, a finite set of alternatives can be evaluated in terms of multi-criteria. Choosing a suitable method to measure the criteria can help the decision makers to process the cases to be evaluated and determine the priorities of the alternatives. Like most cases of evaluation, a number of criteria have to be considered. Consequently, the course selection can be regarded as an MCDM problem. There are multiple criteria, various courses and multiple decision makers in the problem. All of the candidate courses can be included into the course plan of the department. But the total ECTS load is restricted with 240 in the Bologna process.

In this case, the most critical step of the adaptation process for the department is the determination of the candidate courses' priorities to prepare the course plans. On the other hand, the courses titled as Turkish Language I-II and History of Revolution and Principle of Atatürk I-II are defined as compulsory by the Council of Higher Education (YÖK). Therefore, the evaluation of these courses is not required in the study.

In the study, the Analytic Hierarchy Process (AHP) and the Simple Additive Weighting (SAW) approaches are combined to construct the course plans. The priorities of the criteria are determined by the AHP and the candidate courses are evaluated by the SAW.

2.1.1 Analytic Hierarchy Process (AHP)

AHP is a structured technique to solve the complex decisions. It was developed by T.L. Saaty (1980) as a decision-making approach that involves multiple choice criteria into a hierarchy. AHP evaluates the relative importance of these criteria, compares alternatives for each criterion and determines an overall ranking of the alternatives. Saaty (1980, 1991) developed the following steps for applying the AHP:

Step 1. Define the problem and the goal.
Determining the priorities of the qualifications is the goal of this study.

Step 2. Structure the hierarchy of the problem.

The AHP hierarchy is given in Figure 1. The qualifications are divided into two criteria as Vocational education and technical sciences (VE&TS) and Social sciences (SS).

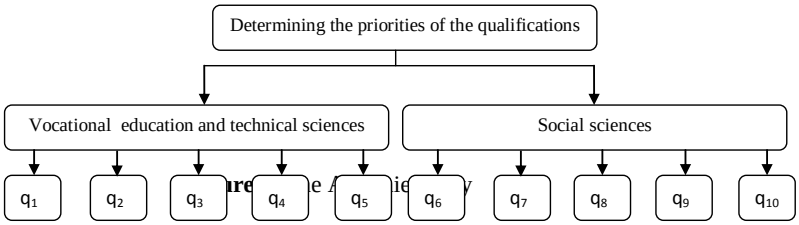

Figure 1. The Analytic Hierarchy

Table 1. The qualifications defined for the Industrial Engineering Department

ID	The qualifications
q_1	Engineering graduates with sufficient theoretical and practical background for a successful profession and with application skills of fundamental scientific knowledge in the engineering practice
q_2	Engineering graduates with skills and professional background in describing, formulating, modeling and analyzing the engineering problem, with a consideration for appropriate analytical solutions in all necessary situations
q_3	Engineering graduates with the necessary technical, academic and practical knowledge and application confidence in the design and assessment of machines or mechanical systems or industrial processes with considerations of productivity, feasibility and environmental and social aspects.
q_4	Engineering graduates with the practice of selecting and using appropriate technical and engineering tools in engineering problems, and ability of effective usage of information science Technologies, Ability of designing and conducting experiments, conduction data acquisition and analysis and making conclusions
q_5	Engineering graduates who are aware of the importance of safety and healthiness in the project management, workshop environment as well as related legal issues
q_6	Ability of identifying the potential resources for information or knowledge regarding a given engineering issue The abilities and performance to participate multi-disciplinary groups together with the effective oral and official communication skills and personal confidence
q_7	Ability for effective oral and official communication skills in Turkish Language and, at minimum, one foreign language
q_8	Engineering graduates with motivation to life-long learning and having known significance of continuous education beyond undergraduate studies for science and technology
q_9	Engineering graduates with well-structured responsibilities in profession and ethics
q_{10}	Consciousness for the results and effects of engineering solutions on the society and universe, awareness for the developmental considerations with contemporary problems of humanity

Step 3. Determine the sample size (n) of the problem by using Eq(1) used in Aktar et al. (2009) where p and (1-p), α and e stand for the ratio of preferring (p=0.20) and not preferring (1-p) the department graduates, the significance level (α=0.05) and error (e=0.10), respectively.

$$n = \frac{Z_{\alpha/2}^2 p(1-p)}{e^2} \quad \ldots \quad (1)$$

The sample size is calculated as 61. In the study, the sample size is taken as 66 stakeholders.

Step 4. Construct a set of pair-wise comparison matrices (size n×n) of each qualification for stakeholders by using Table 2. The pair-wise comparisons are done in terms of which element dominates the other. Combine the pair-wise comparison matrices of each qualification for stakeholders by using geometric mean.

Table 2. Pair-wise comparison scale for AHP preferences used in Saaty (1980, 1991)

Numerical rating	Verbal judgments of preferences
9	Extremely preferred
8	Very strongly to extremely
7	Very strongly preferred
6	Strongly to very strongly
5	Strongly preferred
4	Moderately to strongly
3	Moderately preferred
2	Equally to moderately
1	Equally preferred

The pair-wise matrices are combined by using geometric mean as given in Figure 2. In Figure 2(a), it can be seen that VE&TS is equally-moderately preferred than SS. The other comparisons can be described in the similar way. The red numbers show the reciprocal values.

Step 4. There are n(n-1)/2 judgments required to develop the set of matrices in step 3. Reciprocals are automatically assigned in each pair-wise comparison.

Step 5. Hierarchical synthesis is now used to weight the eigenvectors by the weights of the criteria and the sum is taken over all weighted eigenvector entries corresponding to those in the next lower level of the hierarchy.

	Vocational education&Technical sciences	Social sciences
Vocational education&Technical sciences		1,92
Social sciences	Incon: 0,00	

(a) Pair-wise comparison matrix for criteria

	q1	q2	q3	q4	q5
q1		2,25	1,9	1,96	1,31
q2			1,27	1,14	2,16
q3				1,34	1,73
q4					2,65
q5	Incon: 0,01				

	q6	q7	q8	q9	q10
q6		1,38	1,21	2,18	1,53
q7			1,38	1,52	1,09
q8				2,07	1,32
q9					1,5
q10	Incon: 0,00				

(b) Pair-wise comparison matrix for VE&TS (c)Pair-wise comparison matrix for SS

Figure 2. Aggregate pair-wise comparison matrices

Step 6. The consistency is determined by using the eigenvalue, λ_{max}, to calculate the consistency index, CI as follows: CI= (λ_{max} – n)/(n -1), where n is the matrix size. Judgment consistency can be checked by taking the consistency ratio (CR) of CI with the appropriate RI value in Table 3. The CR is acceptable, if it does not exceed 0.10. If it is more, the judgment matrix is inconsistent. To obtain a consistent matrix, judgments should be reviewed and improved.

Table 3. Average random consistency (RI) used in Saaty (1980)

Size of matrix	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Random consistency	0	0	0.58	0.90	1.12	1.24	1.32	1.41	1.45	1.49

The inconsistency ratios of the aggregate pair-wise comparison matrices are smaller than 0.1 as can be seen in Figure 2.

Step 7. Steps 4-6 are performed for all levels in the hierarchy.

Professional commercial software, Expert Choice, developed by Expert Choice, Inc. can be used for all calculations. Expert Choice software is a tool for decision analysis prepared based on AHP. The weights of the criteria and the qualifications are determined by using Expert Choice and the results are given in Figure 3. The VE&TS is two times more important than the SS. The qualifications of 2 and 4 are more important than the others.

The obtained weights of the qualifications are used to calculate the scores of the candidate courses by using SAW.

2.1.2 Simple Additive Weighting (SAW)

Simple Additive Weighting method is one of the simple approaches used in MCDM problems. The candidate courses are evaluated according to the each qualification by using Likert scale.

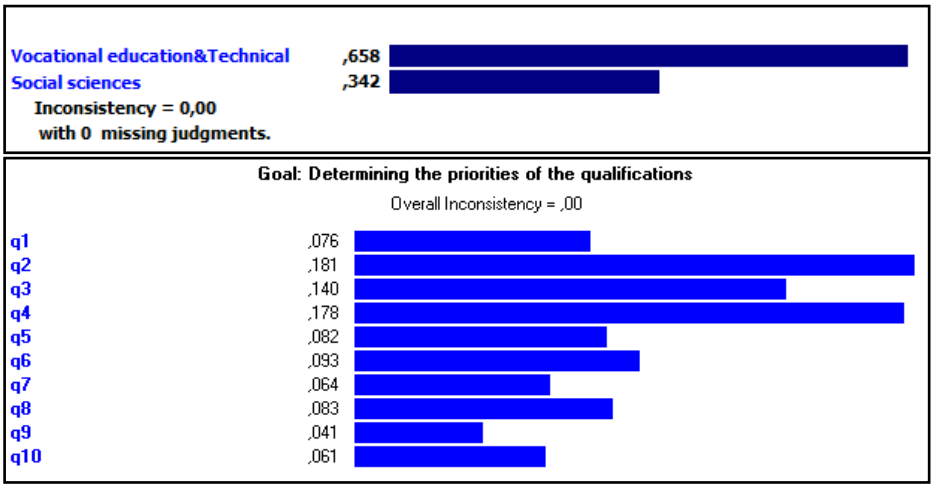

Figure 3. Weights of the criteria and the qualifications

The Likert scale is a useful method that allows the researcher to quantify opinion based items. Questions are typically grouped together and rated based on a five-point scale. This scale typically ranges in order from one extreme to the other, such as (1) very interested; (2) somewhat interested; (3) unsure; (4) not very interested; and (5) not interested at all. An example evaluation form for the course of "Introduction to Industrial Engineering (IEE)" is given in Table 4.

Table 4. Evaluation form for a candidate course

ID	Likert scale				
	1	**2**	**3**	**4**	**5**
q_1	X				
q_2					X
q_3					X
q_4				X	
q_5				X	
q_6					X
q_7				X	
q_8				X	
q_9					X
q_{10}					X

The scores of the candidate courses are calculated by using Eq. (2).

$$S_i = \sum_{j=1}^{10} w_j v_{ij} \quad i = 1,2,\ldots,71 \quad j = 1,2,,\ldots,10 \qquad \ldots \qquad (2)$$

S_i is the score of the candidate course based on the qualifications. w_j is the weight of the jth qualification obtained by the AHP approach and v_{ij} is the Likert scale value of ith course according to j^{th} qualification.

The score of the IEE can be calculated as the following:

S_{11}=(1x0.076)+(5x0.181)+(5x0.14)+(4x0.178)+(4x0.082)+(5x0.093)+(4x0.064)+(4x0.083)+(5x0.041)+(5x0.061) = 4.284

The other scores can be calculated in the similar way. The scores and the ECTS values of the candidate courses are given in the Appendix.

In the Bologna process, ECTS value of the courses in the graduate program is restricted with 240. The elective courses have to be at least % 25 of the total ECTS in the program. Therefore, the elective courses should be at least 60 ECTS. In addition, the compulsory courses defined by the YÖK have totally 8 ECTS. In this case, the compulsory courses should be at most 172 ECTS. The candidate courses are ranked in descending order based on the scores as given in Appendix. As a result of the MCDM approach, the courses titled Engineering Analysis, Engineering Project and Engineering Design are determined as the most preferred courses based on the defined qualifications. These courses especially are emphasized on the integration of the theory, application and management of the Industrial Engineering subjects. These courses are given by all the lecturers at the same semester in the department, so these courses can be defined as elective courses.

The compulsory courses are selected respectively except Engineering Analysis, Engineering Project and Engineering Design from i=4 to 35. In this way, the sum of the ECTS value of the selected compulsory courses becomes 165.

The courses from i=36 to 67 can be defined as the elective courses. The ideal situation is to include all of the elective courses into the program. But unfortunately, it cannot be possible to open all of the courses because of the lecturers' availability. In the program, it is proposed to give priority to the courses which have higher scores to satisfy the stakeholders. In this case, the courses can be included into the program by considering the scores.

3. Conclusion

In this study, a novel approach is applied to course evaluation and selection problem in Bologna process. This problem is a common issue for higher education systems in Bologna process with 47 countries. An MCDM approach consists of the AHP and the SAW approaches is proposed to solve the problem and a case study is applied to a graduate program of an Industrial Engineering Department.

In evaluating the candidate courses, multi-criteria are defined in Bologna process as the qualifications. Firstly, the AHP approach is used to determine the priorities of the qualifications by considering the stakeholders' opinions. The priorities of the qualifications may vary from program to program and have influence on the selection process of the courses. The candidate courses are evaluated based on the qualifications by the lecturers. Then, the scores of the candidate courses are calculated by using SAW approach.

The proposed approach provides a flexible decision making process by considering multi-criteria and group decision making with stakeholders. The proposed graduate program can be improved by considering the Industrial Engineering programs of both national and international universities. The final decision can be made by the management of the department with minor adjustments based on the system constraints and requirements. Therefore, a satisfactory graduate program can be obtained.

The approach can be easily adapted to the different programs. On the other hand, the course evaluation and selection problem can be solved by the other MCDM approaches as a future work.

References

Aktar Demirtas, E., Anagun, A.S. and Koksal, G. (2009). Determination of optimal product sytles by ordinal logistic regression versus conjoint analysis for kitchen faucets", International Journal of Industrial Ergonomics 39, 866-875.

Cano, M.D. (2010). Students' Involvement in Continuous Assessment Methodologies: A Case Study for a Distributed Information Systems Course, IEEE Transactions on Eduation. DOI: 10.1109/TE.2010.2073708.

Erişen, Y., Çeliköz, N., Kurtkan Kapıcıoğlu, M.O., Akyol, C. and Ataş, S. (2009). The needs for professional development of academic staff at vocational education faculties in Turkey, Procedia Social and Behavioral Sciences 1, 1431–1436.

"Expert Choice software and manual", Expert Choice, Inc., 4922 Elsworth Ave., Pittsburgh, PA 15213, USA.

Grossman, G.M., Sands, M.K. and Brittingham, B. (2010). Teacher education accreditation in Turkey: The creation of a culture of quality, International Journal of Educational Development 30,102–109.

Gül, H., Gül, S.S., Kaya, E. and Alican, A. (2010). Main trends in the world of higher education, internationalization and institutional autonomy, Procedia Social and Behavioral Sciences 9,1878–1884,1877-0428, Elsevier Ltd., DOI:10.1016/j.sbspro.2010.12.417.

Kabakçı,I., Kılıçer,K., Birinci,G., Şahin,M.C. and Odabaşı,H.F. (2010). A new step in Turkish higher education system: Program outcomes, Procedia Social and Behavioral Sciences 9,2010,76-80.

Saaty, T.L. (1980). The Analytic Hierarchy Process, McGraw-Hill, New York.

Saaty, T.L. (1985). Decision making for leaders, Belmont, California: Life Time Leaning Publications.

Saaty, T.L. (1990). How to make a decision: the analytic hierarchy process, European Journal of Operational Research, North-Holland;48:9±26.

Saaty, T.L. and Kearns, K.P. (1991). Analytical planning: the organization of systems, The analytic hierarchy process series,vol. 4RWS, Publications Pittsburgh, USA.

Soota, T., Singh, H. and Mishra, R.C. (2009). Selection of curricular topics using framework for enhanced quality function deployment, International Journal Of Industrial Engineering-Theory Applications and Practice ,Vol:16, Issue:2, Pages: 108-115 .

"Yükseköğretim Kurumu-YÖK. The higher education system in Turkey."Retrieved September 25, 2010[Online].Available:http://www.yok.gov.tr/katalog/The_higher_education_system_in_turkey.pd

Appendix. The scores and the ECTS values of the candidate courses

i	Course Name	S_i	ECTS	i	Course Name	S_i	ECTS
1	Engineering Analysis	4.871	8	**35**	Chemistry	3.398	5
2	Engineering Project	4.871	5	**36**	Cost Accounting	3.375	5
3	Engineering Design	4.871	6	**37**	Decision Analysis	3.373	5
4	Manufacturing Systems	4.747	4	**38**	Productivity Management	3.331	5
5	Operations Research I	4.615	6	**39**	Effective Communication	3.328	5
6	Production Management	4.571	4	**40**	Service Systems	3.318	5
7	Production Planning and Control	4.571	6	**41**	Technical English I	3.318	5
8	Quality Control	4.354	5	**42**	Technical English II	3.318	5
9	Ergonomics	4.333	5	**43**	Human Resource Management	3.299	5
10	Material Science	4.320	5	**44**	Logistics Management	3.295	5
11	Introduction to Industrial Engineering	4.284	4	**45**	Computer Programming and Its Applications	3.293	5
12	Work Study	3.874	4	**46**	Artificial Neural Networks	3.293	5
13	Systems Analysis and Design	3.810	5	**47**	Computer Aided Design and Manufacturing	3.293	5
14	System Simulation	3.810	5	**48**	Fuzzy Logic	3.293	5
15	Thermodynamics	3.809	5	**49**	Visual Basic and Its Applications	3.293	5
16	Management and Organization	3.714	4	**50**	Decision Support Systems	3.293	5
17	Facility Design and Planning	3.673	6	**51**	Investment Analysis	3.118	5
18	Technical Drawing	3.657	5	**52**	Energy Management	3.111	5
19	Operations Research II	3.580	6	**53**	Genetic Algorithms	3.089	5
20	Physics I	3.562	6	**54**	Scheduling	3.075	5
21	Mathematics I	3.562	6	**55**	Foreign Language I	2.985	4
22	Physics II	3.562	6	**56**	Foreign Language II	2.985	4
23	Mathematics II	3.562	6	**57**	Supply Chain Management	2.98	5
24	Mathematics III	3.562	6	**58**	Design of Experiment	2.945	5
25	Probability	3.562	6	**59**	Network Flows and Project Management	2.914	5
26	Statistics I	3.562	6	**60**	Risk Management	2.866	5
27	Numerical Analysis	3.562	6	**61**	Stochastic Process	2.765	5
28	Statistics II	3.562	6	**62**	Entrepreneurship	2.718	5
29	Engineering Economics	3.562	5	**63**	Nanotechnology and Nanomaterials	2.717	5
30	Int.to Information technologies and Applications	3.520	3	**64**	Data Structure and Algorithms	2.671	5
31	General Economics	3.512	3	**65**	Business Law	2.431	5
32	Engineering Mechanics	3.488	6	**66**	Markets and Firm Behaviors	2.014	5
33	Basic Computing Science	3.455	4	**67**	Marketing Management	2.014	5
34	Manufacturing Processes	3.455	6				

MÜZEKART KULLANICILARININ YARAR ALGILARI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA: AYASOFYA VE TOPKAPI MÜZELERİ ÖRNEĞİ*

Sema EKİNCEK,
Araş. Gör., Anadolu Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Gastronomi ve Mutfak Sanatları Bölümü, semaekincek@anadolu.edu.tr

Reşat ARICA,
Araş. Gör., Anadolu Üniversitesi, Eskişehir Meslek Yüksekokulu, Turizm ve Otel İşletmeciliği Bölümü, resatarica@anadolu.edu.tr

Begüm İLBAY,
Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Turizm İşletmeciliği Bölümü Doktora Öğrencisi, begumilbay@hotmail.com.tr

ÖZET: Bu çalışmada müze ve ören yerlerine ziyaretleri teşvik amacıyla satış tutundurma aracı olarak tüketicilerin hizmetine sunulan Müzekart'ın kullanıcılarının karta yönelik yarar algıları incelenmiştir. Çalışmanın verileri Ayasofya ve Topkapı müzelerini ziyaret eden ziyaretçilere uygulanan yüz yüze anket sonucunda elde edilmiştir. Ankete toplam 204 ziyaretçi katılmıştır. Çalışmada tüketicilerin Müzekart'tan sağladıkları yarar algılarını ortaya koymak amacıyla faktör analizi yapılmıştır. Çalışma sonucunda, Müzekart'ın müze ziyaretlerinde teşvik edici bir özelliğe sahip olduğu ve tüketicilere yarar sağladığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Tutundurma, Satış Tutundurma, Tüketici Yarar Algıları, Müzekart, Ayasofya ve Topkapı Müzeleri.

A STUDY ON MUSEUM CARD USERS' PERCEIVED BENEFITS: HAGIA SOPHIA AND TOPKAPI MUSEUMS CASES

ABSTRACT: The aim of this paper, is to investigate the beneficial perception of the users of Museum Card which was presented to the consumers as a promotional instrument to encourage the visits of the Museums and the ruins. The data of the work were obtained from the face to face survey with the visitors of the Ayasofya and Topkapi Museums. The total of 204 visitors was surveyed. To investigate the beneficial perception of the consumers from the museum cards, a factor analysis was done. At the end of the work it was seen that the museum cards have promotional effect on the customers and the customers think them as advantageous instruments.

Keywords: Promotion, Sales Promotion, Consumer Perceptions of Benefits, Museum Card, Hagia Sophia and Topkapi Museums.

1. GİRİŞ

Satış tutundurma araçları, bir mal veya hizmetin satın alımını sağlamak için kısa dönemli uygulanan teşvik edicilerden oluşmaktadır (Kotler, 2000). Nitekim günümüzdeki uygulamalara bakıldığında işletmelerin kısa ve uzun dönemli talep sağlayıcı olarak satış tutundurma araçları geliştirdikleri görülmektedir (Nijs, Dekimpe, Steenkamps ve Hanssens, 2001). İşletmeler satış tutundurma çalışmalarından kısa dönemde ürün veya hizmetin satışını arttırma ve tüketicilere indirim sağlamayı amaçlamakta iken, uzun dönemde ise pazar payını arttırmayı ve mevcut müşterileri ödüllendirerek müşterileri sadık müşteri konumuna getirmeyi amaçlamaktadır (Uygur, 2007). Bu bağlamda, Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından müze ve benzeri tarihi ve kültürel alanları ziyarete teşvik amacıyla 2008 yılında tüketicilerin hizmetine sunulan Müzekart, uzun dönemde karlılığı amaçlayan bir satış tutundurma aracı olarak ele alınabilir.

* Bu çalışma, Prof. Dr. Nazmi KOZAK'ın "Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri" dersi kapsamında hazırlanan çalışmadan türetilmiştir.

Mevcut müşterilerin müzeleri ziyaret sıklığını arttırmayı amaçlayan Müzekart, potansiyel müşterilerin müzelere çekilmesinin yanı sıra tiyatro, bale ve opera gibi sanatsal etkinliklerde sağladığı indirimlerle de kullanıcıları bu etkinliklere çekmeye çalışmaktadır. Müzekart'ın işlevinin çeşitlenmesi, Müzekart'a yönelik araştırmaların geliştirilmesi ve kullanıcıların Müzekart'tan beklentilerinin karşılanıp karşılanmadığı konularını ön plana çıkarmıştır.

Kültür ve Turizm Bakanlığı'ndan alınan verilere bakıldığında; 2009 yılında hizmete sunulan Müzekart'ın kullanıcı sayısında büyük bir gelişim görülmektedir. Fakat bu gelişim istatistiki verilerin yanı sıra Müzekart'a yönelik tüketici tutum ve algılarının ölçülmesi gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Bu bağlamda bu çalışma; Müzekart'ı tanımlayarak, bu kartın müze ziyaretleri üzerindeki etkisini araştırmayı, aynı zamanda kullanıcıların Müzekart'a yönelik tutum ve yarar algılamalarını ortaya koymayı amaçlamaktadır. Çalışmada Müzekart kullanıcılarına yüz-yüze anket yapılarak, hizmete yönelik deneyim, tutum ve yarar algıları ölçülmeye çalışılmıştır. Çalışmanın uygulama alanı Topkapı ve Ayasofya müzeleridir. Bu çalışmanın, Müzekart'a yönelik tutum ve yarar algılarını ölçerek Müzekart'ın satış tutundurmasına katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Öte yandan yapılan literatür taramasında Müzekart'a yönelik çalışmaların sadece Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın yaptığı çalışmalarla sınırlı olduğu görülmüştür. Dolayısıyla çalışmanın bu bakımdan literatüre de katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Tutundurma

İşletmenin, ürün geliştirme, fiyatlandırma ve dağıtım kanalı yönetimiyle birlikte temel pazarlama faaliyetlerinden biri olan tutundurma (Kotler, 1967), bir işletmenin, ürün ya da hizmetinin satışını kolaylaştırmak amacıyla üretici-pazarlamacı işletmenin denetimi altında yürütülen, müşteriyi ikna etme amacına yönelik, bilinçli, programlanmış ve eşgüdümlü faaliyetlerden oluşan bir iletişim süreci olarak tanımlanmaktadır (Odabaşı ve Oyman, 2003). Tutundurma, işletmenin müşterilerini ürününü satın almaları için ikna etmesinin tüm yollarını kapsamaktadır (Angelo ve Vladimir, 1994).

Artık günümüzde mal üreten işletmeler gibi hizmet üreten işletmeler de gittikçe artan rekabet ortamında avantaj elde etmek, satış gelirini artırmak, hizmetini tanıtmak ve müşterinin ilgisini çekmek amacıyla tutundurma araçlarını kullanmaktadır (Yükselen, 2007, s. 452).

Hizmet pazarlamasında tutundurma araçlarının kullanılması, özellikle tüketiciyle daha az temasın olduğu ürünlerde hizmetin müşteri gözünde somutlaşmasına, arka plandaki faaliyetlerin görülmesine, tüketiciyi bilinçlendirmeye, tüketici davranışını değiştirmeye ve alternatif ürünler arasında seçim yapmaya olanak tanımaktadır (Yükselen, 2007, s. 452). Aynı zamanda hizmet pazarlama bileşenlerinden birisi olan tutundurma, ürün, dağıtım, fiyat, insan, fiziksel kanıtlar ve süreç boyutundan farklı olarak işletmenin rekabet gücünü artırmaktadır (Güler, 2009, s. 240). Örneğin hizmet üreten işletmelerden biri olan Türk Hava Yolları'nın "Elite Kart" uygulaması ile ilgili yapılan bir ankette, bireylerde bu kartın hizmetlerinden yararlanma ve karşılığında daha çok avantaj sağlama isteği olduğu ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla hizmet alımının bu tür uygulamalarla mükâfatlandırılmasının müşteri-işletme ilişkilerinin sürmesinde daha etkili olduğu, işletmenin rekabet gücünü arttırdığı görülmektedir (Ünal, 2003). Kısacası hizmet endüstrisi içerisinde yer alan turizm işletmeleriyle ilgili olarak satış tutundurma araçlarının müşterilerin hizmeti satın alma kararları üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğu, satış tutundurma araçlarının başarılı bir şekilde kullanıldığında tüketicilerin hizmeti satın alma kararını olumlu etkileyebildiği ve bu işletmelerin tekrar tercih edilmesini sağlayabildiği söylenebilir (Bakırtaş, 2013; Özaslan ve Şahbaz, 2013).

Hizmet pazarlaması açısından tutundurma; hizmetlerin pazarda kabul görebilmesi için tüketicilerin ikna edilebilmelerine yönelik olarak yürütülen iletişim etkinliklerini içermektedir (Kozak, Özel ve Yüncü, 2011, s. 115). Bu iletişimde kullanılan tutundurma araçları, reklam, kişisel satış, duyurum, satış tutundurma araçları ve halkla ilişkiler olarak ifade edilmektedir (Mucuk, 2004, s. 177).

2.2. Satış Tutundurma

Daha önce de belirtildiği gibi tutundurma araçlarından biri de satış tutundurmadır. Kotler (1967) satış tutundurmayı; ürün veya hizmetin satışını ya da satılmasını arttırmak amacıyla yapılan kısa dönemli özendirici çabalar olarak tanımlamaktadır. Satış tutundurma faaliyetleri, promosyon etkinliğini arttırmak ve rekabetin yoğun olduğu pazarlarda verimli olabilmek için kısa süreli ve sıklıkla; yeni ürün tanıtımında ve promosyon faaliyetlerinden pozitif etki sağlanmasında ise uzun süreli gerçekleştirilmektedir (Nijs vd., 2001).

Satış tutundurma araçları tüketiciye, aracılara ve satış gücüne yönelik olmak üzere üçe ayrılmaktadır (Rızaoğlu, 2004, s. 281). Tüketiciye yönelik satış tutundurma çabalarının amacı, tüketicileri satış noktasına çekmektir. Aracılara yönelik uygulanan satış tutundurma çabalarında onların kazanç düzeylerini arttırmak gibi ekonomik etkenler ön planda tutulmaktadır. Satış gücüne yönelik satış tutundurma etkinliklerinde de ekonomik kazanç ve diğer teşvik edici yöntemlere başvurulmaktadır. Satış tutundurma; müşterilere yönelik (eşantiyonlar, kuponlar, nakit para teklifleri, iskontolar, fiyat indirimleri, ödüller, yarışmalar, gösteriler), aracı işletmelere yönelik (bedava ürünler, reklam giderleri ve primler) ve işletmenin satış elemanlarına yönelik (hediye ve yarışmalar) uygulamaları kapsamaktadır (Kotler, 2006).

Öztürk'ün (1993) yaptığı çalışmaya göre, işletmelerin en fazla kullandığı tutundurma faaliyetlerinin ikincisi olan satış tutundurma araçları, tüketicilere oranla aracılara yönelik daha fazla kullanılmaktadır. Ayrıca bu araştırmaya katılan işletmelerin en çok kullandığı satış tutundurma araçlarının ise, fiyat indirimleri, ürün paketi içinde/üstünde verilen armağanlar, örnek ürün dağıtımı ve armağan çekilişleri olduğu; en az kullandıkları aracın ise para iadeleri olduğu sonucuna varılmıştır.

Bodrum ilçesinde faaliyet gösteren turizm işletmelerine yönelik yapılan çalışmada ise en çok yararlanılan tutundurma aracının satış tutundurma olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Kullanılan satış tutundurma araçları içerisinde ise hedef kitleye enformasyon sağlama faaliyetinden daha çok yararlanıldığı belirtilmiştir. Bunu sırasıyla satış geliştirici çabaların, sponsorluğun ve lobiciliğin izlediği belirlenmiştir (İnal, İri ve Sezgin, 2010).

Gelişmiş ekonomilerde olduğu gibi Türkiye'de de satıcı pazarından alıcı pazarına doğru gerçekleşen değişim, satış tutundurmayı pazarlama ve iletişim karmasının önemli ve vazgeçilmez bir aracı durumuna getirmiştir. Çünkü satış, sonuçta ticaretin temeli her sektörde, her ölçekte işletmenin varlık nedeni olarak kabul edildiğinden satışı destekleyen, arttıran ve geliştiren etkinlikler ticaretin her boyutunda bugün olduğu gibi gelecekte de önemini koruyacak ve daha geniş alanlarda kullanılacaktır (Gülçubuk, 2007, s. 58).

2.3. Müze Pazarlaması

Pazarlama biliminin gelişen bir alt konusu olan hizmet pazarlaması kapsamında, müzelerin, operaların, tiyatroların, kültür saraylarının, galerilerin, kütüphanelerin, özel ya da kamu okullarının, kısacası kültürel ürünler üreten kurum ve kuruluşlarının pazarlanmasının da önemli bir yeri vardır. Bu bağlamda hizmet pazarlaması kapsamında yer alan müzelerin, büyümesi ve rekabetin artması gibi nedenlerden dolayı doğru bir şekilde pazarlanması gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Müzeler için pazarlama, müzelerin nasıl daha iyi anlaşılacağı ve ziyaretçilerin elde tutulması için yardımcı olacağını açıklamaktadır (Kotler, 2008). Bunun yanında müzelerin, ziyaretçilerin beklenti ve isteklerini yerine getirmesinin ve gelirlerini arttırmasının yolu çağdaş pazarlama anlayışlarını benimseyip uygulamasından geçmektedir (Demir, 2001).

Ticari sektör için 4P (Ürün "product", yer "place", fiyat "price" ve tutundurma "promotion") olarak adlandırılan pazarlama karması, hizmet sektörü olan müzeler için sunuş (presentation) ve insan (people) da eklenerek 6P olarak düzenlenmiştir (Bryant, 1988).

Çağdaş pazarlama anlayışının diğer sektörlerle birlikte müzelerde de yaygınlaşması sonucu müzeler, hizmet sunan kurumlar olarak koleksiyon toplamak ve araştırma yapmak gibi asıl amaçlarının yanında müzeyi ziyaretçilerin boş zamanlarında daha çok

tercih edecekleri bir mekân haline getirme çabasına girmişlerdir (Cengiz, 2006). Müzelere daha çok ziyaretçinin gelmesinin sağlanması için ise müzeleri ziyaret eden çeşitli yaş ve statüdeki kişilerle ilgili araştırma yapılmalı, ülkenin demografik yapısı incelenmeli ve bunlarla birlikte ziyaretçi gruplarının gelecekteki eğilimlerinin de tahmin edilmesi gerekmektedir (Demir'den aktaran Sezgin ve Karaman, 2009). Türkiye'de müzelere gelen ziyaretçi sayısının artması amacıyla ise ziyaretçilere çeşitli imkânlar sağlayan ve bir satış tutundurma aracı olan Müzekart uygulaması bulunmaktadır.

2.4. Müzekart

Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından müze ve benzeri tarihi ve kültürel alanları ziyarete teşvik amacıyla 2008 yılında tüketicilerin hizmetine sunulan Müzekart, uzun dönemde karlılığı amaçlayan bir satış tutundurma aracı olarak ele alınabilmektedir. Turizm Bakanlığı tarafından tüketicilere yönelik uygulanan satış tutundurma aracı olarak kullanılan Müzekart müze ve ören yerlerine ücretsiz giriş imkânı sağlamasının yanı sıra özel müze ve tiyatro, bale gibi kültürel etkinliklere katılımda fiyat indirimi de uygulamaktadır. Diğer bir ifadeyle talep yaratmak için satış tutundurma tekniklerinden fiyat indirimini kullanarak daha fazla ziyaretçinin çekilmek istendiği söylenebilir. Müzekart sunduğu olanaklar ve kullanım yerlerine göre çeşitlilik göstermektedir. Günümüzde Kültür ve Turizm Bakanlığı'na bağlı müze ve ören yerlerini bir yıl boyunca ziyaret imkânı sunan sekiz çeşit Müzekart bulunmaktadır (http://dosim.kulturturizm.gov.tr). Bunlar;

- Müzekart
- Müzekart +
- Museum Pass İstanbul
- Kurumsal Kart
- Plaj Kart
- Yerel Kart
- Geçici Müzekart
- Acenta Müzekart'tır.

Bu kartlardan en yaygın olarak kullanılanı Müzekart'tır. *Müzekart*, bakanlığa bağlı müzelerde tüketicilere indirim imkânı sağlamaktadır. *Müzekart (+),* bakanlığa bağlı 300'ü aşkın müze ve ören yerini gezmeye olanak sağlamasının yanı sıra devlet opera ve balelerinde, devlet tiyatrolarında, özel müzelerde, bazı hediyelik eşya mağazalarında, kafelerde, restoranlarda, İstanbul Akvaryum ve daha birçok işletmede tüketicilere indirim imkânı sağlamaktadır. *Museum Pass İstanbul,* 72 saat boyunca İstanbul'da bulunan müzelere girişlerde indirim imkânı sağlayan ve özellikle yabancı ziyaretçiler tarafından tercih edilen geçerliliği ilk müze ziyareti ile başlayan kartlardır. *Kurumsal Kart ise* kamu kurum ve kuruluşları, üniversite ve belediyelerin konuk heyetlerinin müze ve ören yeri ziyaretlerinde kullanabilmeleri amacıyla tasarlanmıştır. *Plaj Kart*; Antalya İli sınırları içinde bulunan ve halkın kullanımına açık plajlara gişelerden geçerek ulaşılabilen Olympos ve Patara ören yerlerinde, örenyeri ziyareti amacı gütmeyen plaj geçişleri için kullanılmaktadır. Bununla birlikte Antalya İli Olympos ve Patara Ören yerleri ile Aksaray İli Ihlara Vadisi örenyeri civarında yaşayan ve örenyeri sınırları içinde özel mülkiyete tabi taşınmazları bulunan kişilerin bu taşınmazlarına ulaşım amacı ile yaptıkları geçişlerde kullanılmak üzere hazırlanan *Yerel Kart'*lar, ilgili muhtarlıklarla koordineli bir çalışma çerçevesinde basımı yapılarak kullanıcılara ulaştırılmaktadır. *Geçici Müzekart;* Müzekart ile aynı olanakları sunan bu kart, Müzekart basım istasyonu olmayan illerdeki müze ve ören yerlerinden temin edilebilecek olup, alındığı tarihten itibaren bir yıl boyunca geçerlidir. Müzekart Basım İstasyonu bulunan ilk müze ve ören yeri ziyaretinde asıl Müzekart'a dönüştürülür. *Acenta Müzekart* ise seyahat acentaları tarafından tur müşterisi vatandaşlara kullandırılan, kartın arkasına isim ve soy isim yazılarak kişiselleştirilen kart sadece kimlik sahibi tarafından kullanılabilir. Acenta Müzekart sadece Kültür ve Turizm Bakanlığı'na bağlı turnikeli müze ve ören yerlerinde kimlik kartı ile birlikte tek giriş için geçerlidir. Kartı kullanımdan itibaren bir yıl geçerli Müzekart' a dönüştürme olanağı vardır (http://dosim.kulturturizm.gov.tr, 2012).

Müzekart'a yönelik Türkiye geneli istatistikî verileri Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1: *Müzekart ve Müze Ziyaretçi Verileri*

Yıllar	Müzekart (Satılan ad.)	Ücretli ziyaretçi	Ücretsiz ziyaretçi	Toplam ziyaretçi
2009	631.384	14.845.248	5.757.090	21.233.722
2010	747.138	17.209.442	7.897.761	25.854.341
2011	898.504	19.696.624	8.766.269	28.462.893
2012	843.019	19.211.461	9.569.847	28.781.308
2013	793.468	11.769.191	6.383.136	29.533.966
Toplam	3.913.513	82.731.966	38.374.103	133.866.230

Kaynak: (www.dosim. kulturturizm.gov.tr, 2012)

Kültür ve Turizm Bakanlığı'ndan alınan verilere göre; Müzekart'tan 2009 yılında 631 bin 384 kişi yararlanmış, 2010 ve 2011 yıllarında Müzekart satışlarında artış yaşanmıştır. 2012 ve 2013 yıllarına bakıldığında satılan Müzekart sayısında bir azalma olduğu görülse de toplam satılan Müzekart sayısının üç milyonun üzerinde olması Müzekart satışlarının yüksek olduğunu göstermektedir.

Fakat Müzekart kullanıcı sayısındaki bu gelişimin sadece istatistikî veriler doğrultusunda ele alınması yeterli değildir. Tüketicilere daha etkin bir hizmet sunulabilmesi ve tüketicilerden olumlu tepkiler elde edilebilmesi amacıyla istatistikî verilerin yanında tüketicilerin Müzekart'a yönelik tutum ve yarar algılarının da ölçülmesi gerekmektedir. Böylelikle Müzekart'ın gelişimi sürdürülebilir kılınacaktır.

3. YÖNTEM

Araştırmanın bu bölümünde araştırmanın evreni ve örneklemi, veri toplama aracı ve modeli, verilerin derlenme ve analiz süreci açıklanmıştır.

3.1. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

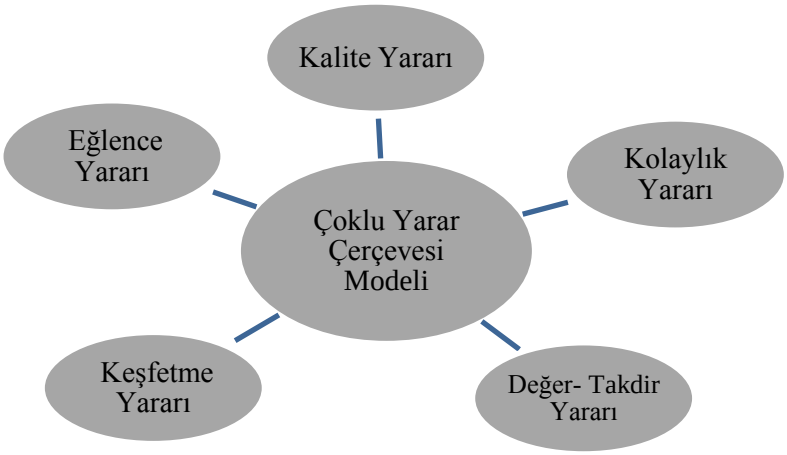
Müze kart kullanıcılarının Müzekart'a yönelik tutum ve yarar algılarını belirlemeyi amaçlayan araştırmanın evrenini Müzekart kullanıcıları oluşturmaktadır. Araştırmada uygulamanın yapılacağı örneklem, evrenden amaçlı örnekleme yöntemi kullanılarak seçilmiştir. Amaçlı örnekleme, araştırmacının çalışmanın hedefi doğrultusunda evrenden seçim yaparak örneklemi tespit etmesidir. Bu örneklemede, örneklem belirlenirken araştırma sorununa en uygun olan öğelerin seçimine özen gösterilir (Şimşek, 2012, s. 121). Bu kapsamda araştırmanın örneklemini İstanbul Topkapı ve Ayasofya müzelerini ziyaret eden Müzekart kullanıcıları oluşturmaktadır. Bu müzelerin tercih nedeni Kültür ve Turizm Bakanlığı'ndan alınan verilere göre müze ziyaretçilerinin yaklaşık dörtte birinin bu müzeleri ziyaret etmiş olması ve Müzekart kullanımının en yoğun olduğu müzeler olmasıdır. Araştırmanın bu iki müzede yürütülmesinin diğer neden ise, sekiz Müzekart çeşidinin altı tanesinin bu iki müzede kullanılabilmesidir.

3.2. Veri Toplama Aracı

Araştırma verilerinin toplanmasında nicel araştırma yöntemlerinden anket tekniği kullanılmıştır. Anket, cevaplayıcının daha önce belirlenmiş bir sıralamada oluşturulan sorulara karşılık vermesiyle veri elde etme yöntemidir (Altunışık, Coşkun, Bayraktaroğlu ve Yıldırım, 2012, s. 80).Araştırmanın verilerinin toplanmasında kullanılacak anket iki kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısımda Müzekart kullanıcılarının demografik özellikleriyle ilgili yedi soru ve Müzekart'ın çeşidi, kullanıcıların bilgilerini ve tercihlerini ölçmeye yönelik dokuz soru sorulmuştur. Bu sorular aracılığıyla Müzekart kullanıcılarının; cinsiyeti, yaşı, medeni durumu, eğitim durumu, kullandıkları Müzekart çeşidi, Müzekart çeşitlerine yönelik bilgileri ve Müzekart kullanım sıklıklarına ilişkin

bilgilere ulaşılması amaçlanmıştır. Anketin ikinci kısmı 24 ifadeden oluşmaktadır. İfadelerin hazırlanmasında satış tutundurmada tüketicilerin yarar algılamalarını ölçmeye ve geçerliliğini sınama amacıyla 2000 yılında Chandon, Wansink ve Laurent tarafından ortaya konan ve 2004 yılında Oyman tarafından geliştirilen *Çoklu Yarar Çerçevesi Modeli*nden temel kaynak olarak yararlanılmıştır. Bununla birlikte, ifadelerin düzenlenmesinde tutundurma ve satış tutundurma ile ilişkili alanyazında yer alan çalışmalardan da yararlanılmıştır (Oh, 1999; Chandon, Wansink ve Laurent, 2000; Selvi, 2002; Heerde, Leeflang ve Wittink, 2004; Ekinci, Dawes ve Massey, 2006; Gülçubuk, 2007; Akyüz ve Ayyıldız, 2008 ve Doğan ve Çiçek, 2009).

Şekil 1: *Çoklu Yarar Çerçevesi Modeli*

Kaynak: Chandon, Wansink ve Laurent (2000)

Çoklu yarar çerçevesinde ele alınan bu kavramların içeriği ise Oyman (2004, s. 59) tarafından geliştirilerek şu şekilde açıklanmıştır:

- Parasal tasarruf yararı (satış tutundurma ile ekonomik yararlar sağlama)
- Kalite yararı (tüketicilerin normalde satın alamayacakları kaliteli ürünleri elde etmesi)
- Kolaylık yararı (tüketicinin araştırma ve karar maliyetlerini azaltarak alışverişi kolaylaştırma)
- Değer-Takdir yararı (bilinçli bir tüketici olmanın hem tüketicinin kendisince hem de çevresince takdir edilmesi)
- Keşfetme yararı (tüketicinin yeni şeylere ulaşma, çeşitlilik, bilgi gibi içsel ihtiyaçlarını karşılaması)
- Eğlence yararı (tüketicilerin çekilişler, hediyeler, yarışmalar gibi satış tutundurma etkinliklerini gerek izleyerek gerekse katılarak heyecanlı ve eğlenceli bir etkinliğin parçası olması)

Model ve alan yazından yararlanılarak oluşturulan anket sorularında cevaplayıcıların ifadeleri, "1: Kesinlikle katılmıyorum" dan "5: Kesinlikle katılıyorum" a kadar sıralanan 5'li likert tipi ölçekle değerlendirilmişlerdir. Anket sorularının oluşturulmasının ardından pilot uygulama gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda pazarlama alanında uzman 12 akademisyenin sorulara ilişkin değerlendirmeleri alınarak ankette gerekli düzeltmeler yapılmış ve uygulamaya hazır hale getirilmiştir.

3.3. Verilerin Derlenmesi ve Analizi

Araştırma sorularının hazırlanmasının ardından araştırma verileri 18-22 Nisan 2012 tarihleri arasında İstanbul'da bulunan Topkapı ve Ayasofya müzelerinin çevresinde yüz yüze anket uygulamasıyla ile toplanmıştır. Kişilere öncelikle Müzekart kullanıcısı olup olmadıkları sorulmuştur. Müzekart kullanıcısı olanlar araştırmaya dâhil edilmiştir. Toplamda 248 Müzekart

kullanıcısına ulaşılmıştır. Ancak, toplanan 44 anket araştırmaya dâhil edilmemiştir. Diğer bir ifadeyle araştırmanın analizleri 204 kişiden elde edilen bilgiler doğrultusunda gerçekleştirilmiştir.

Verilerin analiz sürecinde öncelikle elde edilen 204 anket numaralandırılarak SPSS 15 programına aktarılmıştır. SPSS 15 paket programına aktarılan veriler Frekans Analizi, Açıklayıcı Faktör Analizi, ANOVA ve t testi analizleriyle değerlendirilmiştir.

4. ANALİZ VE BULGULAR

Araştırmanın bu bölümünde araştırmada elde edilen analiz sonuçlarına ve bu sonuçlar kapsamında elde edilen bulgulara yer verilmiştir. Yapılan ankete katılanların demografik özellikleri Tablo 2'de yer almaktadır.

Tablo 2: *Cevaplayıcıların Demografik Özellikleri*

Yaş	**Frekans**	**Yüzde**
19 ve altı	9	4,4
20-29	103	50,5
30-39	59	28,9
40-49	25	12,3
50 ve üstü	8	3,9
Cinsiyet		
Kadın	97	47,5
Erkek	107	52,5
Medeni Durum		
Evli	74	36,3
Bekâr	130	63,7
Eğitim Durumu		
İlkokul ve Ortaokul	9	4,5
Lise	47	23
Ön lisans veya Lisans	110	53,9
Lisansüstü	38	18,6
Toplam	204	100

Tablo 2'de görüldüğü üzere katılımcıların %50'si 20-29 yaş grubundaki kişilerden oluşmaktadır. Bununla birlikte, katılımcıların yarısından fazlasını erkeklerin oluşturduğu ve %63,7'lik kısmının ise bekâr olduğu söylenebilir. Katılımcıların eğitim durumlarına ilişkin bilgiler incelendiğinde %53,9'unun ön lisans veya lisans mezunu olduğu görülmektedir. Müzekart ve Müzekart kullanımına ilişkin bilgiler Tablo 3'te yer almaktadır.

Tablo 3: *Müzekart'a Yönelik Bilgiler*

Müzekart Kullanıcıların Müzekart Kullanım Sürelerine Göre Sınıflandırılması	**Frekans**	**Yüzde**
0-1 yıl	75	36,8
1-2 yıl	52	25,5
2-3 yıl	47	23,0
3 yıl ve (+)	30	14,7
Kullanıcıların Müzekart Satın Alma Şekli		
İnternet	12	5,9
Satış Gişesi	184	90,2
Diğer	8	3,9
Kullanıcıların Müzekart Kullanımına Göre Dağılımı		
Müzekart	186	90,2
Müzekart +	19	9,3
Museum Pass İstanbul	-	0
Plaj Kart	-	0
Yerel Kart	1	0,5
Kurumsal Kart	-	0
Müzekart'ı Satın Almadan Önce ve Sonra Yıllık Müze Ziyareti Sayısı		
Süre	**Önce**	**Sonra**
Hiç	54	0
Yılda 1 kez	67	20
Yılda 2-4 kez	70	109
Yılda 5-7 kez	6	42

Yılda 7'den fazla	7	33

Kullanıcıların Müzekart Kullanım Alanlarına Yönelik Bilgi Sahibi Olma Durumları ve Bu Alanlarda Müzekart'ı Kullanım Durumları	**Bilgi Sahibi Olma Durumu**	**Kullanım Durumu**
Müze	204	202
Ören yeri	122	119
Özel müzeler	64	38
Tiyatro	32	14
Bale	28	7

Kullanıcıların Müzekart'ı kullanım süreleri incelendiğinde; kartın katılımcılar tarafından uzun süredir kullanılmadığı, katılımcıların % 50'sinden fazlasının 1 yıldan az veya 1-2 yıldır Müzekart kullandığını göstermektedir. Dikkat çeken bir diğer bulgu katılımcıların %15'inin Müzekart'ı 3 yıl ve daha fazla süredir kullanmış olduğudur. Müzekart'ı 3 yıl veya daha fazla kullananların çoğunluğunu ise turizm faaliyetleriyle ilgilenen kişiler veya yerel halktan kişiler oluşturmaktadır. Müzekart'ın satın alınma şekillerine bakıldığında, cevaplayıcıların büyük bir kısmının (%90,2) Müzekart'ı satış gişesinden satın aldığı görülmektedir.

Tablodan elde edilen bir diğer bulgu da ankete katılanların 186'sının Müzekart, 19'unun Müzekart + ve 1 tanesinin de Yerel Kart sahibi olduğu görülmüştür. Ankete katılanlardan hiçbiri Plaj Kart ve Kurumsal Karta sahip değildir. Bu durum uygulama alanının bir sahil bölgesi olmamasıyla ilişkilendirilebilir.

Araştırma kapsamında elde edilen bir diğer dikkat çekici bulgu 54 kullanıcının (%26,5) Müzekart satın almadan önce herhangi bir müze ziyareti gerçekleştirmemiş olmasıdır. Müzekart sahibi70 kişinin Müzekart satın almadan önce yılda 2 ile 4 defa müze ziyaretinde bulunduğu fakat Müzekart satın aldıktan sonra bu kişi sayısının109'a ulaştığı görülmektedir. Müzekart satın alımıyla birlikte yılda 5 ile 7 kere müze ziyaretinde bulunan kişi sayısı 6'dan 42'ye, 7'den fazla müze ziyaretinde bulunan kişi sayısının ise 7'den 33'e yükseldiği görülmektedir. Bu durum kullanıcıların Müzekart sahibi olmalarının müze ziyaret sayılarında artış sağladığını göstermektedir.

Tabloda yer alan bir diğer bulgu cevaplayıcıların Müzekart kullanım alanı bilgisi ve bu alanlarda Müzekart'ı kullanma dağılımlarıdır. Tabloya göre; 204 kişinin tümü Müzekart'ın kullanım alanı olarak müzelerden haberdarken, 202 kişinin Müzekart'ı bu alanda kullandığı görülmektedir. Bunun yanında Müzekart'ın kullanım alanı olarak tiyatro, bale gibi kültürel etkinliklerin de olduğunun bilgisine toplamda 60 kişi sahiptir ve 21 kişi Müzekart'ı bu alanlarda kullanmıştır. Bu durum, Müzekart kullanıcılarının farklı alanlarda da kullanılan Müzekart'ın kullanım alanlarından yeterince haberdar olmadıklarını göstermektedir.

4.1. Açıklayıcı Faktör Analizi

Anket sorularını içine alan ölçek çalışmaya uyarlanıp açıklayıcı faktör analizi yapılmış ve bu analizin sonuçları Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4: *Açıklayıcı Faktör Analizi Sonuçları*

Faktör ve Değişkenler	**Faktör Yükü**					**Ortalama**
	1	**2**	**3**	**4**	**5**	
Keşfetme/Mutluluk						
Müzekart ile yeni tecrübeler edinmek beni mutlu eder.	0,72					3,94
Müzekart yeni kullanım alanları ile ilgili gelişmeleri takip etmemi sağlar.	0,75					3,55
Müzekart, bilinmeyen bir hizmetin (müze sanatsal etkinlikler) fark edilmesini sağlar.	0,69					3,59
Müzekart kültürel etkinliklere katılımımı teşvik eder.	0,70					3,84
Müzekart ile indirimli hizmetlerden yararlanmak beni mutlu eder.	0,62					4,00
Tasarruf Yararı						
Müzekart'ı satın almamda fiyat önemli bir etkendir.		0,73				4,14
Müzekart, tüketicilerin hizmetleri daha ekonomik bir fiyata satın alması için bir fırsattır.		0,77				4,19
Müzekart'tan yararlanarak hesaplı bir alışveriş yaparım.		0,78				3,91
Müzekart'ın sağladığı indirimler, sunulan hizmete olan ilgimi arttırır.		0,52				3,87
Müzekart, müze girişlerinde bana zaman kazandırır.		0,58				4,24
Teşvik Yararı						
Müzekart'ın, sanatsal etkinliklerde sağladığı indirimler teşvik edicidir.			0,70			3,73
Müzekart'ın müzeler dışında bale, tiyatro, özel müzeler gibi farklı alanlarda indirim imkânı sağlaması Müzekart'ı satın almamda etkilidir.			0,79			3,51
Müzekart'ın, özel müze girişlerinde sağladığı indirimler teşvik edicidir.			0,74			3,65
Değer/Takdir Yararı						
Müzekart saygınlık kazanmamda bir araçtır.				0,79		2,68
Müzekart ile sağlanan imkânlardan yararlanmak bir ayrıcalıktır.				0,74		3,29
Hizmet/Ürün Yeterliliği						
Müzekart ile sağlanan indirimler yetersizdir.					0,83	2,86
Müzekart'ın kullanıldığı alanlar (müze sayısı ve diğer kültürel etkinlikler) yeterli değildir.					0,79	2,62
Açıklanan Varyans	28,9	12,2	8,38	7,32	6,85	
Cronbach Alpha Güvenirlik Katsayıları	0,80	0,76	0,71	0,69	0,57	

Faktör analizinde ölçekte keşif yararı içerisinde yer alan '*Müzekart, müze dışındaki diğer kültürel etkinlikler için teşvik edicidir'* (0,44) sorusu ve kolaylık yararı içerisinde yer alan '*Müzekart satış personeli kart ile ilgili yeterli bilgi sunmaktadır'*(0,20) sorusu faktör yükleri düşük çıktığından değerlendirmeye alınmamıştır. Madde yükü 0,5'in üzerinde belirlenerek yapılan faktör analizi sonucunda 5 tema belirlenmiştir.

Birinci tema *'keşfetme/mutluluk yararı'* olarak adlandırılmıştır. Bu tema satış tutundurma öğesinin % 28,9'unu açıklamakta ve temanın Cronbach Alpha güvenirlik katsayısı 0,80 olarak hesaplanmıştır. İkinci tema *'tasarruf yararı'* olarak adlandırılmıştır. Temanın satış tutundurma öğesinin % 12,2' sini açıklamakta olduğu ve temanın Cronbach Alpha güvenirlik katsayısı 0,76 olarak elde edilmiştir. *'Teşvik yararı'* olarak isimlendirilen üçüncü tema satış tutundurma öğesinin % 8,38'ini açıklamaktadır. Temanın Cronbach Alpha güvenirlik katsayısı 0,71 olarak bulunmuştur. Dördüncü tema *'değer/takdir yararı'* olarak adlandırılmıştır. Bu tema satış tutundurma öğesinin % 7,32' sini açıklamaktadır. Temanın Cronbach Alpha güvenirlik katsayısı 0,69 olarak hesaplanmıştır. *'Hizmet/ürün yeterliliği'* olarak adlandırılan beşinci tema satış tutundurma öğesinin % 6,85'ini açıklamaktadır. Temanın Cronbach Alpha güvenirlik katsayısı 0,57 olarak elde edilmiştir.

4.2. ANOVA Testi Sonuçları

Yaş grupları ve eğitim düzeyleri ile algılanan satış tutundurma yararları arasındaki ilişkiyi belirlemek amacıyla yapılan ANOVA testine ilişkin bulgular sırasıyla Tablo 5 ve Tablo 6'da yer almaktadır.

Tablo 5: *Yaş ve Algılanan Satış Tutundurma Yararları*

Faktör/Değişken	Mean (Ortalama)				F değeri	p değeri	Gruplar arası Anlamlılık
	0-18 YAŞ	19-25 YAŞ	26-35 YAŞ	36-55 YAŞ			
Keşfetme/Mutluluk	3,457	3,787	3,858	3,678	1,338	,263	-----
Tasarruf Yararı	3,542	4,140	4,191	3,765	4,831	,003	1 < 2 ve 3* 2 > 1 ve 4* 3 > 1 ve 4* 4 < 2 ve 3*
Teşvik Yararı	4,190	3,572	3,688	3,495	1,706	,167	----
Değer/Takdir Yararı	2,571	2,773	3,212	2,878	3,478	,017	2 < 3 *
Hizmet/Ürün Yeterliliği	2,000	2,632	2,744	3,024	2,605	,053	----

*** Varyansların eşitliği varsayımı sağlandığından LSD testi sonuçları kullanılmıştır.**

Araştırmaya katılan bireylerin yaş gruplarına göre yarar algıları dikkate alındığında *keşfetme/mutluluk, teşvik ve hizmet/ürün yeterliliğine* ilişkin gruplar arasında anlamlı bir fark olmadığı görülmektedir. Ancak, *tasarruf yararı ve değer/takdir yararına* ilişkin gruplar arası farklılıklar görülmektedir. Tüketicilerin tasarruf yarar algıları dikkate alındığında 19-25 yaş grubunun ve 26-35 yaş grubunun tasarruf yararına 0-18 yaş grubu ve 36-55 yaş grubuna göre daha fazla önem verdiği görülmektedir. Değer/takdir yararı dikkate alındığında ise 26-35 yaş grubunun diğer yaş gruplarına göre değer/takdir yararına daha fazla önem verdiği söylenebilir.

Tablo 6: *Eğitim ve Algılanan Satış Tutundurma Yararları*

Faktör/ Değişken	Mean(Ortalama)						F Değeri	p Değeri	Gruplar arası Anlamlılık
	İlkokul	Ortaokul	Lise	Ön lisans	Lisans	Lisansüstü			
Keşfetme/Mutluluk	4,350	3,520	3,659	3,752	3,820	3,857	1,262	,282	----
Tasarruf Yararı	4,550	3,760	3,770	4,171	4,092	4,310	3,151	,009	1>3* 3< 1, 4, 5, 6 * 4>3* 5>3* 6>3*
Teşvik Yararı	3,583	3,400	3,617	3,730	3,670	3,535	,282	,923	----
Değer/Takdir Yararı	3,875	3,800	3,085	3,000	2,882	2,894	1,821	,110	----

Hizmet/Ürün Yeterliliği	3,000	2,300	2,840	2,595	2,668	2,894	,675	,643	----

*** Varyansların eşitliği varsayımı sağlandığından LSD testi sonuçları kullanılmıştır.**

Araştırmaya katılan bireylerin eğitim düzeylerine göre yarar algıları incelendiğinde bireylerin *keşfetme/mutluluk, teşvik, değer/takdir yararı ve hizmet/ürün yeterliliğine* yönelik algılarında anlamlı bir farklılık olmadığı saptanmıştır. Tasarruf yarar algısında ise ilkokul, ön lisans, lisans ve lisansüstü mezunları ile lise mezunu kişiler arasında anlamlı bir farklılık görülmektedir. Diğer bir ifadeyle lise mezunu kişiler ilkokul, ön lisans, lisans ve lisansüstü mezunlarına göre tasarruf yarar algısına daha az önem vermektedirler.

4.3. t Testi Sonuçları

Kadınlar ile erkekler arasında ve evli kişiler ile bekâr kişiler arasında, algılanan satış tutundurma yararlarını ilişkin anlamlı bir farklılık olup olmadığını belirlemek amacıyla yapılan t Testi sonuçları sırasıyla Tablo 7 ve Tablo 8'de yer almaktadır.

Tablo 7: *Cinsiyet ve Algılanan Satış Tutundurma Yararları*

Katılımcının Cinsiyeti	**Katılımcı Sayısı**	**Ortalama**	**Standart Sapma**	**p**
Keşfetme/Mutluluk				
Kadın	97	3,732	,675	,262
Erkek	107	3,835	,638	
Tasarruf Yararı				
Kadın	97	5,105	,922	,756
Erkek	107	5,065	,919	
Teşvik Yararı				
Kadın	97	3,701	,839	,248
Erkek	107	3,567	,812	
Değer/Takdir Yararı				
Kadın	97	2,974	,896	,876
Erkek	107	2,995	1,017	
Hizmet/Ürün Yeterliliği				
Kadın	97	2,644	1,017	,200
Erkek	107	2,827	1,011	

*** p değeri anlamlılık değeri: 0.05**

P değerlerinin 0,05'ten büyük olması, araştırmaya katılan bireylerin cinsiyetine göre yapılan değerlendirmede *keşfetme/mutluluk, tasarruf, teşvik ve değer/takdir yararı, hizmet/ürün* yeterliliğine yönelik bireylerin bakış açısında bir farklılık görülmediğini ortaya koymuştur.

Tablo 8: *Medeni Durum ve Algılanan Satış Tutundurma Yararları*

Katılımcının Medeni Durumu	**Katılımcı Sayısı**	**Ortalama**	**Standart Sapma**	**p**
Keşfetme/Mutluluk				
Evli	74	3,773	,770	,828
Bekâr	130	3,793	,584	
Tasarruf Yararı				
Evli	74	4,018	,862	,476
Bekâr	130	4,095	,653	
Teşvik Yararı				
Evli	74	3,621	,956	,906
Bekâr	130	3,635	,746	
Değer/Takdir Yararı				

Evli	74	3,148	1,009	,066
Bekâr	130	2,892	,921	
Hizmet/Ürün Yeterliliği				
Evli	74	2,817	1,074	,413
Bekâr	130	2,696	,983	

*** p değeri anlamlılık değeri: 0.05**

p değerleri 0,05'ten büyük olduğundan araştırmaya katılan bireylerin medeni durumlarına göre yapılan değerlendirmede *keşfetme/mutluluk, tasarruf, teşvik ve değer/takdir yararı, hizmet/ürün yeterliliği* boyutlarına bireylerin bakış açısında bir farklılık bulunmadığı söylenebilir.

5. SONUÇ

Bu çalışma, Müzekart kullanıcılarının Müzekart'a yönelik yarar algılarını belirlemek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın örneklemini İstanbul'daki Ayasofya ve Topkapı müzelerini ziyaret eden Müzekart kullanıcıları oluşturmaktadır.

Çalışmanın sonucuna göre, Müzekart'ın teşvik edici bir özelliğe sahiptir ve tüketicilere yarar sağlamaktadır. Müzekart sahiplerinin müze ziyaretlerine ilişkin görüşleri dikkate alındığında tüketicilerin Müzekart'ı satın almadan önceki ve satın aldıktan sonraki müze ziyaret sayıları arasında fark bulunmaktadır. Ziyaretçilerin Müzekart'ı satın aldıktan sonra bir yıl içerisinde ziyaret ettikleri müze sayısında artış görülmüştür. Bu durum Müzekart'ın müze ziyaretlerindeki teşvik edici özelliğini ortaya koymaktadır. Bunun yanı sıra çalışmadan elde edilen bulgular, Müzekart kullanıcılarının Müzekart kullanım alanları hakkında yeterli bilgiye sahip olmadıklarını göstermektedir. Bu sonuç Müzekart'ın tanıtım faaliyetlerinin yeterli olmadığının bir göstergesi olarak kabul edilebilir. Ayrıca ziyaretçilerin Müzekart'a ilişkin tanıtım faaliyetlerinin yetersiz olduğunu belirtmeleri de bu bulguyu destekler niteliktedir. Bu bağlamda Müzekart'ın tanıtım ve tutundurma faaliyetlerinin geliştirilmesi kartın etkinliğinin arttırılmasına katkı sağlayacaktır.

Müzekart kullanıcılarının yarar algılarına ilişkin veriler incelendiğinde; tasarruf yararı algısının eğitim ve yaş gruplarına göre farklılık gösterdiği görülmüştür. Bu sonuca göre lise mezunu dışındaki tüm eğitim grupları içerisindeki ve/veya 19-35 yaş arasındaki ziyaretçiler Müzekart'ın fiyatını önemsemektedir. Bunun yanı sıra kartın sağladığı indirimler de sunulan hizmete olan ilgilerini arttırmaktadır. Ayrıca bu kişiler için Müzekart'ın müze girişlerinde zaman kazandırması da önem taşımaktadır. Bunun yanı sıra; 26-35 yaş arasındaki ziyaretçiler değer/takdir yararına daha fazla önem vermektedir. Diğer bir ifadeyle bu kişiler Müzekart kullanımının bir ayrıcalık ve saygınlık kazanmada bir araç olduğunu düşünmektedirler.

Müzekart, müze ziyaretlerinin arttırılmasını teşvik etmektedir. Bununla birlikte kullanıcıların Müzekart'tan yarar sağlamaları, karta yönelik tutumlarına da yön vermektedir. Kartın tutundurma faaliyetlerinin yetersizliği sebebiyle, kart sahiplerinin kart çeşitleri ve kartın kullanım alanları ile ilgili yeterli bilgiye sahip olmadıkları görülmektedir. Müzekart'ın tüketici memnuniyeti üzerindeki olumlu etkisi de göz önünde bulundurulduğunda, Müzekart tanıtımının daha etkin yapılması ve kullanım alanlarının genişletilmesi; tüketicilerin Müzekart'a yönelik taleplerini arttıracaktır.

KAYNAKÇA

Akyüz, A.M. ve Ayyıldız, H. (2008). Satış noktası tutundurma araçlarının tüketicilerin kolayda mal satın alma davranışlarına etkisi üzerine bir araştırma. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(24), 110-134.

Altunışık, R., Coşkun, R., Bayraktaroğlu, S. ve Yıldırım, E. (2012). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri, SPSS uygulamalı* (7. Basım). İstanbul: Sakarya Yayıncılık.

Angelo, R. M. ve Vladimir, A. (1994). *An introduction to hospitality today* (2nd. ed.). Michigan: Educational Institute of American Hotel & Motel Association.

Bakırtaş, H. (2013). Tüketicilerin satın alma kararı üzerinde satış tutundurmanın etkisi: Turizm sektöründe bir uygulama. *International Journal of Human Sciences*, 10(1), 676-694.

Bryant, J. (1988). The principles of marketing: A guide for museums. Association of Independent Museums.

Cengiz, E. (2006). Müze pazarlaması: Pazarlama karması elemanlarının müzelere uyarlanması. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* 15(1), 87-108.

Chandon, P., Wansink, B. ve Laurent, G. (2000). A benefit congruency framework of sales promotion effectiveness. *Journal of Marketing*, 64, 65-81

Demir, C. (2001). *Müzelerde çağdaş pazarlama*. İstanbul: Türkiye Anıt Çevre Turizm Değerlerini Koruma Vakfı Yayını.

Doğan, İ.C. ve Çiçek, R. (2009). Müşteri memnuniyetinin arttırılmasında hizmet kalitesinin ölçülmesine yönelik bir araştırma: Niğde ili örneği. *Afyon Kocatepe Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi*, 11(1).

Ekinci Y., Dawes P.L. ve Massey G.R. (2006). An extended model of the antecedents and consequences of consumer satisfication for hospitality services. *European Journal of Marketing*, 42(1/2), 35-68.

Gülçubuk, A. (2007). Tüketicilere yönelik satış geliştirmenin artan önemi, uygulanabilirliği ve izlenecek stratejilerin işletmeler açısından değerlendirilmesi. *Ege Akademik Bakış*, 7(1) 57–77.

Güler, E.G. (2009). Konaklama işletmelerinde tutundurma faaliyetleri ve Trakya'daki oteller üzerine bir araştırma. *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi*, 27(2), 233-261.

Heerde, H.J.K., Leeflang, P.S.H., Wittink, D.R. (2004). Decomposing the sales promotion bump with store data. *Marketing Science*, 23(3), 317-334.

İnal, E., İri R. ve Sezgin, M. (2010). Turizm işletmelerinde tutundurma faaliyetlerinin belirlenmesine yönelik Bodrum yöresinde bir araştırma. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(14), 285-308.

Kotler, P. (1967). *Marketing management: analysis, planning and control*. Englewood Cliffs, N.J. : Prentice-Hall.

Kotler, P. (2000). *Marketing management: The millennium edition*. Upper Saddle River, NJ: Prentice-Hall.

Kotler, P., Bowen, J.T. ve Makens, J.C. (2006). *Marketing for hospitality and tourism*. 4th. Edition, New Jersey: Pearson Education, Inc.

Kotler, N.G., Kotler, P. ve Kotler, W.I. (2008). *Museum marketing and strategy: designing missions, building audiences, generating revenue and resources*. John Wiley & Sons.

Kozak, N., Özel, Ç.H. ve Yüncü, D.K. (2011). *Hizmet pazarlaması*. Ankara: Detay Yayıncılık.

Mucuk, İ. (2004). *Pazarlama ilkeleri*. İstanbul: Türkmen Kitabevi.

Nijs, V. R., Dekimpe, M. G., Steenkamps, J. B. E. ve Hanssens, D. M. (2001). The category-demand effects of price promotions. *Marketing Science*, 20(1), 1-22.

Odabaşı, Y. ve Oyman, M. (2003). *Pazarlama iletişimi yönetimi*. İstanbul: Kapital Medya Yayınları.

Oh, H. (1999). Service quality, customer satisfaction, and customer value: A holistic perspective. *Hospitality Management*, 18, 67-82.

Oyman, M. (2004). Tüketicilerin satış tutundurma etkinliklerine yönelik tutumları ve yarar algılamaları. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* 4(1), 55-76.

Özaslan, Y. ve Şahbaz, R. P. (2013). İstanbul'a gelen yabancı turistlerin ürün tercihlerinde satış geliştirme faaliyetlerinin etkisi. *Ege Academic Review*,13(1).

Öztürk, S. A. (1993). Tüketicilere yönelik satış tutundurma faaliyetleri ve planlama süreci: tüketim malları üreten işletmelerde bir araştırma. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.

Rızaoğlu, B. (2004). *Turizm pazarlaması*. Ankara: Detay Yayıncılık.

Selvi, M. S. (2013). Termal ürün pazarlamada tutundurma karması elemanlarının rolü: Termal bölgede devre mülk sistemi uygulayan işletmeler ile diğer termal otel işletmeleri açısından bir karşılaştırma. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,* 17(1), 95-104.

Sezgin, M. ve Karaman, A. (2009). *Müze yönetimi ve pazarlaması*. Konya: Çizgi Yayıncılık.

Şimşek, A. (2012). Evren ve örneklem. A. Şimşek (Ed.), *"Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri"* (ss.108-133), Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları.

Uygur, S.M. (2007). *Turizm pazarlaması*. Ankara: Nobel Yayınevi.

Ünal, S. (2003). Hizmetlerde alıcı-satıcı ilişkileri: Thy` nin Elite kart sahipleri üzerine bir uygulama. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi.

Yükselen, C. (2007). *Pazarlama: İlkeler- yönetim- örnek olaylar* (6. Basım). Ankara: Detay Yayıncılık.

İnternet Kaynakçası

http://www.muzekart.com **(**Erişim Tarihi: 05.03.2012)

http://dosim.kulturturizm.gov.tr/TR/Genel/BelgeGoster.aspx?F6E10F8892433CFFAAF6AA849816B2EFBFA78F5AB8E93754 (Erişim Tarihi: 15.03.2012)

http://dosim.kulturturizm.gov.tr (Erişim Tarihi: 15.03.2012)

http://www.muze.gov.tr/muzekart_arti_nedir (Erişim Tarihi: 05.03.2012)

VOLATILITY TRANSMISSION OF CREDIT DEFAULT SWAP (CDS) RISK PREMIUMS

Mert URAL,

[Corresponding Author] Assoc.Prof., Dokuz Eylul University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Economics, 35160 Buca, Izmir, Turkey. mert.ural@deu.edu.tr

Erhan DEMİRELİ,

Assoc.Prof., Dokuz Eylul University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Administrative Sciences, 35160 Buca, Izmir, Turkey. erhan.demireli@deu.edu.tr

ABSTRACT: The importance of the volatility transmission across the international financial markets has become a current issue by the effects of global crisis in 2008. The purpose of this study is to assign the effect of the global crisis among the Credit Default Swap (CDS) risk premium volatilities in Brazil, Russia, China, South Africa and Turkey, and which country is more effective than the others in the volatility transmission. We analyze these countries' daily CDS returns for the period January 27th, 2003 – November 4th, 2014 by using a MGARCH model. The empirical results show that the CDS returns' volatility has increased during the global crisis period, the source of degree of innovation is China CDS risk premium and the source of volatility transmission is Brazil and Turkey CDS risk premiums.

Keywords: Credit Default Swap (CDS), Volatility Transmission, MGARCH

JEL Classification: C32, F30, G15

KREDİ TEMERRÜT TAKASI (CDS) RİSK PRİMLERİNDE OYNAKLIK GEÇİŞİ

ÖZET: Küresel krizin ardından uluslararası finansal piyasalar arasında oynaklık geçişi giderek önem kazanmıştır. Bu çalışmanın amacı, küresel krizin Brezilya, Rusya, Çin, Güney Afrika ve Türkiye'de Kredi Temerrüt Takası (CDS) risk primi oynaklık düzeyi üzerine etkisini ve ülkeler arası oynaklık geçişlerini belirlemektir. Söz konusu ülkelere ait 27 Ocak 2003 – 4 Kasım 2014 dönemi günlük CDS getirilerinin MGARCH yöntemiyle analiz edilmiştir. Elde edilen ampirik sonuçlara göre; küresel kriz döneminde oynaklıkların arttığı ve haber etkisinin kaynağı Çin iken oynaklık geçişinin kaynağı Brezilya ve Türkiye olarak saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kredi Temerrüt Takası (CDS), Oynaklık Geçişi, MGARCH.

JEL Sınıflandırması: C32, F30, G15

1. Introduction

As a result of globalization and rapid technological developments, although there are geographical borders between countries, the borders between financial markets almost disappeared and financial markets are integrated. Thus, the price movements in one financial market can spread easily and instantly to other financial markets. In literature, this is called spillover effect or contagion effect. By taking into account the integration of international financial markets, the contagion analyses have an important role to understand financial crises (Caparole et al., 2006: p.377). The global financial crisis is considered in respect of the demolition as equivalent to the Great Depression in 1929. The global financial crisis started in USA mortgage market in June 2006 and continued as a credit crisis in 2007 and in the first quarter of 2008 it turned out to be a liquidity crisis. The liquidity crisis impaired the market trust and huge financial companies started to go bankrupt. So, the crisis is named as "global financial crisis" in September 2008 and it affected the whole international financial system.

Credit default swaps (CDSs) are the most popular instrument in the rapidly-growing credit derivative markets. A CDS provides insurance against the default risk of a reference entity (usually a third party). The protection seller promises to buy the reference bond at its par value when a credit event (including bankruptcy, obligation acceleration, obligation default, failure of payment,

repudiation or moratorium, or restructuring) occurs. In return, the protection buyer makes periodic payments to the seller until the maturity date of the CDS contract or until a credit event occurs. This periodic payment, which is usually expressed as a percentage (in basis points) of its notional value, is called CDS spread. Ideally, credit spread is a pure measure of the default risk of the reference entity.

CDS risk premiums have several advantages. First, CDS risk premium is a relatively pure pricing of default risk of the underlying entity. Second, Blanco et al. (2005) and Zhu (2004) show that, in the short run the CDS risk premiums tend to respond more quickly to changes in credit conditions. Finally, using CDS risk premium can avoid the confusion on which proxy to be used as risk-free rates, since they are already quoted as the differences above swap rates.

In the past decade, the credit derivatives market has experienced rapid growth, and the credit default swap (CDS) has become the most widely traded instrument for transferring credit risk (Hull, 2008). However, increasing CDS risk premiums may be a sign that the financial investors put them in the same basket with the developed ones in terms of risk level, (see Figure 1).

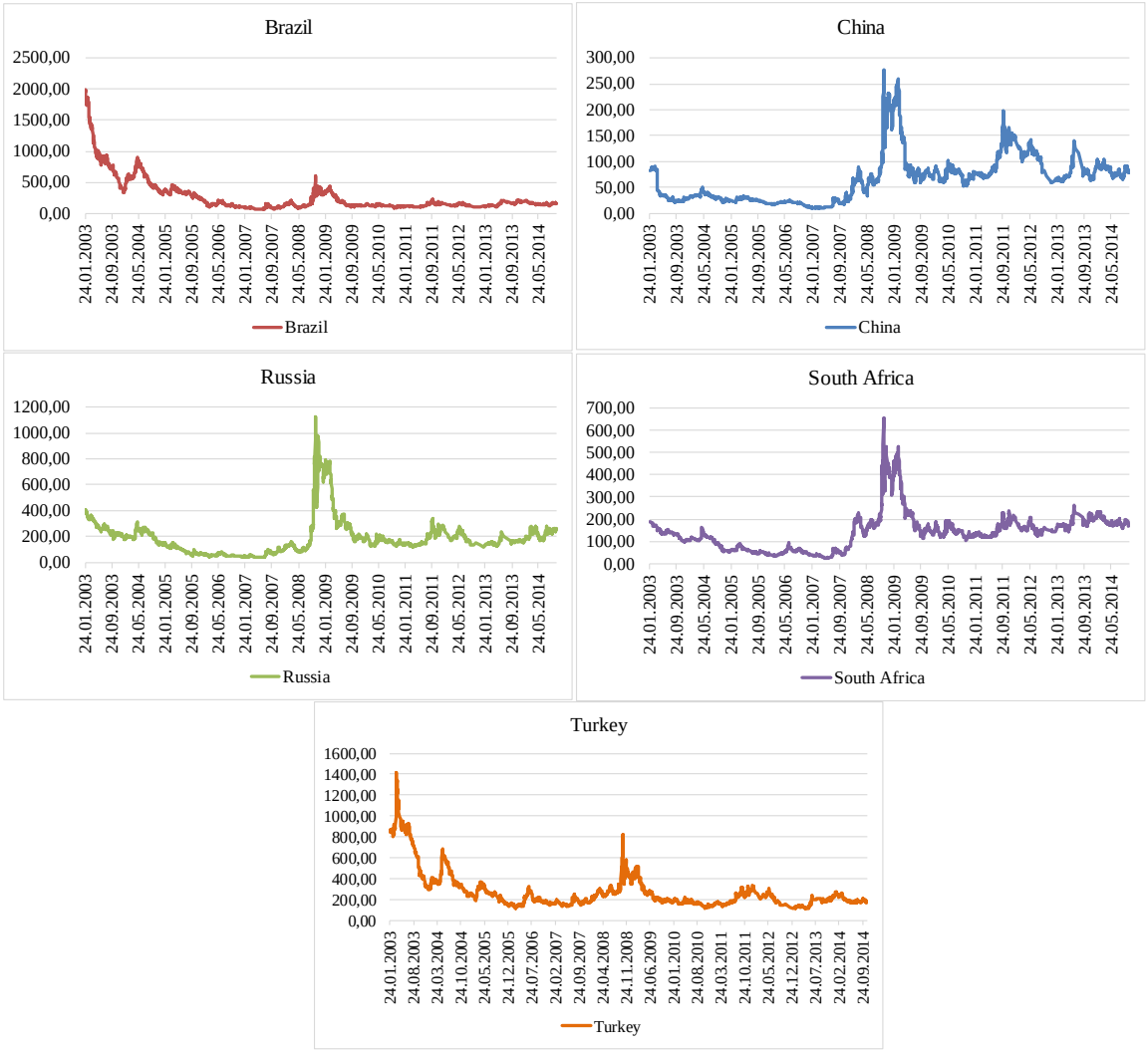

Figure 1: Credit Default Swap Index of Sovereign Issuers

The national and international economic, politic and/or social problems (shocks) affect especially the financial markets with high liquidity and increase the volatility of these markets. In addition to volatility, which can be stated as the fluctuation of financial asset prices lead by shocks, the degree of innovation and transmission between the markets should be emphasized.

The current value of a financial asset depends not only on its past values, but also the other financial asset's past and/or current values. In that case, it can be said that there is a volatility transmission between the financial assets. That's why, the assessment of financial assets volatility estimated only with univariate analysis lead incorrect interpretations. To reveal the volatility transmission multivariate analysis should be applied. Multivariate GARCH (MGARCH) model comes the first of the methods

used for this purpose. This approach enables the decomposition of volatility transmission and degree of innovation caused by shocks which arises from both financial asset (market) own volatility and other financial assets (markets) volatilities (Worthington and Higgs, 2003: p.3; Worthington et al., 2005: p.4).

In analyzed countries CDS premiums have seen remarkable increase in their values. These countries are considered as the driving force for GDP growth of the emerging economies. Having a big source of labor, natural resources and geopolitical importance these countries play an important role of global policies and influence the global economy.

The purpose of this study is to assign the effect of the global crisis among the stock return volatilities in Brazil, Russia, China, South Africa and Turkey, and which country is more effective than the others in the volatility transmission. In the following sections, a brief summary of literature is given, data set is introduced, and information about the methodology and empirical results are given respectively. In the concluding remarks section, the findings from the analysis are interpreted.

2. Literature Review

Multivariate volatilities can be used in various important financial applications. So, the application of MGARCH model is very wide and there are several studies in the literature. Some of the studies are:

- Portfolio optimization, asset allocation, calculating Value at Risk-VaR of multiple assets and futures hedging (Bauwens and Laurent 2004, Bera et al. 1997, Billio et al. 2005, Brooks et al. 2003, Hafner and Herwartz 1998, Hooy and Goh 2007, Kroner and Claessens 1991, Lien and Luo 1994, Ng 1991, Park and Switzer 1995, Rombouts and Verbeek 2004, Schröder and Schüler 2003, Yang and Allen 2004,),
- Stock returns volatility analysis between financial markets (Bekiros and Georgoutsos 2006, Caporale et al. 2000, Çiçek ve Öztürk 2007, Karolyi 1995, Engle and Colacito 2006, Engle and Sheppard 2001, Erdoğan and Schmidbauer 1997, Laurent et al. 2006, Minović 2007, 2009, Mun 2005, Polasek and Ren 2000, Scheicher 2001, Silvennoinen and Terasvirta 2008, Tai 2000, Tay and Zhu 2000, Tse 2000, Worthington and Higgs 2004,)
- Stock market sectoral analysis (Ewing and Malik 2005, Hassan and Malik 2007, Tokat 2010).
- CDS risk premium volatility transmission (Köseoğlu, 2013, Meng et al. 2009, Tokat, 2013).

3. Data Set and Methodology

3.1. Data Set

In this study, we used the Brazil, Russia, China, South Africa and Turkey's daily CDS returns; namely Brazil (BRA), Russia (RUS), China (CHN) and South Africa (SOA) and Turkey (TUR), for the period January 27th, 2003 – November 4th, 2014. The CDS returns are calculated by log return $R_t = \ln\left(P_t / P_{t-1}\right)$ of the closing prices. The data used in the study is taken from the Borsa İstanbul. Table 1 presents the descriptive statistics for each return series.

Table 1: Descriptive Statistics

	BRA	**RUS**	**CHN**	**SOA**	**TUR**
Observation	2843	2843	2843	2843	2843
Mean	-0.000872	-0.000138	-1.66E-05	-2.66E-05	-0.000556
Maximum	0.357068	0.473613	0.544985	0.311780	0.389010
Minimum	-0.399448	-0.283538	-0.638614	-0.263477	-0.236772
Standard Deviation	0.039616	0.041402	0.048663	0.036140	0.035547
Skewness	0.197740	0.871214	0.015055	0.764948	0.681969
Kurtosis	16.93968	16.06740	35.97919	13.14340	13.35504
Jarque-Bera (*p*-value)	23036.71 (0.000)	20587.22 (0.000)	128838.6 (0.000)	12465.28 (0.000)	12922.30 (0.000)

According to descriptive statistics, volatility, as measured by standard deviation is highest in CHN. The volatility range is between 0.048663 (CHN) and 0. 035547 (TUR). By looking at the distributional properties, we see that all of the return series have positive skewness and the kurtosis exceeds three indicating fat tails and leptokurtotic distribution. The distributional properties of the return series appear to be non-normal. Additionally, by Jarque-Bera statistic and corresponding *p*-value we reject the null hypothesis that returns are well approximated by the normal distribution. For this reason, in this study we used the Student-*t* distribution, which takes into account the fat tail problem. As well as descriptive statistics, examining the CDS return graphs in the Figure 2 shows the volatility clustering in all return series in the global crisis period.

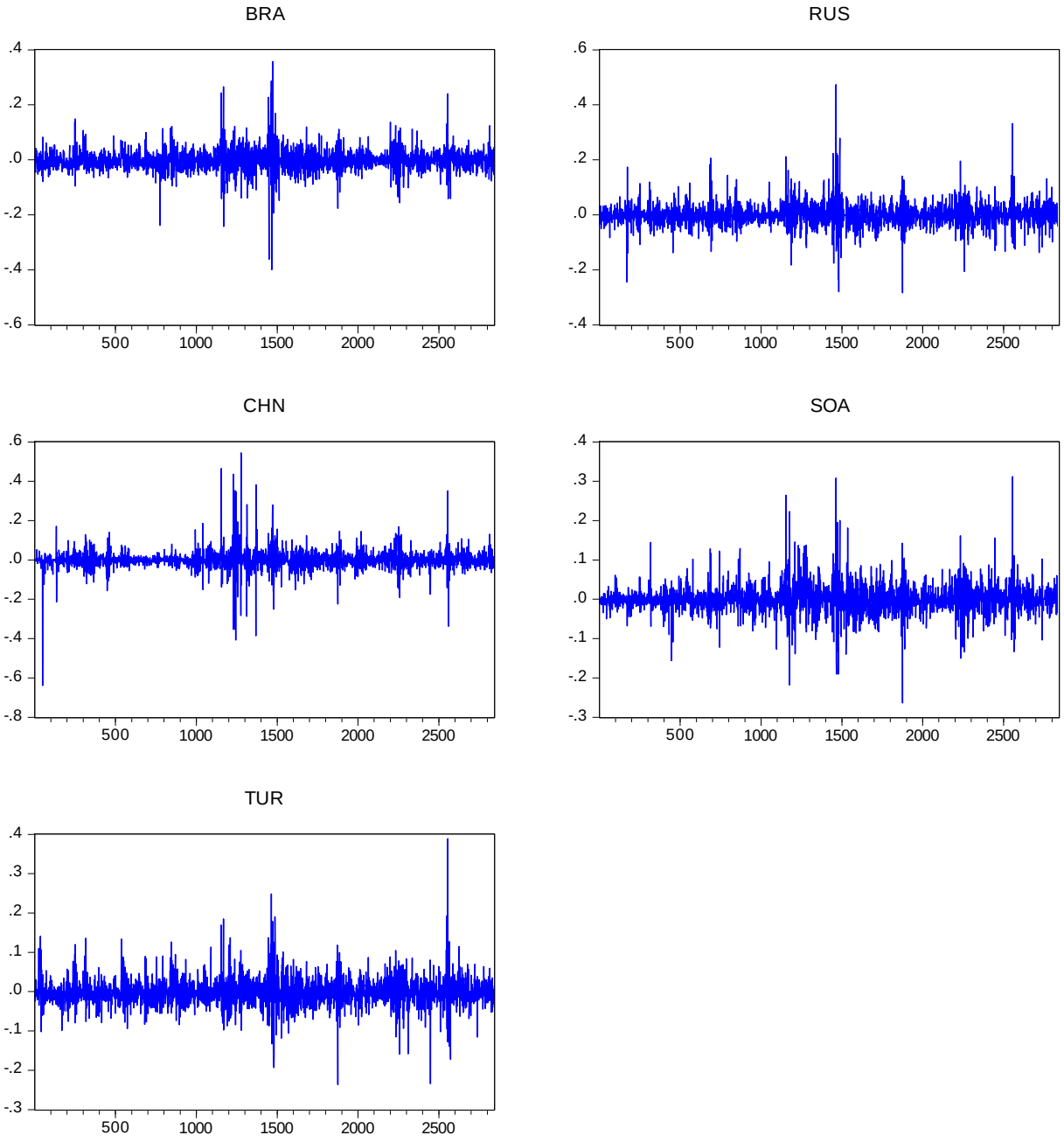

Figure 2: Daily CDS Return Graphs

3.2. MGARCH Model

MGARCH model allows time-varying conditional variance as well as simple variance, thereby allowing for possible interaction within the conditional mean and conditional variance of two or more financial series (Wei, 2008: p.3). In brief, the movements of financial assets covariances are analyzed with this model.

Bollerslev, Engle and Wooldridge (1988) extended ARCH and GARCH models, developed by Engle (1982) and Bollerslev (1986) respectively, to multivariate models and named as VEC model. The form of the VEC model can be written as follows (Brooks, 2008: p.432):

$$VECH(H_t) = C + AVECH(\Xi_{t-1}\Xi_{t-1}^{'}) + BVECH(H_{t-1}) \qquad \Xi_t \left| \Psi_{t-1} \right. \square N(0, H_t) \qquad (1)$$

In the equation, C is the *n x 1* parameter vector; *A* and *B* are *n x n* parameter matrices; H_t is the n x n conditional variance-covariance matrix; Ξ is the *n x 1* degree of innovation vector and Ψ_{t-1} is the information set at time *t-1*.

As the number of financial assets employed in the model increases, excess parameterization problem is seen in the VEC model (Bozkurt, 2009: 130). Even in the simplest form of two assets analysis unrestricted VEC model, there are 21 parameters in conditional variance and covariance equations. Nevertheless, as the number of financial assets employed in the model increases, the estimation of the VEC model becomes infeasible. Hence, Bollerslev, Engle and Wooldridge (1988) suggested the diagonal VEC (DVEC) model in which *A* and *B* matrices are assumed to be diagonal (Brooks, 2008:434). Later, Engle and Kroner (1993) extended the BEKK model which is developed by Baba, Engle, Kraft and Kroner. This model, guaranteed the conditional variance matrix to be positively definite, which is an important problem of VEC model (Karolyi, 1995: p.15; Silvennoinen ve Terasvirta, 2008: p.4). For every BEKK model, there is an equivalent VEC specification but not vice versa. For this reason, BEKK models are qualified to be a special case of VEC models (Minović, 2009: p.29). Also, there are two more models in the literature, first is the CCC Constant Conditional Correlations) model which is developed by Bollerslev (1990) assuming conditional correlations are constant and the other model is DCC (Dynamic Conditional Correlations) model which is developed by Tse and Tsui (2000) and Engle (2001) assuming the conditional correlations are dynamic. In all of the models, the average equations and conditional variance are defined in the same way; the difference rises only in the estimation process of conditional variance.

There is a tradeoff between the flexibility and the parsimony of MGARCH models (Minović, 2009: p.30). Here, the most important point is to provide positiveness of variance matrix in addition to realistic and parsimonious estimation results. The positive semi-definite variance-covariance matrix means that the matrix will have all positive numbers on the leading diagonal and will be symmetrical about this leading diagonal (Brooks, 2008: p.434).

In this study, we employed the DVEC model in which the matrices are chosen as diagonal to decrease the number of parameters. Another reason for this choice is the parsimonious estimation results of DVEC and BEKK models, when compared to the CCC and DCC models (Bozkurt, 2009: p.141; Kearney and Patton, 2000: p.31; Laurent et al., 2006: p.13; Minović, 2009: p.30). Besides, DVEC models are preferred more than BEKK models because of their simplification they provide and the easier interpretation of the parameters (Brooks et al., 2003: p.6; Minović, 2009: p.25). DVEC model enables to acquire much more efficient estimations than VEC model by the decline in estimated parameters.

Assume a financial return series R_t follows a first order autoregressive process;

$$R_t = \alpha + AR_{t-1} + \varepsilon_t \qquad (2)$$

In the equation, R_t is an *n x 1* vector of daily returns at time *t* for each market and the error terms follow $\varepsilon_t \left| I_{t-1} \right. \square N(0, H_t)$ process. α , which represents long-term constant coefficients is an *n x 1* vector. The *n x 1* vector of random errors ε_t is the innovation for each market at time t with its corresponding *n x n* conditional variance-covariance matrix H_t. The market information available at time *t-1* is represented by the information set I_{t-1}. The estimation of the elements of *A* matrix can provide the measures of own and cross-mean spillovers of markets. This multivariate structure enables the measurement of the effects of the innovations in the volatility of a return series on its own lagged returns and those of the lagged returns of other markets (Worthington and Higgs, 2004: p.75). The DVEC specification of the MGARCH model is written as below (Tse and Tsui, 2000: p.4):

$$h_{ij,t} = b_{ij} + c_{ij}u_{i,t-1} + g_{ij}h_{ij,t-1} \qquad i, j = 1,\ldots,n \tag{3}$$

In the equation above, b_{ij}, c_{ij} and g_{ij} are positive parameters. Where, b_{ij} are the elements of a *n x n* symmetric matrix of constants *B*, the elements c_{ij} of the symmetric *n x n* matrix *C* which represents the ARCH parameters shows "the degree of innovation" from market *i* to market *j*. And the elements of *n x n* symmetric *G* matrix g_{ij} represent GARCH parameters and indicate "the volatility transmission" between market *i* and market *j*. The maximum log-likelihood function used in the analysis of MGARCH model can be written as the equation below (Bauwens et al., 2006: p.99):

$$L(\theta) = -\frac{TN}{2} + \ln(2\pi) - \frac{1}{2}\sum_{t=1}^{T}(\ln|H_t| + \Xi_t' H_t^{-1}\Xi_t) \tag{4}$$

where, θ is the vector of parameters to be estimated, *N* is the number of financial assets used in the analysis and *T* is the number of observations used in the analysis (Hamilton, 1994: p.670). The BHHH (Berndt, Hall, Hall, Hausman) algorithm is used in the estimation of parameters of maximum log-likelihood function.

4. Empirical Results

The most appropriate model is chosen as MGARCH (1,1) by model selection criteria. The first variable BRA (1), second variable RUS (2), third variable CHN (3), fourth variable SOA (4) and the fifth variable TUR (5) are used in the model. Table 2 presents the empirical results and Figure 3 represents conditional covariance graphs of stock returns.

Table 2: MGARCH (1,1)-DVEC Model Analysis Results

	Coefficient	**Std. Error**		**Coefficient**	**Std. Error**		**Coefficient**	**Std. Error**
$b_{1,1}$	3.31E-05	5.39E-06	$c1_{1,1}$	0.073574	0.007824	$g1_{1,1}$	0.908122	0.008600
$b_{1,2}$	2.02E-05	2.94E-06	$c1_{1,2}$	0.056984	0.005114	$g1_{1,2}$	0.913652	0.006168
$b_{1,3}$	1.03E-05	2.87E-06	$c1_{1,3}$	0.039776	0.009041	$g1_{1,3}$	0.907058	0.015823
$b_{1,4}$	1.24E-05	2.00E-06	$c1_{1,4}$	0.053406	0.005021	$g1_{1,4}$	0.920476	0.006101
$b_{1,5}$	1.77E-05	2.63E-06	$c1_{1,5}$	0.054033	0.005082	$g1_{1,5}$	**0.920492**	0.006052
$b_{2,2}$	4.73E-05	5.31E-06	$c1_{2,2}$	0.081908	0.006198	$g1_{2,2}$	0.884496	0.006750
$b_{2,3}$	1.71E-05	3.31E-06	$c1_{2,3}$	0.044970	0.008380	$g1_{2,3}$	0.888420	0.012901
$b_{2,4}$	1.94E-05	2.35E-06	$c1_{2,4}$	0.069697	0.005119	$g1_{2,4}$	0.901863	0.005389
$b_{2,5}$	2.58E-05	3.15E-06	$c1_{2,5}$	0.069019	0.005045	$g1_{2,5}$	0.902323	0.005497
$b_{3,3}$	7.85E-05	8.74E-06	$c1_{3,3}$	**0.228937**	0.018843	$g1_{3,3}$	0.752817	0.014275
$b_{3,4}$	1.32E-05	2.75E-06	$c1_{3,4}$	0.043221	0.008032	$g1_{3,4}$	0.893499	0.013673
$b_{3,5}$	1.09E-05	2.43E-06	$c1_{3,5}$	0.029743	0.006565	$g1_{3,5}$	0.918678	0.011615
$b_{4,4}$	2.30E-05	2.72E-06	$c1_{4,4}$	0.071737	0.005748	$g1_{4,4}$	0.905278	0.006175
$b_{4,5}$	1.50E-05	1.96E-06	$c1_{4,5}$	0.062479	0.004543	$g1_{4,5}$	0.913994	0.004978
$b_{5,5}$	3.08E-05	3.84E-06	$c1_{5,5}$	0.069089	0.005609	$g1_{5,5}$	0.904264	0.006436

Note: *B* full rank matrix, *C* indefinite matrix and *G* indefinite matrix.

Considering different matrix constraints of DVEC model, both model selection criteria as LL (Log-Likelihood), AIC (Akaike Information Criterion), BIC (Bayesian Information Criterion), H-Q (Hannan-Quinn Criterion) and parameters statistical significance, the best model is determined as DVEC Full Rank. Constant (intercept) parameters (b_{ij}), shows the long term averages and indicate the shocks that may affect the variable's mean but not create covariance effect. The shocks in CDS returns long term averages are negligible because of the parameters minority.

By looking at the ARCH parameters, which show "information effect" between CDS returns, all the parameters are statistically significant. The source of information effect is found to be China's CDS risk premium $c1_{3,3}$. Own-volatility spillovers in all markets are large and significant. The own-volatility spillover effects range from 0.069089 (TUR) to 0.228937 (CHN). CHN firstly and mostly affect its own volatility, and then RUS, SOA, BRA and TUR respectively. Innovations of CHN influence the volatility of other markets, and the cross-volatility spillovers are larger than the own-volatility spillovers.

The GARCH parameters indicate "volatility transmission" between CDS returns. In the GARCH set of parameters, all of the estimated coefficients are statistically significant. The source of volatility transmission is found respectively between BRA and TUR ($g1_{1,5}$), BRA and SOA ($g1_{1,4}$), CHN and TUR ($g1_{3,5}$), SOA and TUR ($g1_{4,5}$), BRA and RUS ($g1_{1,2}$). This means that the past volatility shocks have greater effect on the future volatilities between country pairs.

In GARCH models, the sum of ARCH and GARCH parameters show information about volatility persistence and whether shocks have permanent effects or not. Volatility persistence of CDS returns found very similar, respectively BRA (0.981696), CHN (0.981754), SOA (0.977015), TUR (0.973353) and RUS (0.966404). The coefficients are smaller than one, so shocks do not have permanent effect on CDS returns.

As seen in Figure 3 conditional covariance graphs below, the volatilities of all covariance between CDS returns are increased with the first signals of global crisis in the June 2006 (observations 856-876). In this context, it can be said that a shock in one countries CDS risk premium has strong information effects on other countries CDS risk premiums and strong volatility transmission is also seen. In September 2008 (observations 1437-1458), when the global crisis hit the world, the volatilities of covariance are seen between RUS-SOA at the most and between CHN-TUR at the least.

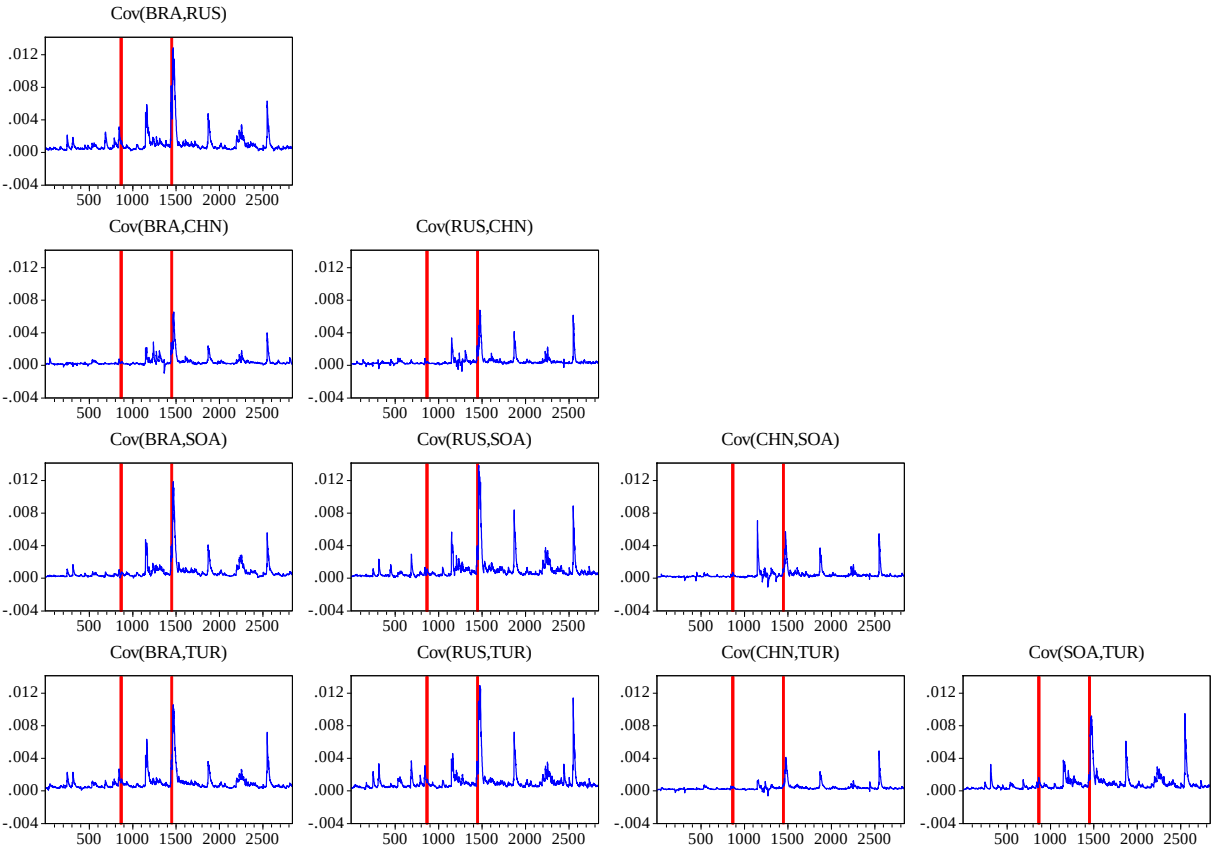

Figure 3: Conditional Covariance Graphs

5. Concluding Remarks

The importance of the volatility transmission across the international financial markets has become a current issue by the effects of global crisis in 2008. By taking into account the integration of international financial markets, the contagion analyses have an important role to understand financial crises. The purpose of this study is to assign the effect of the global crisis among the CDS return volatilities in Brazil, Russia, China, South Africa and Turkey, and which country is more effective than the others in the volatility transmission. We analyze these countries' daily CDS returns for the period January 2003 - November 2014 by using a multivariate GARCH model. The most appropriate model is chosen as MGARCH (1,1)-DVEC Full Rank by model selection criteria and model restrictions.

The empirical results show that, the CDS returns' volatility has increased during the global crisis period, the source of degree of innovation is China's CDS risk premium (c13,3) and the source of volatility transmission is between BRA and TUR ($g1_{1,5}$). According to ARCH parameters; cross-volatility spillovers in all markets are larger than the own-volatility spillovers and innovations of CHN influence the volatility of other markets. On the other hand, according to GARCH parameters, which indicate "volatility transmission" between CDS returns, the past volatility shocks have greater effect on the future volatilities between country pairs.

The conditional covariance graphs show the volatilities of all covariance between CDS returns are increased with the first signals of global crisis in the June 2006. Accordingly, it can be said that a shock in one countries CDS risk premium has strong information effects on other countries CDS risk premiums and strong volatility transmission is also seen. In September 2008, when the global crisis hit the world, the volatilities of covariance are seen mostly between RUS-SOA.

In global crisis period, China sustained its economic growth although a little decreases. Brazil's economy started to grow after two quarters of depression in the early global crisis session. Russia became one of the most affected country from the global crisis by the rapid decline in raw materials prices. The most affected countries are seen as Russia and Brazil.

The CDS market has become important in more recent years globally, especially for emerging countries where sovereign risk is an important indicator to foreign investors in assessing risks of their foreign direct investment and portfolio investments. In a well-functioning financial market, the CDS returns reflects the riskiness of the underlying event. China's economy has experienced remarkable structural and institutional changes in recent decades, particularly during the global crisis. For the past three decades, the China's economy has demonstrated impressive economic growth, and become the second largest economy in the world. As China has opened up to the world, it is likely that its economy has become more closely linked to global economic conditions.

The Brazil, Russia, China, South Africa and Turkey as emerging markets have become a lifeline for the global economy. As the story goes, these countries will continue to emerge, providing much-needed global growth and leadership. Emerging markets hit their full stride by 2000. China's economy is bigger than those of Brazil, Russia, Turkey and South Africa combined, and it continues to grow at a faster clip than any of them.

In Brazil and Turkey, inflationary episodes, coupled with a dependence on external debt, have frequently accompanied political instability. Both countries came through the international financial crisis relatively unscathed and returned rapidly to growth. Both have subsequently slowed, as the international environment has evolved. A tidal wave of global liquidity, searching for high yielding economies (or, more precisely, economies which actually demonstrate growth potential) has added to concerns, whether perceived or real, of currency "wars" waged against emerging markets. Meanwhile, consumption slowdowns due to political and economic factors in some of Brazil and Turkey's major export markets have added to an environment where the moves of their respective central banks have been watched closely.

The last twelve months have seen increasing disparities in international perceptions of two of the world's most prominent emerging markets. Turkey has, until recently, been treated more with the approach of cave emptor – its inflationary history and current account deficit, combined with long memories of political instability, have acted as red flags for international investors.

References

Bauwens, L., S. Laurent and J.V.K. Rombouts (2006). Multivariate GARCH Models: A Survey. *Journal of Applied Econometrics*, 21(1), 79-109.

Bollerslev, T. (1990). Modeling the Coherence in Short Run Nominal Exchange Rates: A Multivariate Generalized ARCH Approach. *Review of Economics and Statistics*, 72, 498-505.

Bollerslev, T., R.F. Engle and J.M. Wooldridge (1988). A Capital Asset Pricing Model with Time-Varying Covariances. *The Journal of Political Economy*, 96, 116-131.

Bozkurt, H. (2009). M-GARCH Modellerinin Karşılaştırmalı Analizi. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 18(2), 126-145.

Brooks, C. (2008). *Introductory Econometrics for Finance*, Cambridge University Press, Second Edition.

Brooks, C., S. Burke and G. Persand (2003). Multivariate GARCH Models: Software Choice and Estimation Issues. *ISMA Centre Discussion Papers in Finance*, 2003-07.

Caporale, G.M., N. Pittis and N. Spagnolo (2006). Volatility Transmission and Financial Crises. *Journal of Economics and Finance*, 30(3), 376-390.

Çiçek, M. and F. Öztürk (2007). Yabancı Hisse Senedi Yatırımcıları Türkiye'de Döviz Kuru Volatilitesini Şiddetlendiriyor mu?. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 62(4), 83-106.

Engle, R.F. and K. Sheppard (2001). Theoretical and Empirical Properties of Dynamic Conditional Correlation Multivariate GARCH. *NBER Working Paper Series*, No: 8554.

Engle, R.F, K.F. Kroner, Y. Baba and D.F. Kraft (1993). Multivariate Simultaneous Generalized ARCH. *University of California, Economics Working Paper Series*, 89-57.

Engle, R.F. and K.F. Kroner (1995). Multivariate Simultaneous Generalized ARCH. *Econometric Theory*, 11(01), 122-150.

Goldman Sachs (2001). Building Better Global Economics BRICs. *Global Economics Paper*, 66.

Goldman Sachs (2007). BRICs and Beyond. *Goldman Sachs Global Economics Group*.

Hamilton, J.D. (1994). *Time Series Analysis*. Princeton University Press, USA.

Hull, J.C. (2008), *Options, Futures and Other Derivatives*, 6th edition, Prentice Hall.

Karolyi, G.A. (1995). A Multivariate GARCH Model of International Transmissions of Stock Returns and Volatility: The Case of the United States and Canada. *Journal of Business & Economic Statistics*, 13(1), 11-25.

Kearney, C. and A.J. Patton (2000). Multivariate GARCH Modeling of Exchange Rate Volatility Transmission in the European Monetary System. *The Financial Review*, Eastern Finance Association, 35(1), 29-48.

Köseoğlu, S.D. (2013). The Transmission of Volatility between the CDS Spreads and Equity Returns Before, During and After the Global Financial Crisis: Evidence from Turkey. *Proceedings of 8th Asian Business Research Conference* 1 - 2 April 2013, Bangkok, Thailand.

Laurent, S., J.V.K. Rombouts, A. Silvennoinen and F. Violante (2006). Comparing and Ranking Covariance Structures of M-GARCH Volatility Models. www.cide.info/conf/papers/L2.pdf, (12.04.2010).

Meng, L., Gwilym, O. and Varas, J. (2009). Volatility transmission among the CDS, equity, and bond markets. *The Journal of Fixed Income*. 18(3), 33-46.

Minović, J.Z. (2009). Modeling Multivariate Volatility Processes: Theory and Evidence. *Theoretical and Applied Economics*, 05(05), 21-44.

Mun, K.C. (2007). Volatility and Correlation in International Stock Markets and the Role of Exchange Rate Fluctuations. *Journal of International Financial Markets, Institutions & Money*, 17, 25-41.

Polasek, W. and L. Ren (2000). A Multivariate GARCH-M Model for Exchange Rates in the US, Germany and Japan. *Computing in Economics and Finance 2000*, Society for Computational Economics, 223, http://fmwww.bc.edu/cef00/papers/paper223.pdf, (08.05.2010).

Silvennoinen, A. and T. Terasvirta (2008). Multivariate GARCH Models. *SSE/EFI Working Paper Series in Economics and Finance*, No: 669.

Tokat, H.A. (2013). Understanding volatility transmission mechanism among the CDS markets: Europe & North America versus Brazil & Turkey. *Economia Aplicada*. 17(1).

Tse, Y.K. and A.K.C. Tsui (2000). A Multivariate GARCH Model with Time-Varying Correlations. http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=250228, (12.05.2010).

Wei, C.C. (2008). Multivariate GARCH Modeling Analysis of Unexpected USD, Yen and Euro-Dollar to Reminibi Volatility Spillover to Stock Markets. *Economics Bulletin*, 3(64), 1-15.

Worthington, A.C. and H. Higgs (2004). Transmission of Equity Returns and Volatility in Asian Developed and Emerging Markets: A Multivariate GARCH Analysis. *International Journal of Finance and Economics*, 9(1), 71-80.

Worthington, A.C. and H. Higgs (2003). A Multivariate GARCH Analysis of the Domestic Transmission of Energy Commodity Prices and Volatility: A Comparison of the Peak and Off-Peak Periods in the Australian Electricity Spot Market. *Queensland University of Technology, School of Economics and Finance*, Discussion Paper No: 140.

Worthington, A.C., A. Kay-Spratley and H. Higgs (2005). Transmission of Prices and Price Volatility in Australian Electricity Spot Markets: A Multivariate GARCH Analysis. *Faculty of Commerce Papers*, University of Wollongong.

TÜKETİCİLERİN KÜRESEL MARKA ALGISI VE SATIN ALMA NİYETİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ•

Cevat SÖYLEMEZ,
Arş. Gör., Dumlupınar Üniversitesi İİBF, Uluslararası Ticaret ve Finansman, Kütahya , cevat.soylemez@dpu.edu.tr

Ercan TAŞKIN
Doç. Dr., Dumlupınar Üniversitesi İİBF, Uluslararası Ticaret ve Finansman, Kütahya, ercan.taskin@dpu.edu.tr

ÖZET: Tüketiciler, günümüzde işletmelerin pazarlama faaliyetlerine yön veren en önemli aktördür. Tüketicilerin beklentilerinin karşılanması bu nedenle önemlidir. Tüketicilerin tüketim davranışlarının analiz edilmesi ve bu davranışları etkileyen faktörlerin neler olduğu ayrıntılı olarak tespit edilmelidir. Küreselleşme ile değişmeye başlayan tüketim alışkanlıkları bunu zorunlu hale getirmiştir. Özellikle küresel markalar farklı ülkelerdeki tüketim alışkanlıklarını iyi tespit etmeli ve doğru bir pazarlama stratejisi geliştirmelidir. Bunun sağlanabilmesi için tüketicilerin satın alma karar sürecinde etkili olabilecek unsurların tespit edilmesi anahtar rol oynamaktadır. Bunun nedenle bu araştırma ile tüketicilerin küresel marka satın alma niyeti üzerinde küreselleşme, küresel tüketici odaklılık, kimlik, küresel marka tutumu, algılanan küresel marka değeri ve markanın küresellik algısı faktörlerinin etkisi ölçümlenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Küreselleşme, Küresel Marka, Satın Alma Niyeti

GLOBAL BRAND PERCEPTION OF CONSUMERS AND THEIR IMPACT ON PURCHASING DECISIONS

ABSTRACT: Consumers are the most important actors that dominate the marketing activities of business today. Therefore, it is very important to meet the expectations of consumers. The consumption behaviours of the consumers should be analysed and the factors that influence these behaviours should be determined in detail. This is a necessity brought forward by the consumption habits that change due to the effects of globalisation. In this sense, especially global brands should determine the consumption habits in different countries and develop appropriate marketing strategies. In order to achieve this, it is imperative to identify the factors that might influence the purchase decision process of consumers. Therefore, in this study we have investigated the impact of globalization, global consumer orientation, identity, global brand attitudes, perceived global brand value and the brand's perception of globalisation on consumers' decisions to purchase global brands.

Key Words: Globalization, Global Brand, Purchase Intention

Jel codes: M310

1. Giriş

Dünyanın hemen her yerinde tüketicilerin farklı tüketim özellikleri ve satın alma davranışı göstermesi, aynı markalara karşı olan tutum ve algılarının benzerlik göstermesi küreselleşmenin ve küresel pazarlamanın bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun nedeni, iletişim ağı ve teknolojinin gelişmesiyle birlikte işletmelerin faaliyetlerinin hızlı bir şekilde yayılmaya başlamasıdır. Bu yayılma zamanla küreselleşmenin derinleşmesine yol açmış ve tüm dünya pazarlarının ortak bir payda altında toplanmasını beraberinde getirmiştir.

Özellikle ekonomik alanda yaşanan küreselleşme, uluslararası mal ve hizmet ticaretinin önemli bir unsurudur. Ancak küreselleşmenin sadece ekonomik alanda değil; sosyo-kültürel, siyasi vb. birçok alanda farklı etkilerinden bahsetmek

• Çalışma Doç. Dr. Ercan TAŞKIN'ın danışmanlığında Araş. Gör. Cevat SÖYLEMEZ'in Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde hazırlamış olduğu, aynı isimli yüksek lisans tez çalışmasından elde edilmiştir.

mümkündür. Bu etkilerin neler olduğu şüphesiz tüketiciler üzerinde rahatlıkla gözlemlenebilir. Bu nedenle, özellikle küresel pazarlarda faaliyet gösteren işletmeler tüketicilerin istek ve ihtiyaçlarının neler olduğunu, bu istek ve ihtiyaçların satın alınmasını nelerin etkilediğini doğru tespit etmelidir. Çünkü pazarlamanın amacı, tüketicilerin istek ve ihtiyaçlarını karşılamaktır. Bunun yerine getirilebilmesi için tüketicilerin tüketim alışkanlıklarının analiz edilmesi gerekir. Dolayısıyla, bu davranışlar üzerinde etkili olan unsurların tespiti doğru yapılmalı, tüketicilerin satın alma davranışları ve niyetleri analiz edilmeli ve küresel marka uygulama stratejileri bu bilgiler doğrultusunda belirlenmelidir. Ayrıca küreselleşme; uygulamaların dünya çapında yayılması, kıtalar arası ilişkilerin artması, küresel ölçekte sosyal yaşamın örgütlenmesi ve genişlemesi ile yakından ilişkilidir. Özellikle tüketicilerin küresel tüketim odaklı bir davranış ortaya koyması, ekonomik ve siyasi küreselleşme ile birlikte kültürel küreselleşmeye dayanmaktadır. Kültürel küreselleşme eğiliminin altında, insanların kendilerine özgü kültürel yaşam tarzlarıyla küresel kültürle gelen farklı davranışlara gösterdikleri tutumlar ve sahip oldukları kimlikler yer almaktadır.

Bu çerçevede gerçekleştirilen çalışmada, literatürden derlenen ve tüketicilerin satın alma niyetleri üzerinde etkisi olduğu/olabileceği düşünülen küreselleşme tutumu, küresel tüketici odaklılık, küresel-yerel kimlik, küresel marka tutumu, algılanan küresel marka değeri ve markanın küresellik algısı unsurlarında hangilerinin etkisinin olduğu belirlenmeye çalışılmıştır.

2. Kavramsal Çerçeve

2.1. Küreselleşme Tutumu

Küreselleşme temelde ülkeler arasındaki engellerin azaltılmasını ve daha yakın ekonomik, siyasi ve kişisel ilişkilerin kurulmasını ifade etmektedir. Ekonomik küreselleşme sermaye, ürün ve emeğin serbest dolaşımını kapsamaktadır. Tüketiciler açısından küreselleşme, zihinlerde bir ifade olmasından dolayı tüketiciler ekonominin küreselleşmesine karşı bir takım tutumlar geliştirirler (Friesen'den (2003) aktaran Riefler, 2012). Küreselleşme tutumuyla emek, sermaye ve ürünlerin serbest dolaşımı ve ekonomik entegrasyon sürecine karşı tüketicilerin genel duruşu anlaşılabilir ve böylece ekonomik-siyasi anlayışı değerlendirilebilir (Riefler, 2012). Bu tutumların nedeni, küreselleşme sürecinde küresel şirketlerin rol alması ve bireylerin çoğunlukla bu firmaların ürünlerine ve markalarına karşı olan tepkilerinden kaynaklanmaktadır (Das, 2007).

2.2. Küresel Tüketici Odaklılık

Küresel tüketici odaklılık, tüketim tercihleri ve küresel yayılmaya ilişkin dört davranışsal yanıttan oluşan küme olarak tanımlanmaktadır. Küresel yayılmaya ilişkin ortaya çıkan bu dört tepki; asimilasyon/homojenleşme/yakınsama, ayrılma/kutuplaşma, melezleşme/glokalizasyon ve ilgi eksikliği/marjinalleşmeden oluşmaktadır. Bu davranış seti Alden (2006) vd. tarafından küresel tüketici odaklılık olarak adlandırılmaktadır ve bünyesinde hem küresel hem de yerel tüketici tutumlarını barındırmaktadır. Tüketiciler doğal olarak kendi yerel kültürleri içinde yaşamaktadırlar, fakat küreselleşme ile birlikte küresel kültüre her zamankinden daha fazla maruz kalmaktadırlar. Bunun sonucunda tüketicilerin tercihleri de farklılaşmakta, yerel ve küresel alternatifler artmaktadır. Dolayısıyla ürünler tamamen ücretsiz olmamasına rağmen, bu yapı kültüre karşı duyarlı olan ürünlere karşı olan tutumları açıklamakta ve her bir birey için genel bir kanı ortaya koymaktadır (Alden vd., 2006).

Tüketicinin küresel tüketim odaklılığının ortaya çıkması, ekonomik ve siyasi küreselleşme ile birlikte kültürel küreselleşmeye dayanmaktadır (Alden vd., 2006). Kültürel küreselleşme eğiliminin altında, insanların kendilerine özgü kültürel yaşam tarzlarıyla küresel kültürle gelen farklı davranışlara gösterdikleri tepkiler yer almaktadır (Guo, 2013).

Küreselleşme sürecinde, gelişmiş ülke menşeili küresel markaların küresel tüketim odaklılıkla gelişmekte olan ülkelerdeki tüketicilerin ilgilerini çekmeye çalıştıkları tahmin edilmektedir. Bunun nedeni, gelişmekte olan ülkelerdeki tüketicilerin küreselleşme sürecine ve küresel kültüre karşı eğimli olmaları ve küreselleşmeye karşı daha olumlu tutumlar sergilemeleridir. Gelişmiş ülkelerdeki küresel markalar, bir şekilde dünyayı temsil ediyor, kültürel mit ve küresel kültürün sembolü ve temsilcisi olma özelliğini yansıtıyorlar (Holt vd., 2004). Bunun aksine, gelişmekte olan ülkeler halen daha küresel marka oluşturmak için çaba harcamakta ve bu tür markaların tüketicileri ise genelde yerel tüketicilerden oluşmaktadır. Ayrıca, yapılan çalışmaların çoğunda, küresel tüketim odaklılığın gelişmiş ülkelerin küresel markalarına karşı olan tüketici tutumlarını olumlu etkilediği ortaya konulmuştur (Alden vd., 2006).

2.3. Küresel ve Yerel Kimlik

Küreselleşmenin bireyler üzerinde algılanan etkileri noktasında önemli olan konulardan birisi şüphesiz sahip olunan kimliktir (Halis, 2011). Küreselleşmenin yaygınlaşmasıyla kendini gösteren yeni yaşam tarzları ve yeni kültürel değişiklikler yerel ve ulusal sınırları aşan farkındalıkları ortaya çıkarmıştır. Dolayısıyla insanlarla gelişen ve genişleyen bu sosyal kimlik, global vatandaşlık olarak ifade edilebilir (Guo, 2013). Bunun sonucunda, insanların çoğu hem yerel hem küresel kimlik sahibi olurlar.

Küreselleşmeye karşı zihinlerinde daha olumlu tutumlar sergileyen tüketicileri içine alan küresel kimlik, küresel olaylarla ilgilenen ve birbirine benzer özellik sergileyen insanları ifade etmektedir. Yerel kimlik ise tüketicilerin yerel olarak sahip oldukları gelenek, görenek, saygı ve düşünce olarak algıladıkları yerel temsiller ve topluluklardan oluşmaktadır. Bu nedenle global, küresel nüfusla ve yerel, yerel toplulukla bir anlam kazanmaktadır (Guo, 2013; Tu vd., 2012). Ayrıca global kimlik, dünya trendleri ile yakın ilişki halindedir. Dünya genelinde yaşanan gelişmeler kültürler arası etkileşimi hızlandırdığı için eski kimliklere yeni kimlikler eklenmekte ve kimi zaman eski kimlikler kendi değerlerini yitirmektedir (İslamoğlu ve Fırat, 2011: 230).

Küresel kimlik, küreselleşmenin psikolojik sonuçlarını ifade etmektedir ve özellikle gelişmekte olan ülke tüketicilerini içine almaktadır. Brezilya, Hindistan vb. gelişmekte olan ülke insanları gelişmiş ülke insanlarına göre daha fazla küresel vatandaş özelliği taşımaktadır (Holt vd., 2004). Diğer bir ifadeyle gelişmekte olan ülke vatandaşları gelişmiş ülke vatandaşlarına göre küresel ürünlere karşı daha olumlu tutumlar ortaya koymaktadırlar (Steenkamp ve De Jong, 2010). Gelişmekte olan ülkelerdeki insanların küresel ürünlere ve markalara yönelmelerinin arkasında yatan temel neden, küresel ürün ve markaların daha kaliteli olması ve bir şekilde tüketicilerin kendileriyle özdeşleştirdikleri bir takım özelliklerini bünyelerinde barındırıyor olması gösterilebilir. Guo (2013), tüketicilerin küresel marka tutumlarını ve zihinlerindeki küresel marka algısını etkileyen psikolojik etmenin, tüketicilerin sahip oldukları küresel kimlikleri olduğunu ifade etmektedir. Yine Zhang ve Khare (2009), küresel kimliğe sahip tüketicilerin küresel ürün ve markaları tercih ettiklerini; yerel kimliğe sahip tüketicilerin yerel ürün ve markaları tercih ettiklerini ifade etmektedirler.

2.4. Küresel Marka Tutumu

Küresel markalar, yerel markalara göre daha fazla bilindikleri, daha kaliteli ve saygın olarak algılandıkları ve küresel mit olma özelliklerinden dolayı avantajlı konumdadır (Dimofte vd., 2010). Küresel markaların yerel markalar üzerindeki bu tür etkileri özellikle gelişmekte olan ülke pazarlarında kendini göstermektedir (Batra vd., 2000). Ayrıca küresel tüketim odaklı olan tüketicilerin, küresel markalara karşı daha olumlu tutumlar sergiledikleri görülmektedir (Alden vd., 2006). Bu tutumların ortaya çıkmasında ve değişiklik göstermesinde markaların orijinlerinin de etkisinin olduğu ifade edilebilir. Bunların dışında Riefler (2012), Coca Cola üzerine yaptığı bir çalışmada, ekonominin küreselleşmesinin tüketicilerin algılanan ürün kalitesine yönelik tutumlarında etkisi olduğu sonucuna ulaşmıştır. Ekonominin küreselleşmesine karşı olumsuz tutum sergileyen tüketiciler, markalarına karşı ortaya koydukları kalite algılarını daha alt düzeylere çekmektedirler (Alden vd., 2013). Tüketicilerin küresel ürünlere ve markalara karşı sahip oldukları olumlu veya olumsuz bu tutumlar, küresel marka tutumu olarak ifade edilebilir. Sahip olunan bu tutumlar tüketicilerin satın alma karar sürecinde satın alma niyetleriyle yakın ilişki içerisindedir.

2.5. Algılanan Küresel Marka Değeri

Zeithalm (1988) algıyı, tüketicinin ürünü genel olarak değerlendirmesi olarak tanımlamaktadır. Bu değerlendirme, ürünün alınıp satılması esnasında ortaya çıkan ürünün faydası hakkında sahip olunan bilgileri ifade etmektedir. Ürüne veya markaya ait bilgiye ulaşılabildiği zaman, tüketicilerin diğer marka ve ürünlere karşı sahip oldukları maddi olan (kalite, fiyat vb.) ve olmayan (prestij, sosyal statü vb.) tutumları hakkında çıkarımlarda bulunulabilir (Özsomer ve Altaras, 2008). Örneğin, Türkiye'de tüketiciler Volkswagen markasını kaliteli ve değerli olarak algılarlar ve bunun sonucunda Volkswagen markasının değer algısı bilişsel olarak yüksek çıkmaktadır.

Aaker (1996) marka değerinin marka teklifi oluşturmada, bir markanın satın alınmasında ve markaya ödenen paranın markanın başarısı için önemli olduğunu ifade etmektedir. Zhou, Yang ve Hui (2010) yaptıkları çalışmada marka değerinin algılanan kalite, algılanan marka liderliği ve algılanan marka işaretiyle işlerlik kazandığını belirtmektedirler. Bu nedenle tüketici açısından algılanan küresel marka değeri, ödenen para ve sosyal bir izlenim (işaret) bırakma şeklinde tanımlanabilir.

2.6. Markanın Küresellik Algısı

Markalar tüketicilerle iletişim kurmada ve onların kimliklerinin tanımlanmasında hayati bir öneme sahiptir. Bunun yanı sıra küresel markalar, tüketicilere küresel tüketim kültürünü göstermek ve tüketicilerin bu kültüre katılmalarını sağlamak için fırsatlar sunmakta ve onlar gibi düşünen insanlarla hayali küresel kimlik sahibi olmalarına yardımcı olmaktadır (Alden vd., 1999).
Gerçekleştirilen birçok çalışmada markanın küresellik algısı, markanın kalitesi ve prestijiyle (Steenkamp vd., 2003), tüketiciye kazandırmış olduğu saygınlıkla (Johansson and Ronkainen, 2005), kozmopolitlik, gelişmişlik ve modernlikle tüketicinin kendi imajını güçlendirecek niteliklerde ortaya konulmuştur (Friedman, 1990). Bu nedenle, küreselleşmeyle birlikte kendini gösteren küresel markaların tüketicilerin gözünde ne şekilde algılandığının bilinmesi gerekmektedir. Ayrıca bu algının tüketicilerin satın alma niyetleriyle bir ilişkisinin olup olmadığının incelenmesi, tüketicilerin satın alma davranışlarının ortaya çıkarılmasında önemlidir.

2.7. Satın Alma Niyeti

Satın alma niyeti, tüketicinin uyaranlara karşı belirleyici tepkisini ortaya çıkaran ve doğrudan satın alma karar sürecinde yer almasa da satın alma kararından hemen önce meydana gelen aşamalarından birisidir (Tek, 1999: 212). Tutum ve davranış arasındaki ilişkide önemli bir rol oynayan ve bir şeyi yapmayı önceden isteyerek tasarlama anlamına gelen niyet, bir tutum ve davranışı gerçekleştirmeye yönelik fiili iradeyi oluşturmaktadır (Mutlu vd., 2011). Bunun için Fishbein ve Ajzen (1975) tarafından geliştirilmiş davranışsal niyet modeli ‘’Mantıklı Eylem Modeli (The Theory of Reasoned Action)’’, tüketicilerin satın alma davranışlarını tahmin etmede oldukça faydalı sonuçlar ortaya koymaktadır. Modelde bir markanın satın alınması sonucunda ortaya çıkan algıların, o markaya karşı sergilenen tutumdan kaynaklandığı ifade edilmektedir (Alden vd., 2013). Bu nedenle, tüketicilerin marka hakkındaki algıları ve tutumları arasında bir ilişkinin olduğundan bahsetmek mümkündür.

3. Metodoloji

3.1. Araştırmanın Amacı ve Sınırlılıkları

Bu çalışmanın amacı, küreselleşme, küresel tüketici odaklılık ve küresel-yerel kimliğin; küresel marka tutumu, algılanan küresel marka değeri ve markanın küresellik algısı üzerindeki etkisi ve bunlarında küresel marka satın alma niyeti üzerindeki etkisini incelemektir. Araştırmanın sadece Dumlupınar Üniversitesinde uygulanmasıyla mekan sınırı getirilmiştir. Ayrıca Dumlupınar Üniversitesi akademik personeline uygulanmasıyla da uygulamanın ana kütle sınırı belirlenmiştir.

3.2. Anakütle ve Örneklem Çerçevesi

Araştırmanın ana kütlesini Dumlupınar Üniversitesinde görev yapmakta olan öğretim üyesi ve öğretim elemanları oluşturmaktadır. Anakütlede yer alan kişilerin örneklem içerisine dahil edilmesinde kasti (kararsal) ve kolayda örnekleme yöntemlerinden faydalanılmıştır. Gerekli örneklem büyüklüğünün belirlenmesinde, Altunışık vd. (2005)’nin ifadeleri dikkate alınmıştır. Altunışık vd.’ne göre, 30’dan büyük, 500’den küçük örnek büyüklükleri birçok araştırma için uygundur. Bu nedenle, %5 örnekleme hatasına göre 1176 (DPÜ Personal Daire Başkanlığı, 2014) anakütle sayısı için minimum örnek büyüklüğü 290 olarak hesaplanmış ve örnek kütle büyüklüğü artırılarak çalışma 344 kişi üzerinde gerçekleştirilmiştir.

3.3. Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırmada kullanılan veri toplama yöntemi ankettir. Verilerin toplanmasında yüz yüze veri toplama tekniği kullanılmıştır. Araştırma kapsamında yapılan anket çalışmasına toplam 344 kişi katılmıştır ve formlardan elde edilen veriler SPSS 18.0 istatistik paket programında analiz edilerek yorumlanmıştır.

3.4. Araştırma Değişkenlerinin Ölçümü

Araştırmada 7 değişken grubu yer almaktadır. Bu 7 değişkene ilişkin toplam 39 ifade bulunmaktadır ve bu ifadeler beşli likert tipi (5-Kesinlikle Katılıyorum, 4- Katılıyorum, 3- Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum, 2- Katılmıyorum, 1- Kesinlikle Katılmıyorum) ölçek ile oluşturulmuş yargılardır. Çalışmamızda ayrıca demografik özelliklerinde yer aldığı bir bölüm bulunmaktadır.

Küreselleşme tutumuna ait ifadeler, Riefler'in (2012) Spears vd.'nin (2004) çalışmasından uyarladığı haliyle çalışmaya dahil edilmiştir. Bu değişkene ilişkin çalışmamızda 3 ifade yer almaktadır. Küresel tüketici odaklılık değişkeni, Alden vd. (2006)'nin çalışmasından uyarlanmıştır. Alden vd. tarafından yapılan bu çalışmada belirtilen değişkenler için 16 ifade yer almaktadır. 16 ifade uyarlanarak çalışmamıza dahil edilmiştir. Küresel-yerel kimlik değişkenine ilişkin ifadeler, Tu vd. (2012) tarafından geliştirilen ve 8 sorudan oluşan çalışmadan uyarlanmıştır. Küresel marka tutumu değişkeni ise, Alden vd. (2006)'da yapmış oldukları çalışmadaki iki ifadeden uyarlanarak çalışmaya dahil edilmiştir. Algılanan Küresel Marka Değeri değişenleri ise yine Alden vd. (2013) yapmış oldukları ve 6 ifadeden oluşan çalışmalarından uyarlanmıştır. Ancak Alden vd. yaptıkları çalışmadaki ifadeler Türkçeye çevrildiklerinde birbirlerine yakın anlamlar ortaya koyan iki ifadeye yer verilmemiştir. Diğer bir ifadeyle Alden vd. yaptıkları çalışmadan 4 tane ifade alınmış ve uyarlanmıştır. Markanın küresellik algısı değişkeni, Batra vd. (2000)'nin yapmış oldukları çalışmadan uyarlanmıştır ve 3 ifadeden oluşmaktadır. Küresel marka satın alma niyetine ilişkin değişkenler ise, Dodds vd. (1991)'nin çalışmasından elde edilerek uyarlanmıştır ve 3 ifadeden oluşmaktadır.

3.5. Araştırmanın Hipotezleri

Araştırmada yer alacak olan hipotezler şöyledir:

H_1: Küreselleşmenin küresel marka tutumu üzerinde pozitif yönlü etkisi vardır.

H_2: Küreselleşmenin algılanan küresel marka değeri üzerinde pozitif yönlü etkisi vardır.

H_3: Küreselleşmenin markanın küresellik algısı üzerinde pozitif yönlü etkisi vardır.

H_4: Küresel tüketici odaklılığın küresel marka tutumu üzerinde pozitif yönlü etkisi vardır.

H_5:Küresel tüketici odaklılığın algılanan küresel marka değeri üzerinde pozitif yönlü etkisi vardır.

H_6: Küresel tüketici odaklılığın markanın küresellik algısı üzerinde pozitif yönlü etkisi vardır.

H_7: Küresel kimliğin küresel marka tutumu üzerinde pozitif yönlü etkisi vardır.

H_8: Küresel kimliğin algılanan küresel marka değeri üzerinde pozitif yönlü etkisi vardır.

H_9: Küresel kimliğin markanın küresellik algısı üzerinde pozitif yönlü etkisi vardır.

H_{10}: Yerel kimliğin küresel marka tutumu üzerinde pozitif yönlü etkisi vardır.

H_{11}: Yerel kimliğin algılanan küresel marka değeri üzerinde pozitif yönlü etkisi vardır.

H_{12}: Yerel kimliğin markanın küresellik algısı üzerinde pozitif yönlü etkisi vardır.

H_{13}: Küresel marka tutumunun küresel marka satın alma niyeti üzerinde pozitif yönlü etkisi vardır.

H_{14}: Algılanan küresel marka değerinin küresel marka satın alma niyeti üzerinde pozitif yönlü etkisi vardır.

H_{15}: Markanın küresellik algısının küresel marka satın alma niyeti üzerinde pozitif yönlü etkisi vardır.

4. BULGULAR VE ANALİZLER

4.1. Güvenilirlik Analizi

Çalışmada kullanılan ölçeklerin güvenirliliğini hesaplamada Cronbach Alpha katsayısından yararlanılmıştır. Alfa katsayısına bağlı olarak ölçeğin güvenirliği (alfa değeri) şu şekilde yorumlanır (Nakip, 2006: 146; Kalaycı, 2010: 405; Özdamar, 1999: 522): 0,00 – 0,40 aralığı güvenilir değil; 0,40 – 0,60 aralığı düşük güvenilir; 0,60 – 0,80 aralığı oldukça güvenilir; 0,80 – 1,00 aralığında ise ölçek yüksek derecede güvenilirdir.
Bu çalışmada kullanılan anket formunda yer alan değişkenlere ait alfa değerleri Tablo 1'de gösterilmektedir.

Tablo 1: Araştırmada Kullanılan Ölçeklerin Güvenirlik Değerleri

Ölçekler	Cronbach Alpha Katsayısı
Küreselleşme Tutumu (KT)	0,780
Küresel Tüketici Odaklılık Tutumu* (KTO)	0,763
Küresel Kimlik (KK)	0,762
Yerel Kimlik (YK)	0,727
Küresel Marka Tutumu (KMT)	0,919
Algılan Küresel Marka Değeri** (AKMD)	0,697
Markanın Küresellik Algısı (MKA)	0,899
Satın Alma Niyeti (SN)	0,963

*Korelasyon katsayıları düşük olan ifadeler (7, 9, 11, 13, 14, 15, 18, 19 nolu sorular) çıkarılmıştır.
** Korelasyon katsayıları düşük olan ifade (33 nolu soru) çıkarılmıştır.

Araştırmada kullanılan ölçeklere ilişkin güvenirlik değerleri Tablo 1'de verilmiştir. Tabloya göre küreselleşme, küresel tüketici odaklılık, küresel kimlik, yerel kimlik ve algılanan küresel marka değerine ait alpha değerlerinin "oldukça güvenilir" olduğu tespit edilmiştir. Küresel tüketici odaklılığa ait 8 ifadenin ve algılanan küresel marka değerine ait ifadelerden bir tanesinin güvenirlik değeri küçük çıktığı için güvenirlik analize ve bundan sonra yapılacak olan analizlerin değerlerini de olumsuz etkileyeceği nedeniyle analizlere dahil edilmemiştir. Ayrıca Küresel marka tutumu, markanın küresellik algısı ve satın alma niyeti ölçeklerine ait alpha değerlerinin de "yüksek derecede güvenilir" olduğu görülmektedir.

4.2. Betimleyici İstatistiksel Bulgular

Betimleyici istatistiksel analizler kapsamında, araştırmaya katılan kişilerin cinsiyet, yaş, akademik unvan, aile gelir düzeyi, görev yapılan birim ve sahip olunan/almak istenen televizyon markasına ilişkin demografik özelliklerine ilişkin bulgular Tablo 2'de detaylı bir şekilde verilmiştir.
Tablo 2'ye bakıldığında; araştırmaya katılanların cinsiyete göre dağılımları incelendiğinde katılımcıların %33,4'ünün (115 kişi) kadın, %66,6'sının (229 kişi) erkek olduğu görülmektedir. Ayrıca katılımcıların %9,6'sının 25 ve altı yaş aralığında, %48,3'ünün 26-35 yaş aralığında, %31,7'sinin 36-45 yaş aralığında, %8,1'inin 46-55 yaş aralığında ve %2,3'ünün 56 ve üzeri yaş aralığında olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 2: Demografik Değişkenlere İlişkin Frekans ve Yüzde Dağılımı

	Frekans	**%**		**Frekans**	**%**
Cinsiyet			**Aile Gelir Düzeyi**		
Kadın	115	33,4	2700 ve altı	115	33,4
Erkek	229	66,6	2701-4000	92	26,7
Toplam	344	100,0	4001-5300	64	18,6
Yaş			5301-6600	38	11,0
25 ve altı	33	9,6	6601 ve üzeri	35	10,2
26-35	166	48,3	Toplam	344	100,0
36-45	109	31,7	**Görev Yapılan Birim**		
46-55	28	8,1	Fakülte	196	57,0
56 ve üstü	8	2,3	Yüksekokul	52	15,1
Toplam	344	100,0	Meslek Yüksekokulu	96	27,9
Akademik Unvan			Toplam	344	100,0
Prof. Dr.	10	2,9	**Sahip Olunan/Almak İstenen TV Markası**		
Doç. Dr.	24	7,0	LG	84	24,4
Yrd. Doç. Dr.	84	24,4	Philips	30	8,7
Arş. Gör.	120	34,9	Samsung	119	34,6
Öğr. Gör.	90	26,2	Sony	34	9,9
Okutman	14	4,1	Vestel	37	10,8
Uzman	2	0,6	Diğer	40	11,6
Toplam	344	100,0	Toplam	344	100

Tablo 2'ye göre araştırmaya katılanların %2,9'u profesör, %7'si doçent, %24,4'ü yardımcı doçent, %34,9'u araştırma görevlisi, %26,2'si öğretim görevlisi ve %4,7'si ise okutman ve uzman kadrolarında bulunmaktadır. Katılımcıların %57'si fakülte, %15,1'i yüksekokul ve %27,9'u meslek yüksekokullarında görev yapmaktadır. Katılımcıların aile gelir durumuna göre dağılımlarına bakıldığında; 2700 TL ve altı gelire sahip olanların oranının %33,4; 2701-4000 TL arası %26,7; 4001-5300 TL arası %18,6; 5301-6600 TL arası %11; 6601 TL ve üzeri olduğu ifade edilebilir.

Araştırmaya katılan öğretim elemanlarına yöneltilen sahip oldukları TV markası ve TV'si olmayanların satın almayı düşündükleri markaya ilişkin soruya verdikleri cevaplara ait bulguların %24,4 LG, %8,7 Philips, %34,6 Samsung, %9,9 Sony, %10,8 Vestel ve %11,6 diğer markalar oranında dağıldıkları sonucuna ulaşılmıştır.

4.2. Yorumlayıcı İstatistiksel Analizler

Araştırma kapsamındaki verilerin faktör analizi için uygunluğu Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) örneklem yeterlilik katsayısı ile incelenmiştir. KMO değerinin 0,5-1,0 arası olması kabul edilebilir değerlerdir (Altunışık vd, 2005: 217). KMO katsayısı ölçütünde yorumlar şu şekildedir: 0,90 üzeri mükemmel; 0,80-0,90 arası çok iyi; 0,70-0,80 arası iyi; 0,60-0,70 arası orta; 0,50-0,60 arası zayıf ve 0,50'nin altı kabul edilemez (Kalaycı, 2010: 322). Açıklamalar doğrultusunda araştırmada kullanılan ölçeklere ilişkin faktör analizi uygulanmıştır. Kullanılan her bir ölçekle ilgili faktör analizi sonuçları Tablo 3'de gösterilmektedir.

Tablo 3: Faktör Analizi Sonuçları

	Faktör Yükü			**Faktör Yükü**	
Küreselleşme Tutumu			**Küresel Kimlik**		
KT1	0,834	KMO=0,700 T.A.V*=69,489 X^2: 285,070 Sig: 0,000	KK1	0,812	KMO=0,665 T.A.V=58,581 X^2: 428,949 Sig: 0,000
KT2	0,850		KK2	0,722	
KT3	0,817		KK3	0,839	
Küresel Tüketici Odaklılık			KK4	0,677	
KTO1	0,767	KMO=0,830 T.A.V=38,367 X^2: 530,489 Sig: 0,000	**Yerel Kimlik**		
KTO2	0,564		YK1	0,812	KMO=0,713 T.A.V=55,651 X^2: 313,510 Sig: 0,000
KTO3	0,644		YK2	0,854	
KTO4	0,744		YK3	0,615	
KTO5	0,606		YK4	0,678	
KTO6	0,597		**Markanın Küresellik Algısı**		
Küresel Marka Tutumu			MKA1	0,916	KMO=0,744 T.A.V=83,188 X^2: 634,192 Sig: 0,000
KMT1	0,962	KMO=0,500 T.A.V=92,468 X^2: 432,625 Sig: 0,000	MKA2	0,894	
KMT2	0,962		MKA3	0,926	
Algılanan Küresel Marka Değeri			**Satın Alma Niyeti**		
AKMD1	0,788	KMO=0,665 T.A.V=62,266 X^2: 176,989 Sig: 0,000	SN1	0,965	KMO=0,767 T.A.V=93,053 X^2: 1212,809 Sig: 0,000
AKMD2	0,762		SN2	0,974	
AKMD3	0,816		SN3	0,955	

*Toplam Açıklanan Varyans

Her bir ölçek için uygulanan faktör analizi sonucu küreselleşme tutumuna ait toplam açıklanan varyans 0,694 olarak bulunmuştur. Ölçeğin cronbach alpha değeri 0,780 olarak bulunduğundan dolayı ölçek oldukça güvenilirdir. Ölçeğin faktör analizine uygunluğunu gösteren KMO değeri ise 0,700 olarak bulunmuştur ve bu değer kabul edilebilir iyi düzeyde bir orandır.

Araştırmada yer alan bilgiler doğrultusunda küresel tüketici odaklılığa ait toplam açıklanan varyans 0,383 olarak bulunmuştur ve ölçeğin alpha değeri (0,763) oldukça güvenilirdir. Ölçeğe ait KMO değeri 0,830 çıktığı için kabul edilebilir ve çok iyi oranda KMO sonucu elde edilmiştir. Küresel tüketici odaklılığa ait iki ifadenin faktör yükleri 0,50'nin altında bulunmuştur. Bu nedenle faktör analizine dahil edilmemiş ve bundan sonra yapılacak analizlere de bu iki ifade dahil edilmeyecektir.

Küresel kimlik ölçeğine ait toplam açıklanan varyans 0,585; alpha değeri 0,762 ve KMO değeri 0,665 ile orta düzeyde bulunmuştur. Yerel kimlik ölçeğine ait toplam açıklanan varyans 0,556; alpha değeri 0,727 ve KMO değeri 0,713 oranında iyi derecede kabul edilebilir seviyededir.

Küresel marka tutumu ölçeğine ait toplam açıklanan varyans 0,924; alpha değeri 0,919 oranla yüksek derecede güvenilir ancak KMO değeri 0,500 zayıf düzeydedir. Algılanan küresel marka değeri ölçeğine ait 3 ifadenin toplam açıklanan varyansı 0,622; alpha değeri 0,697 ve KMO değeri 0,665 seviyesinde orta düzeydedir.

Markanın küresellik algısı ölçeğine ait toplam açıklanan varyans 0,813; alpha değeri 0,899 oranla yüksek derecede güvenilir ve KMO değeri 0,774'le iyi kabul edilebilir düzeydedir. Satın alma niyeti ölçeğine ait toplam açıklanan varyans ise 0,930; alpha değeri 0,963 oranla yüksek derecede güvenilir ve KMO değeri 0,767'le iyi kabul edilebilir.

Tablo 3'de gösterilen ölçeklere ait faktör analizinde yer alan özdeğer (eigenvalues) istatistik değerlerinin bütün ölçekler için 1'den büyük olduğu görülmektedir. Bu nedenle uygulanan faktör analizi, Kalaycı'ya (2010) göre anlamlıdır.

4.2.1. Hipotezlerin Test Edilmesi

Araştırmamızda yer alan hipotezlerin test edilmesinde korelasyon ve regresyon analizinden faydalanılmıştır. Araştırmaya ilişkin kullanılan değişkenlere ait korelasyon katsayıları Tablo 4'te gösterilmektedir.

Korelasyon tablosundan elde edilen verilere göre küreselleşme tutumu ile küresel marka tutumu arasında pozitif ve 0,264 kuvvetinde anlamlı (p=0,000<0,01); algılanan küresel marka değeri arasında pozitif ve 0,367 kuvvetinde anlamlı (p=0,000<0,01); markanın küresellik algısı arasında pozitif ve 0,289 kuvvetinde anlamlı (p=0,000<0,01) ilişki bulunmuştur.

Küresel tüketici odaklılıkla küresel marka tutumu arasında negatif ve 0,046 kuvvetinde anlamsız (p=0,401>0,01); algılanan küresel marka değeri arasında pozitif ve 0,149 kuvvetinde anlamlı (p=0,006<0,01); markanın küresellik algısı arasında pozitif ve 0,103 kuvvetinde anlamsız (p=0,057>0,01) ilişki vardır.

Küresel kimlik ile küresel marka tutumu arasında pozitif ve 0,089 kuvvetinde anlamsız (p=0,100>0,01); algılanan küresel marka değeri arasında pozitif ve 0,169 kuvvetinde anlamlı (p=0,002<0,01); markanın küresellik algısı arasında pozitif ve 0,184 kuvvetinde anlamlı (p=0,001<0,01) ilişki vardır.

Yerel kimlik ile küresel marka tutumu arasında pozitif ve 0,320 kuvvetinde anlamlı (p=0,000<0,01); algılanan küresel marka değeri arasında pozitif ve 0,133 kuvvetinde anlamlı (p=0,014<0,05); markanın küresellik algısı arasında pozitif ve 0,250 kuvvetinde anlamlı (p=0,000<0,01) ilişki vardır.

Küresel marka tutumu ile satın alma niyeti arasında pozitif ve 0,710 kuvvetinde anlamlı (p=0,000<0,01) ilişki vardır. Algılanan küresel marka değeri ile satın alma niyeti arasında pozitif ve 0,334 kuvvetinde anlamlı (p=0,000<0,01) bir ilişki vardır. Markanın küresellik algısı ile satın alma niyeti arasında pozitif ve 0,665 kuvvetinde anlamlı (p=0,000<0,01) bir ilişki vardır.

Tablo 4: Değişkenler Arası Korelasyon Analizine İlişkin Bulgular

		KT	KTO	KK	YK	KMT	AKMD	MKA	SN
KT	r	1	-,009	,237**	,211**	,264**	,367**	,289**	,288**
	p		,864	,000	,000	,000	,000	,000	,000
	N		344	343	343	341	342	341	341
KTO	r		1	,351**	-,385**	-,046	,149	,103	,007
	p			,000	,000	,401	,006	,057	,899
	N			343	343	341	342	341	341
KK	r			1	-,032	,089	,169**	,184**	,041
	p				,560	,100	,002	,001	,452
	N				343	341	342	341	341
YK	r				1	,320**	,133*	,250**	,241**
	p					,000	,014	,000	,000
	N					341	342	341	341
KMT	r					1	,301**	,577**	,710**
	p						,000	,000	,000
	N						341	341	341
AKMD	r						1	,343**	,334**
	p							,000	,000
	N							341	341
MKA	r							1	,665**
	p								,000
	N								341
SN									1

**. Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed). *. Correlation is significant at the 0.05 level (2-tailed).

Değişkenler arasındaki korelasyon incelendikten sonra, değişkenlerin birbirleri üzerinde önemli ölçüde belirleyici etki oluşturan değişkenlerin ortaya konulması için yapılan çoklu regresyon bulgularına göz atılması gerekmektedir. Çoklu regresyon analizine bağımsız değişkenlerden hangilerinin katılacağının tespitinde "Forward Selection" yöntemi kullanılmıştır. Forward Selection yöntemi, öncelikle en iyi tek değişkenli model ile başlanarak her seferinde en yüksek katkıyı sağlayacak değişken ilave edilerek uygulanmaktadır. Diğer bir ifadeyle bu yöntemle, modele giren her bir değişkenin etkisi ölçülür ve modeli etkilemeyen değişkenler modelin dışında tutulur (Kalaycı; 2010: 260). Durbin Watson test istatistiği, bir regresyon modeli tahmin edildikten sonra artık terimlerin korelasyon halinde olup olmadığını test etmeye yarayan bir sayıdır. Bu sayı 0-4 arasında değerler

almaktadır. Bu katsayının 1,5-2,5 arasında olması değişkenler arasında otokorelasyon olmadığını gösterir (Kalaycı, 2010: 228-267). Regresyon analize ilişkin bulgular Tablo 5, 6, 7 ve 8'de gösterilmektedir.

Tablo 5: Çoklu Regresyon Analizine İlişkin Bulgular (Bağımlı: KMT)

Model	**R**	**R^2**	**S.H.**	**F**	**P**		
1	0,320	0,103	0,894	38,745	0,000		
2	0,376	0,141	0,876	27,778	0,000		
Model		**ß**	**S.H.**	**Beta**	**t**	**p**	**D-W**
1	Sabit Terim	2,154	0,299	-	7,199	0,000	-
	Yerel Kimlik	0,442	0,071	0,320	6,225	0,000	
2	Sabit Terim	1,503	0,338	-	4,452	0,000	1,948
	Yerel Kimlik	0,379	0,071	0,275	5,307	0,000	
	Küreselleşme	0,225	0,058	0,202	3,897	0,000	

Bağımlı değişkenin küresel marka tutumu ve bağımsız değişkenlerin küreselleşme, küresel tüketici odaklılık, küresel kimlik ve yerel kimlik olduğu çoklu doğrusal regresyon analizine ilişkin bulgular Tablo 5'de gösterilmektedir. Forward Selection yöntemine göre yapılan analiz sonucunda modeli önemli derecede etkilemeyen değişkenler modelden çıkarılmaktadır (Kalaycı, 2010: 260). Yapılan analizde bu yöntemin kullanılmasıyla; küresel tüketici odaklılık ($p=0,196$) ve küresel kimlik ($p=0,064$) değişkenlerinin parametreleri anlamsız ($p>0,05$) çıktığı için modelden çıkarılmıştır. Değişkenlerin anlamsız çıkması sonucu; "Küresel tüketici odaklılığın küresel marka tutumu üzerinde pozitif yönlü etkisi vardır" ve "Küresel kimliğin küresel marka tutumu üzerinde pozitif yönlü etkisi vardır" hipotezleri **red**dedilmiştir. Geriye kalan iki değişkenle analiz gerçekleştirilmiştir.

Çoklu doğrusal regresyon analizi sonucu iki model oluşturulmuştur. F istatistiği bulgusu, iki modelin de anlamlı ($p<0,001$) olduğunu göstermektedir. Bu bulgu iki modelinde kullanılabileceğini göstermektedir. Yine Tablo 5'de araştırmada yer alan bağımsız değişkenlerdeki Beta katsayısı ile t ve p değerleri verilmiştir. Tabloda da görüldüğü gibi bağımlı değişkendeki değişmeyi açıklayan yerel kimlik faktörünün 0,379 ve küreselleşme faktörünün 0,225 değeriyle istatistiksel olarak anlamlı olduklarını ($p<0,001$) sonucuna ulaşılmıştır. Elde edilen bu sonuçlara göre; "Küreselleşmenin küresel marka tutumu üzerinde pozitif yönlü etkisi vardır" ve "Yerel kimliğin küresel marka tutumu üzerinde pozitif yönlü etkisi vardır" hipotezleri **kabul** edilmiştir.

İlk modelde yerel kimlik küresel marka tutumunun % 10,3'ünü açıklamaktadır. Oluşturulan ikinci modelde yer alan yerel kimlik ve küreselleşme tutumu değişkenleri ile küresel marka tutumu arasında pozitif yönlü ve $r=0,376$ kuvvetinde ilişki olduğu görülmektedir. Ayrıca bu iki değişkenin küresel marka tutumundaki değişimin % 14,1'ini açıkladığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu modele göre kurulacak regresyon denklemi şöyledir:

KMT= 1,503 + (YK x 0,379) + (KT x 0,225)

Tablo 6: Çoklu Regresyon Analizine İlişkin Bulgular (Bağımlı: AKMD)

Model	**R**	**R^2**	**S.H.**	**F**	**P**		
1	0,367	0,135	0,794	52,948	0,000		
2	0,396	0,157	0,785	31,523	0,000		
3	0,414	0,171	0,779	23,293	0,000		
Model		**ß**	**S.H.**	**Beta**	**t**	**p**	**D-W**
1	Sabit Terim	1,976	0,211	-	9,347	0,000	-
	Küreselleşme	0,371	0,051	0,367	7,277	0,000	
2	Sabit Terim	1,543	0,255	-	6,059	0,000	-
	Küreselleşme	0,371	0,050	0,367	7,357	0,000	
	Küresel Tüketici Odaklılık	0,157	0,053	0,149	2,979	0,003	
3	Sabit Terim	0,829	0,387	-	2,140	0,033	1,975
	Küreselleşme	0,340	0,052	0,336	6,581	0,000	
	Küresel Tüketici Odaklılık	0,213	0,057	0,201	3,724	0,000	
	Yerel Kimlik	0,165	0,068	0,135	2,433	0,015	

Bağımlı değişkenin algılanan küresel marka değeri ve bağımsız değişkenlerin küreselleşme, küresel tüketici odaklılık, küresel kimlik ve yerel kimlik olduğu çoklu doğrusal regresyon analizine ilişkin bulgular Tablo 6'da gösterilmektedir. Yapılan çoklu regresyon analizi sonucu üç model oluşturulmuştur. F istatistiği sonucu ortaya çıkan p değerleri üç modelinde anlamlı olduğunu göstermektedir.

Yapılan analizde; küresel kimlik değişkenine ait parametreler anlamsız ($p>0,05$) çıktığı için modelden çıkarılmıştır. Bu değişkenin anlamsız çıkması sonucu; "Küresel kimliğin algılanan küresel marka değeri üzerinde pozitif yönlü etkisi vardır" hipotezi **red**dedilmiştir.

Tablo 6'da görüldüğü gibi bağımlı değişkendeki değişmeyi açıklayan küreselleşme faktörünün 0,340; küresel tüketici odaklılık faktörünün 0,213 ve yerel kimlik faktörünün 0,165 düzeyinde p değerlerine göre anlamlı ($p<0,05$) oldukları görülmektedir. Elde edilen bu sonuçlara göre; "Küreselleşmenin algılanan küresel marka değeri üzerinde pozitif yönlü etkisi vardır"; "Küresel tüketici odaklılığın algılanan küresel marka değeri üzerinde pozitif yönlü etkisi vardır" ve "Yerel kimliğin algılanan küresel marka değeri üzerinde pozitif yönlü etkisi vardır" hipotezleri **kabul** edilmiştir.

Ayrıca oluşturulan üçüncü modelde yer alan küreselleşme tutumu, küresel tüketici odaklılık ve yerel kimlik değişkenleri ile algılanan küresel marka değeri arasında pozitif yönlü ve r=0,414 kuvvetinde ilişki olduğu görülmektedir. Bu üç değişken algılanan küresel marka değerinin % 17,1'ini açıklamaktadır. Bu modele göre kurulacak regresyon denklemi şöyledir:

AKMD= 0,870 + (KT x 0,340) + (KTO x 0,213) + (YK x 0,165)

Tablo 7: Çoklu Regresyon Analizine İlişkin Bulgular (Bağımlı: MKA)

Model	**R**	**R^2**	**S.H.**	**F**	**P**		
1	0,289	0,084	0,930	30,918	0,000		
2	0,346	0,119	0,913	22,914	0,000		
3	0,395	0,156	0,896	20,739	0,000		
Model		**ß**	**S.H.**	**Beta**	**t**	**p**	**D-W**
1	Sabit Terim	2,503	0,248	-	10,099	0,000	-
	Küreselleşme	0,332	0,060	0,289	5,560	0,000	
2	Sabit Terim	1,559	0,352	-	4,429	0,000	-
	Küreselleşme	0,282	0,060	0,245	4,678	0,000	
	Yerel Kimlik	0,276	0,075	0,194	3,708	0,000	
3	Sabit Terim	0,470	0,448	-	1,048	0,295	1,950
	Küreselleşme	0,259	0,059	0,226	4,369	0,000	
	Yerel Kimlik	0,394	0,079	0,277	4,968	0,000	
	Küresel Tüketici Odaklılık	0,251	0,066	0,207	3,815	0,000	

Bağımlı değişkenin markanın küresellik algısı ve bağımsız değişkenlerin küreselleşme, küresel tüketici odaklılık, küresel kimlik ve yerel kimlik olduğu çoklu doğrusal regresyon analizine ilişkin bulgular Tablo 7'de gösterilmektedir. Yapılan çoklu regresyon analizi sonucu üç model oluşturulmuştur. F istatistiği sonucu ortaya çıkan p değerleri üç modelinde anlamlı olduğunu göstermektedir.

Yapılan analizde; küresel kimlik değişkenine ait parametreler anlamsız (p>0,05) çıktığı için modelden çıkarılmıştır. Bu değişkenin anlamsız çıkması sonucu; ''Küresel kimliğin markanın küresellik algısı üzerinde pozitif yönlü etkisi vardır'' hipotezi **red**dedilmiştir.

Tablo 7'de görüldüğü gibi bağımlı değişkendeki değişmeyi açıklayan küreselleşme faktörünün 0,259; yerel kimlik faktörünün 0,394 ve küresel tüketici odaklılık faktörünün 0,251 düzeyinde p değerlerine göre anlamlı (p<0,001) oldukları görülmektedir. Elde edilen bu sonuçlara göre; "Küreselleşmenin markanın küresellik algısı üzerinde pozitif yönlü etkisi vardır"; "Küresel tüketici odaklılığın markanın küresellik algısı üzerinde pozitif yönlü etkisi vardır" ve "Yerel kimliğin markanın küresellik algısı üzerinde pozitif yönlü etkisi vardır" hipotezleri **kabul** edilmiştir.

Ayrıca oluşturulan üçüncü modelde yer alan küreselleşme tutumu, küresel tüketici odaklılık ve yerel kimlik değişkenleri ile algılanan küresel marka değeri arasında pozitif yönlü ve r=0,395 kuvvetinde ilişki olduğu görülmektedir. Bu üç değişken algılanan küresel marka değerinin % 15,6'sını açıklamaktadır. Bu modele göre kurulacak regresyon denklemi şöyledir:

MKA= 0,397 + (KT x 0,259) + (KTO x 0,251) + (YK x 0,394)

Tablo 8: Çoklu Regresyon Analizine İlişkin Bulgular (Bağımlı: SN)

Model	**R**	**R^2**	**S.H.**	**F**	**P**		
1	0,710	0,504	0,790	343,806	0,000		
2	0,775	0,601	0,709	254,840	0,000		
Model		**ß**	**S.H.**	**Beta**	**T**	**p**	**D-W**
1	Sabit Terim	0,353	0,186	-	1,896	0,059	-
	Küresel Marka Tutumu	0,843	0,045	0,710	18,542	0,000	
2	Sabit Terim	-0,299	0,182	-	-1,641	0,102	1,754
	Küresel Marka Tutumu	0,580	0,050	0,489	11,613	0,000	
	Markanın Küresellik Algısı	0,441	0,048	0,383	9,103	0,000	

Bağımlı değişkenin küresel marka satın alma niyeti ve bağımsız değişkenlerin küresel marka tutumu, algılanan küresel marka değeri ve markanın küresellik algısı olduğu çoklu doğrusal regresyon analizine ilişkin bulgular Tablo 8'de gösterilmektedir. Yapılan çoklu regresyon analizi sonucu iki model oluşturulmuştur. F istatistiği sonucu ortaya çıkan p değerleri iki modelinde anlamlı çıktığını göstermektedir.

Yapılan analizde; algılanan küresel marka değeri değişkenine ait parametreler anlamsız (p>0,05) çıktığı için modelden çıkarılmıştır. Bu değişkenin anlamsız çıkması sonucu; "Algılanan küresel marka değerinin küresel marka satın alma niyeti üzerinde pozitif yönlü etkisi vardır" hipotezi **red**dedilmiştir.

Tablo 8'de görüldüğü gibi bağımlı değişkendeki değişmeyi açıklayan küresel marka tutumu faktörünün 0,580 ve markanın küresellik algısı faktörünün 0,441 düzeyinde p değerlerine göre anlamlı (p<0,001) oldukları görülmektedir. Elde edilen bu sonuçlara göre; "Küresel marka tutumunun satın alma niyeti üzerinde pozitif yönlü etkisi vardır" ve "Markanın küresellik algısının küresel marka satın alma niyeti üzerinde pozitif yönlü etkisi vardır" hipotezleri **kabul** edilmiştir.

Ayrıca oluşturulan ikinci modelde yer alan küresel marka tutumu ve markanın küresellik algısı değişkenleri ile küresel marka satın alma niyeti arasında pozitif yönlü ve r=0,775 kuvvetinde ilişki olduğu görülmektedir. Bu iki değişken küresel marka satın alma niyetinin % 60,1'ini açıklamaktadır. Bu modele göre kurulacak regresyon denklemi şöyledir:

SN= -0,299 + (KMT x 0,580) + (MKA x 0,441)

5. Sonuç ve Değerlendirme

Günümüzde küreselleşme ile birlikte ekonomik, sosyo-kültürel ve siyasi olarak dünyada önemli bir geçiş süreci yaşanmaktadır. Özellikle ekonomik alanda yaşanan finansal küreselleşme ve işletme faaliyetlerinin (üretim, pazarlama vb.) küreselleşmesi yaşanan bu sürecin global göstergeleridir. İşletmeler küreselleşme sürecinde ulusal sınırlar dışına çıkarak faaliyetlerini uluslararası arenada yerine getirmeye başlamıştır. Bu faaliyetler ihracat, doğrudan yatırım ya da lisans anlaşması şeklinde ortaya çıkmaktadır. Gerçekleştirilen bu faaliyetler çerçevesinde ürünlerin markalarının da sınır ötesi pazarlarda etkin rol oynadığı unutulmamalıdır.

İletişim ağının gelişmesiyle ülkelerin fiziksel sınırlarının ortadan kalkması işletmeciler ve pazarlama uygulayıcıları açısından yeni pazar fırsatlarının önü açılmıştır. Bu pazarlarda yer alan tüketicilerin ise dünyanın herhangi bir yerinde üretilen ürüne istedikleri yerde, gerek kendi ülke pazarında gerekse başka ülke pazarında, kolayca ulaşabilmektedir. Çoğu durumda tüketiciler için pazardaki ürünün markası daha önemli hale gelmektedir. Çünkü marka, tüketicilerin seçim yapmasını kolaylaştırmakta, prestij sağlamakta, güven unsuru olmakta ve kalite olgusunu ön plana çıkarmaktadır. Bu nedenle, küreselleşme ile birlikte ulusal pazarlarda başarı elde eden markalar mal ve hizmetlerini dünyanın her tarafına ulaştırabilme gayretindedir. Unutulmamalıdır ki küreselleşmenin ana amacı, dünyanın her yerindeki tüketiciye ürünlerin en iyilerini, en kalitelilerini uygun fiyata sunabilmektir.

Dünyanın tek pazar haline gelmesi şüphesiz küresel markaların sayısını her geçen gün artırmaktadır. Fakat bir küresel marka geliştirilmesi ve stratejilerinin uygulanabilmesi için tüketici davranışlarının iyi analiz edilmesi, pazarlama altyapılarının oluşturulması ve iyi bir pazarlama araştırmasının yapılması gerekmektedir. Çünkü tüketici markayı alacak ve ürünü kullanacak kişidir. Bu nedenle pazarda ortaya koymuş olduğu davranışlar, sahip olduğu kültürel değerler ve kimlik, algı ve tutumları doğru tespit edilmelidir.

Bu doğrultuda bu çalışmada tüketicilerin küresel marka satın alma niyetleri üzerinde durulmuş ve satın alma niyeti üzerinde etkisi olabileceği düşünülen küreselleşme, küresel tüketim, kimlik, marka tutumu ve marka değerinin etkisi araştırılmıştır. Değişkenler arasındaki ilişkinin yönünü belirlemek için korelasyon ve bağımsız değişkenlerin bağımlı değişken üzerindeki etkisini açıklamak için regresyon analizi yapılmıştır. Regresyon analizi sonucu küreselleşme tutumunun ve yerel kimliğin bağımlı değişken küresel marka tutumu üzerinde anlamlı etkisinin olduğu, küresel tüketici odaklılık ve küresel kimliğin etkisinin olmadığı bulgusu elde edilmiştir. Yine bağımlı değişken olarak ele alınan algılanan küresel marka değeri üzerinde küreselleşme tutumunun, küresel tüketici odaklılığın ve yerel kimliğin anlamlı etkisi olduğunu ifade etmek mümkündür. Bağımlı değişken olarak ele alınan markanın küresellik algısı üzerinde ise küreselleşme tutumu, yerel kimlik ve küresel tüketici odaklılığın etkisi olduğu sonucu ortaya çıkmıştır. Son olarak bağımlı değişkenin küresel marka satın alma niyeti olduğu regresyon analizinde; küresel marka tutumu ve markanın küresellik algısının anlamlı etkisinin olduğu ancak algılanan küresel marka değerinin ise etkisinin olmadığı bulunmuştur.

Ayrıca araştırmada yer alan küresel marka satın alma niyeti kavramının pazarlama literatürüne ve özellikle tüketicilerin satın alma davranışlarının analiz edilmesine önemli katkılar sağlayacağı düşünülmektedir. Tüketici satın alma karar sürecinde doğrudan görülemese de satın alma niyetinin alternatiflerin değerlendirilmesinden sonra ve satın alma kararının hemen öncesinde olduğu literatürde zamanla yer bulacak olan bir kavram olarak ön görülmektedir. Satın alma niyeti ile ilgili olarak son zamanlarda yabancı literatürde çalışmaların artış gösterdiği ancak Türkçe literatürde yer alan çalışma sayısının sınırlı olduğunu ifade etmek mümkündür. Yine gerçekleştirilen bu çalışma, pazarlama yöneticileri ve marka yöneticileri açısından tüketicilerin küresel marka satın alma niyetlerinin oluşmasında etkili olabilecek unsurların ortaya konulması açısından faydalı olacaktır. Tüketicinin küresel marka satın alma niyetini etkileyen temel unsurların tespiti doğru pazarlama stratejilerinin uygulanması açısından yarar sağlayacaktır.

Küresel marka satın alma niyeti ile ilgili yapılacak olan bundan sonraki çalışmalarda farklı gelir düzeylerinde, farklı çalışma ortamlarında ve farklı ürünler hakkında tüketicilere yönelik çalışmalar yapılıp çıkan sonuçların birbiri ile karşılaştırılması pazarlama uygulayıcıları açısından yararlı olacaktır. Ayrıca bu tür çalışmaların İstanbul gibi metropollerde yapılması daha kozmopolitik sonuçlar ortaya koyabilir. Bunun yanısıra gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasında bir karşılaştırma yapılması bu ülkelerdeki tüketicilerin davranışlarının ve uygulanacak olan pazarlama stratejilerinin tespitinde önemli bilgiler sunacaktır.

Kaynakça

AAKER, David, (1996), **Building Strong Brands,** Free Press, New York.

ALDEN, Dana L., Jan-Benedict E.M., STEENKAMP ve Batra, RAJEEV, (1999), Brand Positioning Through Advertising in Asia, North America and Europe: The Role of Global Consumer Culture, **Journal of Marketing**, Cilt: 63, Sayı: 1, 75–87.

ALDEN, Dana L., Jan-Benedict E.M., STEENKAMP, ve Batra, RAJEEV, (2006), Consumer Attitudes Toward Marketplace Globalization: Structure, Antecedents and Consequences, **International Journal of Research in Marketing**, Cilt 23, 227–239

ALDEN, L. Dana, James B., KELLEY, Petra, RIEFLER, Julie A., LEE, ve Geoffrey N., SOUTAR, (2013), The Effect of Global Company Animosity on Global Brand Attitudes in Emerging and Developed Markets: Does Perceived Value Matter?, **Journal of International Marketing**, Sayı: 21, Cilt:2, 17-38.

ALTUNIŞIK, Remzi, Recai, ÇOŞKUN, Serkan, BAYRAKTAROĞLU ve Engin, YILDIRIM, (2005), **Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri SPSS Uygulamalı**, Sakarya Kitabevi 4. Baskı, Sakarya.

BATRA, Rajeev, Ramaswamy, VENKATRAM, Dana L., ALDEN, Jan-Benedict E.M., STEENKAMP, ve S., RAMACHANDER, (2000), Effects of Brand Local and Nonlocal Origin on Consumer Attitudes in Developing Countries, **Journal of Consumer Psychology**, 9 (2), 83–95.

DAS, G. S., (2007), Student Perceptions of Globalization: Results From a Study, **Global Business Review**, Sayı: 8, 1–11.

DIMOFTE, Claudiu V., Johny K., JOHANSSON ve Richard, BAGOZZİ, (2010), Global Brands in the United States: How Consumer Ethnicity Mediates the Global Brand Effect, **Journal of International Marketing**, Sayı: 18, Cilt: 3, 81-106.

DODDS, William B., B. Monroe, KENT ve Grewal, DHRUV, (1991), Effects of Price, Brand, and Store Information on Buyers' Product Evaluations, **Journal of Marketing Research**, Sayı: 28, 307-319.

FISHBEIN, Martin ve Icek, AJZEN, (1975), **Belief, Attitude, Intention and Behavior, Reading**, MA: Addison-Wesley.

FRIEDMAN, Jonathan, (1990), Being in the World: Globalization and Localization, **Theory Culture and Society**, Sayı: 7, 311-328.

FRIESEN, B. G., (2003), Globalization: It's Just Another State of Mind, **Consulting to Management**, 14(2), 19–23.

GUO, Xialing, (2013), Living in a Global World: Influence of Consumer Global Orientation on Attitudes Toward Global Brands from Developed Versus Emerging Countries, **Journal of International Marketing**, Cilt 21, Sayı 1, Sayfa 1-22.

HALİS, Mine, (2011), Küreselleşmenin Etkileri ve Kimlik Algısı: Üniversite Öğrencileri Üzerinde Bir Araştırma, **Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı:25, Sayfa:21-47.

HOLT, Douglas B., John A., QUELCH ve L., Earl TAYLOR, (2004), How Global Brands Compete, **Harvard Business School Publishing**, 68-75

İSLAMOĞLU, Ahmet Hamdi ve Duygu, FIRAT, (2011), **Stratejik Marka Yönetimi**, Beta Yayınları, İstanbul.

JOHANSSON, Johny K. ve Ilkka A., RONKAİNEN, (2005), The Esteem of Global Brands, **Journal of Brand Management**, 12 (5), 339-354.

MUTLU, Murat H., Abdüllatif, ÇEVİKER, ve Zeynep, ÇİRKİN, (2011), Tüketici Etnosentrizmi ve Yabancı Ürün Satın Alma Niyeti: Türkiye ve Suriye Üzerine Karşılaştırmalı Analiz, **Sosyo-Ekonomi Dergisi**, Sayı: 1, 51-74.

ÖZSOMER, Ayşegül ve Selin, ALTARAS, (2008), Global Brand Purchase Likelihood: A Critical Synthesis and an Integrated Conceptual Framework, **Journal of International Marketing**, Cilt: 16, Sayı: 4, 1-28.

RIEFLER, Petra, (2012), Why Consumers Do (Not) Like Global Brands: The Role of Globalization Attitude, GCO and Brand Origin, **International Journal of Research in Marketing**, Sayı:29, Sayfa:25-34.

SPEARS, M. C., D. F., PARKER ve M., MCDONALD, (2004), Globalization Attitudes and Locus of Control, **Journal of Global Business**, Sayı 15, s: 57-64.

STEENKAMP, Jan-Benedict E.M., Batra, RAJEEV ve Dana, ALDEN, (2003), How Perceived Brand Globalness Creates Brand Value, **Journal of International Business Studies**, Cilt 34, Sayı 1, s: 53-65.

STEENKAMP, Jan-Benedict E.M. ve G. de Jong, MARTİJN, (2010), A Global Investigation into the Constellation of Consumer Attitudes Toward Global and Local Products, **Journal of Marketing**, Sayı 74, s: 18–40.

TEK, Ömer Baybars, (1999), **Pazarlama İlkeleri: Global Yönetimsel Yaklaşım Türkiye Uygulamaları**, Beta Yayınları, İstanbul.

TU, Lingjiang, Adwait, KHARE ve Yinlong, ZHANG, (2012), A Short 8-Item Scale for Measuring Consumers' Local-Global Identity, **International Journal of Research in Marketing**, Sayı: 29, 35–42.

ZEİTHAML, Valarie A., (1988), Consumer Perceptions of Price, Quality and Value: A Means-End Model and Synthesis of Evidence, **Journal of Marketing**, Cilt: 52, Sayı: 3, s.2-22.

ZHANG, Yinlong ve Adwait, KHARE, (2009), The Impact of Accessible Identities on the Evaluation of Global Versus Local Products, **Journal of Consumer Research**, Sayı: 36, s.524–536.

ZHOU, Lianxi, Zhiyong, YANG ve Michael K., HUİ, (2010), Non- Local or Local Brands? A Multi-Level Investigation into Confidence in Brand Origin Identification and its Strategic Implications, **Journal of the Academy of Marketing Science**, Cilt 38, Sayı 2, s.202-218.

KUR'ÂN BÜTÜNLÜĞÜ İÇİNDE YAHUDİ VE HIRİSTİYANLAR VE BİR MÜSLÜMAN OLARAK ONLARA KARŞI TAVRIMIZ

Davut AYDÜZ,
Prof. Dr., Sakarya Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, davutayduz@yahoo.com, 0507.8139666

ÖZET: Kur'ân-ı Kerim bazı ayetlerde kâfirlere ve Ehl-i Kitaba karşı sert ve eleştirel bir üslup kullanmıştır. Ama O'nun o sert üslubu, aslında şahıslardan ziyade dogmatik açıdan bir kısım çarpık fikirlere ve ifrat ve tefrit içerikli düşüncelere karşıdır. Ayrıca Kur'ân'ın bu sert ifade ve üslûbu, o dönemde kendilerini Yahudilik ve Hıristiyanlığa mensup addedenlerin Yahudiliğe ve Hıristiyanlığa getirdikleri yanlış yorumlardan ve o yorumu hayatlarına hayat kılmalarından dolayıdır. Daha doğrusu, dînî inanç ve düşünceyi bir düşmanlık sebebi ve malzemesi yapmalarından dolayı, Kur'ân Ehl-i Kitab'ı böyle bir üslûpla ele almıştır.
Kur'an-ı Kerim, Ehl-i Kitabın hepsinin bir olmadığını bildirir. Onlar içinde iyi insanların da olduğunu, Peygamber Efendimizi (s.a.s.) ve Kur'an'ı kabul eden kimselerinde bulunduğunu haber verir. Bu vasıflara sahip Ehl-i Kitab, Kur'an'ın indiği asırda olduğu gibi, daha sonraki asırlarda da olmuş ve günümüzde de vardır.
Biz makalemizde, Kur'an'ın Ehl-i Kitab hakkındaki hem menfî hem de müsbet ifadelerini ele alacağız. Menfî yöndeki, yani Ehl-i Kitabı tenkit eden âyetlere sadece işaret edecek, az sayıda da olsa Ehl-i Kitabı öven, onların müsbet yönlerinden bahseden ayetlerden sadece birkaç tanesini kısaca açıklayacağız.

Anahtar kelimeler: Ehl-i Kitab, Yahudi, Hıristiyan, Kur'ân, Dünya Barışı

Jews and Christians in the Qur'anic context and our attitude towards them as Muslims

ABSTRACT: The Qur'an criticises the People of the Book in some places severely. Nevertheless, this harsh language aims the inappropriate and misguided thoughts rather than individuals. In addition, Qur'anic criticism directed at those who identified themselves as Jews and Christians but misinterpreted and distorted their own religion. Furthermore, they applied this distorted version of their understanding to their religious life. Briefly, the rationale behind the Qur'anic criticism lies in their usage of their misguided thoughts as means for their enmity towards Islam.
The Qur'an makes it clear that not all the People of the Book are same. It says that there are good people among them who accept the Qur'an and the Prophet (pbuh). The People of the Book, who had these attributes, existed during the time of the revelation of the Qur'an as well as they exist today.
In this article we are going to deal with the Qur'anic evaluation of the People of the Book from positive and negative aspects. We will refer to the verses where the People of the Book are being criticised. By the same token, we will try to explain couple of verses where the People of the Book are being praised.

Key words: The Qur'an The People of the Book, Jews, Christians, World Peace

1. Giriş

"Allah Resûlü (s.a.s.), son üç semâvî dinin, esasta bir oldukları gerçeğinden hareketle, kendisine, müşrik hemşerilerinden daha yakın gördüğü Yahudi ve Hıristiyanları inanç birliğine davet etmiş, onları İslâm adı altında birleşmeye çağırmıştır. Zira kendisi, sadece Arapların değil, bütün beşeriyetin Peygamberidir. O'nun risâletine bu bakımdan Ehl-i Kitab da muhataptır. (Bakara, 40-43; Mâide, 19) Bu dâvet, Kur'ân'ın, Hıristiyanlar ve Yahudiler başta olmak üzere bütün dinlere yönelttiği evrensel bir çağrıdır. Bunda muhtelif milletlerin, farklı dinlerin, çeşitli vicdanların, hak bir sözde nasıl birleşebilecekleri ve İslâm'ın insanlık âlemine ne kadar geniş, ne kadar açık bir hidâyet yolu, bir hürriyet kanunu öğrettiği görülmektedir.

Allah Resûlü'nün davetinde asla zorlayıcı bir din telkini söz konusu değildir. Onun vazifesi, Allah'ın hidayetini herkese eşit olarak bildirmek; insanlığın doğru yola girmelerini istemektir.

Tarihî bir gerçektir ki, Ehl-i Kitabla imanî meselelerde bütünleşme arzusu her ne kadar bütünüyle gerçekleşmemiş olsa da, Peygamber Efendimiz (s.a.s.), onlarla hür bir ortamda hoşgörü anlayışı içinde bir arada yaşayabilmenin çarelerini aramak ve bulmaktan katiyen ayrılmamıştır. O (s.a.s.), Kur'ân-ı Kerim'den aldığı vahiyle, herkesle diyalog kurmaya açık bir Peygamber'dir. Bu, Allah kelamının, O'na ve bütün Müslümanlara bu konuda koyduğu bu düstur, daha Mekke devrinde, Ankebût Suresi'nin 46. ayetiyle çizilmiştir: "Zâlimleri müstesna, Ehl-i Kitabla ancak güzel şekilde mücadele edin ve deyin ki: Bize ve size gönderilen kitaplara bizler inandık. Sizin de, bizim de ilahımız tektir. Bizler O'na teslim olmuş Müslümanlarız.".

Bu ilahî emre tâbi olarak, başta Allah Resûlü olmak üzere her Müslüman, herkese, inanç farkı gözetmeksizin, saygılı davranmış, hak ve hukuktan ayrılmamıştır. İlk Müslümanların hayatlarında bu zihniyetin sayısız tezahürleri vardır."[1] Bununla beraber, "Kur'ân'ın nâzil olduğu dönemde, bazı Hıristiyan ve Yahudilerin apaçık gerçek karşısında gösterdikleri olumsuzlukları ifade için Kur'ân, yer yer sert üslup kullanmıştır.[2] Fakat Kur'ân'ın kullandığı bu üslûp, her zamanki Yahudi ve Hıristiyanlar için de kullanılacak diye bir şart ve bir mecburiyet yoktur. Çünkü bu ayetlerin Kur'ân ayetleri olduğu kesindir, fakat o ayetlerin ilk günden bu yana her yer ve zamandaki Yahudi ve Hıristiyanların hepsini içine aldığı kesin değildir.

Kur'ân'ın Yahudi ve Hıristiyanlar hakkındaki çok sert ifade ve üslûbu, o dönemlerde kendilerini Yahudilik ve Hıristiyanlığa mensup addedenlerin Yahudiliğe ve Hıristiyanlığa getirdikleri yanlış yorumlarından ve o yorumu hayatlarına hayat kılmalarından dolayıdır. Daha doğrusu, dînî inanç ve düşünceyi bir düşmanlık sebebi ve malzemesi yapmalarından dolayı, Kur'ân onları böyle bir üslûpla ele almıştır. Başka bir ifadeyle, Kur'ân'ın tavrı şahıslara değil, yanlış davranış, yanlış düşünce ve gerçek karşısında ayak direyip düşmanlık üretme ve tasvip edilemeyecek sıfatlara karşıdır. Bu sıfatlara karşı çok daha sert ifadeleri bizzat Tevrat'ta ve İncil'de kendi cemaatlerine karşı görmek mümkündür. Kaldı ki Kur'ân, bazılarına sert gibi gelse de en uygun ifadelerle ortaya koyduğu bu tür sıfat ve davranışları ve bu sıfat ve davranış sahiplerini ikaz ve tehdit etmesinin hemen ardından, çok yumuşak ifadelerle gönülleri hakikate uyarmaya ve kalplere ümit aşılamaya çalışır. Ayrıca Kur'ân-ı Kerim'in Yahudiler, Hıristiyanlar ve münafıklarda görülen bazı tavır ve davranışlardan dolayı serdettiği tenkit ve ikazların, imanları kendilerini aynı tavır, davranış ve sıfatlardan alıkoymaya yetmeyen müminler için de söz konusu olduğunda Sahabe ve müfessirler arasında âdeta görüş birliği vardır.

Kanaatimize göre tarihî hâdiseleri kendi tarihsellikleri içinde ele almalı, yani her hâdiseyi kendi şartları ve konumu içinde değerlendirmeli ve bugünkü davranışlarımızda da bugünkü şartları esas almalıyız."[3]

"Kur'ân-ı Kerim bazı ayetlerde kâfirlere ve Ehl-i Kitaba karşı sert bir üslup kullanmıştır. Ama O'nun o sert üslubu, aslında şahıslardan ziyade bir kısım çarpık fikirlere ve düşüncelere karşıdır. Kur'ân-ı Kerim hiç kimseyi karşısına alıp hırpalamamıştır. O'nun hırpaladığı, kâfir ve mülhitlerden ziyade, onların temsil ettikleri ve edecekleri inkârcı düşünceler ve mülhitçe anlayışlardır. Bu itibarla, Kur'ân talebelerinin de hiçbir zaman daha farklı davranmaları düşünülemez ve düşünülmemeli."[4]

Kur'an-ı Kerim, her konuda olduğu gibi, Ehl-i Kitabla ilgili de toptancı bir yaklaşım sergilemez ve onların hepsinin bir olmadığını açıkca bildirir. Onlar içinde iyi insanların da olduğunu, Peygamber Efendimizi (s.a.s.) ve Kur'an'ı kabul eden kimselerinde bulunduğunu haber verir. Bu vasıflara sahip Ehl-i Kitab, Kur'an'ın indiği asırda olduğu gibi, daha sonraki asırlarda da olmuş ve günümüzde de vardır. Fakat İslâm'a düşmanlıkta aşırı olan, dinlerini, dünyevî, siyasî ve daha başka çıkarları için kullanan bazı Ehl-i Kitab mensupları, Kur'an indiği dönemdeki İslâm'a ve Müslümanlara yakın duran dindaşlarına baskı yaptıkları gibi, günümüzde de aynı baskıyı yapmaktadırlar. Dolayısıyla, İslam'a müsbet bakan bu kimseler, kendilerini tam olarak ifade edememektedirler.

---

1 Davut Aydüz, *Tarih Boyunca Dinlerarası Diyalog*, İstanbul 2011, s.71-98.

2 Mesela bkz. Bakara, 92; Tevbe, 30; Nisâ, 51; Bakara, 75; Bakara, 79; Mâide, 70; Bakara, 146; Bakara, 97-98; Mâide, 64; Bakara, 55; Bakara, 58-59; Bakara, 61; Bakara, 67-71; Mâide, 18; Mâide, 17; Tevbe, 30; Bakara, 116; Âl-i İmrân, 64; Tevbe, 31; Mâide, 116.

3 M. F. Gülen, *Fasıldan Fasıla*, İstanbul 2001, IV, 95-96.

4 Selçuk Camcı, Kudret Ünal, *Hoşgörü ve Diyalog İklimi*, Merkür yayınları, İzmir 1998, s.243-244.

Biz makalemizde, Kur'an'ın Ehl-i Kitab hakkındaki hem menfî hem de müsbet ifadelerini ele alacağız. Menfî yöndeki, yani Ehl-i Kitabı tenkit eden âyetlere sadece işaret edecek, az sayıda da olsa Ehl-i Kitabı öven, onların müsbet yönlerinden bahseden ayetlerden sadece birkaç tanesini kısaca açıklayacağız.

2. Ehl-i Kitab'ı Tenkit Eden Âyetler

"Kur'ân-ı Kerîm, Kitap ehlinden gerçek dindarları överken, dinin ruhundan uzaklaşmış, dini dünyâya âlet edip bozmuş olan kimseleri kınamaktadır. Kınadığı kimseler, Kitâb ehlinin samîmî, iyi niyetli dindarları değil, dinin gerçek kurallarından sapan, İslama düşman kimselerdir.

Kur'ân, Ehl-i Kitab'a mensup olanların yaptıkları bazı kötü işleri zaman zaman tenkit ederek onları terk etmelerini ister.[5] Ezcümle:

Buzağıyı put edinmeleri (Bakara, 92),
Üzeyir Allah'ın oğludur demeleri (Tevbe, 30),
Cibt ve Tâğûta inanmaları ve Müşrikler daha doğru yoldadır demeleri (Nisâ, 51),
Allah'ın sözünü duyup, düşünüp anladıktan sonra tahrif etmeleri, (Bakara, 75),
elleriyle yazdıkları Kitâb'a Allah'ın sözü demeleri (Bakara, 79),
peygamberleri yalanlamaları ve öldürmeleri (Mâide, 70),
Hz. Muhammed'in peygamberliğini bile bile inkâr etmeleri (Bakara, 146),
Cibrîl ve Mîkâîle düşmanlık etmeleri (Bakara, 97-98),
Allah'ın eli bağlıdır demeleri (Mâide, 64),
Allah'a iman etmek için O'nu açıkça görmeyi şart koşmaları (Bakara, 55),
sırf terslik olsun diye Allah'ın emrini değiştirmeleri (Bakara, 58-59),
Allah'a karşı nankörlükleri (Bakara, 61),
sığır kesme emrine karşı direnmeleri (Bakara, 67-71),
Allah'tan ahid alma, Allah'ın evlatları ve sevgili kulları olduklarına dair iddiaları (Bakara, 80, Mâide, 18),
Allah, Îsâ'dır demeleri (Mâide, 17),
Îsâ (a.s.) Allah'ın oğludur demeleri (Tevbe, 30),
Allah'a çocuk isnat etmeleri (Bakara, 116),
Hz. İsa ile Hz. Meryem'i tanrılaştırmaları (Mâide, 116),

din önderlerini Rab edinmeleri (Âl-i İmrân, 64; Tevbe, 31) tenkit ve red edilir. Ayrıca, onların aşırılıklarına temas edilir ve onlara, dinde aşırı gitmemeleri, peygamberleri hakkında tevhîde aykırı sözler söylememeleri emredilir."[6] Bunlar, onların çoğunun veya bir kısmının yaptığı olumsuz hareketlerdir. Bunu yapanların dışında kalanlar, bu kötülükleri benimsemedikçe bu hitaba dâhil olmaz ve onlardan sorumlu olmazlar.[7] Yukarıdaki listede de dikkat çektiği gibi Yahudileri yoğun bir şekilde ahlakî temeller, Hıristiyanları da yanlış itikatleri çerçevesinde eleştiren Kur'an-ı Kerim, zaman zaman da her iki dinî geleneği de ortak bir konuda tenkit etmektedir.

"Kur'an'da tenkit edilen Kitâb ehlinin, dinin ruhundan uzaklaşmış, Allah'a ve âhiret gününe inanmayacak kadar dünyevileşmiş, dünyâ egemenliğinden başka bir şey düşünmeyen maddeci insanlar olduğu anlaşılıyor. Bunlar dinî hükümleri ve değerleri içselleştirmiş gerçek dindarlar değillerdir. Bu olumsuz özellikleri sergileyen Ehl-i Kitab'ın hahamlarının ve rahiplerinin, dünyâ tutkusuyla altın ve gümüş yığma çabaları Kur'an'da açık bir şekilde kınanmaktadır. Kur'ân'ın kınadığı bu insanlar, Müslümanları küçümseyen, onların dinleriyle alay eden, hattâ saldıran, sürekli onları rahatsız eden ve yok etmeğe çalışan insanlardır."[8] Böyle

[5] Suat Yıldırım, "Kur'ân-ı Kerim'e Göre Ehl-i Kitapla Diyalog", Yeni Ümit, sayı: 68, yıl 2005.
[6] Süleyman Ateş, *Kur'an Ansiklopedisi*, Hıristiyanlar maddesi, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul, 1995.
[7] Suat Yıldırım, "Kur'ân-ı Kerim'e Göre Ehl-i Kitapla Diyalog", Yeni Ümit, sayı: 68, yıl 2005.
[8] Süleyman Ateş, aynı yer.

kimseler, hem kendi peygamberleri döneminde vardı, hem Peygamber Efendimizin döneminde vardı, hem de bu gün vardır ve var olmaya da devam edecektir.

3. Ehl-i Kitab'ı Öven Âyetler

Yukarıda bazılarını zikrettiğimiz âyetlerde de görüldüğü gibi Kur'ân-ı Kerim, Ehl-i Kitab'ın genellikle menfî yönlerinden bahseder. Ancak onlardan az da olsa bir zümrenin Kur'an'da takdir edilip övüldüğünü görüyoruz. Kur'an'ın Ehl-i Kitaba bakışı ile ilgili makale veya kitap yazanlar, genellikle sadece Ehl-i Kitab aleyhindeki ayetleri nazar-ı itibara almaktadırlar. Halbuki Kur'an'a bütüncül olarak baktığımızda, Ehl-i Kitabtan bazılarını öven ve hepsinin müsâvî ve aynı durumda olmadıklarını belirten âyetler de vardır. Şimdi bu âyetlerin bazılarını meâlen zikredelim:

1.

لَيْسُوا سَوَاءً مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ أُمَّةٌ قَائِمَةٌ يَتْلُونَ آيَاتِ اللهِ آنَاءَ اللَّيْلِ وَهُمْ يَسْجُدُونَ يُؤْمِنُونَ بِاللهِ وَالْيَوْمِ الآخِرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَيُسَارِعُونَ فِي الْخَيْرَاتِ وَأُولَئِكَ مِنَ الصَّالِحِينَ وَمَا يَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ فَلَنْ يُكْفَرُوهُ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِالْمُتَّقِينَ

"**Ehl-i Kitab'ın hepsi bir değildir. Onların içinde öyle dosdoğru bir cemaat vardır ki, Allah'ın âyetlerini okuyarak secdelere kapanırlar. Bunlar Allah'ı ve ahireti tasdik eder, iyiliği yayar, kötülükleri önler ve hayırlı işlere yarışırcasına koşarlar. İşte onlar sâlihlerdendiler. Yaptıkları hayır ve iyiliklerden mükâfatsız kalan bir tek iyilik bile bulunmayacaktır. Allah, günahlardan sakınanları pek iyi bilir**." (Âl-i İmran, 113-115)

Bu âyet-i kerimeler, Ehl-i Kitab'ın hepsinin müsâvî, yani aynı durumda olmadıklarını belirtir. Âl-i İmrân 110. âyette: { وَلَوْ آمَنَ أَهْلُ الْكِتَابِ لَكَانَ خَيْرًا لَهُمْ مِنْهُمُ الْمُؤْمِنُونَ وَأَكْثَرُهُمُ الْفَاسِقُونَ} "Ehl-i Kitab da bu şekilde inansaydı elbette kendileri için iyi olurdu. İçlerinden iman edenler varsa da, fakat çoğu yoldan çıkmışlardır." buyurulur. Onlardan yoldan çıkmışların sıfatları bildirilince mü'minlerinden bahsetmek İlâhî adalet icabıdır. İşte bundan ötürü, az sonra, "Ehl-i Kitab'ın hepsi bir değildir" âyetleri zikredilmiştir. Büyük müfessir İmam Taberî der ki: "Ehl-i Kitab, kendi içlerinde müsavi değildirler. Salah ve fesatta, hayır ve şerde farklıdırlar.' Sonra Allah Tealâ, onlardan mü'min ve kâfir grupların müsavi olmadıklarını haber verdi. Fâsık grubun birtakım kötü vasıflarını sıraladıktan sonra 'Onlar içinde öyle dosdoğru bir cemaat vardır ki, Allah'ın âyetlerini okuyarak secdelere kapanırlar' buyurarak Ehl-i Kitab'tan mü'min ve kâfirler hakkında haber vermeye başlamış ve onları methetmiştir."[9] Taberi, âyette anılanlardan maksadın Ehl-i Kitapken daha sonra İslâm'a girenler olduğu tefsirini de nakletmekle beraber, kendi tercihinin, birinci sırada naklettiği tefsir olduğunu tasrih eder. Râzî de önce, daha yaygın görüşü naklettikten sonra, Taberî'nin tercih ettiği tefsiri zikreder ve: "Allah Tealâ önceki âyette Ehl-i Kitab'ı birtakım mezmûm sıfatlarla tavsif edince, bütün Ehl-i Kitab'ın aynı olmayıp içlerinden iyi sıfatlarla ve makbul hasletlerle muttasıf kimselerin de bulunduğunu beyan etmek için bu âyeti zikretmiştir." der.[10]

Bu cemaatin Abdullah İbn Selâm, Sa'lebe İbn Saîd, Üseyd İbn Saîd gibi İslâm'a giren Yahudiler olduğu söylenmiştir. Bu tefsir, Taberî tarafından İbn Abbas'a (r.a.) nisbet edilmiştir. Tâbiînden Katâde ise: "O ümmetin hepsi sapmış olmayıp, onlar içinde Allah Tealâ'nın koruduğu bir grup da vardır." demiştir.[11] "Bu manâda İbn Abbas'a (r.a.) atfedilen bir tefsir de vardır. Birinci tefsirde şöyle bir zorluk bulunmaktadır: İslâm'a girenlere artık Ehl-i Kitab denilmez. Olsa olsa bunu şöyle izah etmek gerekir: Dinlerinden bir kısım hakikatleri muhafaza edip onunla amel edenler, Hz. Muhammed'den (s.a.s.) önce bu makbul durumu haiz olmuşlardı. Ama daha sonra İslâm ile tanışınca onu kabul ettiler."[12]

Bazı müfessirler bu âyetteki övgünün, ancak Ümmet-i Muhammed'e olabileceği düşüncesinden hareketle bu âyette 'Ehl-i Kitab'a Ümmet-i Muhammed'in da dâhil olduğunu söylemişlerdir. Fakat bu yorum, Kur'ân'ın kullanışı ile uyum sağlamaz. Muhammed Reşid Rıza diyor ki: "Öyle anlaşılıyor ki müfessirlerimizin çoğu, Ehl-i Kitab içinde Allah'a iman eden ve makbul işler yapan kimselerin bulunabileceğini anlamakta güçlük çekmişler, bu sebepten de bu ve benzeri âyetleri açıklamakta tutarsız şeyler söylemişlerdir. Muhammed Abduh bu âyetin tefsirinde şunları söylemektedir: Bu âyet gerçeği açıklamakta ve mezkûr yanlış anlamayı izâle etmede İlâhî adaleti dile getiren bir prensibi belirtmektedir. Bu âyet bütün peygamberlerin, Allah'ın tek dini olan İslâm'ı tebliğ ettiğine delildir. Keza bu dini benimseyen, samimî olarak onunla amel eden, ma'rufu emredip münkerden

---

9 Taberî, *Câmiu'l-Beyan*, Beyrut 1988, Âl-i İmran, 113. âyetin tefsiri.
10 Râzî, *Mefâtîhu'l-Ğayb*, Beyrut ts., Âl-i İmran 113. âyetin tefsiri.
11 Taberî, *Câmiu'l-Beyan*, Beyrut 1988, Âl-i İmran, 113. âyetin tefsiri.
12 Suat Yıldırım, "Kur'ân-ı Kerim'e Göre Ehl-i Kitapla Diyalog", Yeni Ümit, sayı: 68, yıl 2005.

sakındıran kimselerin sâlihlerden olduklarına delâlet etmektedir. Bu adalet, Ehl-i Kitab tarafından ileri sürülebilecek bahaneyi de ortadan kaldırmaktadır. Şayet böyle bir âyet olmasaydı onlardan, kendilerini samimî mü'min bilip hayırlı işler yapan, iyilikler yapıp da kötülükleri önlemeye çalışanlar şöyle diyebilirlerdi: "Eğer Kur'ân gerçekten Allah'ın Kitabı olsaydı, bizi fasıklarla, dinden sapanlarla bir tutmazdı.. Çünkü biz gerçek, samimî mü'miniz." Ayrıca burada onları istimale yani İslâm'a teşvik ve ümmetler arasındaki tefrikaya son verme vardır. Bu taassup, mukabil tarafta olanın fazilet ve meziyetini itiraf etmek istemez. Zâhir olan şudur ki, daha önceki âyet gibi bu âyet de kendi dinlerine tâbi olan Ehl-i Kitab hakkındadır. Bu âyette bildirilen mü'minleri 'İslâm'a giren Ehl-i Kitab' olarak tefsir eden Suyûtî ve diğer bazı müfessirlerden farklı olarak biz böyle anlıyoruz. Zira Müslümanlar 'Ehl-i Kitab' vasfı ile değil, 'mü'minler' olarak medholunurlar."[13]

Türkiye'de Diyanet İşleri Başkanlığı'nca yayınlanan tefsir ise, âyeti zahirinden anlaşılan tarzda yorumlar: "Önceki âyetlerde kötü davranışları ve vasıfları sebebiyle Ehl-i Kitab kınandıktan sonra burada, hepsinin aynı olmadığına, içlerinde güzel ahlâk ve iyi nitelikler taşıyan kimselerin de bulunduğuna dikkat çekilmiştir." Kur'ân ölçülerine göre kim zerre kadar hayır işlerse ahirette onun karşılığını görür (bkz. Zilzal Sûresi, 7-8). Nitekim Yüce Allah 113 ve 114. âyetlerde Ehl-i Kitab'tan samimî olarak iman edip sâlih amel işleyenleri övdükten sonra 115. âyette onların yaptıkları hayırlı işlerin kesinlikle zâyi edilmeyeceğini, karşılıksız bırakılmayacağını ifade buyurmaktadır. Âyetin 'Allah kötülükten sakınanları bilir' mealindeki son cümlesi, riyakârlarla samimî mü'minlerin birbirinden ayırt edileceğine, riyakârların görünüşteki imanlarının kendilerine hiçbir fayda sağlamayacağına işaret eder. Yüce Allah'ın samimî olarak iman eden Ehl-i Kitab'a böyle lütufkâr muamelesi, İslâm'ın evrenselliği açısından son derece anlamlıdır. Zira kendilerini Allah'ın çocukları ve sevgilileri sayan (Mâide Sûresi, 18),[14] ahiret yurdunu başkaları için değil sadece kendileri için hazırlanmış bir yurt kabul eden ve Yahudiler yahut Hıristiyanlardan başka hiç kimsenin Cennet'e giremeyeceğini iddia eden (Bakara Sûresi, 111)[15] Ehl-i Kitab'ın egoizmine karşılık Kur'ân, onlardan samimî iman sahibi olanların yapacağı en küçük bir hayrın dahi karşılıksız bırakılmayacağını haber vermektedir'.[16]

2. مِنْهُمْ أُمَّةٌ مُقْتَصِدَةٌ "**Onlardan mûtedil bir zümre de vardır..**." (Mâide, 66)[17]

"Âyette Ehl-i Kitab'tan bir grubun sıfatı olarak kullanılan 'mukteside' kelimesinin masdarı 'iktisâd'dır. Sözlükte iktisâd "mutedil davranma, orta yolu tutma" gibi anlamlara gelir. Gerek tarihte gerekse günümüzde başta inanç konusunda olmak üzere Ehl-i Kitab içinde farklı anlayış ve tutuma sahip kişilerin ve fırkaların yer aldığı, bunlar arasında meselâ Hz. Îsâ'nın Rab değil, sadece Allah'ın elçisi olduğuna inananların, hatta Hz. Muhammed'in peygamber olduğunu kabul edenlerin bulunduğu bir gerçektir. Kanaatimizce âyette bu gerçeğe değinilmekte ve bütün Ehl-i Kitab mensuplarının aynı kefeye konamayacağına dikkat çekilmektedir. Ehl-i Kitab'tan davranışlarında itidalden ayrılmayan ve bir düşünceyi yargılarken insafı elden bırakmayanların Kur'ân-ı Kerîm'de böyle olumlu bir biçimde anılmaları, Müslümanları başka inanç çevreleriyle diyalog imkânlarını araştırmaya yöneltmekte ve kendilerinin de davranışlarında itidali esas almaları gerektiğini hatırlatmaktadır.."[18]

3. وَمِنْ قَوْمِ مُوسَى أُمَّةٌ يَهْدُونَ بِالْحَقِّ وَبِهِ يَعْدِلُونَ

---

13 Reşit Rızâ, *Tefsîrul-Menar*, Kâhire 1990, Âl-i İmran 113. âyetin tefsiri.

14 {وَقَالَتِ الْيَهُودُ وَالنَّصَارَى نَحْنُ أَبْنَاءُ اللهِ وَأَحِبَّاؤُهُ قُلْ فَلِمَ يُعَذِّبُكُمْ بِذُنُوبِكُمْ بَلْ أَنْتُمْ بَشَرٌ مِمَّنْ خَلَقَ يَغْفِرُ لِمَنْ يَشَاءُ وَيُعَذِّبُ مَنْ يَشَاءُ وَلِلَّهِ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا وَإِلَيْهِ الْمَصِيرُ}

"Hem Yahudiler, hem de Hıristiyanlar "Biz Allah'ın evlatları ve sevgilileriyiz." dediler. De ki: "Öyleyse niçin Allah sizi günahlarınız sebebiyle cezalandırıyor?" Hayır, bilakis siz O'nun yarattığı birer beşer topluluğusunuz. Allah dilediğini affeder, dilediğini cezalandırır. Göklerde, yerde ve ikisi arasında olan her şeyin hâkimiyeti Allah'ındır. Dönüş de O'na olacaktır."

15 {وَقَالُوا لَنْ يَدْخُلَ الْجَنَّةَ إِلاَّ مَنْ كَانَ هُودًا أَوْ نَصَارَى تِلْكَ أَمَانِيُّهُمْ قُلْ هَاتُوا بُرْهَانَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ}

"Bir de: "Yahudi veya Hıristiyan olanlardan başkası cennete asla giremez" dediler. Bu onların kendi kuruntuları... Sen de ki: "İddianızda doğruysanız haydi delilinizi ortaya koyun!"

16 Kur'an Yolu, Hayrettin Karaman, Mustafa Çağrıcı, İbrahim Kâfi Dönmez, Sadrettin Gümüş, *Kur'an Yolu*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2007, Âl-i İmrân 113. âyetin tefsiri; Suat Yıldırım, "Kur'ân-ı Kerim'e Göre Ehl-i Kitapla Diyalog", Yeni Ümit, sayı: 68, yıl 2005.

17 Âyetin tamamı şöyledir: { وَلَوْ أَنَّهُمْ أَقَامُوا التَّوْرَاةَ وَالإِنْجِيلَ وَمَا أُنْزِلَ إِلَيْهِمْ مِنْ رَبِّهِمْ لَأَكَلُوا مِنْ فَوْقِهِمْ وَمِنْ تَحْتِ أَرْجُلِهِمْ مِنْهُمْ أُمَّةٌ مُقْتَصِدَةٌ وَكَثِيرٌ مِنْهُمْ سَاءَ مَا يَعْمَلُونَ}

"Eğer onlar Tevrat'ı, İncil'i ve Rab'leri tarafından kendilerine indirilen Kur'ân'ın hükümlerini hakkıyla yerine getirselerdi, muhakkak ki yukarıdan yağmur gibi yağan ve yerden biten nimetler içinde kalır, onlardan yerlerdi. Onlardan mûtedil bir zümre de vardır, ama onların çoğunun yaptıkları şeyler pek çirkin işlerdir."

18 *Kur'an Yolu*, Mâide Sûresi 66. âyetin tefsiri.

"**Mûsâ'nın kavminden bir topluluk da vardır ki hak dinle insanları doğru yola götürür ve onunla halk içinde adaleti tatbik ederler**." (A'râf, 159)

وَالَّذِينَ يُمَسِّكُونَ بِالْكِتَابِ وَأَقَامُوا الصَّلاَةَ إِنَّا لاَ نُضِيعُ أَجْرَ الْمُصْلِحِينَ

"**Kitaba sarılanlar ve namazı gerektiği şekilde yerine getirenler bilsinler ki, Biz iyilik için çalışanların mükâfatlarını asla zâyi etmeyiz.**" (A'râf, 170)

"Müfessirler, âyette zikredilen kimselerin kimler olduğu hakkında ihtilaf etmişlerdir.[19] Bir görüşe göre âyetteki "Mûsâ'nın kavminden bir topluluk"tan maksat, Hz. Mûsâ döneminde ve daha sonraki devirlerde Hz. Mûsâ dininin tahrif edilmemiş şeklini korumayı ve ona göre yaşamayı başarmış İsrâiloğulları olup âyette onların gerçeği görüp kabul ettikleri ve bu sayede inanç ve yaşayışta aşırılıklardan sakınarak âdil davrandıkları, adaletle hükmettikleri bildirilmektedir. Daha zayıf görülen diğer ihtimale göre âyette Hz. Muhammed döneminde yaşayıp O'nun tebliğini kabul etmiş olan Abdullah b. Selâm gibi Yahudi asıllı kimseler kastedilmiştir.

Kur'ân-ı Kerîm'de İsrâiloğulları yer yer yanlış inanç ve davranışları yüzünden eleştirilirken, burada onların bir kesimi bilgileriyle, inançlarıyla, ahlâk ve davranışlarıyla ilâhî yasa gereğince hak ve adalet ölçülerine uydukları için takdirle anılmışlardır."[20] Demek ki Hz. Mûsâ'nın kavminin hepsi, Kur'ân'ın değişik âyetlerinde kötü halleri bildirilenler gibi haksız ve zâlim değildirler, onlar farklı topluluklara ayrılmışlardır. Kimileri bu bazılarını zikrettiğimiz âyetlerdeki gibi, mûtedil, hak dinle insanları doğru yola götürür ve onunla halk içinde adaleti tatbik eder, kitaba sarılarak namazı gerektiği şekilde yerine getirirler. Böyle kimseler Hz. Mûsâ ve Kur'an'ın indiği dönemde olduğu gibi, günümüzde de vardır.

4.

وَإِنَّ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ لَمَنْ يُؤْمِنُ بِاللهِ وَمَا أُنْزِلَ إِلَيْكُمْ وَمَا أُنْزِلَ إِلَيْهِمْ خَاشِعِينَ لِلَّهِ لاَ يَشْتَرُونَ بِآيَاتِ اللهِ ثَمَنًا قَلِيلاً أُولَئِكَ لَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ إِنَّ اللهَ سَرِيعُ الْحِسَابِ

"**Ehl-i Kitab içinde, Allah'a iman ettikleri gibi, Hakkı tazim ederek hem size hem de kendilerine indirilen kitaba inananlar da vardır. Onlar Allah'ın âyetlerini, değersiz bir menfaat karşılığında satmazlar. İşte Rab'leri nezdinde mükâfatları olanlar onlardır. Muhakkak ki Allah hesabı pek çabuk görür**." (Âl-i İmrân, 199)

Hadis kaynaklarında bildirildiğine göre Peygamber Efendimize (s.a.s.) iman etmiş olan Habeş Necâşîsi Ashame vefat ettiği zaman Allah Resûlü (s.a.s.) O'nun öldüğünü sahabeye haber vermiş ve "Habeşistan'daki bir kardeşiniz öldü, onun için namaz kılın" buyurarak namazgaha çıkmış, ashabı saf haline getirip Necâşî için (gıyabî) cenaze namazı kıldırmıştır.[21] Bu olayı istismar etmek İsteyen münafıklar, "Habeşistan'da ölen bir Hıristiyan'ın namazını kılıyor!" demişler, bunun üzerine bu âyet inmiştir.[22] "Âyetin iniş sebebi bu olay olmakla beraber hükmü geneldir. Ehl-i Kitab'tan olup da Allah'ın birliğine, Hz. Muhammed'e indirilen Kur'an'a ve ondan önceki peygamberlere indirilen kitaplara iman edenler ve Allah'a içtenlikle saygı duyup O'nun âyetlerini dünya menfaati ile değiştirmeyenler Cennete gireceklerdir. Onların Allah katında mükâfatları vardır."[23]

5.

وَالَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَفْرَحُونَ بِمَا أُنْزِلَ إِلَيْكَ

"**Kendilerine kitap verdiğimiz kimseler sana indirilen Kur'ân'dan memnun olurlar..**." (Ra'd, 36)

Bu âyetlerde Kur'ân'dan etkilenip ona inandıkları belirtilen Kitâb ehli, dinlerinden ayrılıp toplu halde Müslüman olmuş değillerdir. Zaten öyle olsaydı, onlar hakkında "Kitap ehli" değil, "İnananlar" tabîri kullanılırdı. Burada övülenler, Kur'ân'ın Hak Kitabı olduğunu kabul edip ona ve onun mübelliği Hz. Muhammed'e saygılı davranan samimi Yahûdî ve Hıristiyan bilginlerdir. Kur'ân, öylelerini birçok yerde övmektedir.

6.

الَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِهِ هُمْ بِهِ يُؤْمِنُونَ وَإِذَا يُتْلَى عَلَيْهِمْ قَالُوا آمَنَّا بِهِ إِنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّنَا إِنَّا كُنَّا مِنْ قَبْلِهِ مُسْلِمِينَ أُولَئِكَ يُؤْتَوْنَ أَجْرَهُمْ مَرَّتَيْنِ بِمَا صَبَرُوا وَيَدْرَءُونَ بِالْحَسَنَةِ السَّيِّئَةَ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ وَإِذَا سَمِعُوا اللَّغْوَ أَعْرَضُوا عَنْهُ وَقَالُوا لَنَا أَعْمَالُنَا وَلَكُمْ أَعْمَالُكُمْ سَلاَمٌ عَلَيْكُمْ لاَ نَبْتَغِي الْجَاهِلِينَ

"**52. Daha önce kendilerine kitap verdiğimiz ilim sahipleri buna da, Kur'ân'a da inanırlar. 53. Kendilerine Kur'ân**

---

19 Müfessirlerin farklı görüşleri için bkz. Taberî ve Kurtubî ilgili âyetlerin tefsiri.
20 *Kur'an Yolu*, A'râf Sûresi 159, 170. âyetlerin tefsiri.
21 Müslim, *el-Câmiu's-Sahîh*, İstanbul 1955, Cenâiz, 62-67.
22 İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ân'i-Azîm*, Kâhire ts., Âl-i İmrân Sûresi, 199. âyetin tefsiri.
23 *Kur'an Yolu*, Âl-i İmrân Sûresi, 199. âyetin tefsiri.

okununca şöyle derler: "Ona iman ettik, O Rabbimizden gelen gerçeğin ta kendisidir. Biz zaten daha önce de Allah'a teslim olmuş kimselerdik." 54. İşte onlar, gösterdikleri sabır ve sebattan dolayı çifte mükâfat alırlar. Onlar kötülüğe iyilikle mukabele eder ve kendilerine nasib ettiğimiz mallardan, Allah yolunda harcarlar. 55. Anlamsız, çirkin sözler işitince yüzlerini çevirip uzak durur ve şöyle derler: "Bizim işlerimiz bize, sizinkiler de size aittir. Selâm olsun size, hoşça kalın! Cahillerle arkadaşlık etmeyi arzulamayız biz!" (Kasas, 52-55)

Müfessirlerin ekserisine göre[24] âyetlerde bahsedilenlerden maksadın daha önce kendilerine kitap verilen ve Kur'an nazil olduğunda da ona iman edenler, Abdullah b. Selâm ve Rifâa b. Rifâa gibi bazı Yahudilerle[25], Varaka b. Nevfel ve Süheyb-i Rûmî gibi bazı Hıristiyanlardır.[26] Bir görüşe göre de Hıristiyan olan Habeşistan Necâşîsi'nin Hz. Peygamber'in durumunu tetkik edip hakkında bilgi getirmek için Mekke'ye gönderdiği, Hz. Peygamber'in telkinleriyle İslâm dinini kabul etmiş olan on iki kişilik bir heyetidir.[27] Fakat Kâtade, Taberî, Râzî, M. Reşid Rızâ, *Kur'an Yolu* (Diyanet İşleri Başkanlığı) tefsirinin yazarları gibi müfessirler bu ayetten maksadın, Ehl-i kitabın hepsinin bir olmayıp, çoğunun dinden sapmakla beraber, az bir kısmının bu âyette zikredilen makbul sıfatları taşıyabileceklerini düşünürler. Kur'an Yolu'nda şöyle denilmektedir: "Ancak âyeti genel olarak değerlendirmek, Ehl-i Kitab'tan olup da Hz. Peygamber zamanında İslâm'a girmiş ve kıyamete kadar girecek olanların bu âyetin kapsamında düşünmek daha uygun olur. 53. âyetteki "Esasen biz bundan önce de rabbimize boyun eğmiştik" ifadesi, Ehl-i Kitabın, Hz. Peygamber'in geleceğine dair kendi kitaplarındaki müjdeye veya genel olarak Allah'ın birliğine ve gönderdiği peygamberlere inandıklarına işaret etmektedir. Bunlar hem Kur'an'dan önceki kitaplara hem de Kur'an'a iman ettikleri ve bu uğurda kendi toplumları tarafından uygulanan her türlü maddî ve mânevî baskıya, boykot ve eziyete katlandıkları, 54 ve 55. âyetlerde zikredilen diğer ahlâkî özelliklere de sahip bulundukları için mükâfatları iki defa yani diğer müminlere verilecek mükâfatın iki katı veya kat kat fazlası onlara verilecektir."[28]

Şu yönlerden bu son yorum daha isabetli görünüyor:

1. Kur'an ıstılahında İslam'a girenlere Müslüman denir. Önceki durumlarına bakılarak "Ehl-i Kitab" denilmez.
2. Yaşanan bir vâkıa olarak Hıristiyan ve Yahudilerin hepsi aynı durumda değildir. Fakat makbul hasletlerinin olması, mükemmel iman sahibi sayılmalarını zorunlu olarak gerektirmez. Vallahu A'lem.[29]

Bu âyetlerden anlaşıldığına göre, Kur'an indiği dönemde, Ehl-i Kitab'tan hem Kur'an'dan önceki kitaplara hem de Kur'an'a iman eden ve bu uğurda kendi toplumları tarafından uygulanan her türlü maddî ve mânevî baskıya, boykot ve eziyete maruz kalanlar vardı. Makalemizin başında söylediğimiz gibi aynı kimseler bugün de var.

3. Sonuç

Dinler arası barış olmadıkça dünya barışı imkânsızdır. Bu gerçek de, farklı din mensuplarının birbirleriyle diyalog içinde olmalarını gerektirir. İletişimin arttığı bir dünyada müşterek yönleri olan din mensuplarının birbirleriyle görüşmeleri beklenir. Hele dinsizlerin insanları birbirine kırdıran başlıca faktör olarak dini itham etmeleri karşısında, dinlerin kendilerini oldukları gibi anlatmaları, insanlığa mutluluk ve erdemli bir hayat yolunu gösterdiklerini ortaya koymaları yerinde olur. Özellikle Müslümanlarla, Hz. İbrahim'i (a.s.) ortak ata olarak kabul eden, O'nun dinine ve milletine mensup olmakla övünen ve makalemizde işaret ettiğimiz âyetlerde Kur'an'ın kendilerini övdüğü Yahudi ve Hıristiyanlar arasında daha geniş bir müşterek alan bulunmaktadır. Bu ortak değerleri ortaya koymalarında fayda vardır. Müslüman olarak biz, dünya barışını sağlama adına "Zulmedenleri hariç, Ehl-i kitab ile en güzel olan şeklin dışında bir tarzda mücadele etmeyin ve onlara şöyle deyin: وَلاَ تُجَادِلُوا أَهْلَ الْكِتَابِ إِلاَّ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ إِلاَّ الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْهُمْ وَقُولُوا آمَنَّا بِالَّذِي أُنْزِلَ إِلَيْنَا وَأُنْزِلَ إِلَيْكُمْ وَإِلَهُنَا وَإِلَهُكُمْ وَاحِدٌ وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ "Biz, hem bize indirilen kitaba,

---

[24] Bkz. Mukâtil b. Süleyman; Yahyâ b. Selâm; Herâvî; Taberî; ibn Ebî Hâtim; Mâverdî; ibn Atiyye; Fahru'd-er-Râzî; Ebû Hayyân; Kurtubî; ibn Kesîr. Bu müfessirlerin tefsirlerinde Kasas Sûresi 52-55 âyetlerin tefsirleri.

[25] Suyutî, *Lübâbü'n-Nükûl*, Beyrut 1990, s.165.

[26] Tâhir b. Âşûr (*et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, Tunus 1984) ve Şevkânî (*Fethu'l-Kadîr*, Kâhire ts.) Kasas Sûresi 52-54. âyetlerin tefsiri.

[27] İbn Âşûr, Kasas Sûresi 52-54. âyetlerin tefsiri.

[28] *Kur'an Yolu*, Kasas Sûresi, 52-55. âyetlerin tefsiri.

[29] Suat Yıldırım, *Kur'ân-ı Hakîm ve Açıklamalı Meâli*, İstanbul 2004, Âl-i imrân Sûresi 113. âyetin açıklaması.

hem size indirilen kitaba iman ettik. Bizim İlahımız da sizin İlahınız da bir ve aynı İlahtır ve Biz O'na gönülden teslim olduk." (Ankebût, 46) âyetinden hareketle, Kur'an'ın övdüğü Yahudi ve Hıristiyanlarla diyaloga devam etmenin faydalı olacağı düşüncesindeyiz. Özellikle çok kültürlü toplumlarda yaşayan Müslümanların bu ayetleri yaşadıkları sosyal ortamın bağlamına uygun bir şekilde yeniden değerlendirmeleri bugün zorunluluk haline gelmiştir. Ayrıca Kur'an-ı Kerim hiç bir zaman şahısları hedef almamış, sıfatlar üzerinde durarak Müslüman ümmete hizmet alanı ile ilgili geniş bir hedef göstererek toptancılıktan kaçınmayı salık vermiştir.

Kaynakça

ATEŞ, Süleyman, (1995), **Kur'an Ansiklopedisi**, Hıristiyanlar maddesi, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul.

AYDÜZ, Davut, (2011), **Tarih Boyunca Dinlerarası Diyalog**, İstanbul.

CAMCI, Selçuk, **ÜNAL**, Kudret, (1998), **Hoşgörü ve Diyalog İklimi**, Merkür yayınları, İzmir.

GÜLEN, M. F., (2001), **Fasıldan Fasıla**, İstanbul.

İBN KESÎR, **Tefsîru'l-Kur'ân'i-Azîm**, Kâhire ts.

KARAMAN, Hayrettin, **ÇAĞRICI**, Mustafa, **DÖNMEZ**, İbrahim Kâfi, **GÜMÜŞ**, (2007), **Sadrettin, Kur'an Yolu**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara.

MÜSLİM, (1955), **el-Câmiu's-Sahîh**, İstanbul.

RÂZÎ, **Mefâtîhu'l-Ğayb**, Beyrut ts.

RIZÂ, Reşit, (1990), **Tefsîrul-Menar**, Kâhire.

SUYUTÎ, **Lübâbü'n-Nükûl**, Beyrut 1990.

ŞEVKÂNÎ, **Fethu'l-Kadîr**, Kâhire ts.

TABERÎ, **Câmiu'l-Beyan**, Beyrut 1988.

TÂHİR B. ÂŞÛR, (1984), **et-Tahrîr ve't-Ten**vîr, Tunus.

YILDIRIM, Suat, "Kur'ân-ı Kerim'e Göre Ehl-i Kitapla Diyalog", **Yeni Ümit**, sayı: 68, yıl 2005.

Kur'ân-ı Hakîm ve Açıklamalı Meâli, (2004), İstanbul.

KEYNESYEN GÖRÜŞ İLE MONETARİST GÖRÜŞÜN YÖNTEM FARKLILIKLARI ÜZERİNE BİR İNCELEME: 1929 KRİZİ ÖRNEĞİ*

İsmail KÜÇÜKAKSOY,
Doç.Dr. Dumlupınar Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, ismail.kucukaksoy@dpu.edu.tr

Elif ERCAN, e_yucel87@hotmail.com

ÖZET: Bilimsel bir çalışmada belirlenen hedefe uygun bir şekilde ulaşabilmek için gerekli olan tekniklerin seçilmesi ve organizasyonların yapılması anlamına gelen yöntem, iktisat okullarında farklı algılanmaktadır. Çalışmada Keynesyen görüş ile Monetarist görüş karşılaştırılmıştır. Söz konusu ekoller 1929 krizi ekseninde kıyaslanmıştır. Bu iki görüş incelendiğinde; Keynesyen görüşün müdahaleci tavrı, krize dışsal bir şok olarak bakmaları ve krizi parasal bir olgu olarak görmemelerinin yanında, Monetaristlerin liberal yaklaşımları, krizleri değerlendirirken değer yargılarını reddetmesi, krize içsel ve parasal bir olgu olarak bakması aralarındaki temel farklar olarak tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İktisatta Yöntem, 1929 Krizi, Monetarist Ekol, Keynesyen Ekol.

AN EXAMINATION UPON KEYNESIAN AND MONETARIST OPINION'S METHOD DIFFERENCES: A SAMPLE OF 1929 CRISIS

ABSTRACT: The method means making an organization and selecting techniques needed to achieve the identified aim properly in a research. But this meaning is understood differently in the school of economics. Presenting method differences in economics and understanding the stated differences will contribute to provide solution of economics cases. In the study, the view of Keynesian is compared with the view of Monetarism. The stated theories are compared in terms of 1929 crisis. When these two views are analyzed, these main differences are determined. While the view of Keynesian has intervention manner, it regards the crisis as an exogenous shock and the crisis is not a monetary phenomenon for Keynesian; Monetarist has liberal approach, it refuses value judgement while evaluating the crisis and it regards the crisis as an endogenous and monetary phenomenon.

Key words: The Method in Economics, 1929 Economics Crisis, Monetarism Theory, Keynesian Theory.

1.Giriş

Sosyal bir bilim olan iktisatta, tarihsel süreci içerisinde birçok farklı düşünür ve düşünce akımları yer almaktadır. Bu akımları birbirinden ayıran ve farklı kategorilere oturtan şüphesiz onların yöntemlerindeki farklılıklardır. Her iktisadi olay ve olgu farklı bakış açılarını içermektedir. Hatta aynı ekoldeki düşünürlerin bile birbirinden ayrıldığı noktalar olmuştur. İktisat bilimindeki yöntem farklılıkları değişen dünya koşullarına göre ve günün şartlarına göre şekillenmektedir. İktisadi olayların olduğu dönemlerde kabul edilen yöntemler ilerleyen yıllarda eleştirilebilir, ortadan kalkabilir ya da tekrar gündeme gelebilir. Bu, ekonomik ve sosyal konjonktüre göre şekillenir. Bu değişimden etkilenen önemli olaylardan birisi de Ekonomik Krizlerdir. Dünyada kriz anlayışının değişmesinde adeta bir milat olan 1929 Büyük Buhranı bunun en önemli örneğini teşkil eder. 1929 Ekonomik krizini kesin sebepler sonucunda oluşup ve ardından gelen krizler aynı sebeplere mi dayanır yoksa dönemin sosyoekonomik şartlarına bağlı olarak mı gelişir? Buna bağlı olarak 1929 krizi konusunda Keynesyenler ve Monetaristlerin yöntem farklılıkları aynı olayı incelemelerine rağmen dünya konjonktürüne göre mi şekillendiği ve Keynesyenler ile

* Bu çalışma, 2014 yılında Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde kabul edilen "**Keynesyen Görüş ile Monetaristlerin 1929 Krizine Bakışındaki Yöntem Farklılıkları"** isimli yüksek lisans tezinden oluşturulmuştur.

Monetaristler arasında yöntem ayrılıklarının yanında yöntemlerinin uyuştuğu konular var olup olmadığı bu çalışmada incelenmiştir.

2.Ekonomik Kriz

Çincede kriz korku ve fırsat anlamına gelmektedir(Unay, 1996, ss. 10). Kriz doğal nedenlerle ya da insan eliyle ortaya çıkan, sosyal, ekonomik ve politik sistemlerde karışıklığa yol açan geniş kapsamlı ve bütünleşen yanıtların verilmesini gerektiren durum olarak ele alınmaktadır(Rusaw ve Rusaw, 2008, s. 380, Aktaran; Gök, 2010, s. 4). Ekonomik kriz, en küçük ekonomik birimden en büyük ekonomik birime doğru, iç ve dış borçların arttığı, işsizliğin arttığı, fiyatların bazen yükseldiği bazen de düştüğü, üretim seyrinin istikrarsızlaştığı ve halkın genellikle siyasi iktidara olan güveninin sarsıldığı dönemi ifade eder (Coşkun,2004, s. 7). Marksizm'deki üretim krizi ise daha çok 1929 ekonomik bunalımını bir ölçüde açıklamaktadır. Ayrıca, teorideki üretim krizi; 1990 sonrasında ortaya çıkan, para ve banka krizlerinden sonra, talepteki ani düşüşler sebebiyle ekonominin bir resesyon sürecine girmesi sonucunda üretim fazlalıklarının satılamayarak, üretimin azaltılmasını (iktisadi küçülme) anımsatmaktadır (Küçükaksoy, 2006, s. 105). Krizin bir olgu olarak kapitalist ekonomilerde sorgulanması ve ekonomilere değişik yoğunluklarda müdahalesi Keynesyen iktisatın yükselişiyle paraleldir. Keynes, hem serbest piyasa ekonomisinin hem de planlı ekonominin pür hali ile sağlıklı işlerliğinin mümkün olmadığını ve her ikisinde de aksaklıklar bulunduğunu belirlemiştir. Kriz kuramına en önemli katkılardan birini Karl Marx yapmıştır (Eroğlu ve Albeni, 2002, ss. 91-92). Marx, ekonomideki krizlerin kapitalizmin kendi karakteristiğinden ortaya çıktığını savunmuştur. Ekonomik kriz, bir ekonomide konjonktürel dalgalanmalarda meydana gelen devrevi hareketler bakımından tanımlandığında ekonomik faaliyetlerin en yüksek olduğu noktaya doruk, en düşük olduğu noktaya da kriz noktası denmektedir. Bu dalgalanmalar arasında duraklama dönemi denen dönem kısa ve şiddetli olmayan bir dönem olarak görülür fakat bu dönem şiddetlenerek uzuyorsa kriz kavramı kullanılır. Dalgalanmanın bir döneminde ise duraklama ve gerileme dönemi söz konusudur bu dönem yerini bunalım ve daralmaya bırakır bu dönemde ekonomide karların azalmasını zararlar, zararların artmasını ise iflaslar izler. İşsizliğin artması ve gelir düzeyinin düşmesi ile bunalım son noktaya gelir. Ekonomik çöküş gerçekleşir (Unay, 1996, ss. 10-11). Ekonomik kriz tüketici talebinde ve firmaların yatırımındaki büyük düşüş, yüksek oranlı işsizlik ve dolayısıyla yaşam standartlarının düşmesi biçiminde ortaya çıkabilir. Bu tür ekonomik krizlere genellikle finansal piyasalardaki belirsizlikler ve hisse senedi fiyatlarındaki düşüşler eşlik eder. Bazen krizler doğrudan doğruya finansal sektörden de kaynaklanabilir. Krizin tanımlanmasında bir takım zorluklar vardır çünkü kriz, dalgalanma çöküntü gibi ifadeler ekonomiler için sık kullanılmakta fakat bunların hepsi kriz anlamına gelmemektedir. Durgunluk dendiğinde bir ekonomide büyüme oranının sıfıra yakın ya da sıfır olması anlaşılmaktadır. Bir yıl içinde ürettiği bütün mal ve hizmetlerin piyasa fiyatları cinsinden değerleri toplamı 200 milyar dolar olan bir ekonominin bir sonraki yıl yine aynı değerde GSMH yaratması o ekonominin durgunluk içinde olduğunu gösterir. Resesyon ise bir ekonomide büyümenin eksiye düşmesi demektir. Bu duruma genellikle işsizlik oranındaki artış eşlik eder. Resesyon konjonktür dalgasının en düşük olduğu düzeydir. Bu düzeyde birçok makroekonomik gösterge düşüş halindedir. Bu durumlardan hangisinin kriz sayılacağı süresine, büyüklüğüne ve yarattığı etkiye göre değişmektedir. (Eğilmez, 2008, ss. 48-50).

3. 1929 Krizindeki Yöntem Farklılıklarının İncelenmesi

Global krizler gerçekleştiği zaman dünya çapında etkiler oluşturmuşlardır. Genellikle bir ülke veya bir bölgede başlayıp dünya genelinde bir etkiye sahip olan bu krizler birçok ülkeyi farklı ekonomik tedbirler almaya itmiştir. Dünya çapında büyük etkiye sahip olan ve en önemli krizlerden bir sayılan 1929 krizi birçok iktisatçının değerlendirme konusu olmuştur. Bununla birlikte ekonomik krizler açıklanırken iktisatçılar ve iktisat ekolleri farklı yöntemler kullanarak bu krizlere açıklık getirmişlerdir.

1929 krizi aniden ortaya çıkan bir kriz olmakla birlikte krize zemin hazırlayan sebepler aslında yıllar boyunca ekonominin seyri sonucunda ortaya çıkmıştır. Balon olarak nitelendirilen ekonomik durum 1929 yılında patlak vermiş ve tarihe adını Kara Perşembe olarak geçirmiştir. 1920'li yıllar aslında ABD için oldukça parlak yıllar olmuştur. Her ne kadar kapitalizmin etkisiyle bu durum gelişse de o dönemde iyi giden birçok şeyin varlığından söz edilmektedir fakat tüm bu iyi gidişatın yanında bir takım olumsuz durumlar da krizin aslında neden dolayı patlak verdiğini açıkça ortaya koymaktadır.

3.1. Krizin Gelişimi ve Sonuçları

ABD ekonomisinin küçük ve çok sayıda bankadan oluşan finansman yapısı ekonominin denetimini güçleştirerek krizin yayılma hızını arttıran etkendir. ABD'de hızla büyüyen holding tipi şirketlerin bunalıma dayanıksız bir yapıya sahip oldukları ise ancak bunların büyük bir çoğunluğunun çökmesinden sonra fark edilmiştir. Ekonomideki durgunluk nedeniyle işsizlik rakamlarında da artış gerçekleşmiştir.

Tablo 1: 1929 Bunalımında ABD'de İşsizlik Yüzdesi (Milyon Kişi)

	Toplam Sivil İşgücü	**İşsizler**	**İşsizlik Yüzdesi**
1929	47, 8	1, 5	%3, 1
1930	48, 4	4, 2	%8, 8
1931	49, 0	7, 9	%16, 1
1932	49, 6	11, 9	%24, 0
1933	50, 1	12, 6	%25, 2

Kaynak: Jacques Nere, 1980, s. 66

Tablo-3.1 de görüldüğü gibi ekonomideki durgunluk işgücü piyasalarına da etki etmiş ve işsizlik oranlarında ciddi bir artış göstermiştir. 1929 yılında 1, 5 milyon işsiz varken bu sayı 1933'de 12, 6 milyona ulaşmıştır. İşsizliğin bu seviyelere gelmesinin öenmli nedenlerinden birisi de ekonominin durgunluk içerisine girmesidir. Buna sebep olarak da ekonomideki talep fazlalığı gösterilebilir. Piyasadaki bu fazlalık fiyatlar genel düzeyinde de bir düşmeye sebep olmuştur. Tabloda fiyatlar genel düzeyinin yıllar bazında seyri görülmektedir.

Tablo 2: 1929 Bunalımında ABD'de Fiyat Göstergeleri Hareketi

	Tarımsal Olmayan Fiyatlar	**Tarımsal Fiyatlar**	**Fiyatların Tümü**
1929	93, 3	104, 9	95, 3
1930	85, 9	88, 3	86, 4
1931	74, 6	64, 8	73, 0
1932	68, 3	48, 2	64, 8

Kaynak: Jacques Nere, 1980, s. 64

Tablo 3.2 de belirtildiği üzere 1929 yılında piyasalarda meydana gelen durgunluk tüm piyasalardaki fiyat düzeylerini etkilemiştir. Üretimdeki düşüş nedeniyle 1929 yılından sonraki yıllarda fiyatlarda düşüş gerçekleşmiştir. Bu düşüş hem tarımsal hem de tarımsal olmayan fiyatları etkilemiştir.

Tablo 3: Toplam Sanayi Üretimi İndeksi (1929=100)

Ülke	**1928**	**1929**	**1930**	**1931**	**1932**	**1933**	**1934**	**1935**
ABD	90	100	83	69	55	63	69	79
İngiltere	94	100	94	86	89	95	105	114
Fransa	94	100	99	85	74	83	79	77
Almanya	100	100	86	72	59	68	83	96

Kaynak: Industrial Statistics, OECD, 1958 Aktaran: Mahfi Eğilmez, 2008, s. 59

Bahsedilen ülkelerde krizin gidişatına ve etkilerine bakıldığı zaman özellikle ABD ve Almanya'da diğer ülkelere göre daha ciddi bir düşüş yaşanmıştır. Fransa yukarıda da bahsedildiği gibi krizden neredeyse en az etkilenen ülke konumundadır. Diğer ülkelerin sanayi üretimi indeksi daha fazla düşüş yaşarken bu durum Fransa'da sadece bir puan bir düşüşe neden olmuştur.

1929 krizi kapitalizm tarihinin karşılaştığı en büyük krizdir. Milyonlarca insan işsiz kalmış, ülkelerin gelirleri düşmüş, ekonomileri küçülmüş ve karşılıklı ticaret büyük sekteye uğramıştır. Pek çok ülke altın ve döviz rezervlerini koruyabilmek için ithalat kısıtlamalarına ve paralarını devalüe etme yoluna gitmişlerdir. Bazı ülkeler böylece uluslar arası ticaret daralmış ve ülkelerin yaşam standardı düşmüştür (Eğilmez, 2008, s. 60).

5.Keynesyen ve Monetarist Görüşün 1929 Krizine ve Çözümlerine Yaklaşımı

Kriz kavramını açıklarken gerek Keynes'in gerek Friedman'ın temel felsefeleri ve iktisadi yöntemleri krizi ve ona yol açan etkenlerin tanımlanmasında görülmektedir. Keynes'in iktisata getirdiği en önemli kavram kuşkusuz makroekonomidir. Klasik görüşten farklı olarak ekonomik olaylara makro olarak bakmış ve denge kavramını makroekonomik denge olarak tanımlamıştır. Keynes tasarruf ve tüketim eğilimi kavramlarını ekonomiye kazandırmış ve yatırımları faizin tasarrufları da gelirin bir fonksiyonu olarak görmüştür. Keynes'e göre eksik istihdamın ortaya çıkması her an olasıdır çünkü emek piyasası tam rekabetten uzaktır ve ücretler sendikalarla yapılan anlaşmalar sonucu belirlenmektedir. Fiyat ve ücretler esnek değildir özellikle fiyatların aşağı doğru esnek olması da mümkün değildir, bu yüzden piyasadaki arz talep dengesizliklerinin kendiliğinden ortadan kalkması da mümkün olmamaktadır. Keynes tüm bunların yanında belirsizlik kavramını kullanmıştır. Ona göre gelecek belirsizdir ve bu da eksik bilgi sorununa neden olmaktadır. Keynes'e göre olasılık hesapları da tıpkı belirsizlik gibidir ve ölçülemez. Belirsizlik risk değildir, ona göre ölçülebilen belirsizlik sonuçta kesinliği ifade etmektedir. Bunun ise geleneksel iktisattan farkı yoktur. Tüm bu belirsizlikler dengesizliğe neden olmaktadır. Keynes'e göre iktisatta belirsizlik içseldir yani sistemin doğasında vardır bu da Keynes'e göre kriz nedenidir. Yani Keynes'e göre krizler dışsal şoklarla değil içsel nedenlerle belirsizlikle açıklanmaktadır (Ölmezoğlulları vd., 2004, ss. 11-16). Keynes'in düşünceleri eserlerinde de zaman zaman yer verdiği Mandeville ile yöntemsel olarak benzerlik gösterir. Mandeville toplumdaki bütün sefaleti ve iktisadi geriliği eksik tüketim yoluyla ortaya çıktığını savunmuştur. Ekonominin devamlı şekilde eksik istihdama gömülüp kalmasına sebep eksik tüketim olduğunu ortaya koymuştur. Ona göre bu durum iktisadi hayatın değer yaratıcı unsurlarını harekete geçirmemekte veya daha ortaya çıkmadan öldürmekte ve bundan da en fazla sefalet prim almaktadır (Sayar, 2005, s. 77). Keynes görüşlerinden etkilendiği bu düşünüre benzer görüşlerle mili gelir düzeyine ve ekonomide ortaya çıkan dengesizlikler ve bunun paralelinde oluşan krizlere bir yaklaşım sergilemiştir. Keynes krizi açıklarken iki nedene bağlamıştır. İlki sermayenin marjinal etkinliğinin çöküşü diğeri ise efektif talep eksikliğidir (Ge ve Liu, 2010, ss. 24). Keynes bu bağlamda çalışmalarında milli gelir ve istihdam düzeyini belirleyen faktörleri çeşitli argümanlar yardımıyla ortaya koyar. Keynes'e göre milli gelirin düzeyi ve onunla paralel yükselip alçalan istihdam düzeyi mevcut efektif talep miktarına bağlıdır. Say'a göre ekonominin motoru arz cephesi iken Keynes'e göre talep cephesi olmuştur. Keynes'e göre eğer tüketim düzeyindeki bir düşmeyi yatırım hacmindeki bir artış telafi etmiyorsa, ekonomide daralma doğar, toplam talep yükselirse milli gelir ve istihdam düzeyi yükselir. Bunalım, yükseliş döneminden ani ve şiddetli olarak düşüşe geçiştir. O halde bunalımın başlamasını ve bunalımdan yükselişe geçişi açıklamak gerekir. Gelecekle ilgili tahminlerde ani ve şiddetli değişme ve sermayenin bolluğu sermayenin marjinal etkinliğindeki düşmeyi belirlemektedir. Geleceğe ilişkin belirsizliklerin doğması bir yanda sermayenin marjinal etkinliğini düşürürken, öte yanda likidite tercihini yükselterek faiz hadlerinin artmasına neden olur. Bu nedenle yatırımların üzerindeki olumsuz faktörler çoğalır ve bunalım derinleşir (Unay, 1996, ss. 140-143). Keynes bu derinleşmeyi de likidite tercihi ve tasarruf yatırım uyuşmazlığı ile açıklar ve bunlar varsa yapılan faiz indirimlerinin mümkün olmadığını söyler ve gelenekçi politikanın ücret esnekliğine dayanan görüşlerini de kabul etmez (Kazgan, 2004, s. 233). Keynes'de iktisattaki belirsizlik ve beklentilerin istikrarsızlığı, ekonomiye müdahale konusunda da farklı bir yönteme başvurmasına neden olmuştur. Keynes'de kriz dışsal şoklardan değil belirsizlikten dolayı oluştuğundan ekonomiye müdahale gerekli bir hal olmuştur. Beklentilerin istikrarsızlığı potansiyel krizi beraberinde taşır. Potansiyel krizi önlemenin yolu da devletin ekonomiye karışımıdır. Belirsizlik ve bireylerin geleceği görme konusundaki yetersizlikleri dolayısıyla doğru haber alma amacıyla devletin ekonomiye karışması gerektiği düşüncesi hâkimdir. Keynes kamu müdahalesine ve devletin ekonomi politikası uygulamasına karşı bir politika iyimserliğine sahiptir. Devlet başta işsizlik olmak üzere konjonktür

dalgalanmalarına karşı ekonomik politika uygulamalıdır. Sorunlar izlenmeli, saptanmalı ve gerekli politikalar uygulanarak giderilmelidir (Ölmezoğulları vd., 2004, ss. 16-17). Aksi takdirde kuralların ve müdahalelerin olmadığı bir ekonomide var olan refah ani bir şekilde krize dönüşebilir (Stojanov, 2009, s. 298). Keynes'e göre ekonomiye çok dolaylı bir müdahale yolu olan para politikası tam istihdama ulaşmak için yetersizdir, devlet daha dolaysız olan maliye politikasıyla ekonomiye müdahale etmelidir. Hatta tam istihdama ulaşmak için yatırımların sosyalleştirilmesi tek yol olabilir. Ayrıca devlet çeşitli önlemlerle tüketim eğilimini de etkileyebilir. Efektif talebi yükseltmek için devletin yatırımların sosyalleşmesi yoluyla yapacağı müdahale tedrici olursa toplumsal geleneklerle çatışmaz, bireyciliğe de karlı değildir. Devletin işlevlerini genişletmesi, tutucularca bireyciliğe karşı olmakla suçlansa da var olan iktisadi yapının yıkılmasını önlemek ve bireysel girişimin başarılı olabilmesi için bu kaçınılmazdır (Kazgan, 2004, s. 233). Keynes iktisat politikaları konusunda hem maliye hem para politikalarının etkili olabileceğini düşünür. Klasiklerdeki dikotomi(reel sektör- para sektörü ayrılığı) olmaması, para politikalarını da etkili kılabilecektir. Keynes'in tercihi maliye politikası yönündedir. Toplam talepteki eksiklikten kaynaklanan bir makroekonomik dengesizliği, kamu giderlerini arttırma gibi bir maliye politikası aracı kullanarak gidermek çak daha kolay olacaktır. Ama gelir düzeyinin yüksek olduğu zamanlarda resesyona karşı para politikası daha etkin olacaktır (Ölmezoğulları vd., 2004, s. 17).

Monetaristler kriz olgusuna Keynes'den daha farklı bir bakış açısıyla bakarlar. Bunda Friedman'ın düşünsel kökenleri oldukça etkilidir. Monetarist düşüncenin kökleri liberalizmi savunan klasik ve neoklasik okula uzanmaktadır. Monetaristler ekonomide tam rekabetin varlığına ve makroekonominin istikrar içinde çalıştığına inanırlar. Serbest piyasada mevcut esnek fiyat ve ücretler, mal ve faktör piyasalarında arz-talep dengesini sağlarlar(Unay, 1996, s. 176). Friedman'a göre ekonomide değer yargıları yoktur ve ekonominin de doğal bilimler gibi nesnel bir bilim olması gerektiğini savunmuştur ve hiçbir değer yargısının enflasyonun parasal bir olgu olduğu gerçeğini değiştiremeyeceği yönünde iddialı bir görüş ortaya atmıştır. Friedman'nın nominal gelirlerdeki artışların neye bağlı olduğunu açıklamaması üzerine yöneltilen eleştirilere Friedman şöyle cevap vermiştir; kuram her şeyi açıklamaya yönelmemiştir. Friedman'nın miktar kuramı nominal gelirdeki değişikliklerin belirlenmesi konusunda çok güçlüdür. Ancak bunun fiyattaki değişiklikten mi yoksa üretimdeki değişiklikten mi kaynaklandığının öngörülmesi konusunda eksiklik, büyüklüğün değişmesini yadsımamaktadır. Friedman'a göre ekonomik istikrarsızlıklar hemen hemen tamamen para arzındaki yanlış dalgalanmaların sonucudur. Reel ekonomi mutlak olarak istikrarlıdır. Ekonomik sistemin istikrarına zarar veren talep şokları para politikasıyla ilgili denemeler sonucunda meydana gelmiştir. Hatta böyle bir para politikası enflasyonun gerçek sebebidir. Monetarist iktisatçılar neo-klasik geleneği izleyerek ekonomideki istikrarsızlığın kaynağını parasal şoklar olarak görmektedirler (Ölmezoğulları vd., 2004, ss. 42-47). Hatta Friedman döneminde İngiliz başkanı Teatcher hükümeti tarafından uygulanan serbest piyasa yerine müdahaleli ekonomi politikasına ve sabit para politikasına karşı ciddi bir savaş vermiştir (Vorster, 2010, s. 164). Monetaristlerin görüşüne göre uzun dönemde enflasyon oranı para arzındaki büyümeye eşittir ve çıktı düzeyi parasal büyümeye ve parasal büyümenin hızlanmasına bağlıdır (Order, 1977, s. 745). Friedman'a göre para miktarında ılımlı büyüme öngören bir para politikasının benimsenmesiyle parasal otorite, enflasyon veya deflasyondan kaçınmış olacaktır. Ona göre para miktarındaki artış oranı ile ekonomik büyüme oranı arasında tutarlı bir ilişki olması gerekmektedir. Friedman, para stokundaki artışların konjonktüre paralel olarak düzenlenmesi görüşünü kabul etmemekte ve bunun parasal kuralı zaman içerisinde giderek anlamsız hale getireceğini ifade eder (Aktan, 2004, s. 179). Friedman ve Anna Schwartz'ın ABD için yaptıkları araştırmada para arzı ile milli gelir arasındaki ilişkiyi ve krizlerin asıl sebeplerini açıklamışlardır. Yaptıkları çalışma 1867-1960 yıllarını kapsamakta ve araştırmanın sonuçlarına göre para arzı ve milli gelir dalgalanmaların tüm dönem boyunca birbirine paralel oldukları görülmüştür. Çalışmaya göre para arzındaki her azalma bunalımla aynı seviyelerde seyretmiştir ve para arzındaki azalmaları birkaç ay sonra resesyonların izlediği görülmüştür. Buna karşılık para arzındaki artış oranı yükseldiğinde ekonomik canlanma görülmüştür. Tüm bu görüşlere göre 1929 bunalımını da para arzındaki düşüşe bağlamışlardır. Para arzındaki mutlak bir düşme bunalıma neden olurken para arzındaki artış oranındaki düşme ise duraklamaların nedeni olmuştur. Bu çalışmadan iki yorum çıkmaktadır ki ilki monetaristlerin yorumudur, monetaristlere göre para arzı konjonktürü belirleyen stratejik bir değişkendir, Keynesyenlerin tezine göre ise milli gelirdeki değişme para arzındaki dalgalanmaların nedenidir. Monetaristler tümevarım yöntemi kullanarak bu şekilde bir sonuca ulaşmışlardır (Unay, 1996, ss. 176-178).

Aşağıdaki tabloda Keynes'in ve Monetarist görüşün 1929 krizi ile kriz kavramı ile ilgili farklı görüşlerini içeren çalışmalar incelenmiştir.

Tablo 4: Monetarizm ve Keynesyen Görüşlerin Karşılaştırılması

	Keynesyen Görüş	**Monetarist Görüş**	**Keynesyen ve Monetarist Görüşün Karşılaştırılması**
Yay, (1988)	Keynesyen iktisat 1930'lu yıllarda krize çözüm getirme açısından o dönemde Lakatos gibi bir bilimsel araştırma programı haline gelmiştir. Keynes'e göre krizin en büyük sorunu işsizliktir.	Friedman'a göre ise enflasyondur. 1970'lerde Monetaristlere göre ise krizlerin neden olduğu sorunlar başkadır.	Keynes ve Monetaristlerin görüşüne bakıldığında reel konjonktür neyi gerektiriyorsa ona ağırlık veren görüş ortaya çıkmaktadır. İki önemli paradigma olan Keynesyenler ve Monetarist görüş dönemlerinin göze çarpan sorunu olan kriz üzerinde ciddi bir tartışma içindedirler
Weintrab, (1973)	Keynes krizi açıklarken, ücret ve verimliliğe belirleyici bir unsur olarak açıklık getirir. Bununla birlikte Keynes'e göre kriz dönemlerinde olağandışı olaylar patlak verirse para politikaları sonuç üzerinde etkili olabilir.	Friedman'a göre nominal ve reel gelir parasal güçlerin ortak bir sonucudur.	Üretim ve istihdam konusunda da Keynes ve Friedman'ın görüşleri örtüşür
Brunner ve Meltzer, (1972	Friedman'ın ekonomik istikrarsızlıkları ve çözümlemelerini açıklarken kullandığı yöntem bazı açılardan eleştirilir. Friedman ve onun yöntemlerini kullanan iktisatçılar tarafından yapılan deneysel çalışmalar ve bunların sonucunda açıklanan olaylar saptanmayan ve fark edilmeyen eksiklikler içermiştir. Örneğin para politikaları uygulamalarını savunan Friedman para politikası ile ilgili gecikmelerden bahsetmemiştir. 1920-30'lu yıllarda yaşanan krizin önemli nedenlerinden biri işsizlik olarak açıklanmıştır bu durum ise standart fiyat teorileri ile açıklanmıştır. Keynes'in krizi sadece çıktı ve fiyat düzeyinden yola	Friedman krizin aşılması için para politikalarını önermiştir	

	çıkarak açıklaması bir eksiklik olarak görülmüştür. Fakat Friedman'ın teorilerinin hiçbiri Keynes'in fiyat ve çıktı teorisindeki eksikliği kaldırır nitelikte değildir.		
Stanfield, (1991)	Keynes'in kriz stratejisi, artan üretkenlik, yeni yatırım ve genişleyici talep politikaları ile ilgilidir. Ödemeler dengesindeki dengesizlikler ise muhtemel uluslar arası kredi kuruluşları tarafından takip edilerek finanse edilmelidir.	Monetarizm 1970'te ortaya çıkan yapısal krizin Keynesyen strateji ile açıklanamaması sonucu popülerlik kazanır.	Keynesyen strateji, ikinci dünya savaşı sonrasında altın çağını yaşamıştır, ulusal ekonomik politikalara sınırlı dayatmalar getirmesi ve 1970'deki yapısal krizi açıklayamaması Keynesyen görüşün çökmesine ve monetarizmin yükselmesine neden olmuştur.
Danziel, (2001)	Keynes'e göre istikrarsızlık dönemlerinde para miktarındaki değişiklik talebi canlandırıcı, istihdamı ve fiyat düzeyini kısmen yükselten etkiye sahiptir. Keynes'e göre faiz oranı politikası paranın miktar teorisinden daha etkin bir teoridir.	Friedman'a göre para politikalarının toplam talep üzerindeki etkisi büyüktür. Fakat her ne kadar parasal büyüklükler hala para politikası göstergeleri olarak kabul edilse bile mevcut politika çerçevesinde resmi faiz oranı politika aracı olarak kullanılır ve hem para stoku hem de enflasyon ortak bir şekilde diğer değişkenleri etkiler.	Friedman'ın para ve faizin politika aracı olarak kullanılması ve bu politika sonucu enflasyon, para stoğu ve diğer değişkenlerin etkilenmesini gelecekte Monetarizmin bir başarısı olarak önermek yanlış olur onun yerine öncelikle Keynes'in Genel Teorisi'ne bakmamız gerekir. Keynes para politikasının öneminin farkına varmış ve eğer para politikası iyi anlaşılırsa maliye politikasının para teorisi olması gerektiğini söylemiştir.
Smithin, (2004)	Keynes çalışmalarını merkantilist düşünceye katkıda bulunmak üzerine oluşturmuştur. Keynes'in para politikası Friedman'ın onayladığı politikadan daha durağandır. Fakat Keynes yöntemsel olarak en sıkı standartlar tarafından yetersiz görülmüştür	Friedman'ın yöntemine baktığımızda klasik teoriyi tekrar oluşturmaya ve rehabilite etmeye çalışmıştır. Ricardo, Hume, Fisher ve Wicksell'in yolundan gitmiştir. Onun terimleri teorik olarak geniş bir başarı ağına sahiptir.	1930'lu yıllarda kriz için birçok kesim tarafından maliye politikası önerilmekteydi.1930'lu yıllarda Keynes'in "General Theory" isimli eseri Chicago okulunda popüler değildi onun yerine"Treatise on Money" isimli eseri daha fazla yaygın olmuştur.
Rivot,	Keynes'e göre beklenti sürecinin oluşumu ekonomide	Friedman'ın teorik dünyasında para sadece ticari ve	Friedman'nın "Theoretical Framework of Monetary Analysis"

(2012)	potansiyel olarak istikrar bozucudur. Bu yüzden devlet kolektif bir kurum gibi özel aktörlere daha iyi bir bilgi sağlamak için anahtar rol oynamalıdır. Keynes'e göre girişimcilik ekonomisi kurallar gerektirir. Keynes'in müdahaleci durumunun amaçları ise uzun dönem beklentilerini yönetmektir	tedbirsel amaçlar için gereklidir, likidite ayrıcalığı yoktur. Ona göre beklentiler, tüm dünya devletleri tamamen bilinene kadar istikrar bozucu olamaz. Friedman'a göre devletin isteğe bağlı müdahale durumu ancak beklenmedik durumlarda etkilidir	eseri hem monetarist hem Keynesyenlerce desteklenmesi gereken bir altyapı sunar. Friedman'ın hedefleri hem paranın eski miktar teorisi hem de Keynes'in likidite tercihini kapsayan analitik öneri için güzel bir örnektir. Hem Keynes hem de Friedman daha genel olarak kurallara dayalı ve uzun dönemli çerçeveler geliştirmişlerdir
Thorne, (2010)	Keynes'e göre kriz, "hayvansal güdülerin çöküşünü başlatmıştır. Düşen ücretler ve fiyatlar ne ekonominin çöküşünü engellemiş ne de yeniden toparlanmasını sağlamıştır. Para politikası ile yatırımları arttırmak faizler yüzünden mümkün olmamaktadır. Keynes'e göre para arzı, potansiyel oranı aşan bir düzeyde artarsa bu genişleme ekonomide enflasyona neden olur.	Monetaristler, Keynesyen ekonominin sürekli müdahale yaparak ekonomiye verdikleri zararları gidermeye çalışmışladır.	Keynesyen ekonomi 1970'lerde yüksek enflasyon ve yüksek işsizliğin aynı anda ortaya çıktığı bu yıllarda bir saldırı altında kalmıştır. Bu kriz nedeniyle sahneye Monetarizm çıkmıştır
Foley, (1985)			Keynesyen düşünce 1970'lerde Monetarist görüşlerce gayet kabul edilebilir görülmüştür. Aslında Keynes'in de bir monetarist olduğu iddia edilebilir. Örneğin Keynes, "Paranın Miktar Teorisi" yerine "Genel Teori" ismini kullanmıştır. Keynes'in yolundan giden modern Keynesyenler monetarizmin daha radikal versiyonudur.
Palley, (1993)	Keynes'in görüşleri monetaristler tarafından tehlike arz eden dominant bir ortodoksi olarak nitelendirilmiştir.	Monetaristler kriz dönemlerini açıklarken serbest piyasa ekonomisinin aslında istikrarlı olduğunu, makroekonomik iflasın tekrarlayan tehdidine maruz kalmadığını söylemişlerdir. Bu tezlerini üç hipoteze dayandırmışlardır. Bunlar; para arzı dışsallığı, paranın dolaşım hızı stabilitesi, paradan gelire tek yönlü	Piyasa ekonomisinin tutarlı piyasa dengeleme özelliği parasalcılığın yerini alan Yeni Klasik Makro ekonominin temeli olmuştur. Bu durum Yeni Klasiklerin Keynesciliği olduğu kadar parasalcılığı da düşman olarak gösterir, çünkü reel hasılada para arzı dalgalanmalarının uzun vadeli etkileri olmadığını savunur ve kısa vadeli etkiler beklenmedik tedbirler

		nedensellik.	ile kısıtlıdır.
Epstein, (2013)		Friedman'a göre devlet müdahalesi genel verimi düşürürken idari maliyeti ikiye katlar. Friedman bu görüşleriyle kamusal konularla ilgilenen bir usta olarak kabul edilmiştir. Friedman, devletin yönettiği paradaki zorlukları fark etmiştir.	Friedman ve Keynes gibi örnekler yakın gelecekte muhtemelen olmayacak ve bizler bu anlamda kaybedenler sınıfında yer alacağız
Uusitalo, (1984)	Yapılan bu çalışmada Norveç ve İsveç ekonomi politikalarında Keynesci politika uygulayan ülkelerdir. Finlandiya'da sosyal demokrasinin rolü önemlidir ama baskın değildir.	Merkez bankasının güçlü hukuksal ve politik pozisyonlar uyguladığı ülkeler, ekonomik durumunu parasal önlemleri talep eden olarak tanımlama eğilimindedirler ve bu ülkeler ekonomi politikalarında başlıca para yöntemlerini uygulayabilirler.	İskandinav ilkelerinde yapılan bu çalışmada bu ülkelerin ekonomi politikalarında ne kadar Monetarist ne kadar Keynesyen olduğu açıklanmaktır. Parasalcı ve Keynesyen politikalar arasındaki seçenek toplumda birçok açıdan geçerlidir, özellikle işsizlik problemi yaklaşımlarında kabul görmektedir. Bu açıdan İskandinav Monetaristleri ve Keynesyenleri hemfikirdir.
Leeson, (1998)	Keynes'in görüşlerini takip edenler tarafından Friedman'ın iktisat metodu Keynesci makroekonomik modellerde formülleştirilmiştir. 1930'ların ortasından bu yana şekilci genel denge devrimi Marshallian mühendislerin yerine geçmeye başlamıştır.	Friedman, istihdam teorisini keşfetmek için Keynesyenler tarafından kullanılan Marshall metodunu onaylamıştır fakat Keynesyenlerce uygulanan bazı Walrasrian modeli uygun bulmamıştır.	Keynes ve Friedman'ın yöntemlerine bakıldığında modellerin ekonometrik analizi konusunda ikisi arasında büyük oranda benzerlik vardır. Keynes'e göre makroekonomiye konu olan sonuçlar hatalar içerir ve Keynes bu durumdan şüphe duyar bu şüphe aynı zamanda Friedman'da da vardır.
Walker,	Keynes, paranın miktar teorisi konusunda	Friedman, reel dengeyle ilgili davranışın önemini	1920'lerde Keynes'in parasal teoriye bakış açısı tüm önemli

(1989)	parasalcılarla aynı fikirde olmuştur. Para miktarındaki değişikliklerin kısa ve uzun vadede fiyat seviyesinde önemli etkilerinin olduğunu savunur.	vurgulamıştır. Para miktarındaki değişiklik kısa ve uzun vadede para miktarındaki değişiklik normal olarak reel değişkenlerde yansız etki ve fiyat seviyesinde orantılı etkiler meydana getirir.	açılarda parasalcılardan önce gelmiştir. Genel görüş ve yaklaşımlarında Keynesyen düşüncede parasalcılık ruhu öngörülebilir. Bir çok ana politik konuda da Keynes'in bakış açısı parasalcılardan önce gelir. Birçok parasalcılarca benimsenen doktrine Keynes'in dahil olmadığı nokta, parasal yetkinin etkili önleyici politikayı düzenleyip düzenlemediği konusudur.
Johnson, (1971)	Keynes'e bağlı olarak gelişen Keynescilik, parasal politikaların etkilerini sadece faiz oranlarındaki değişimin yatırımlara etkisiyle değil de çok farklı kanallardan dikkate alarak Keynes'in 1950'lerdeki versiyonlarının yerini almıştır.	Hükümetlerin on yıl öncesinden daha çok para politikasına dikkat etmeleri parasalcılığın kazandığı anlamına gelir.	Keynesciliğin çıkışıyla parasalcılık tam anlamıyla kaybetmiştir. Parasalcılık, onu yaratan ampirik sonuçları açıklamayı hiçbir zaman başaramamıştır. Hatta bazen bu sonuçların bir nedensellik kuramı ışığında yorumlanmaya gerek olduğunu bile yadsımaktaydı ve karşı çıktığı Keynes'in kuramının kaba gülünç yanlarını bile çürütmekte yetersiz kalmıştır.

Yay, (2001)	Friedman, Keynesci politikalara da ciddi eleştiriler getirmektedir. Artan devlet kontrol ve müdahaleleri eleştirilmekte ve iki temel noktada hatalı görülmektedir: Devlet faaliyetleri çeşitli alanlarda (konut yapımında, beslenmede ya da giyimde, sağlık ve temizlik hizmetlerinde) tek tip standartlar getirerek etkinlik sağlasa da çeşitliliği ve çok sesliliği ortadan kaldırmaktadır. İkincisi, sadece iktisadi faaliyetlerde değil insan yaşamının başka alanlarında (bilim, sanat, kültür gibi gönüllü işbirliği, deneme yanılma ve kabul etme-reddetmeyle gelişen alanlarda) "görünmez elin" işlerliğini bozmaktadır.	Günümüzde Monetarizm teorik önemini yitirmesine ve ondan kaynaklanan ve onu eleştiren Yeni-Klasik İktisat gibi, Anayasal iktisat gibi daha gelişmiş analizlere yerini bırakmasına rağmen, iktisat politikaları önerilerinin, 1980'lerden günümüze kadar gelişerek bütün gelişmiş kapitalist dünyada, gelişmekte olan ülkelerde ve eski sosyalist şimdi "geçiş" ekonomilerinde artan şekilde uygulamaya geçtiği görülmektedir. Bugün ABD ekonomisindeki büyüme düşük işsizlik, düşük enflasyon ve artan verimlilik performansında yukarda sözü geçen arz yanlı politikaların önemli katkıları olmuştur.	Friedman'ın, Keynesci bir dünyada liberalizmi ve miktar teorisini savunması önemli bir çabadır. O dönemde önce dışlanan, alay edilerek kulak arkası edilen, ancak reel sorunlar karşısında dikkate alınmaya başlanan Friedman ve çevresinin Keynesci İktisadın eleştirisi ile oluşan Keynesyen/Monetarist tartışmasının, iktisat bilimi açısından canlı bir tartışma ortamı hazırlayarak gelecek ekoller için bir tartışma zemini hazırlamıştır. Bize göre, tartışmanın başlangıcında birbirine tamamıyla zıt kutuplar olarak görünen Monetarist ve Keynesyen yaklaşımların 1980'lerde yakınlaşmış olmaları, tartışmanın önemsiz olduğunu değil, her iki kanattaki iktisatçıların birbirlerinden etkilenerek paradigmalarındaki boşlukları bu etkileşimlerle doldurma çabalarını göstermektedir.

Kaynak: Tablo, içinde ismi geçen kaynaklar kullanılarak tarafımızca oluşturulmuştur.

Tablo ve yöntem ile ilgili görüşlerden yola çıkılarak Keynesyenler ile Monetaristlerin görüşleriyle ilgili bazı belirgin farkları tespit etmek mümkündür:

- Keynes ile Monetaristlere bakıldığında her iki görüşün farklı ekolleri temsil etmeye ve onları devam ettirmeye çalıştıkları söylenebilir. Keynes'in görüşleri Merkantilist düşünceye katkı yapmak üzere oluşturulmuşken Friedman Keynes ile zarar gören Klasik görüşü canlandırma niyetindedir.
- Keynes krizlerin nedenini belirsizliğe bağlar. Ona göre beklentiler ve kişisel yargılar enflasyonu yönlendirici faktörlerdir. Bu da krizlerin içsel olduğu anlamına gelmektedir. Yani krizler bir ekonominin kendi iç dinamiklerinden kaynaklanır ve dışsal şoklar bunda etkili değildir. Buna karşın Friedman'a göre ekonomide değer yargıları yoktur ve hiçbir değer yargısı krizlerin parasal bir olgu olduğunu değiştiremez. Çünkü Monetaristler her zaman ekonominin tam istihdamda olduğunu varsaymışlardır.
- Keynes için kriz efektif talep eksikliğinden ortaya çıkmıştır ve krizin sebebi işsizliktir. Friedman ise krize parasal bir olgu olarak bakar ve krizin sebebini enflasyon olarak görür bu yüzden 1929 bunalımını para arzındaki düşüşe bağlamıştır. Friedman sayısal verilerle yaptığı çalışmalarda para arzıyla kriz dönemlerindeki resesyon ve enflasyon arasında bağlantı kurmuştur. Keynes para miktarındaki artışların istikrarsızlık dönemlerinde kısmen etkili olduğunu savunur ve ona göre para politikaları ancak olağan üstü durumlarda uygulanabilir. Her ne kadar para politikasını bazı durumlarda savunsa bile onun para politikası Friedman'ın teorisine göre oldukça durağandır ve yöntemsel olarak yetersiz kalmıştır.
- Keynes'deki belirsizlik kavramı onun devletin ekonomiye müdahalesine önemli bir zemin hazırlamıştır. Ona göre belirsizliğin olduğu bir ekonomide devletin müdahalesi şarttır. Keynes bu müdahaleci politikalarıyla aslında uzun dönem istikrarını hedeflemektedir. Hatta girişimciliğin de kurallara bağlı olması gerektiğini savunmaktadır. Keynes'in müdahaleci tutumu uluslar arası kuruluşların Bretton Woods konferansında etkin rol oynamasına neden olmuştur. Friedman Keynes'in bu tutumunu eleştirir çünkü o belirsizlik istikrar bozucu bir unsur olarak görmemektedir. Dolayısıyla müdahaleciliğe de karşı çıkar ve devlet müdahalesini piyasalar için büyük bir zarar olarak görür. Monetaristler düşünsel temellerini Keynes'in eksiklikleri ve onun müdahalecilikle ekonomiye verdiği zararları gidermek üzerine kurmuşlardır. Friedman'a göre müdahalecilik piyasadaki çeşitliliği bozmakta ve Görünmez El'in faydasını da minimize etmektedir.

Bu iki görüşün farklarının yanında ortak yönleri de mevcuttur.

- Keynes para politikası konusunda yaptığı açıklamalardan para politikasının doğru anlaşılması gerektiği ve doğru bir uygulama olması halinde maliye politikasının bir alt teorisi olarak uygulanabileceğini savunduğu anlaşılır.
- Keynes krizi açıklarken işsizlik üzerinde durmuştur ve bunu da verimlilik, ücret ve milli gelir ile açıklamıştır ve bunlara fiyat teorileriyle açıklık getirmiştir. Buna ilaveten Friedman da milli gelir, reel ve nominal geliri açıklarken bunların parasal güçlerin bir ortak sonucu olarak görmektedir. Bu ise her ikisinin de üretim ve istihdam konularında fikirlerinin örtüştüğünü göstermektedir.
- Her ikisi de makroekonomik analize konu olan verilerin hatalar içerebileceğini düşünmektedir.

6. Sonuç

Keynesyen ekol ile Monetarist ekol arasında belirgin bir şekilde ortaya çıkan farklılıklar görülmektedir. Bu farklılıklar yıllar boyunca sürecek olan Keynes ve Monetarizm tartışmasını bizlere kazandırmıştır.

Monetarist ve Keynesyen görüş arasındaki büyük ayrım 1929 Kriz'ın değerlendirilmesinde ortaya çıkmaktadır. 1929 krizi birinci dünya savaşı sonrasında ortaya çıkmış en büyük krizlerden biridir. Kriz, savaşın etkileri ve ülkelerin içinde bulunduğu ekonomik sıkıntılarla birleşip ciddi sonuçlara neden olmuştur. Krizin sebepleri sonuçları ve krizin nasıl aşılacağı konusunda birçok görüş

ortaya çıkmıştır. Monetarist ekol ile Keynesyen ekolün yöntemlerinin tartışıldığı ve karşılaştırıldığı bir olgu olan 1929 krizi bu iki görüş arasındaki yöntem farklılıklarını açıkça ortaya koymuştur.

1929 krizi, Monetarist ve Keynesyen görüşün karşı karşıya gelmesine neden olmuştur. Keynesyen görüşün 1929 krizi ile ilgili görüşleri iktisatta yöntem tartışmalarına katkıda bulunmuştur. Bu kriz ile ilgili değerlendirmelerin bir yöntem tartışmasına dönüşmesi Milton Friedman ile başlamıştır. Milton Friedman'ın öncülüğünde kurulan Monetarizmin temellerini onun bu eleştirilerinin oluşturduğu görülmektedir. Krizi talep eksikliğine bağlayan Keynes'in aksine Friedman krizin parasal bir olgu olduğunu söylemiş ve böyle bir durumda para politikasının etkin olacağını savunmuştur. Liberal ve tamamen devletin tüm müdahalelerine karşı olan Friedman'ın aksine Keynes ise devlet müdahaleciliğini ve maliye politikalarını şiddetle savunmuştur. Aralarındaki bu temel farklılıklara rağmen bu iki görüşün yöntem tartışmaları hiçbir zaman tek başına mutlak doğru olarak kabul edilmemiştir. Milton Friedman, kendi döneminde yaşadığı ekonomik sorunlara Keynesyen reçeteler çözüm olmadığı için eleştiride bulunmuş ve adeta bir anti tez geliştirmiştir. Friedman'ın geliştirdiği bu tez bize yöntem farklılıkların zaman içerisinde değişebileceğini, konjonktüre göre belirlenebileceğini göstermiştir. Nitekim Monetarizmin etkileri de uzun yıllar boyunca devam etmemiş, eksiklilerinin tamamlanması, yöntemlerinin eleştirilmesi ile yeni ekoller ortaya çıkmıştır. Fakat burada bilinmesi gereken şey Keynes ve Friedman'ın yöntem tartışmalarına bir kapı açmasıdır ve 1929 krizi de bu başlangıç için önemli bir örnek olarak değerlendirilmektedir.

Kaynakça

AKMAN, V. (1998), *Modern Dünyadaki En Büyük Ekonomik Kriz "Asya Krizi Sonrası veMuhtemel Etkileri",* Rota Yayınları, İstanbul.

ARSLAN, M.(2010), "1929 Krizı ve 2007-2008 KüreselKrizi- Keynesyenizm Açısından Bir Kıyaslama", Yüksek Lisans Tezi, *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,* Ankara.

BAKIRTAŞ, İ. TEKİNŞEN, A.(2004), "Dünya Savaşları ve Kriz Arasındaki Etkileşimin Ekonomi Politiği", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* Sayı: 12 ss. 83-100.

BAŞOĞLU, U. PARASIZ İ. ve ÖLMEZOĞULLARI N. (2004), *İktisatta Devrimler Karşı Devrimler,* Alfa Yayınları, İstanbul.

BRUNNER, K. & MELTZER, A. H., (1972), "Friedman's Monetary Theory", *Journal of Political Economy,* Vol. 80, No. 5 (Sep. - Oct., 1972), pp. 837- 851, Published by: The University of Chicago Press.

COŞKUN, K. T.(2004), *Ekonomik Krizler,* Ankara Vergi Denetmenleri DerneğI Yayınları, Ankara.

ÇAPRAZ, N. (2001), *Ekonomik Bunalımların Dünya'da ve Türkiye'deYansımaları,* DER Yayınları, İstanbul.

EĞİLMEZ, M. (2008), *Küresel Finans Krizi-Piyasa Sisteminin Eleştirisi,* Remzi Kitabevi, 7.Basım, İstanbul.

EPSTEIN, A.R. (2013), "Why There Is No Milton Friedman Today", *Econ Journal Watch,* Vol. (10)2, pp. 175-179.

EROĞLU, Ö. ve ALBENİ M. (2002), *Küreselleşme Ekonomik Kriz ve Türkiye,* Bilim Kitabevi, Isparta.

FİSUNOĞLU, M.ve KÖKSAL TAN B. (2009), "Keynes Devrimi ve Keynesyen İktisat", *Ekonomik Yaklaşım Dergisi,* Cilt: 20, Sayı: 70 ss.31-60.

FOLEY, B., (1985), "Was Keynes a Monetarist?",*Economic Affairs,* Vol. 4, No.3

GALBRAITH, J. K. (2009), *Büyük Kriz 1929,* Pegasus Yayıncılık, 1.Baskı, İstanbul.

GE, C. & Zhen L. (2010), "The Global Economic Crisis in the Perspective of Keynesian Business Cycle Theory", *International Business Research,* Vol.3, No: 2, April.

GÖK, S. (2010), *Ekonomik Krizin Çalışanlar Üzerindeki Etkisi,* Beta Yayıncılık, İstanbul.

JOHNSON, H.(1971), "Keynesian Revolution and the Monetarist Counter Revolution", *American Economic Review,* Vol. 61, May, pp.1-14.

KAZGAN, G. (2004), *İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi,* Remzi Kitabevi, İstanbul.

KÜÇÜKAKSOY, İ. (2006), Kısa Vadeli Sermaye Hareketlerinin Ekonomik Kriz Etkisi: 1990-2004 Yılları Türkiye Uygulaması, Doktora Tezi, *İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,* İstanbul, s.105.

LEESON, R. (1998), "The Ghosts I Called I Can't Get Rid of Now: The Keynes- Tinbergen-Friedman-Philips Critique of Keynesian Economics", *History of Political Economy,* Vol.30, No:1, pp.51.

MISHKIN, F. S. (2007), *Finansal Piyasalar ve Kurumlar,* **(** İ. ŞIKLAR & A. ÇAKMAK & S. YAVUZ Çev.), Bilim Teknik Yayınevi, İstanbul.

NERE, J.(1980), *1929 Krizi,* **(**V. TOPRAK Çev.), Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayınları No.134, Ankara.

ORDER, R. V. (1977), "Unemployment, Inflation, and Monetarism: A Further Analysis", *The American Economic Review,* September, 1977, pp.741-746.

PALLEY , I.T. (1993), "Milton Friedman and the Monetarist Counter- Revolution", *Eastern Economic Journal,* Winter 1993, Vol. 19, No:1, pp. 71.

RIVOT, S. (2012), "The Great Divide? Keynes and Friedman on Employment Policy", *Journal Cahiers d'économie Politique,* Vol. 62, pp. 223-251.

SAYAR, A. (2005), *İktisat Metodolojisi ve Düşünce Tarihi Yazıları,* ÖtükenYayınevi, İstanbul.

SMITHIN, J. (2004), "Keynes, Chicago and Friedman", *Journal of Economic Studies,* Vol. 31, No:1, pp. 76-88

STANFIELD, J.R., (1991), "Keynesianism, Monetarism and the Crisis of the State", *Southern Economic Journal,* Jul. 1991, Vol. 58, No: 1, pp. 304.

STOJANOV, D. (2009), "Keynes and Economic Crisis:Some Reconsiderations", *Zb. Rad. Ekon. Fak. Rij.* Vol. 27 s :2pp: 293-310

TEKELİ İ. & İLKİN S. (2009), *Dünya Buhranında Türkiye'nin İktisadi Politika Arayışları,* Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul.

THORNE, K. (2010), "The Multiple Faces of Keynesianism, Monetarism, and the Global Financial Crisis", *Administrative Theory & Praxis,* September 2010, Vol. 32, No. 3, pp. 304–326.

UNAY, C. (1996), *Ekonomik Konjonktür,* Ekin Kitabevi, Beşinci baskı, Bursa.

UUSITALO, P. (1984), "Monetarism, Keynesianism and the Institutional Status od Central Banks", *University of Helsinki, Act a Sociologica,* January 1984, Vol. 27, No: 1 pp. 31-50

VORSTER, N. (2010), "An Ethical Critique of Milton Friedman's Doctrine on Economics and Freedom", *Journal for the Study of Religions and Ideologies,* Vol:9, Summer, pp:163-188

WALKER, D. (1989), "Keynes's Anticipation of Monetarism", *Australian Economic Papers,* June.

WEINTRAUB, S. (1971), "Keynes and The Monetarists", *The Canadian Journal of Economics,* Vol. 4, No. 1, pp. 37-49

YAY, G. (1988), "İktisadi Düşüncede Monetarizm ve Milton Friedman'ınYeri", Doktora Tezi, *İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,* İstanbul.

YAY, GülsünGürkan, (2001), "Chicago Okulu, Milton Friedman ve Monetarism", *Liberal Düşünce,* No:6, Sayı: 24, ss.196-207.

YAY, T. & GÜRKAN YAY G. & YILMAZ E. (2001),*Küreselleşme Sürecinde Finansal Krizler ve Finansal Düzenlemeler,* İstanbul Ticaret Odası, Yayın No: 2001-47.

DÜNYA'DA VE TÜRKİYE'DE YEMİNLİ MALİ MÜŞAVİRLİK MESLEĞİ: SORUMLULUKLARI, SORUNLARI VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Tansel ÇETİNOĞLU
Yrd.Doç.Dr., Dumlupınar Üniversitesi Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu, Muhasebe Bölümü, Kütahya, tansel19@hotmail.com

ÖZET: Çalışmanın amacı, Günümüzde Dünya'da ve Türkiye'de Yeminli Mali Müşavirlik Mesleği ile ilgili durum tespiti yapmak ve Türkiye'de Yeminli Mali Müşavirlik mesleğinin görevleri, sorumlulukları, sorunları ve çözüm önerilerini ortaya koymaktır. Bu amaç doğrultusunda, daha önce yapılan araştırmalarla ilgili literatür taraması yapılarak, Türkiye'de düzenlenen yeminli mali müşavirlik denetim ve tasdik sempozyumları, yeminli mali müşavir odaları araştırılarak genel olarak Türkiye'deki Yeminli Mali Müşavirlerin ortak sorumlulukları, görevleri ve sorunları belirlenmiş, sorunların çözülmesi için önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Sorumluluk, Yeminli Mali Müşavir, Tasdik, Denetim

JEL Sınıflandırması: M40,M41,M42

CERTIFIED PUBLIC ACCOUNTANT PROFESSION IN THE WORLD AND IN TURKEY: RESPONSIBILITIES OF PROBLEMS AND SOLUTIONS

ABSTRACT: The aim of this study is to do due diligence on today Chartered Accountant profession in the world and Turkey and duties of Chartered Accountant profession in Turkey, responsibilities, is to reveal problems and their solutions. For this purpose, the literature related to earlier research, the chartered accountants audit and certify symposium held in Turkey, The Chambers of Certified Public Accountants investigate overall joint responsibility of Chartered Accountants in Turkey, tasks and problems identified and suggestions for solving problems.

Keywords: Responsibility, Certified Public Accounting, Certification, Auditing

JEL Classification: M40,M41,M42

1. Giriş

Bağımsız denetim; finansal tablo ve diğer finansal bilgilerin, finansal raporlama standartlarına uygunluğu ve doğruluğu hususunda, makul veya sınırlı güvence sağlayacak yeterli ve uygun bağımsız denetim kanıtlarının elde edilmesi amacıyla, denetim standartlarında öngörülen gerekli bağımsız denetim tekniklerinin uygulanarak defter, kayıt ve belgeler üzerinden denetlenmesi ve değerlendirilerek rapora bağlanmasıdır.

Tasdik ise, gerçek veya tüzel kişilerin veya bunların teşebbüs ve işletmelerinin yeminli mali müşavirlerce denetleme ilke ve standartlarına göre uygunluk yönünden incelenmesi, bu inceleme sonuçlarına dayanılarak tasdik kapsamına giren konuların ve belgelerin gerçeği yansıtıp yansıtmadığının imza ve mühür kullanmak suretiyle tespiti ve rapora bağlanmasıdır.

1989 yılında 3568 sayılı Kanun'la getirilen Yeminli Mali Müşavirlik (YMM) mesleğine, bir taraftan mükelleflerin mali konularda ihtiyaç duydukları danışmanlık ihtiyacını karşılamak, diğer taraftan da devletin yetersiz kaldığı denetim alanında önemli görevler yüklenmiştir. YMM'lik mesleğinin yasal yapısında mesleğin konusu birbirini tamamlayan, muhasebe denetimi ile vergi denetimi alanlarında hizmet vermek üzere ihdas edilmiştir. Her ne kadar bu iki hedef yasal olarak konulmuşsa da uygulamada YMM'lik denetiminin konusu daha çok vergi denetimine indirgenmiştir**.**

Yeminli mali müşavirler muhasebe, işletme, finans ve mali mevzuat konularında mükelleflere müşavirlik hizmeti verir ve onların vergi tarhına esas teşkil edecek mali tablolarını ve beyannamelerini, ilgili mevzuat, cari muhasebe, prensipleri ve denetim

normları yönünden tasdik etmek görev ve yetkisine sahiptirler. Bu yetki ile Maliye Bakanlığı bir anlamda vergi inceleme yetkisini belirli koşullar ve sınırlamalar ile yeminli mali müşavirlere devretmiş ve yeminli mali müşavirler tarafından yapılan denetimler bir sonuca ulaştırılmıştır. Tasdik hizmeti sayesinde mükelleflerin mali tablolarının ve beyannamelerinin gerçek durumlarına ve vergi mevzuatına uygunluğunu sağlanır, beyannamelerdeki matrahların doğruluğu YMM'ler tarafından güvence altına alınır.

Bu çalışma günümüzde Dünya'da ve Türkiye'de Yeminli Mali Müşavirlik Mesleği ile ilgili durum tespiti yapmak ve Türkiye'de Yeminli Mali Müşavirlik mesleğinin görevleri (yapabilecekleri işler), 3568 sayılı kanun açısından, Vergi Usul Kanunu açısından, Türk Ticaret Kanunu açısından, Gümrük Kanunu ve Dış Ticaret Mevzuatı açısından, Sermaye Piyasası Kanunu açısından, Sayıştay açısından, Vergi Denetim Kurulu açısından Yönetmelik ve tebliğler açısından sorumlulukları, Mükellefe karşı sorumlulukları, sorunları ve çözüm önerilerini ortaya koyacaktır. Daha önce yapılan araştırmalarla ilgili literatür taraması yapılarak, Türkiye'de düzenlenen yeminli mali müşavirlik denetim ve tasdik sempozyumları, yeminli mali müşavir odaları araştırılarak genel olarak Türkiye'deki Yeminli Mali Müşavirlerin ortak sorumlulukları, görevleri ve sorunları belirlenecek, sorunların çözülmesi için önerilerde bulunulacaktır.

1.1. Dünya'da Yeminli Mali Müşavirlik Mesleği

Yeminli Mali Müşavirlik mesleğinin bugünkü anlamda yasal olarak düzenlenmesi 1880'den beri ve özellikle 1900 yılından sonra görülmektedir. Bu mesleğin ilk ortaya çıkışı İngiltere'dir. Bu konudaki ilk örgütlenme ve düzenlemeler, İngiltere'den sonra, Almanya, Amerika ve Fransa'da yapıldığı, bunları öteki Avrupa ve dünya ülkelerinin izlediği görülmektedir. (AKGÜL, 2000)

1.1.1. Amerika Birleşik Devletlerinde Yeminli Mali Müşavirlik Mesleği

A.B.D.'deki muhasebe mesleğinin kökenine yönelik yapılan bir analiz, bize modern kamu muhasebesi (public accounting) mesleğinin on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısı esnasında Büyük Britanya'dan kaynaklandığını göstermektedir. 1986'da New York eyaleti yasama organı "sertifikalı kamu muhasebecisi" (certified public accountant) başlığını kullanıldığı ilk yasayı geçirdi. Böylece A.B.D.'de kamu muhasebesi mesleğine ilişkin eyalet hükümeti düzenlemesi için bir yapı oluşturulmuş oldu. (CALHOUN, 1999)

Sertifikalı Kamu Muhasebecisinin (CPA) ünvanının kullanımı, her eyalette o eyaletin kanunlarınca belirlenmekte ve eyalet yönetiminin ilgili birimi tarafından verilmektedir. (BİNGÜL, 2010) Amerika Birleşik Devletlerinde, Bir Sertifikalı Kamu Muhasebecisinin (CPA), düzenleyici otoritenin kontrolü altında faaliyet gösterip göstermediği konusunda kamunun tereddütte kalmaması için Tekdüzen Muhasebe Kanunu, CPA'lar arasında temel eşitlik sağlamaya çalışır. Bu nedenle, lisanslı olan ve düzenlemelere tabi olan bütün CPA'lar temel kriterleri sağladıkları sürece çalıştıkları yerdeki uzmanlık alanlarına ve konumlarına bakılmaksızın eyalet muhasebe kurulu huzurunda eşittirler. Lisanslı olmak için Tekdüzen Muhasebe Kanunun'da ifade edilen söz konusu kriterler şunlardır; (CALHOUN, 1999)

- 150 sömestr saatlik eğitim.
- Gerekli koşullar sağlamak kaydıyla tekdüzen CPA sınavında başarılı olmak.
- Kendi mesleki çalışma alanında bir yıllık temel tecrübe,

Sayıları 45000'in üzerinde olan CPA firmaları 4'e ayrılarak incelenebilir. (A.Alvin ARENS, 1999)

Bunlar: (BİNGÜL, 2010)

Küçük Yerel Firmalar: Ülkedeki CPA firmalarının yüzde doksan beşi bir ofis ve 25'ten az personelle faaliyetlerini sürdürmektedir. Bu firmaları müşteri kitlesi küçük işletmeler, kar amaçlı olamayan kurumlar ve bazı kamu kuruluşları oluşturmaktadır.

Büyük Yerel ve Bölgesel Firmalar: 50'den fazla sayıda personel çalıştıran ortala 100 firma bulunmaktadır. Bunlardan bazıları yalnızca bir ofisi olup, yakın mesafelerdeki müşterilerine hizmet veren firmalarken bazıları ise belli bir bölgede birkaç ofise sahip olup daha geniş bir müşteri kitlesine sahip firmalardır.

Ulusal Firmalar: ABD'deki 3 firma neredeyse tüm ülkede ofisleri olduğundan ulusal firmalar olarak gruplandırılmaktadır. Bunlar, büyük altılı olarak adlandırılan uluslararası firmalardan küçük olmalarına rağmen, onlarla aynı hizmeti vermekte ve pazarda onlarla rekabet halindedir.

Uluslar arası Firmalar: Günümüzde tüm dünyaya hizmet veren ve neredeyse her ülkede ofisleri bulunan 4 en büyük denetim firmasıdır. Bunlar alfabetik sıraya göre; (ŞAHİN, 1993) Deloitte Touche Tohmatsu, Ernst&Young, KPMG Peat Marwick, Price Waterhouse Bunların hepsi uluslararası firmalar olup, dünyanın birçok ülkesinde faaliyette bulunmaktadırlar. Ortalama büyüklükteki bir ofiste çalışanların sayısı 75 ile 300 kişi arasında değişmektedir. New York, Los Angeles ve Chicago gibi metropolitan bölgelerde ise 500 ile 2000 arasında personelleri bulunabilir. Bu sayılardan anlaşılacağı üzere bu büyük firmalar on binlerce personel çalıştırmaktadır.

CPA firmaları aşağıda sıralanan 5 çeşit hizmetin birinde yoğunlaşarak veya tamamını sunarak, faaliyetlerini yürütmektedir. Bunlar: (GUY, 1999)

Tasdik(denetim)hizmetleri, Vergi ile ilgili hizmetler, Muhasebe ve defter tutma hizmetleri, Danışmanlık Hizmetleri, Kişisel Finansal Planlama Hizmetleri

1.2. İngiltere'de Yeminli Mali Müşavirlik Mesleği

1900 yılında çıkarılan bir yasa ile sınırlı sorumlu şirketlere denetim zorunluluğu getirilmiş ve böylece İngiltere, kamu muhasebeciliği mesleğinin ve yeminli mali müşavirlerin ilk ortaya çıktığı ülke olmuştur. (BİNGÜL, 2010, s. 132)

1948 İngiliz Şirketler Kanunu ile getirilen, ortakların bağımsız dış denetçiler eli ile zorunlu denetimi hükümleri, muhasebe uzmanlarının dış denetim faaliyetlerinde yoğunlaşmalarına yol açmıştır. (DEMİRBİLEK, 1987)

Doğru ve tarafsız görüş bildirme, İngiltere muhasebe kurallarının esasını teşkil eden ve çok önem verilen bir şarttır. İngiltere'de belli başlı muhasebe organları şunlardır: (BİNGÜL, 2010, s. 133)

İngiltere ve Galler Uzman Muhasebeciler Enstitüsü, Uzman Muhasebeciler Birliği, İskoçya Uzman Muhasebeciler Enstitüsü, Maliyet ve Yönetim Muhasebecileri Enstitüsü, Muhasebe ve Kamu Maliyesi Uzman Enstitüsü, İrlanda Uzman Muhasebeciler Enstitüsü, Muhasebe Kuruluşları Danışma Komitesi

1.3. Almanya'da Yeminli Mali Müşavirlik Mesleği

Almanya'da muhasebe ve işletme denetçiliği mesleğinin yasal düzenlenmesi, 19 Ağustos 1897 günü Prusya Ticaret Odası Yasası'na göre muhasebe denetçilerinin, yeminli bilirkişiler olarak, görev ve yetkilerini düzenleyen 30.1.1900 tarihli Meslek Örgütü Yönetmeliği ile başlamıştır.

Almanya'da yeminli denetçilerin yönetim görevi 1928 yılında kurulan Yeminli Denetçiler Odası tarafından yürütülmektedir.

Bugün işletme denetçileri ve yeminli muhasebe denetçileri mesleği, 1961 yılında çıkartılan İşletme Denetçileri Meslek Örgütü Yasası'na göre yürütülmektedir.

Yeminli denetçiler, denetim işlerinin yanı sıra, vergi danışmanlığı, hukuki danışmanlık, vergi oranları önünde müşterinin temsil edilmesi gibi hizmetleri de sunmaktadırlar. (BİNGÜL, 2010, s. 133)

1.4. Fransa'da Yeminli Mali Müşavirlik Mesleği

Fransa'da muhasebe ve denetleme mesleğinin yasal düzenlemesi 1927 yılında Uzman Muhasebe Belgesi vermekle başlamıştır. 1942'de kurulan Uzman Muhasebeciler ve Yetkili Muhasebeciler Birliği ile Fransa'da bu meslek ulusal bir örgüte kavuşmuştur. 1970'li yıllarda yetkili muhasebeci adı altındaki meslek grubu ortadan kalkmıştır. Fransa'da muhasebe mesleği iki gruba ayrılmaktadır. Expert Comptable bağımsız olarak çalışan, işletmelerin finansal analizini, muhasebe organizasyonlarını, muhasebe denetimini yapan, finansal tabloların doğruluğu ve tarafsızlığı konusunda görüş bildiren kişilerdir. Comptable Agress ise bağımsız çalışan muhasebe işlemlerini yürüten, hesaplarını takip ettiği işlemlerin finansal tablolarının doğruluğu ve tarafsızlığı

üzerine görüş bildirebilen kişidir. Meslek mensupları The Ordre'a üye olmak zorundadır. Fransa'da denetçilerle ilgili bir meslek kuruluşu da La Compagnie Nationale Des Commisaires'dir. Denetçiler bu kuruluşa üye olmak zorundadır ve beraberinde başka bir denetçi de çalıştırabilmektedirler. (BİNGÜL, 2010, s. 134)

1.5. İtalya'da Yeminli Mali Müşavirlik Mesleği

İtalya'da muhasebe denetim mesleğindeki en büyük örgüt Ticaret Doktorları Muhasebeciler ve Eksperler Birliği olup, bu kuruluş geniş bir uygulama alanı olan bazı muhasebe standartlarını yayınlamaktadır. Medeni kanuna göre belli bir büyülükte olan şirketlerin denetimi zorunludur. Ancak bu denetim bilinen anlamda bağımsız denetim olmayıp, bağımsız denetçiler tarafından yapılmamaktadır. Bilinen anlamda bağımsız denetim yalnızca kamu kuruluşları, belli tipteki finansal kurumlar ve menkul kıymetler borsasına kayıtlı şirketlerde gereklidir. Borsaya kayıtlı şirketlerin denetimi şirket ve Borsa Ulusal Komisyonu tarafından yürütülmektedir. Bu örgüt ayrıca muhasebe ve denetimi sağlamak için İtalyan yasası ile izin verilen denetim firmalarını da yönetmektedir. (ÇARIKÇIOĞLU, 1995)

1.6. Çin'de Yeminli Mali Müşavirlik Mesleği

Çin Sertifikalı Kamu Muhasebecileri Enstitüsü (The Chinese Institute of Certified Public Accountants, CICPA), CPA'ların ulusal örgütüdür. İllerde, özerk bölgelerde ve belediyelerde yer alan CPA enstitüleri ise, direkt olarak merkezi hükümetin yönetimindeki yerel örgütlerdir. (www.cicpa.org.cn, 2015)
CPA sınavları CICPA tarafından düzenlenmekte ve tamamlanmaktadır.
Çin vatandaşları;
Kolej veya üniversiteden mezun olmuşsa, profesyonel muhasebe ünvanına veya konu ile ilgili bir çalışma sahasında orta ve yüksek seviyede meslek ünvanına sahipse CPA sınavına başvurabilir.
Çin CPA larının görevleri şunlardır: (DEMİR, 2004)
-İşletmelerin muhasbe hesaplarını incelemek ve denetim raporlarını düzenlemek,
-Yatırım sermayesinin doğruluğunu kanıtlamak, teşebbüsün birleşmesi, bölünmesi ve dağılması gibi konularda denetim servisleriyle dayanışma yapmak ve ilgili raporları göstermek,
-İlgili kanun ve düzenlemelerce öngörülen diğer denetim hizmetlerini sunmak,

1.7. Japonya'da Yeminli Mali Müşavirlik Mesleği

Japonya Sertifikalı Kamu Muhasebecileri Enstitüsü (The Japanese Institute of Certified Public Accountants, JICPA)
japonya'daki CPA ların tek örgütüdür. (www.hp.jicpa.or.jp, 2015)
Nitelikli bir CPA olmak isteyen kişi, CPA kurulunun yönettiği sınavlardan geçmek zorundadır. Sınav yılda bir kez düzenlenmektedir ve üç aşamalıdır. Adayların çoğunluğu ikinci aşamadan başlar. (DEMİR, 2004, s. 86) CPA'lar kamuya karşı ağır sorumluluklar üstlenmektedir. Japon CPA ları; denetim, muhasebe, vergi ve yönetim danışmanlığı hizmetlerinde bulunabilirler. Japonya'da denetim hizmetleri sadece CPA'lar tarafından sunulmaktadır. Japon CPA'ların yaptıkları denetim ikiye ayrılabilir. Birincisi, finansal tabloların yasa gereği denetlenmesi, ikincisi ise, şirketlerin finansal tablolarını kendi istekleri ile denetlettirmeleridir. (KAZCI, 1989)

2. Türkiye'de Yeminli Mali Müşavirlik Mesleği

2.1. Ortaya Çıkışı

Türkiye'de 1950'li yıllara kadar önemli sayılabilecek bir özel sektör varlığından bahsetmenin mümkün olmadığı, devlet eliyle yönetilen işletmelerin, muhalefetin bulunmadığı tek parti döneminde kamuyu aydınlatma, şeffaflık gibi görevleri de bulunmadığı için bağımsız muhasebe denetiminin işlevine gerek duyulmamıştır. Ancak hemen belirtmek gerekir ki, muhasebe ve denetim alanlarında ülkemizde bir takım gelişmeler de yaşanmıştır. Nitekim muhasebe mesleğinde denetim boyutu öncelerde mahkemelerde bilirkişilik faaliyetleri ile başlamıştır. 1980'li yıllara gelindiğinde devletin denetim konusunda muhasebe meslek mensuplarıyla yetki paylaşımı hem dünyadaki hem de Türkiye'deki gelişmeler sonucunda zorunlu bir hal almıştır.

Türkiye ekonomisindeki gelişmelere paralel olarak, işletme sayıları, büyüklükleri, işlemlerin sayısındaki artış ve karmaşıklaşan ekonomik ilişkiler karşısında klasik denetim yöntemleri yetersiz kalmıştır. Vergi inceleme eleman sayısının yetersizliği, vergi inceleme oranının düşüklüğü ve kayıt dışı faaliyetlerin artması gibi sebepler ve vergi denetimlerinin vergi kaybını önlemedeki çok önemli etkisi Türkiye'de denetim konusunda alternatif arayışları zorunlu kılmıştır. (MERT, 2014, s. 239)

Ayrıca, karmaşıklaşan vergi mevzuatı karşısında mükelleflerin yönlendirilmesi, muhasebe uygulamaları hususunda ihtiyaç duyacakları müşavirlik hizmetlerinin karşılanması, muhasebe sistemlerinin kurulması ile mali ve finansal konularda danışmanlık almaları gibi hususlarda uzmanlıklarına başvuracakları bir birimin varlığına duyulan ihtiyaç açıktır. Özellikle ekonomik bakımdan gelişmiş ülkelerde çok daha uzun geçmişe dayalı olan mali müşavirlik, muhasebecilik veya benzer sıfatlarla isimlendirilmiş meslek kurumları, yasalarla tanımlanıp geliştirilerek bu ihtiyacın karşılanması yoluna gidilmiştir. (ÇETİNKAYA T., EROL A., 2000, s. 19)

1989 yılında, vergi idaresine yardımcı olmak, değişen ve gelişen ekonomik koşulları yakalamak ve sağlıklı bir kamu maliyesi oluşturmak amacıyla, Türkiye'de 3568 sayılı Kanun ile serbest muhasebeci mali müşavirlik ve yeminli mali müşavirlik mesleği düzenlenmiştir. Yeminli mali müşavirlik mesleği, devletin incelemekte yetersiz kaldığı mükellef beyanlarının, YMM'lere sorumluluk yüklenerek, denetlenmesine imkân tanımaktadır.

1989 yılında 3568 sayılı Kanun'la getirilen YMM'lik mesleğine, bir taraftan mükelleflerin mali konularda ihtiyaç duydukları danışmanlık ihtiyacını karşılamak, diğer taraftan da devletin yetersiz kaldığı denetim alanında önemli görevler yüklenmiştir. YMM'lik mesleğinin yasal yapısında mesleğin konusu birbirini tamamlayan, muhasebe denetimi ile vergi denetimi alanlarında hizmet vermek üzere ihdas edilmiştir. Her ne kadar bu iki hedef yasal olarak konulmuşsa da uygulamada YMM'lik denetiminin konusu daha çok vergi denetimine indirgenmiştir**.** (MERT, 2014)

2.2. Yeminli Mali Müşavirlik Mesleğinin Tanımı ve Yemin Metni

YMM'liğin tanımı çok kısaca; işletmelere yönelik danışmanlık, denetim ve tasdik işleri yapan uzman kişilerdir, şeklinde yapılabilir.(3568 sayılı kanunun 2. Maddesi)

Bu tanımı uzun olarak ise, şu şekilde yapabiliriz: (MERT, 2014)

Yeminli mali müşavirler, gerçek ve tüzel kişilere ait teşebbüs ve işletmelerin; muhasebe sistemlerini kuran, geliştiren, işletmecilik, muhasebe, finans, mali mevzuat ve bunların uygulamaları ile ilgili işlerini düzenleyen veya bu konularda müşavirlik yaparlar. Bu konularda belgelerine dayanılarak, inceleme, tahlil, denetim yapan, mali tablo ve beyannamelerle ilgili konularda yazılı görüş veren, rapor ve benzerlerini düzenleyen, tahkim, bilirkişilik ve benzeri işleri yaparlar. Ayrıca, vergi, istisna, muafiyet, iade, indirim, tecil, terkin veya zarar mahsubu işlemleri ve benzeri taleplerinin mevzuat hükümlerine, muhasebe ilke ve standartlarına uygunluğu esas alınarak hesapların gerçeğe uygun ve doğru bilgi verecek şekilde tutulmasını ve bu suretle mükelleflerin doğru beyanda bulunmalarını sağlayan uzman kişilerdir. (MERT, 2014, s. 251)

Yeminli Mali Müşavirlik mesleğine kabul edilenler, görevlerine fiilen başlamadan önce, Asliye Ticaret Mahkemesinde şu şekilde yemin ederler. 'YMM'lik mesleğinin, bir kamu hizmeti olduğunu bilerek, Türkiye Cumhuriyeti kanunlarına, mesleki kurallara ve meslek ahlakına uyacağıma, mesleğimi tam bir bağımsızlık, tarafsızlık ve dürüstlükle yerine getireceğime, üzerime aldığım isleri dikkat ve özenle yapacağıma, namusum ve şerefim üzerine yemin ederim**.'** (CEYLAN, 2011, s. 10)

2.3. Yeminli Mali Müşavirlerin Görevleri (Yapabilecekleri İşler)

3568 sayılı Kanun ve ilgili yönetmelik hükümleri bir arada değerlendirildiğinde yeminli mali müşavirlerin; denetim, danışmanlık ve tasdik olmak üzere üç farklı görevi bulunmaktadır. (MERT, 2014, s. 255)

a. Danışmanlık(Müşavirlik); 3568 sayılı Kanun'a göre YMM'lik mesleğinin ilk konusu müşavirlik yani danışmanlık yapmaktır. Yasanın mesleğin konusunu düzenleyen 2. maddesine göre, YMM'lik mesleğinin ilk konusu, gerçek ve tüzel kişilere ait teşebbüs ve işletmelerin muhasebe sistemlerini kurmak, geliştirmek, işletmecilik, muhasebe, finans, mali mevzuat ve bunların uygulamaları ile ilgili işlerini düzenlemek veya bu konularda müşavirlik yapmaktır. (MERT, 2014)

YMM'ler danışmanlık görevini denetim ve tasdik görevleriyle birlikte yapabilecekleri gibi, muhasebe ve vergi denetimi yapmadan, tek başına danışmanlık görevini de yapabilirler. Nitekim bir kısım YMM'nin denetim işine hiç başvurmadan sadece "danışmanlık" yaptıkları bilinmektedir. (ÖZEL, 2002, s. 4)

b. Denetim; YMM'lik mesleğinin 3568 sayılı Yasa'ya göre ikinci konusu denetimdir. YMM'ler gerçek ve tüzel kişilere ait teşebbüs ve işletmelerde işletmecilik, muhasebe, finans, mali mevzuat ve bunların uygulamaları ile ilgili işlerde, belgelerine dayanılarak, inceleme, tahlil, denetim yapmak, mali tablo ve beyannamelerle ilgili konularda yazılı görüş vermek, rapor ve benzerlerini düzenlemek, tahkim, bilirkişilik ve benzeri işleri de yapmaktadırlar.

Yeminli mali müşavirlerin denetim fonksiyonu kendi içinde muhasebe denetimi ve vergi denetimi olarak ikiye ayrılır. (MERT, 2014, s. 256)

c. Tasdik; YMM'lik mesleğinin 3568 sayılı Kanun'a göre üçüncü konusu tasdiktir. Tasdik, yasal düzenleme olarak YMM'lerin yapabileceği üç konudan birisi olsa da uygulamada YMM'lerin asli görevi olmuştur. YMM'ler gerçek ve tüzel kişilerin veya bunların teşebbüs ve işletmelerinin mali tablolarının ve beyannamelerinin mevzuat hükümleri, muhasebe prensipleri ve muhasebe standartlarına uygunluğunu ve hesapların denetim standartlarına göre incelendiğini tasdik ederler. (MERT, 2014, s. 256)

Tasdik Talebi, Müşteri Seçimi ve İşin Kabul Edilmesi, Tasdik Sözleşmesi, Araştırma ve İncelemenin Planlanması, Kanıt Toplama, Denetim Teknikleri, Hataların Düzeltilmesi ve Hilelerin Ortaya Çıkarılması, Çalışma Kağıtları, Tasdik Sonuçları, Tasdik Raporları Tasdikin Aşamalarını oluşturur. (MERT, 2014)

2.4. Yeminli Mali Müşavirlerin Yapabilecekleri İşler

Yeminli Mali Müşavirlerce yapılmasına imkan tanınan işler şunlardır. **(**http://www.bursaymmo.org.tr/ymmyapabilecegiisler/ (07.06.2015))

1 – T.C. Maliye Bakanlığı Tarafından Verilen İşler
2 – Türkiye Kalkınma Bankası Tarafından Verilen İşler
3 – T.C. Emekli Sandığı Tarafından Verilen İşler
4 – T.C. Sanayi Ve Ticaret Bakanlığınca Verilen İşler
5 – Radyo ve Televizyon Üst Kuruluşunca Verilen İşler
6–Bankalar Kanunu Gereğince Verilen İşler
7 – T.C. Tarım Ve Köy İşleri Bakanlığınca Verilen İşler
8–Yüksek Öğretim Kurumlarınca Verilen İşler
9 –Sermaye Piyasası Kurulu Tarafından Verilen İşler
10 –İşsizlik Sigortası Kanunu Tarafından Verilen İşler
11 – Devlet Malzeme Ofisi Tarafından Verilen İşler
12 – T.C. Enerji Ve Tabii Kaynaklar Bakanlığınca Verilen İşler
13–Organize Sanayi Bölgelerince Verilen İşler
14 –Sosyal Güvenlik Kurumu (Eski SSK) Tarafından Verilen İşler
15–Tübitak Tarafından Verilen İşler
16 –T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığınca Verilen İşler
17 –Ticaret Sicili Memurluklarınca Verilen İşler
18– Sanayi Odalarınca Verilen İşler

19 – Dış Ticaret Müsteşarlığınca Verilen İşler

20 – Hazine Müsteşarlığınca Verilen İşler

2.5. Türkiye'de Yeminli Mali Müşavirlik Mesleğinin Sorumlulukları

Yeminli mali müşavirler yaptıkları tasdikin doğruluğundan sorumludurlar. Yaptıkları tasdikin doğru olmaması halinde, tasdikin kapsamı ile sınırlı olmak üzere, ziya uğratılan vergilerden ve kesilecek cezalardan mükellefle birlikte müştereken ve müteselsilen sorumlu olurlar. (BİNGÜL, 2010)

İmza ve mühür kullanmak suretiyle tasdik yapan dolayısıyla tasdik raporu düzenleyen yeminli mali müşavirler, tasdik kapsamı ile sınırlı olmak üzere tasdikin doğruluğundan sorumludurlar. Tasdik konusu ile ilgili olarak Bakanlıkça tebliğlerle belirlenen hususların; tasdik kapsamı içinde mutlaka araştırılması ve incelenmesi zorunludur. (MERT, 2014)

2.5.1. 3568 Sayılı Kanun Açısından Sorumlulukları

Yeminli Mali Müşavirler; gerçek ve tüzel kişilerin ya da bunların teşebbüs ve işletmelerinin, mali tablolarının ve beyannamelerini mevzuat hükümleri, muhasebe prensipleri ile muhasebe standartlarına uygunluğunu ve hesapların denetim standartlarına göre incelendiğini tasdik etme yetkisine sahiptirler. Yeminli Mali Müşavirler yaptıkları tasdikin doğruluğundan sorumludurlar. Yaptıkları tasdikin doğru olmaması halinde, tasdikin kapsamı ile sınırlı olmak üzere ziyaa uğratılan vergilerden ve kesilecek cezalardan mükellefle birlikte müştereken ve müteselsilen sorumlu olurlar. (ÖZER, 2012)

Yeminli Mali Müşavirler yaptıkları tasdikin kapsamını, düzenleyecekleri raporda açıkça belirtirler" ifadesi yer almaktadır. Tasdik yetkisini gerçeğe aykırı olarak kullandığı Maliye Bakanlığı' nca ilk defa tespit edilen ve rapora bağlanan Yeminli Mali Müşavirler hakkında geçici olarak mesleki faaliyetten alıkoyma; bu husus tekerrür edip bunun mahkeme kararıyla kesinleşmesi halinde de "yeminli" sıfatını kaldırma cezası verilir. Mükellefle birlikte kasten vergi ziyaına sebebiyet verdikleri mahkeme kararıyla kesinleşen meslek mensuplarına, meslekten çıkarma cezası verilir. Tasdikin doğru olmadığının tespiti halinde ceza mahkemesinde yargılamak üzere aynı kanunun 49. maddesine göre ağır para cezası ve hapis cezası getirilmiştir. (ÖZER, 2012, s. 28)

2.5.2. Vergi Usul Kanunu Açısından Sorumlulukları

4008 Sayılı kanunla 213 Sayılı VUK'a eklenen mükerrer 227. Maddesinde gelir veya kurumlar vergisi beyannamesini imzalayan ve tasdik raporunu düzenleyen YMM'lerin imzaladıkları beyannamelerde veya düzenledikleri tasdik raporlarında yer alan bilgilerin defter kayıtlarına ve bu kayıtların dayanağını teşkil eden belgelere uygun olmamasından dolayı ortaya çıkan vergi ziyaına bağlı olarak salınacak vergi, ceza ve gecikme faizlerinden mükellefle birlikte müştereken ve müteselsilen sorumlu tutulacağı hüküm altına alınmıştır. (TAŞTAN, 2006, s. 107)

Meslek mensubunun müştereken ve müteselsilen sorumlu tutulması aşağıda sayılan iki koşula dayandırılmıştır. (VUK'un mükerrer 227. Maddesi).

1. Vergi beyannamelerinde yer alan bilgiler defterlere uygun olmalıdır.

2. Söz konusu defterlerdeki kayıtlar dayanaklarını oluşturan belgelere uygun olmalıdır. Sorumluluğu gerektiren bu durumlar nedeniyle vergi beyannamelerinin imzalanması öncesi meslek mensuplarının sınırlı uygunluk denetimi yapmaları gerekir. (GÜNDOĞDU, 2006, s. 85) Uygunluk denetimi, işletme içinden veya dışından yetkili bir üst makam tarafından saptanmış kurallara ve devlet müdahalesinin olduğu durumlarda yasal ve düzenlemelere uyulup uyulmadığını araştırmaktır. VUK'un mükerrer 227. Maddesine göre "Takip edilen uygunluk denetimi sınırlandırılmış olup, kayıtların dayanağı olan belgelere uygunluk koşulunun getirmiştir. Bu denetimin yerine getirilmesinde 3. kişilerle uygunluk, belgelerin doğruluğunu araştırma gibi yükümlülüklerin yerine getirilmesi istenmemiştir." Bu nedenle VUK'un mükerrer 227. maddesine göre "vergi beyannamelerinin

imzalanması için yapılacak sınırlı uygunluk denetiminin konusunu işletmenin tuttuğu defter kayıtları ve yapmış olduğu işlemler oluşturur." (CEYLAN, 2011)

2.5.3. Mükellefe Karşı Sorumlulukları

Vergi mükellefleri ya da vergi sorumlularına yasal düzenlemelerle tasdik yaptırma sorumluluğu getirilmiş, Yeminli Mali Müşavirlere de kamusal tasdik yetkisi görevi verilmiştir. Yeminli Mali Müşavirler vergi ve muhasebe denetimi için vergi mükellefi veya sorumlusu ile Tasdik Sözleşmesi yapmak zorundadır. Tasdik sözleşmesi Borçlar Kanunu'na göre yapılmış bir hizmet sözleşmesidir. (AYTAŞ, 2011, s. 79)

Yeminli mali müşavirler hizmet sözleşmesine göre; (YILMAZ, 2007, s. 123)Vergi denetimini (Tasdik Hizmetini) özenle yapmak, işi kendisi yapmak, Denetimin tüm yöntem ve tekniklerini kullanarak yapmak, Hata ve hileleri bulmak, Tasdik raporu düzenleyerek zamanında yetkili mercilere ulaştırmak, yükümlülüklerini yüklenmiş bulunmaktadır.

Yeminli mali müşavirlerin yaptıkları işten dolayı mükellef tarafından sorumlu tutulabilmesi için bir tasdik sözleşmesinin var olması, sözleşmenin ihlal edilmiş olması, ihlalden bir zarar doğması, zarar ile ihlal arasında illiyet bağı olması ve yeminli mali müşavirin kusurunun saptanması gerekir. (ÖZEL, 2002)

Yeminli mali müşavirler, bu sayılan nedenlerden dolayı, vergi idaresi tarafından vergi kaybına uğratıldığı tespit edilir ve kanıtlanırsa vergi idaresine karşı vergi mükellefi veya vergi sorumlusu ile birlikte müteselsilen sorumlu olurlar. (ÖZEL, 2002)

2.5.4. Yönetmelik ve Tebliğler Açısından Sorumlulukları

3568 sayılı kanunun 12. maddesi hükmüne dayanılarak, Maliye Bakanlığınca hazırlanarak 02.01.1990 tarih ve 20390 sayılı Resmi Gazetede yayınlanan yönetmelik ile, YMM'lerin tasdik edecekleri belgeler, tasdik konuları, tasdike ilişkin usul ve esaslar belirlenmiştir. Bu yönetmelik tasdik kapsamı ile ilgili olarak geniş düzenlemeleri içermekle birlikte, yönetmelikle belirlenen konuların ve belgelerin tasdikine ilişkin olarak Bakanlıkça tebliğ çıkartılmadıkça, YMM'lerin tasdik işlemi yapamayacağı hükmünü getirmiştir. Böylece, tasdik kapsamına giren işlemlerin kapsamı belirlenmiş, ancak uygulama, çıkarılacak genel tebliğlere bırakılmıştır. (KARAARSLAN, 1989, s. 19)

02.01.1990 Tarih ve 20390 sayılı Resmi Gazetede yayınlanan "Yeminli Mali Müşavirlerin Tasdik Edecekleri Belgeler, Tasdik Konuları, Tasdike İlişkin Usul ve Esaslar Hakkındaki Yönetmelik" de tasdik esaslarına ve sorumluluk hükümlerine yer verilmiştir. Yönetmeliğin 20. maddesi "Yeminli Mali Müşavirlerin Sorumluluğu" bağlığını taşımaktadır. Bu maddeye göre "bu yönetmelik kapsamına giren tasdik işlemlerinde imza ve mühür kullanmak suretiyle tasdik yapan dolayısıyla tasdik raporu düzenleyen Yeminli Mali Müşavirler, tasdik kapsamı ile sınırlı olmak üzere tasdikin doğruluğundan sorumludurlar" (YILMAZ H. , 2004)

Yönetmelikte üç tür sorumluluğa yer verilmiştir: Bunlardan ilki meslek mensuplarının mesleki ifa ederken toplum ve devlete karşı sorumluluklarını ifa eden sosyal sorumluluktur. Meslek mensuplarının işletme sahip ve yöneticilerine isabetli karar alabilmeleri için doğru ve güvenilir bilgileri sağlama sorumlulukları da bulunmaktadır. Ayrıca meslek mensuplarının ilgili yönetmelikler çerçevesinde ve mesleki eğitimde birbirlerine her türlü bilgiyi vermek ve aktarmak sorumluluğunu taşıdıkları, mesleğin gelişmesini ve sağlam temellere oturtulması için aralarında gerekli dayanışmayı kurma sorumluluklarından da söz edilmektedir. (YILMAZ H. , 2004)

Bu yönetmeliğin 21. maddesinde "hukuki sorumluluk düzenlenmiştir. Meslek mensupları verdikleri hizmet sırasında VUK' unda yer alan iştirak, teşvik ve yardım hükümlerine uyan fiiller sebebiyle sorumludurlar. Kanun ve Yönetmeliklerde belirtilen ceza hükümlerinin de ayrıca uygulanacağı ön görülmüştür." (03.01.1990 Tarih ve 20391 sayılı Resmi Gazetede yayınlanan "Serbest Muhasebeci, Serbest Muhasebeci Mali Müşavir ve Yeminli Mali Müşavirlerin Çalışma Usul Ve Esasları Hakkında Yönetmelik" in 8. Maddesi)

Ayrıca aynı yönetmelikte, Yeminli Mali Müşavirlerin vergi idaresine karşı olan sorumluluğu belirlenmiş ve Yeminli Mali Müşavirlerin ilgili kanunlar, yönetmelikler ve tebliğlere göre yaptıkları tasdikin doğruluğundan sorumlu oldukları, yaptıkları

tasdikin doğru olmaması halinde tasdikin kapsamıyla sınırlı olmak üzere ziyaa uğratılan vergilerden ve kesilecek cezalardan mükellefle birlikte müştereken ve müteselsilen sorumlu oldukları hükmüne yer vermiştir. (03.01.1990 Tarih ve 20391 sayılı Resmi Gazetede yayınlanan "Serbest Muhasebeci, Serbest Muhasebeci Mali Müşavir ve Yeminli Mali Müşavirlerin Çalışma Usul Ve Esasları Hakkında Yönetmelik" in 8. Maddesi)

YMM'lerin Tasdik Edecekleri Belgeler, Tasdik Konuları, Tasdike İlişkin Usul ve Esaslar Hakkındaki Yönetmelik maddelerinde, tasdike ilişkin usul ve esasların ayrıntıları, tasdike esas alınan denetimin ilke ve standartları ile muhasebe ilke ve standartlarının Maliye Bakanlığı tarafından hazırlanacak genel tebliğlerle belirleneceği belirtilmiştir. YMM'lerin yapmış olduğu incelemenin amacı, iade edilmesi gereken vergilerin doğruluğunu araştırmak, tespit etmek ve sağlamaktır. Bu nedenle YMM gerçek durumu tespit etmek için, her türlü belgeden yararlanmak ve her türlü inceleme tekniklerini kullanmak zorundadır. İmza ve mühür kullanmak suretiyle tasdik yapan ve tasdik raporu düzenleyen yeminli mali müşavirler tasdik kapsamı ile sınırlı olmak üzere tasdikin doğruluğundan sorumludurlar. YMM'ler, yaptıkları tasdikin doğru olmaması halinde ziyaa uğratılan vergilerden ve kesilecek cezalardan mükellefle birlikte müştereken ve müteselsilen sorumlu tutulurlar. (ÖZER, 2012)

Bu tebliğle amaçlanan iade edilmesi gereken vergilerin doğruluğunu sağlamaktır. Bunun için YMM'ler belgelerin şekle uygun olup olmadığını anlamak için her türlü belge ve inceleme tekniğini kullanmak zorundadırlar. Tasdikin doğruluğundan YMM'ler sorumludurlar, doğru olmaması durumunda müşterek ve müteselsilen sorumludurlar. (CEYLAN, 2011, s. 90)

2.6. Türkiye'de Yeminli Mali Müşavirlik Mesleğinin Sorunları

- Mesleğin evrensel temele dayandırılmaması ve yasa koyucunun Yeminli Mali Müşavirlik mesleğinden beklentisinin somut olarak ortaya konulmaması,
- Vergi yönetiminin, yetkilerini yasal sınırları aşan bir biçimde kullanması,
- Getirilen sorumluluk anlayışı ile Yeminli Mali Müşavirlerin yaptıkları tasdik işleminden ötürü vergi mükelleflerinin kefili konumuna sokulmak istenilmesi ve böylece mesleğin tarafsızlığına ve bağımsızlığına gölge düşürülmesi, (ÖZER, 2012)
- Rekabet yasağına uymama problemi,
- Ücret ilişkisi problemi ve asgari ücretin altında iş alma problemi,
- Tespit edememe riski problemi ve bununla ilişkili olarak sorumluluk sınırı ilişkisi problemi
- Sınırsız denetim yetkisi problemleridir. (MERT, 2014, s. 305)
- Karşıt İnceleme Sorumluluğundan Kaynaklanan Sorunlar
- Sorumluluğun Başlangıcından Kaynaklanan Sorunlar
- Müşterek ve Müteselsil Sorumluk Açısından Kaynaklanan Sorunlar
- Uygulanmakta olan Sorumluluk Anlayışlarının Anayasaya Uygunluk Sorunu
- Mali, İdari ve Cezai Sorumluluklara İlişkin Olarak Ciddi Bir Kavram Kargaşası vardır. (www.ankaraymmo.org.tr)
- Sorumluluk İsteği İçerecek Görüş Öneri Raporlarında Bir Standart yoktur.
- Teminat Uygulaması Maddesinden Kaynaklanan Sorun ve Belirsizlik vardır. (V.U.K. 153/A)
- Ceza Kanunlarına Göre Sorumlu Tutulma Usul ve Esaslarında Belirsizlikler vardır.

2.7. Türkiye'de Yeminli Mali Müşavirlik Mesleğinin Sorunları ile İlgili Çözüm Önerileri

Turgut Çürük ve Kayahan Tüm'ün yaptığı YMM'lerin Mesleki Sorumluluktan Kaynaklanan Sorunların Tespitine Yönelik Bir Araştırmaya göre ilgili sorunlara ilişkin çözüm önerileri olarak;

YMM'lerin görev ve sorumluluk alanlarının sınırları kanunla düzenlenmelidir. (TÜM, ÇÜRÜK , 2011, s. 73)

YMM'lerin müşterek ve müteselsil sorumluluğun, tasdik işleminin hassasiyet ve doğruluğun sağlanmasına ilişkin temele dayandığı iddia edilse de, sorumluluğun gerekli ancak boyutları ve niteliği itibariyle çok geniş olduğu söylenebilir. YMM'lerin müşterek ve müteselsil sorumluluğu Maliye Bakanlığı'na verilen yetki çerçevesinde düzenleyici tebliğlerle yapılmaktadır. Maliye Bakanlığı çıkardığı tebliğlerle YMM'lerin sorumluluklarını adeta yasal düzenleme yapar gibi genişleterek artırmaktadır. Bu

nedenle Maliye Bakanlığının bu yetkisi kaldırılarak, sorumluluklarının detayları yasa ile düzenlenmelidir. (TÜM, ÇÜRÜK , 2011)

YMM'lerin yapmış oldukları tasdik işleminin doğru olmaması nedeniyle ortaya çıkan mükellefle birlikte müşterek ve müteselsil sorumluluğu yeniden tanımlanmalıdır. Böyle bir sorumluluk uygulaması mesleğin diğer ülke uygulamalarında söz konusu değildir. YMM'lik mesleğinin dünya standartlarında bir niteliğe kavuşturulabilmesi için sorumluluklarının çerçevesi yasal düzenlemeler içerisinde vergi ziyaı ile değil, mesleki kusur veya kasıta dayandırılmalıdır. Bu çerçevede 3568 sayılı YMM'lerin hangi hallerde kusurlu sayılacağı net bir şekilde ortaya konulmalıdır. (TÜM, ÇÜRÜK , 2011, s. 74)

YMM'lerin sorumluluğu ile ilgili araştırma bulgularının çıkardığı bir diğer problem sorumlulukların tespitidir. Türkiye'de her ne kadar müşterek ve müteselsil sorumluluk çerçevesinde YMM'lerden idari takdir ile talep edilen vergi alacakları için yargı yoluna gidilmesine ve yargı denetim ve takdirine tabi tutulmasına olanak veriliyorsa da yargının takdirinden önce idarenin takdiri YMM'lerin mesleki faaliyetlerini gereği gibi yerine getirmesini önlemektedir. Bu nedenle YMM'lerin sorumluluğuna ilişkin tespiti idare tarafından değil yargı takdirine bırakılması gerekir. (TÜM, ÇÜRÜK , 2011, s. 74)

YMM ve inceleme elemanlarından beklenen vergi kayıp ve kaçağını önlemek olmakla birlikte, YMM'lerin inceleme elemanlarına kıyasla çok sınırlı yetkileri söz konusudur. YMM'lerin tasdik işlemi kapsamında verilen yetkilerin başında karşıt inceleme gelmektedir. Ancak karşıt inceleme yetkisi ile yapılacak doğruluk denetimi YMM'nin tasdik sözleşmesi yaptığı mükellefin mal ve hizmet satın aldığı yükümlülerle sınırlıdır. Oysa vergi incelemesinde bu yetki doğruluk tespit edilene kadar kullanılmaktadır. Dolayısıyla YMM'lerin vergi kayıp ve kaçağını önlemede kullanmış olduğu bu yetki vergi incelemesinde olduğu gibi kapsamı genişletilmeli, vergi inceleme elemanlarına sağlanan aramalı inceleme yetkisi hariç sözleşme yaptığı mükelleflerle sınırlı olmak üzere inceleme yetkisinin sağlanması, ödenmesi gereken verginin doğruluğunun tespiti açısından önem arz etmektedir. (TÜM, ÇÜRÜK , 2011, s. 75)

Uzun süre bir müşteriyle sözleşme yenileyen YMM'lerin zaman içerisinde müşterileriyle olan ilişkilerinin esnekleştiği söylenebilir. Bu durum doğal sonucu olarak mesleki etik dışı davranışların oluşmasına neden olabilmektedir. Söz konusu olumsuz durumun ortadan kaldırılması ve YMM'lerin denetim fonksiyonundan daha etkin yararlanabilmesi için mükelleflere vereceği hizmet süresi belirli bir süre ile sınırlandırılmalıdır. Böyle bir uygulama YMM ile mükellef arasındaki parasal ilişkiyi ortadan kaldırabileceği gibi mükellefin YMM üzerindeki parasal baskıdan kaynaklanan hâkimiyetini de ortadan kaldırarak YMM'lerin hizmet fonksiyonlarını tam anlamıyla yerine getirmesini kolaylaştırabilir. (TÜM, ÇÜRÜK , 2011, s. 76)

Fırat Bingül'ün yaptığı Araştırmanın sonucunda elde edilen bulgulara bakıldığında ise, şu öneri ve çıkarımlara ulaşılmıştır. (BİNGÜL, 2010)

- YMM'lerin yetkilerinin en az sorumlulukları kadar arttırılması gerekmektedir
- Mesleki risk, cezai sorumluluk, teminat konularında özel bir fonun kurulması gerekmektedir.
- Tüm yetki ve sorumlulukları ayrı bir yasa altında yeniden düzenlenmeli ya da ilgili meslek yasası olan 3568 Sayılı Yasa'nın uzun vadede faaliyetlere uygun olarak değerlendirilmesi gerekmektedir.
- YMM'lerin yapmış olduğu denetimin muhasebe denetimi zeminine tekrar kaydırılması gerekmektedir.
- Maliye Bakanlığı Bilgi sistemine tam yetki ile ulaşılması gerekmektedir. Mükelleflerin YMM'leri bir vergi inceleme memuru olarak görmemeleri gerekmektedir. YMM'lerin yapmış oldukları denetimin, idarece uygunluk denetimi olarak değiştirilmesi gerekmektedir.
- Tasdik hizmetinden kaynaklanan yasal ve idari sorumlulukların ivedi olarak düzenlenmesi gerekmektedir.
- Tasdik hizmetinden doğan ücretlendirme politikasının iyileştirilmesi ve ücret tahsilinin Mükelleften değil, bağlı bulunulan YMM Odasından alınması gerekmektedir. Bu bağlamda görüşmeye katılan YMM'lerin çoğunluğu mükelleften ücret alma taraftarı değildir.

Ayrıca gerçekleştirilen **3. Yeminli Mali Müşavirlik Denetim ve Tasdik Sempozyumun'da** ulaşılan Günümüzde Türkiye'de yeminli mali müşavirlerin sorunlarına ilişkin çözüm önerileri; (www.ankaraymmo.org.tr, s. 5)

-Bir Yeminli Mali Müşavirin İnceleme Sonucunda İstenecek Tarhiyat Nedeniyle Sorumlu Tutulabilmesi için şu 5 Koşulun Birlikte Aranılması Gerekir: (www.ankaraymmo.org.tr)

- Tarhiyat isteği tasdik kapsamı ile sınırlı olmalıdır.

- Tarhiyat isteği, defter kayıt ve belgelere dayalı bulguları içermelidir.
- Tarhiyat isteğine konu bulunan fark ile tasdik kapsamı arasındaki ilişkiyi (illiyet bağını) net bir şekilde kurarak, hangi mesleki kusur ve özensizlikten kaynaklandığı ortaya konmalıdır.
- Tarhiyat isteğinin tartışmalı ve yoruma açık konulardan olmaması gerekir. İncelemelerde yorum yapılmaması ilkesi ile ilgili 6009 Sayılı Kanun ile getirilen usule uygun tarhiyat isteği olmalıdır.
- Tarhiyat isteğinin, mesleki bilgi ve uzmanlık alanımıza giren bir konuyu içeren bilgileri ve bulguları içermesi gerekir.
  -Yeminli Mali Müşavirler Hakkında Sorumluluk Raporu Düzenlenmemesi gereken durumlar şunlardır. (www.ankaraymmo.org.tr, s. 7)
- Bakanlığın ve ilgili kurum ve kuruluşların genel tebliğ iç genelge veya özelgeler ile belirlemiş olduğu görüşlerden farklı bir görüş çerçevesinde işlem yapmakla beraber, bu hususun düzenlenen raporunda açıkça belirtilmesi,
- Bakanlık ve ilgili kurum ve kuruluşlarının görüşü ile konuya ilişkin yargı kararlarının farklı olması halinde, yargı kararına göre işlem yapılması halinde,
- Matrah ve vergi farkının, idarenin genel tebliğ ile görüşünü açıkça belirlemediği ve farklı yorumlamaya müsait olduğu konulardan kaynaklanması hallerinde,
- Farkın, kasıt oluşturması mümkün olmayacak tutarda ve «önemlilik derecesi» kapsamı içinde kalması hallerinde,
- Farkın mesleki açıdan gerekli özen ve titizlik gösterilse dahi meslek mensubunca tespiti mümkün olmayan işlemlerden kaynaklanan vergi/ceza isteklerinden kaynaklanması hallerinde,
- Farkın, mükellef tarafından defter ve belgelerin vergi inceleme elemanlarına ibraz edilmemesinden kaynaklandığı hallerde,
- Ayrıca, cezayı gerektiren fiilin (raporun verilme tarihinin) işlenmesinden itibaren 5 yıl içinde disiplin soruşturmasının açılması gerekmektedir. Bu nedenle, 5 yıllık zamanaşımına uğramış işlerde disiplin hükümleri yönünden sorumluluk istenmeyeceği de açıkça belirtilmelidir.
- Sorumluluk istenmeyeceği açıkça belirtilmelidir.
  - V.U.K.'na eklenen 153/A maddesinin 5,6 ve 8'inci fıkraları doğrudan meslek mensupları ile ilgili olup, genel olarak 3568 Sayılı Kanunun "sorumluluk ve disiplin uygulamalarına aykırılık taşımaktadır. Nasıl uygulanacağı belirsizdir. Bu fıkraların kaldırılması gerekmektedir. (www.ankaraymmo.org.tr, s. 7)
  Ceza Kanunlarına Göre Sorumlu Tutulma Usul ve Esaslarında da Belirsizlikler nedeniyle yargılanma usul ve esaslarında da özel izin (kamu görevlilerinde olduğu gibi) usulü getirilmelidir. Bu konuda uygulamanın nasıl olacağına ait düzenlemelere gerek vardır. Ayrıca sorumluluk ve cezalandırma ile ilgili hükümlerin uygulanmasında da bazı belirsizlikler ve sorunlar yaşanabilmektedir. Bunların giderilmesi gerekir. Bu konularda başta Maliye Bakanlığı olmak üzere tüm ilgili kuruluşlardan bilgi akışını sağlayacak bir yapının oluşturulması gerekmektedir. (3568 Sayılı Kanun/43-47-48-49. Maddeleri)
- Bağımsız Denetim ile Yeminli Mali Müşavir Tasdiki İlişkisi
  Yöneldiği amaçlar ve yarattığı faydalar da dikkate alınarak, bağımsız denetimle, Yeminli Mali Müşavirlerce gerçekleştirilen tasdik denetimleri arasında bir rekabet yaratılması doğru değildir. Bunlar birbirini tamamlayan ve farklı amaçlar gözeten çalışma alanlarıdır. Bağımsız denetim yapılan işletmelerde de Yeminli Mali Müşavir tasdiki işine gereksinim duyulan tasdik konuları vardır.

3. Sonuç

Türkiye son yıllarda, AB'ye adaylık sürecinin de etkisiyle pek çok alanda çok hızlı bir değişim ve gelişim sürecine girmiş, bu kapsamda mali sistem alanında da önemli değişimlere girişmiştir. Bu kapsamda 6102 sayılı Yeni Türk Ticaret Kanunu'nun çıkarılmasıyla, 2011 yılı, Türkiye'de bağımsız denetim alanında pek çok yönden önemli bir dönüm noktası olmuştur. Yeni TTK'da işletmelerin denetimi ile ilgili önemli değişiklikler yapılmıştır. 6102 sayılı TTK'nın denetlemeye ilişkin hükümleri, uygulamada formaliteden ibaret olan iç denetim sistemi yerine bağımsız denetim müessesesini tesis etmiştir. Yine bu kanuna dayanılarak çıkarılan 660 sayılı KHK ile bağımsız denetime yönelik düzenleme ve uygulamaları tek çatı altında toplamayı amaçlayan Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu kurulmuştur.

Türkiye'de şu anda birbiri ile ilgili ancak birbirinden farklı iki bağımsız denetim çeşidi vardır. Uygulamada bugüne kadar hem işletmelere hem de devlete sağladığı yararlar göz önünde bulundurulduğunda tasdik denetiminin bağımsız denetime nazaran daha ağırlıkta olduğu bilinmektedir. Ancak 14.03.2014 tarih ve 2014/5973 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile bağımsız denetime tabi olacak şirketlerin kapsamı önemli ölçüde genişletilmiştir. Gelecekte de zorunlu olarak bağımsız denetime tabi olacak şirketlerin kapsamının gitgide genişletilmesi ve nihai olarak da tüm şirketleri kapsayacak şekilde tamamen genişletilmesi öngörülmektedir.

Yeminli Mali Müşavir Serbest Muhasebeci Mali Müşavirin yaptığı işleri yapmanın yanı sıra 02.01.1990 tarihli yönetmelik ile tasdik işlerini yapmakla yetkilendirilmiştir. Bu yetki ile birlikte Yeminli Mali Müşavirler vergi denetimi yapmaya başlamıştır.

Vergi denetimi yapan Yeminli Mali Müşavirlerin mesleğe giriş şartları oldukça ağırdır ve yaptıkları işlemlerden dolayı çeşitli sorumlulukları bulunmaktadır. Bu sorumlulukların başında 3568 Sayılı Kanun"dan doğan sorumluluklar gelmektedir. Yeminli Mali Müşavirler, yaptıkları tasdikin doğruluğundan mükellefle birlikte sorumlu tutulmuştur. Yapılan tasdikin kapsamı ile sınırlı olmak üzere ziyaa uğratılan vergi ve cezalardan mükellefle müşterek ve müteselsil sorumluluk söz konusudur. Ayrıca yaptığı tasdik işleminin gerçeğe aykırı olduğu Maliye Bakanlığınca tespit edilen Yeminli Mali Müşavirler ilk seferinde geçici olarak, tekrar etmesi durumunda ise sürekli olarak meslekten ihraç edilir.

Sorumluluk 3568 Sayılı Kanunla sınırlı değildir. 213 Sayılı Vergi Usul Kanunu"nun mükerrer 227. maddesinde gelir ve kurumlar vergisi beyannamesini imzalayan ve tasdik raporunu düzenleyen Yeminli Mali Müşavir, yaptığı işlemlerin gerçeği yansıtmaması durumunda mükellefle birlikte vergi ceza ve gecikme faizlerine katlanmak durumundadır.

Yeminli Mali Müşavirlerin mükelleflere karşı da çeşitli sorumlulukları vardır. Tasdik işleminin yapılabilmesi için meslek mensubu ile mükellef veya sorumlu arasında tasdik sözleşmesi olmak zorundadır. Borçlar Kanunu hükümlerine göre yapılan bu sözleşmeye göre Yeminli Mali Müşavirin vergi denetimini özenle yapması, işi kendisinin yapması, tüm denetim yöntem ve tekniklerini kullanması, hata ve hileleri bulması ve düzenlediği tasdik raporunu zamanında yetkili mercilere ulaştırması gerekmektedir.

Bu çalışmada günümüzde Dünya'da ve Türkiye'de Yeminli Mali Müşavirlik Mesleği ile ilgili durum tespiti yapmak ve Türkiye'de Yeminli Mali Müşavirlik mesleğinin görevleri (yapabilecekler işler), 3568 sayılı kanun açısından, Vergi Usul Kanunu açısından, Türk Ticaret Kanunu açısından, Gümrük Kanunu ve Dış Ticaret Mevzuatı açısından, Sermaye Piyasası Kanunu açısından, Sayıştay açısından, Vergi Denetim Kurulu açısından Yönetmelik ve tebliğler açısından sorumlulukları, Mükellefe karşı sorumlulukları, sorunları ve çözüm önerilerini ortaya konmuş, daha önce yapılan araştırmalarla ilgili literatür taraması yapılarak, Türkiye'de düzenlenen yeminli mali müşavirlik denetim ve tasdik sempozyumları, yeminli mali müşavir odaları araştırılarak genel olarak Türkiye'deki Yeminli Mali Müşavirlerin ortak sorumlulukları, görevleri ve sorunları belirlenmiş ve çözüm önerilerinde bulunulmuştur.

Türkiye'de hizmet veren yeminli mali müşavirlerin Dünya'daki sertifikalı kamu denetçileriyle (CPA) aynı konuma gelmeleri ve mesleki birliğin sağlanabilmesi için gerekli düzenlemelerin acilen yapılması gerekmektedir.

Kaynakça

(2015). Mayıs 2015 tarihinde www.hp.jicpa.or.jp: http://www.hp.jicpa.or.jp/english/index.html adresinden alındı

(2015).www.cicpa.org.cn: http://www.cicpa.org.cn/introcicpa/about/201407/t20140708_45449.html adresinden alındı

A.Alvin ARENS, J. L. (1999). *Auditing Integrated Approach* (Eighth Edition b.).

AKGÜL, B. A. (2000). *Türk Denetim Kurumları.* İstanbul: Türkmen Kitabevi.

AYTAŞ, U. (2011). Türkiye'de Yeminli Mali Müşavirlik Kurumunun Vergi Kayıp ve Kaçaklarının Önlenmesindeki Rolü. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*. Çanakkale.

BİNGÜL, F. (2010). Yeminli Mali Müşavirlerin Tasdik İşleminden Kaynaklanan Sorumlulukların Değerlendirilmesi ve Gelir İdaresi,Yasa Koyucu ve Mükellef Arasında Yaşanan Sorunların Ortaya Konmasına İlişkin Bir Araştırma. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, s.135. Manisa.

CALHOUN, C. H. (1999, Ekim). ABD'de Muhasebe Mesleği Gelişimi, Mevcut Durum, 21.Yüzyıl için Beklentiler. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*(4), s. s.32.

CEYLAN, G. (2011, Haziran). 213 sayılı Vergi Usul Kanunu ve 3568 sayılı kanun çerçevesinde Serbest Muhasebeci Mali Müşavir ve Yeminli Mali Müşavirlerin Sorumlulukları:Afyonkarahisar İli Uygulaması. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Afyonkarahisar.

ÇARIKÇIOĞLU, P. (1995, Nisan). Türkiye'de Muhasebe Denetiminin Gelişimi . *İstanbul SMMMO* .

ÇETİNKAYA T., EROL A. (2000, Temmuz). YMM'lerin Tasdik İşlemleri ve Sorumlulukları. *Yaklaşım Dergisi*.

DEMİR, M. (2004). Yeminli Mali Müşavirlerin Ekonomik Sisteme Katkısı, Mesleki Sorunlar ve Çözüm Önerileri. *Yayınlanmamış Doktora Tezi İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*.

DEMİR, M. (2004). Yeminli Mali Müşavirlerin Ekonomik Sisteme Katkısı,Mesleki Sorunları ve Çözüm Önerileri . *Yayınlanmamış Doktora Tezi*. Malatya.

DEMİRBİLEK, M. (1987, Nisan). İngiltere'de Muhasebe Uzmanlığı Mesleği. *Vergi Dünyası Dergisi*(68).

GUY, A. (1999). *Auditing* (Fifth Edition b.).

GÜNDOĞDU, B. (2006). Yeminli Mali Müşavirlerin Mesleki Sorumluluğu. *Yaklaşım Dergisi*.

KARAARSLAN, A. (1989). Yeminli Mali Müşavirlik. *Vergi Dünyası Dergisi*.

KAZCI, S. (1989, Ekim). Japonya'da Yeminli Mali Müşavirlik ve Denetim. *Vergi Dünyası Dergisi*.

MERT, V. (2014, Mayıs). Türkiye'de Bağımsız Denetimin Tasdik Denetimi ile Karşılaştırılması. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul.

ÖZEL, S. (2002, Ekim). YMM'lerin Sorumluluğu ve Bu Sorumlulukları Yaptırımları. *Muhasebe ve Denetime Bakış Dergisi*.

ÖZER, Ö. (2012, Haziran). Vergi Suçlarının Önlenmesinde Bağımsız Denetim ve Yeminli Mali Müşavirlik Mesleğinin Rolü ve Önemi. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Kahramanmaraş.

ÖZGÜL, M. U. (2014). Türk Ticaret Kanunu Hükümlerine Göre Sorumluluk. *3. Yeminli Mali Müşavirlik Denetim ve Tasdik Sempozyumu.* Antalya: Yeminli Mali Müşavir Odaları.

ŞAHİN, H. (1993, Mayıs). ABD'de Sertifikalı Kamu Muhasebeciliği Mesleği ve Mesleğin Sorumlulukları. *Vergi Dünyası Dergisi*(141), s. s.36.

TAŞTAN, H. (2006). Vergi Kayıp ve Kaçakçılığı İle Mücadele Açısından Muhasebe Meslek Mensuplarının Görev,Yetki ve Sorumlulukları. *Yayınlanmamış Doktora Tezi*. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

TÜM, ÇÜRÜK . (2011). Yeminli Mali Müşavirlerin Mesleki Sorumluluğuna İlişkin sorunların Tespitine Yönelik Uygulamalı Bir Araştırma. *Çanakkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Entitüsü Dergisi*, s. 59-76.

YAVAŞ, A. (2014). SPK Hükümlerine Sorumluluk . *3. Yeminli Mali Müşavirlik Denetim ve Tasdik Sempozyumu.* Antalya: Yeminli Mali Müşavir Odaları.

YILMAZ, H. (2004). *Yeminli Mali Müşavirlerin Müşterek ve Müteselsil Sorumluluklarının Temel İnsan Hakları Avrupa Birliği Hukuku Anayasa Hukuku ve Borçlar Hukuku Yönünden Değerlendirilmesi.* Ankara.

YILMAZ, Ö. (2007). Vergi Suçlarının Önlenmesinde Yeminli Mali Müşavirlik Mesleğinin Sorumluluğu ve Etkinliğinin Analizi. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*.

ADAPAZARI'NDA HİLÂL-İ AHMER CEMİYETİ'NİN KURULUŞU VE FAALİYETLERİ (1914-1922)

Bülent CIRIK
Dr., bulent1995@hotmail.com, 0-555 791 5021

ÖZET: 19. yüzyılın son çeyreğinde insani duygularla, uluslararası gelişmelere paralel olarak kurulan Hilâl-i Ahmer Cemiyeti, Balkan Savaşlarında ve Birinci Dünya Savaşı'nda hem cephede hem de cephe gerisinde Osmanlı asker ve sivil vatandaşlarına önemli hizmetlerde bulunmuştur. Bu hizmetler daha çok sağlık alanında ve sosyal yardımlaşma şeklinde olmuştur. Aynı dönemde Adapazarı kazası da bu kuruma destek vererek, sahip olduğu doğal zenginliği ve ekonomik imkânları muhtaçlarla paylaşmıştır. Adapazarı ve çevresi Birinci Dünya Savaşı'nın başladığı 1914 yılından itibaren Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin faaliyet merkezlerinden biri olmuştur. Bu makalede Hilâl-i Ahmer'in Adapazarı'nda en aktif çalıştığı 1914-1922 yılları arasındaki teşkilatlanması ve faaliyetleri arşiv belgeleri ışığında incelenecek, savaş ve barış zamanlarında yardımlaşma olgusunun Kuzeybatı Anadolu'da nasıl cereyan ettiği tartışılacak, Anadolu insanının belirtilen dönemdeki sosyal ve ekonomik durumu ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Adapazarı, Hilâl-i Ahmer Cemiyeti, Birinci Dünya Savaşı, Milli Mücadele, Sosyal Yardımlaşma.

ABSTRACT: Established in the last quarter of 19th century with humanitarian aims in line with the international developments, Hilâl-i Ahmer Cemiyeti (Turkish Red Crescent) performed crucial services for soldiers and civilians both in the front line and in hinterland during the Balkan Wars and World War I. These services were sometimes health services and sometimes poor relief. During the same period, Adapazarı District, an administrative unit of the Ottoman State, also gave support to this establishment and shared its natural wealth and economic opportunities with people. Adapazarı and vicinity became one of the activity bases of Hilâl-i Ahmer Cemiyetiin 1914, when World War Istarted. In this study, regional organization and activities of Hilâl-i Ahmerin Adapazarı during1914-1922, when it was the most active during the years of war, are presented on the strength of archive documents and how welfare feelings occurred during times peace and war in Northwest Anatolia and social and economic state of Anatolian people are analysed around a society.

Key Words: Adapazarı, Hilâl-i Ahmer Cemiyeti, World War I, National Struggle, Welfare.

1.Giriş

1.1. Hilâl-i Ahmer Cemiyeti[1] ve Adapazarı

Hilâl-i Ahmer Cemiyeti ve Adapazarı isimleri 19. yüzyılın ikinci yarısında doğmuştur. Hilâl-i Ahmer, savaş ortamında herhangi bir ırk ve din ayrımı yapmaksızın bütün insanlığa hizmet etmeyi gaye edinen uluslararası bir cemiyet olarak 1863 yılında kurulmuştur. Adapazarı ise adı geçen cemiyetin kurulmasını teşvik eden savaşların ortaya çıkardığı göçlerin yanı sıra, iktisadî ve

[1] 2000 yılında arşivinin tasnif edilerek araştırmacılara açılmasından sonra Hilâl-i Ahmer Cemiyeti (Kızılay) üzerine yapılan çalışmalarda artış görülmektedir. Bunlar içerisinde dikkat çekici olanlardan birkaçını zikretmek gerekir: Seçil Akgün Karal, Murat Uluğtekin, Hilâl-i Ahmer'den Kızılay'a, C. 1, Ankara, 2000; Mesut Çapa, Kızılay (Hilâl-i Ahmer) Cemiyeti (1915-1925), Ankara, 2010; Mesut Çapa, "Balkan Savaşı'nda Kızılay (Osmanlı Hilâl-i Ahmer) Cemiyeti", Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM), 1, (1990), 89-115; İsmail Hacıfettahoğlu, Milli Mücadelede Hilâl-i Ahmer, Ankara, 2007; Zuhal Özydın, "Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin Kuruluşu ve Çalışmaları", Türkler Ansiklopedisi, 13, (2002), 687-698; Muzaffer Tepekaya, Leyla Kaplan, "Hilâl-i Ahmer Hanımlar Merkezinin Kuruluşu ve Faaliyetleri (1877-1923)", Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 10, (2003), 147- 202. Kızılay Arşivi dışında bu cemiyetin yıllık raporları ve Hilâl-i Ahmer Mecmuası da önemli bilgileri ihtiva etmektedir. Raporların yayınlanmış olması bu alanda çalışma yapmak isteyenler için önemli bir avantajdır: Murat Uluğtekin, M. Gül Uluğtekin, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Hilâl-i Ahmer İcraat Raporları 1914-1928, Ankara, 2013.

zirai faaliyetlerin etkisiyle nüfus ve ticaret bakımından hızla büyüyen bir şehir olarak ortaya çıkmıştır. 1837 yılında İzmit Sancağına bağlı bir kaza olarak kurulan Adapazarı, 1868'de belediye örgütüne kavuşmuş, 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi, Balkan Savaşları ve Birinci Dünya Savaşı sonucunda Osmanlı Devleti'ne yönelen Müslüman göçleri sonucunda önemli bir yerleşim alanı haline gelmiştir. İlginç bir şekilde Hilâl-i Ahmer Cemiyeti de kuruluşunu ve gelişimini bir bakıma bu savaşlara ve göçlere borçludur.[2] Kısacası, muhtaçlara yardım ve savaş mağdurlarına destek, bu iki kavramı buluşturan ana temalar olarak öne çıkmaktadır.

Adapazarı ve çevresi, 1877-1878 Osmanlı Rus Harbi sırasında olduğu gibi, Balkan savaşları sırasında da İstanbul'a gelen göçmenler için yeni vatan olabilecek yerleşim yerleri düşünüldüğünde akla gelen ilk bölge oldu. 20. yüzyıla Osmanlı Devleti'nin en hızlı gelişen ve büyüyen bölgesi olarak giren Adapazarı kazası, gelişmesini ve büyümesini önemli ölçüde Balkanlardan ve Kafkaslardan aldığı bu göçlere borçluydu. Birinci Dünya Savaşı'ndan önce yapılan sayıma göre, altı kazası bulunan İzmit Mutasarrıflığının nüfusu 325.153 idi ve bunun yaklaşık % 70'ini Müslümanlar oluşturmaktaydı. 1914 sayımlarında İzmit sancağının en büyük kazası Adapazarı'nın nüfusu 102.051 olarak tespit edilmişti. Nüfusun %75'inden fazlası Müslüman'dı.[3]

Adapazarı, 20. yüzyılın başlarında tarımı, ticareti, sanayisi ve uygun ulaşım imkânlarıyla bir iktisâdi cazibe merkezi haline gelmiştir. 14 Ocak 1913 tarihinde kurulan Adapazarı İslam Ticaret Bankası, özel girişim fikrinin öncülüğünü yapmıştır. Bundan üç yıl sonra kurulan Adapazarı Ahşap ve Demir Malzeme Fabrikası ile 1919 yılında kurulan Adapazarı Emniyet Bankası Komandit Şirketi bölgedeki ticarî ve iktisadî hareketliliğin yoğunluğu hakkında fikir vermektedir. İşte bu sosyal ve iktisadi yapısı ile Adapazarı ve çevresi Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin burada yoğun bir faaliyette bulunması sonucunu ortaya çıkarmıştır.

1.2. Adapazarı ve Çevresinde Hilâl-i Ahmer'in Örgütlenmesi ve Cemiyetin Birinci Dünya Savaşı Sırasındaki Faaliyetleri

Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı boyunca topyekûn bir savaş stratejisi uygulaması, genç nüfusu askere alması ve halktan her türlü yardım toplamaya başlaması politikasında Adapazarı ve çevresi de bir ticaret ve ziraat merkezi olarak ağır sorumluluk yüklenmişti.[4] İhracat yasaklanmış, Adapazarı'ndan dışarı çıkarılacak bütün zirai ürünler kontrol altına alınmıştı. 1915 yılında tamamı orduya satılan Adapazarı patateslerinin miktarı bin tonu bulmuştu.[5] Savaş sebebiyle iç pazar ihtiyacının karşılanamaması yüzünden zirai üretimin azalması ve tohum ihtiyacının karşılanamaması nedeniyle İzmit'ten mısır ihracı da yasaklanmıştı[6]. Savaş başladığında bölgede tohum sıkıntısı baş göstermiş, 1915 yılının üretimi bir önceki yıla göre yarı yarıya düşmüştü. Üretimin arttırılması için çeşitli tedbirler alınmış ise de, savaş yüzünden başlayan muhacir akını yeni harcamaları beraberinde getirmiş, dolayısıyla yokluğun önü alınamamıştı. Adapazarı Belediye Reisi Murad Bey 14 Ekim 1915 tarihinde Dâhiliye Nezareti'ne gönderdiği telgrafla, tohumluk buğday gönderilmesini talep etmiştir.[7]

Osmanlı ordusunun nakliye aracı olarak kullanılan hayvanlara ait bir depo da Adapazarı'nda bulunuyordu. Adapazarı Hayvanat Deposu Kumandanlığı, Adapazarı ve çevresinden hayvan toplayarak bunların bakımını yapıyordu. 1915 yılında burası ot ve

[2] 22 Ağustos 1863 tarihli Cenevre Sözleşmesi'ni 5 Temmuz 1865 tarihinde kabul eden Osmanlı Devleti, 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi sırasında Salib-i Ahmer (Kızılhaç) sembolünün yerine Hilâl-i Ahmer (Kızılay) sembolünü kullanacağını bildirdi. Sıhhiye Nazırı Marko Paşa'nın riyasetinde cemiyetin kurucuları 2 Nisan 1877'de toplanarak idare heyetini seçtiler. Sultan II. Abdulhamid Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'ni himayesine aldığını bildirdi. İlk toplantısını Beşiktaş Sarayı'nda Paşa Dairesinde yapan Hilâl-i Ahmer Cemiyeti; Mecrûhîn ve Zuafâ-yı Askeriyeye İmdâd ve Yardım Cemiyet-i Osmanîyesi'nin Hilâl-i Ahmer'e dönüştürülmesiyle 14 Nisan 1877'de resmen kuruldu (Mesut Çapa, *Kızılay (Hilâl-i Ahmer) Cemiyeti (1914-1925*), s. 12; Besim Ömer, *Hanımefendilere Hilâl-i Ahmer'e Dair Konferans*, Hazırlayan: İsmail Hacıfettahoğlu, Ankara, 2007, s. 15)

[3] Kemal H. Karpat, *Osmanlı Nüfusu (1930-1914) Demografik ve Sosyal Özellikleri*, İstanbul, 2003, s.222-228

[4] II. Meşrutiyet döneminde Adapazarı ve çevresindeki gelişmelerle ilgili olarak bakınız. Haluk Selvi, "II. Meşrutiyet Döneminde Adapazarı ve Çevresi (1908-1918), *Sakarya İli Tarihi*, c. I, Sakarya, 2005, ss. 449-496.

[5] BOA. DH.İ.UM., 16-6/3-36.

[6] BOA. DH.İ.UM., 59-3/1-19.

[7] BOA. DH.İ.UM., 59-2/1-34.

saman sıkıntısı çekmeye başlamıştı. Dâhiliye Nezareti bu durumu İzmit Mutasarrıflığına bildirmiş; alınan cevapta, şimdiye kadar hayvanların yiyecek ihtiyacını Adapazarlıların karşıladığı, yağmurdan dolayı şoselerin bozuk olması sebebiyle köylerden nakliyat yapılamadığı ifade edilmişti.[8] Ayrıca Arifiye'de odun kesimi için görevlendirilmiş olan Karamürsel Amale Taburu hayvanlarının ihtiyaç duyduğu ot ve saman da Adapazarı'ndan temin edilmişti.[9] Savaş sırasında ordu için gerekli odun ve keresteler de Adapazarı ve çevresinden sağlanıyordu. Harbiye Nazırı Enver Paşa, 29 Haziran 1916 tarihinde Dâhiliye Nezareti'ne gönderdiği yazısında, ordunun silahlarının bazı tertibatı için külliyetli miktarda keresteye acilen ihtiyacı olduğunu bildirmiş ve Adapazarı civarı ormanlarından 1.700 arabalık kuru kerestenin hemen gönderilmesini istemişti.[10] Bu keresteler ahaliye ait ve ziraat üretiminde kullanılan öküz ve arabalarla taşınıyor, bu durum ise ziraatı olumsuz yönde etkiliyordu.[11]

Görüldüğü üzere harp boyunca Adapazarı ve çevresi, daha çok orduya lojistik destek sağlamak konusunda ön plana çıkmıştı. Gençleri cephelerde olan Adapazarlıların geride kalan ihtiyar ve kadınları da bu hizmetleri göreceklerdi. Bu yönüyle Adapazarı ve çevresi Hilâl-i Ahmer Cemiyeti için önemli hareket alanlarından birisi oldu. Hilâl-i Ahmer Cemiyeti genel merkezi, Trablusgarp ve Balkan Savaşları sırasında ülke genelinde gerçekleştirdiği orduya ve halka yardım çalışmalarını Birinci Dünya Savaşı başladıktan sonra da devam ettirmiştir. 1914 yılı başlarında henüz merkez ve şube teşkil edilmemiş olan yerlerdeki vali ve mutasarrıflara gerek Hilâl-i Ahmer ve gerekse Dâhiliye Nezaretince tebligatta bulunularak bu konuda faaliyete geçmeleri istenmişti.[12] Bu çağrı Adapazarı'nda ancak Birinci Dünya Savaşı başladıktan sonra, 1915 yılı başında karşılık bulmuş ve Şubat ayı başında Adapazarı Hilâl-i Ahmer şubesi açılabilmişti.[13] Adapazarı kazasına bağlı nahiyeler olan Hendek[14], Sapanca[15] ve Karasu[16] şubeleri de aynı dönemde, Geyve şubesi[17] ise 1914'ün sonlarında açılmıştı. Geyve şubesi tarımsal üretimler ve lojistik olarak ulaşım imkânlarının daha iyi bir durumda olmasından dolayı daha önce açılmıştı.

Cemiyet, cephelerde yaralı hasta subay ve erlere hastaneler kurdu, hasta ve yaralıların bölge hastanelerinden İstanbul'daki hastanelere sevk edilebilmesi için bütün zorlukları aşarak büyük hastanelere ulaşmasını sağladı. Savaş sırasında yurtlarından başka bölgelere göçmek zorunda kalan muhacirlere çamaşır ve battaniye dağıttı. Ordu nezdinde "Sıhhiye-i Askeriye"ye büyük yardımlarda bulundu. Bütün cephelere "Sağlık İmdad Heyetleri" gönderdi. Birinci Dünya Savaşında ele geçirilen İtilaf Devletleri esirleri için bütün imkânlarını seferber etti.. Yabancı esirlerin barındığı esir kamplarının teftiş edilmesini sağladı. Kızılhaç cemiyetleri ile işbirliğinde bulundu. Bütün bu işleri yürüten Hilâl-i Ahmer Cemiyeti kurmuş olduğu hastanelerde 45.000 hastayı tedavi etti. Bu çalışmaları sırasında 19.045.000 lira harcadı. Savaş sırasında bütün cephelerde veya cepheye yakın yerlerde Hilâl-i Ahmer Hastaneleri faaliyetlerini yürüttü. Cemiyet ülkenin sağlık konusundaki eksiklerinin ortadan kaldırılabilmesi için yaptığı çalışmalarla ön plana çıktı.[18] Harbin başında Sahra Sıhhiye Müfettişliği, Kızılay'ın bütün sağlık levazımının her ihtimale karşı, Anadolu'ya nakledilerek Adapazarı'nda 2.000 yataklı bir hastane açılmasını istemişti. Müttefik donanmasının Çanakkale Boğazı'na hücumuyla birlikte İstanbul'da bir telâş görülmeye başlamıştı. Muhtemel gelişmelere karşı payitahtın güvenilir bir şehre taşınmasının tartışıldığı ortamda İstanbul merkez ambarı, Eskişehir'de yeni açılan merkeze nakledildi. Adapazarı ve civarında açılacak hastaneler için ikinci bir heyet gönderildi.[19] Adapazarı Hilâl-i Ahmeri, sivil halkı bu eylemlere dahil ederek

[8] BOA. DH.İ.UM., 93-4/1-32.
[9] BOA. DH.İ.UM., 89-10/1-13.
[10] BOA. DH.İ.UM., 89-10/1-14.
[11] BOA. DH.İ.UM., 59-/1-18.
[12] Çapa, a.g.e., s.31
[13] Türk Kızılayı Arşivi, Kutu no: 1429, Belge no:67.
[14] Türk Kızılayı Arşivi, Kutu no: 1236, Belge no:37.
[15] Türk Kızılayı Arşivi, Kutu no: 1429, Belge no:68.
[16] Türk Kızılayı Arşivi, Kutu no: 1237, Belge no:115.
[17] 27 Ekim 1914 tarihli telgraf mucibince Geyve Hilâl-i Ahmer şubesinin idare heyeti şu isimlerden oluşuyordu: Reis Bekir Sıdkı Efendi, katip ve adliye reisi Ferid Efendi, aza müdde-i umumi Fazıl Bey, aza Hacı Ziya Efendi, aza Fuad Efendi, aza Rıza Bey. (Türk Kızılayı Arşivi, Kutu no: 157, Belge no: 7).
[18] Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyet Mecmuası, 23 Aralık 1927, No:76, s. 144-146.
[19] Murat Uluğtekin-M. Gül Uluğtekin, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Hilâl-i Ahmer İcraat Raporları (1914 – 1928)*, s. 15; Çapa, a.g.e., s. 84

gerek yardım toplama konusunda ve gerekse cepheye sıhhi yardım götürülmesi hususunda destek oldu. Cephelerden gelecek yaralıların İstanbul'da Gülhane'ye sevk edilerek buradan Hilâl-i Ahmer Cemiyeti tarafından arabalar ile hastanelere sevk edilmesi düşünülmüştü. İstanbul'daki hastanelerden başka, İzmit, Adapazarı, Eskişehir ve Konya'ya kadar uzanan bölgedeki hastaneler de İstanbul Sahra Sıhhiye Müfettişliğine bağlanmıştı. Hilâl-i Ahmer Cemiyeti hiç tereddüt etmeden olağanüstü bir gayretle kendi sorumluluğuna verilen yaralıları İstanbul'daki hastanelere ve mekteplere, yakın şehirlere, İzmit ve Adapazarı'na yerleştirmiş, bütün ihtiyaçlarını da temin etmeye çalışmıştır.[20]

Harbin şiddetini artırması sebebiyle idarenin tek elden yapılabilmesi için Hilâl-i Ahmer'in taşradaki idari yapılanmasında kuruldukları bölgedeki idari amirler genellikle bölgelerindeki teşkilatın yönetiminde yer aldılar. 4 Şubat 1915 tarihinde İzmit Hilâl-i Ahmer Cemiyeti idare reisi olan İzmit Mutasarrıfı Mahzar Müfit Bey (Kansu), Karasu ve Sapanca'da açılan Hilâl-i Ahmer şubeleri için Adapazarı kaymakamlığından resmî mühür ve defterlerin kurulan bu şubelere gönderilmesini istiyordu.[21] Çanakkale'ye İtilaf saldırılarının en yoğun günlerinde, 9 Mart 1915 tarihinde Adapazarı'nda bulunan gemi tahtalarından 4.000 adedinin Adapazarı Hilâl-i Ahmer hastanesine sevk edilmesi, Geyve Sevk Memurluğuna telgrafla tebliğ edilmişti.[22]

Hilâl-i Ahmer Cemiyeti cephelere gönderilen sıhhi malzemenin yerlerine ulaşmaması gibi bir problemle karşı karşıya kalmamak için İstanbul ve Erzurum arasında birkaç menzil noktası da oluşturdu. Hilâl-i Ahmer Cemiyeti hastanelerinde tedavi edilen hasta ve yaralı askerleri buradan taburcu ettikten sonra, dinlenebilmeleri için Derince, Sirkeci, Ankara, Konya, Eskişehir, Haydarpaşa, Çanakkale, Akbaş, Geyve, Akyazı, Lapseki ve Ulukışla'da misafirhaneler oluşturdu. Bu hizmet dokuz ay boyunca devam etti.

Birinci Dünya Savaşının başında Boğazların kapatılmasının yanı sıra ziraatla uğraşacak nüfusun silâhaltına alınması ve yurt dışından tahıl, un gibi temel gıda maddeleri ithalâtının kesilmesi üzerine, Hilal-i Ahmer müesseseleri için zaruri maddelerin piyasadan temin edilmesi oldukça güçleşmişti. Bu durum göz önünde bulundurularak, 8 Ocak 1915'te Hilâl-i Ahmer merkezinin verdiği kararla tahsis edilen 5.000 lira ile ülkenin farklı bölgelerinde ziraat işleri yapıldı.[23] Hilâl-i Ahmer hastanelerine kasaplık hayvan ve hububat satın almak üzere 1915'te Adapazarı'na gönderilen heyetin tavsiyesiyle, Ferizli ve Kardime civarında toplam 800-1.000 dönüm araziye patates, mısır ve sebze ekildi. Daha sonra Serdivan Köyü civarındaki Hacı Cuma çevresinde 2.500 dönüm arazide mısır, patates, buğday, arpa, yulaf, tütün, soğan ve sebze yetiştirildi. Buralardan elde edilen hâsılat, hastanelerden ziyade İstanbul'daki Hilâl-i Ahmer aşhanelerine gönderildi.[24]

---

[20]Lokman Erdemir "Çanakkale Muharebe Meydanlarından İstanbul Hastanelerine: Sağlık Hizmetleri", *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl: 2012/1, Sayı:15, s. 91-95.

[21] Türk Kızılayı Arşivi, Kutu no: 27, Belge no: 26.

[22] Türk Kızılayı Arşivi, Kutu no: 1082, Belge no: 1.

[23] Daha sonra Osmanlı Hükümetinin, 5 Eylül 1916'da çıkardığı "Mükellefiyet-i Zira'iyye Kanun-ı Muvakkati" ile bu gibi teşebbüslere resmiyet kazandırıldı. Bu kararlar çerçevesinde Ekim 1915'te Beykoz'da, Aralık 1915'te Tuzla, Adapazarı ve Eskişehir'de, Ekim 1917'de Konya Sarayönü'nde ziraata başlandı (Çapa, a.g.e., s. 65; Murat Uluğtekin-M. Gül Uluğtekin, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Hilâl-i Ahmer İcraat Raporları (1914-1928)*, s. 43).

[24]Hilâl-i Ahmer'in 1330-1334 (1914-1918) yıllarına ait genel raporunda Adapazarı'nda ziraat işleri ile ilgili şu bilgiler veriliyordu: "*Adapazarı'nda Zer'iyyat: Hastanelerimize kasaplık hayvan, hububat vesaire mubayaası için 331(1915) senesinde Adapazarı'na gönderilen heyet o civarda zeriyyat icra edildiği takdirde külli bir istifade temin edeceğini bildirmesi üzerine Ziraat Nezareti'yle hükümet-i mahalliyenin irae ettiği arazide zer'iyyata karar verilerek ilk sene Ferizli ve Kardime civarında ceman 800-1.000 dönüm araziye patates, mısır, sebze zer edildi. O sıralarda İstanbul'da havâyic-i zaruriye-i gıdaiyenin ve bilhassa ekmek tedarikinin kesb-i suubet etmesi ve bu zeriyyattan istihsal edilen patates ile mısırın külli bir derecede bulunması sene-i atiye için cemiyetçe tezyid-i mesai ve tevsi-i zer'iyyat arzusu hâsıl etmiş ve bu sebeple ilaveten Koyun ağılıyla Hacı Cuma taraflarında ceman 2.500 dönüm arazide zer'iyyat yapılmıştır. Buralarda vâsi miktarda mısır, patates ve kısmen buğday, arpa, yulaf, tütün, soğan, sebze zer'iyyatıyla iştigal edilmiştir. Bu arazi hâsılatı hastanelerimizden ziyade İstanbul'un fukarasına tahsis ettiğimiz aşhane mutfaklarına verilmiştir*." (*Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti 1335 Senesinde Münakit Hilâl-i Ahmer Meclis-i Umumisi Heyet-i Muhteremesine Takdim Edilen 1330- 1334 Senelerine Ait Merkez-i Umumi Raporu*, İstanbul, 1335, s. 53-54).

1915-1916 yılları arasında Beykoz, Tuzla ve Adapazarı'ndaki çiftliklerden 138.320 kilo buğday, 86.348 kilo arpa, 205.708 kilo mısır, 172.283 kilo patates, 8.825 kilo fasulye ve nohut, 10.000 kilo soğan, 54.000 kilo ot, 497.700 kilo saman, 14.670 kilo domates, 10.118 kilo kabak, 23.845 kilo pırasa ve ıspanak, 1.150 kilo taze fasulye, 4.579 kilo yulaf, 1 200 kilo tütün, 400 adet hasır süpürgesi, 31.100 adet patlıcan, 13.600 adet kavun ve karpuz, 5.900 adet salatalık elde edilmiştir.[25]

Adapazarı'ndaki Hilâl'i Ahmer'e bağlı ziraat işlerinde esirler de çalıştırılmaktaydı. 14 Ocak 1915'te Kızılay Umûmî Merkez azalarından Kemal Ömer Bey, garnizon komutanı Asım Bey'le birlikte Afyonkarahisar garnizonunu ziyaret etti. Kemal Ömer Bey 31 Ocak 1915 tarihli raporunda, esirlerin ücret karşılığında çeşitli işlerde çalıştığını da yazmıştır.[26]

Adapazarı Hilâl-i Ahmer Ziraat Karargahı'nda görevli memurların isim, görev ve aldıkları maaşları 10 Haziran 1918 tarihi itibariyle şöyleydi[27]:

İsmi	Vazifesi	Maaşı/kuruş
Necib Bey	İdare Memuru	1950
Sami Bey	Vekil-i Harç ve Ambar Memuru	780
Niyazi Efendi	İdare Kâtibi	450
İsmail Efendi	Ferizli Ziraat Memuru	750
Adil Efendi	Ferizli Ziraat Memuru	390
Fazlı Efendi	Kıvanoğlu Şubesi Memuru	390
Celal Efendi	Karasu Şubesi Memuru	390
Bekir Efendi	Hacı Cuma Şubesi Memuru	390
Ziya Efendi	Adapazarı Sevk Memuru	390

Hilâl-i Ahmer Adapazarı Ziraat İdaresinde, 6 Kasım 1918 tarihinde, Fazlı ve Celal adlı ziraat memurları ile Ziya ve Niyazi adlı sevk memurları görev yapmaktaydı.[28]

Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Adapazarı'ndaki zirai faaliyetleri ile "becerikli bir harp çiftçisi" olarak hem bütçesini büyük bir yükten kurtarmış; hem de kıtlığı çekilen ürünleri yetiştirmekle yurt ekonomisine katkıda bulunmuştu. Cemiyet sadece tarım ile ilgilenmemiş, hayvancılık çalışmaları da yaptırmıştı.[29]

Hilâl-i Ahmer Cemiyeti 1916 yılında Adapazarı'ndan başka Eskişehir, Konya ve Beykoz'da da besicilik yaptırmıştı. Yine bölgeden odun temini de sağlanmış, Adapazarı ormanlarından sağlanan odunun çekisi 57 kuruşa mal edilmişti.[30] Savaş koşulları,

[25] Çapa, a.g.e., s. 65.
[26] Kemal Ömer Bey'in raporunun bir bölümünde şu bilgiler yer alıyordu: "*...Üserâ birkaç defa Afyonkarahisarı'nda amele gibi dört kuruş yevmiye ile çalıştırılmış ise de, şimdi iş olmadığından zâbitân ve zâbitân hademeleri çalışamıyorlarsa da, Pozantı'ya giden neferlerin şimendifer kumpanyası hesabına amelelik ettikleri istihbâr olunmuştur. Üserâdan elektrik ve makinacılıkta mütehassıs olanlardan bir kısmı akdemce Sivas'a götürülmüş ve el-yevm orada çalışmakta bulunmuş oldukları gibi, ziraat mütehasısı olanlardan bir kısmı da Adapazarı'na i'zâm kılınmışlar ise de vazifelerinin hitâmına binâen tekrar Afyonkarahisarı'na avdet etmişlerdir*".(Çapa, a.g.e., s.119-120).
[27] Türk Kızılayı Arşivi, Kutu no: 42, Belge no: 33.
[28] Türk Kızılayı Arşivi, Kutu no: 42, Belge no:14.
[29] Adapazarı, 19. yüzyılın sonlarına doğru at yetiştiriciliğinde önemli merkezlerden biri olmuştu, Adapazarı'nda bir program dahilinde at yetiştiriciliği yapılmaktaydı. Devlet, yetiştirmek üzere halka başta Arap atı ile Macar cinsi aygır ve kısrakları olmak üzere, birçok cinste atlar vermiş, bunların yetiştirilmesine ön ayak olmaya çalışmıştı. (BOA. DH. UMVM. 13/39; *Servet-i Fünun*, nr. 355, 18 Kânunuevvel 1313/30 Aralık 1897, s. 92).
[30] *Türkiye Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Merkez-i Umumisi Tarafından 1339 Senesi Hilâl-i Ahmer Meclis-i Umumisine Takdim Edilen (1335-1337) Dört Senelik Devreye Ait Rapor*, 1339, s. 216

birçok konuda tasarrufa gidilmesini zorunlu kılıyordu. İzmit Müddehar-ı Umumî Müdürü tarafından Adapazarı Hilâl-i Ahmer Zer'iyyât İdare Memurluğu'na gönderilen bir yazıda Adapazarı'ndaki Hilâl-i Ahmer bünyesinde yetiştirilmekte olan atlara verilecek besin miktarı için şöyle deniliyordu:

> "*1 Ağustos (1)333 (1917) ibtidâsından (başlangıcından) iş'ar-ı âcize değin gıyâh (taze ot) saman ile verilmekte olan arpa istihkaklarına mukabil yevmiye ikişer kilodan fazla kepek paspalı verilmemesi ve arpa verileceği cihetle gıyâh istihkakının yerliler için sekiz kilo Macar hayvanatı için on kiloya iblağ edilmiş olmakla hayvanatın ol suretle temin-i iaşesi ve beher hayvanata iki kilodan fazla kepek paspalı yedirilmemesi lazımdır.*"[31]

26 Eylül 1917'de Hilâl-i Ahmer Eskişehir şubesinde çalışan, Gebze'nin Çerkeşli köyünde sâkin Tataroğullarından Şerif Ali Oğlu Ahmet onbaşı Adapazarı'na sevk olunacak iki vagon hayvan başına çoban olarak gönderildi.[32] 1917 yılında Adapazarı Hilâl-i Ahmer Zer'iyyât Karargâhı'ndan Eskişehir Hilâl-i Ahmer Murahhaslığı'na muhtelif tarihlerde koyun, keçi ve karasığır gibi hayvanlar gönderilmişti.[33] Adapazarı Hilal-i Ahmer Cemiyeti, hem ziraat hem de hayvancılık alanında yaptığı çalışmalarla cephe gerisinde o dönemde büyük sıkıntı çekilen iaşe ve yakacak konusunda büyük hizmetlerde bulunmuştur.

Adapazarı bu hizmetleri dışında sahip olduğu imkânlar sebebiyle savaş sırasında esirler için de güvenli bir mekân olmuştur. Dünya Savaşı'na katılan devletler harp esirleri için çeşitli kurumlar oluşturmuşlar, örneğin Almanya'da Savaş Bakanlığı, Rusya ve Avusturya'da Kızılhaç esirlerin sorunlarıyla ilgilenmeye başlamışlardı. Fakat Osmanlı hükümeti böyle bir kurum ihdas etmediği gibi, Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'ne de böyle bir görev verilmemişti. Bununla birlikte Cemiyet, esirlerin daha fazla perişan olmaması için önce Üsera Komisyonu oluşturdu. Komisyonun aldığı tedbirler sayesinde, Türk ve yabancı esirlerin para, mektup ve paketlerini düzenli olarak ve zamanında almalarını sağlandı. Hilâl-i Ahmer aracılığı ile savaş sürecinde yabancı esirlere 46.410 havale ile 1916 senesine kadar 93.342 lira, 1917 senesinde 246.769 lira, 1918 senesinde 349.350 lira ulaştırıldı.[34]

Türkiye'deki İtilâf devletleri esirlerine gönderilen eşya, yiyecek ve paralar genellikle Amerika ve Hollanda elçiliklerince Hilâl-i Ahmer'e teslim edildikten sonra esir garnizonlarında dağıtılıyordu. İngiliz ve Fransız esirlerin çoğu İzmit, Adapazarı, Eskişehir, Afyonkarahisar, Gediz ve Manisa garnizonlarına yerleştirilmişlerdi. Sivil esirler daha çok Konya, Ankara ve Kastamonu'da toplanmıştı. Garnizonların oldukça dağınık bir alana yayılmış olması, ilk yıllarda havale dağıtımını güçleştirmişti.[35] İngiliz ve Fransız esirlerine ait eşyanın yolda ziyanına mahal verilmemesi için İzmit, Adapazarı, Eskişehir, Afyonkarahisar, Gediz ve Manisa garnizonlarıyla Konya, Ankara, Kastamonu, vilayetinde bulunan sivil esirlere ait sekiz vagon eşya esirler komisyonundan Hüseyin Rıfkı Bey idaresinde dağıtıldı.[36]

Savaş sırasında Adapazarı'nda da bir esir kampı açıldı. Adapazarı'nda İngiltere,[37] Romanya,[38] Rusya[39] ve Fransa[40] esirleri bulunmaktaydı. Kocaeli bölgesinde bulunan esirler için toplam beş kamp oluşturulmuştu. Bölgede Adapazarı haricindeki diğer

---

[31] Türk Kızılayı Arşivi, Kutu no: 540, Belge no: 417.
[32] Türk Kızılayı Arşivi, Kutu no: 587, Belge no: 376.
[33] Türk Kızılayı Arşivi, Kutu no: 540, Belge no: 222.
[34] *1330-1334 Senelerine Ait Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Raporu*, İstanbul 1335, s. 23-24; Nebahat Oran Arslan, " Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin Çalışmalarından Bazı Kesitler", *Atatürk Üniversitesi Atatürk Dergisi*, Cilt 4, Sayı 2 (2004), ss. 221-226
[35] Çapa, a.g.e., s. 118
[36] Murat Uluğtekin-M. Gül Uluğtekin, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Hilâl-i Ahmer İcraat Raporları* (1914-1928), s. 25; Erol Kaya, "Milli Mücadele Döneminde Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin Anadolu ve Yunanistan'daki Türk ve Yunan Esirlerine Yaptığı Yardımlar", *Turkish Studies International Periodical Forthe Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 3/2 Winter, 2008, s. 477
[37] Adapazarı'ndaki İngiliz esirleri için bkz: Mahmut Akkor, "I. Dünya Savaşı'nda Kocaeli'de İngiliz Esirleri", *Uluslararası Gazi Akça Koca ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu Bildirileri*, Cilt: II, Editörler: Haluk Selvi-M. Bilal Çelik, Kocaeli, 2015, s.856-857
[38] Türk Kızılayı Arşivi, Kutu no: 587, Belge no:258; 259.

kamplar, Darıca Çimento Fabrikası, Derince, Eskihisar ve İzmit kamplarıydı.[41] Bu kamplarda bulunan esirlerin ihtiyaçlarını genellikle Hilâl-i Ahmer Cemiyeti karşıladı. Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Reis-i Sanisi Besim Ömer Paşa, 17 Kasım 1915'te Adapazarı'nda bulunan esir kampındaki 1'i Fransız 4 esire verilmek üzere 10,5 lira göndermişti.[42] Ayrıca Adapazarı, İngiliz esirlerinin bulunduğu çalışma kamplarından biriydi. 13 Kasım 1917 tarihi itibariyle 6'sı Hintli olmak üzere toplam 142 İngiliz esiri burada tutulmaktaydı.[43]

Hilâl-i Ahmer'in çiftçilik üssü olarak kullandığı Adapazarı'nda özellikle ziraat işlerinde çalışacak işçilere ihtiyaç duyuluyordu. 9 Temmuz 1917 tarihinde Adapazarı ve civarındaki ziraat işlerinde istihdam edilmek üzere 70 Romanya esiri bölgeye gönderilmişti.[44]Adapazarı Hilâl-i Ahmer Zira'iyet İdaresi Memurluğu'na gönderilen 14 Temmuz 1917 tarihli yazıda; Adapazarı'nda istihdam edilmek üzere sevk edilen yirmi Romanya esirine dağıtılmak üzere İspanya sefaretinden bir top iç çamaşırı ile ikişer çift çorap ve birer çift fotin gönderilmiştir[45] Yine aynı tarihlerde Hilâl-i Ahmer Eskişehir ambarında müstahdem Romanya esirlerinin Hilâl-i Ahmer Adapazarı Ziraat Karargâhı'nda istihdam edilerek gönderilmesinden dolayı kendisine kolaylık gösterilmesi isteniyordu.[46] 30 Temmuz 1917'de görülen lüzum üzerine Adapazarı'nda bir Esir Garnizonu tesis edilmiş[47] bunun ihtiyaçları için merkezden 3.400 kuruş gönderilmişti.[48]

1915-1918 yılları arasında yabancı esirler için Hollanda ve Amerika elçilikleri vasıtasıyla Kızılay'a 8.765 balya eşya ve yiyecek teslim edilmişti. 1916-1918 yıllarında 42.410 havaleyle gönderilen 684.961 lira yabancı esirlere ödendi.[49] Hollanda elçiliği, 3 Mart 1918 tarihinde Afyonkarahisar'dan Adapazarı'na nakledilen 70 İngiliz savaş tutsağına Haziran ve Temmuz ayı ödemeleri olan 560 doların bu esirlere ulaştırılması için aracılık yapmıştı.[50] Çeşitli yollarla esirlere gönderilen paketler genellikle trenle yerlerine ulaştırılıyordu. İzmit'ten Adapazarı'na nakledilmiş olan esirlere gönderilen paketler Haydarpaşa Hattı Kumandanlığı tarafından trenle gönderilmişti. Elli çuval içerisindeki 244 parça esir paketi 29 Ekim 1917'de esirlere ulaştırıldı. [51]

Sağlık hizmetlerinin mümkün olduğunca iyileştirildiği cephelerde seyyar hastanelerde tedavi gören esirlerin sevkleri sırasında da sağlık durumları ile yakından ilgileniliyordu. Esir kafilelerine bir doktor refakat ediyor ve acil hastalar askerî hastanelerde veya Hilâl-i Ahmer'in kurduğu hastanelerde tedavi ediliyordu. Esir kamplarının hastanelere veya meskûn mahallere uzak olması halinde burada barınan esirlerin haftada bir veya iki defa sağlık muayeneleri yapılıyordu. Adapazarı'ndaki esir kamplarında görevli bir doktor yoktu, ancak ihtiyaç oldukça dışarıdan temin edilen bir doktorla gereken muayene yapılmaktaydı.[52] Bu da savaş şartlarında tabii bir durumdu. Adapazarı esir kampının bulunduğu Karıncalı köyünün şehir merkezine uzak olmasından dolayı sağlık hizmetlerinin yürütülmesinde çok zorluk çekiliyordu. Adapazarı ve civarının bataklık olması nedeniyle, hem bölgedeki Hilâl-i Ahmer çalışanları hem de Karıncalı köyündeki esirlerin yüzde yetmiş beşi malarya (sıtma) hastalığına yakalanmıştı. Hastanede bunların tedavilerine kâfi gelecek kadar ilaç bulunuyordu. Karıncalı esir kampına Adapazarı'ndan doktor gönderilmemiş, fakat esirler ve ziraatta çalışanlar için sağlık memurlarıyla haftada bir defa ilaç gönderilmiştir. Sadece

---

[39] Nebahat Oran Arslan*, I. Dünya Savaşı'nda Türkiye'deki Rus Savaş Esirleri ve Bunların İadeleri*, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Erzurum, 2003, s.78
[40] Türk Kızılayı Arşivi, Kutu no: 843, Belge no:139
[41] Akkor, a.g.m., s.856
[42] Türk Kızılayı Arşivi, Kutu no: 568, Belge no:164.
[43] Akkor, a.g.m., s.857
[44] Türk Kızılayı Arşivi, Kutu no: 587, Belge no: 258; 259.
[45] Türk Kızılayı Arşivi, Kutu no: 587, Belge no: 273.
[46] Türk Kızılayı Arşivi, Kutu no: 587, Belge no: 285.
[47] Türk Kızılayı Arşivi, Kutu no: 282, Belge no: 214.
[48] Türk Kızılayı Arşivi, Kutu no: 954, Belge no:62.
[49] Çapa, a.g.e., s.118
[50] Türk Kızılayı Arşivi, Kutu no: 843, Belge no:127.
[51] Adapazarı esir kampında olduğu zannedilen bir İngiliz esirin paketi, kendisi Haydarpaşa hattı inşaatında çalışmakta olduğu için, Haydarpaşa Şimendifer Hattı Komiserliğine gönderilmiştir (Arslan, a.g.t., s. 126-127).
[52] Arslan, a.g.t., s. 108.

tedaviye muhtaç olan esirler hastaneye sevk edilmemişler ayrıca Hilâl-i Ahmer ziraat efradından olanların da Adapazarı hastanesine sevkleri ve tedavileri yapılmıştır. Eylül 1917'de Adapazarı esir kampında bulunan esirlerin bir doktor tarafından muayene edilmesi Sahra Sıhhiye Müfettiş-i Umumiliği'nden istendi. Bununla ilgili olarak Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Katib-i Umumisi de Sahra Sıhhiye Müfettişi Umumiliği'nin nezdinde Karıncalı'daki esirlerin muayene edilmesi için müracaatta bulundu. Bu girişimler neticesinde 18 Ekim 1917'de buradaki esirlerin muayeneleri yapıldı.[53]

Kampın açıldığı ilk dönemlerde Adapazarı'ndan hiç memnun olmayan esirler, sonrasında buraya çok alışmıştı; hatta ayrıldıktan sonra burayı özleyenler bile olmuştu. İngiliz asker R. Lushington, "Bizim isteklerimizi ve ihtiyaçlarımızı anlayan, adil ve adaletli Türk binbaşısının yönetiminde bulunduğumuz Adapazarı'nı terk ettiğimiz için çok üzgünüm. Bizimle oyunlar oynayan bu kişiden ayrıldığımız için herkes çok hüzünlü" diyerek mutsuzluğunu dile getirmişti.[54]

Ayrıca savaşın ortaya çıkardığı bir sorun olarak Anadolu'nun birçok bölgesinde olduğu gibi Adapazarı bölgesinde de gıda temini son derece güçleşmişti. Şartlar zorlanarak elde edilebilen yiyecekler de haliyle pahalıydı. Bu durum esirlerin temel ihtiyaçlarını karşılamalarında zorluklar yaşanmasına neden oluyordu. 1917 yılı sonu itibariyle yapılan iyileştirmelerle kamp koşulları bir miktar düzeltilmiş; ancak bu sefer de kamp kapatılmış ve esirler farklı bölgelere gönderilmişti. Adapazarı kampında bulunan esirlerin çoğu Yeşilköy kampına gönderilmişti.[55] Savaş sona erdiğinde Adapazarı'nda herhangi bir esir kampı olmadığı gibi, esir de bulunmuyordu.

1.3. Cemiyetin Milli Mücadelede Yıllarındaki Faaliyetleri

Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasının ardından İtilaf Devletleri ile onların destekledikleri Yunanlıların işgalleri Anadolu'da yeni bir göç dalgasına yol açtı. 1911 yılından beri sürmekte olan savaşların sebep olduğu sefalete, tehcirden geri dönmeye başlayan Rum ve Ermenilerin ihtiyaçları ile Milli Mücadele için yapılan hazırlıkların eklenmesi Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'ni yeni ve yoğun bir çalışma süreci içerisine soktu. Cemiyet göçmenlere yardım için, üçü Erzurum, Trabzon ve Mamuretülaziz; üçü de Akhisar, Alaşehir ve Nazilli bölgesinde olmak üzere heyetler oluşturmuştu. Bu heyetler göçmenlerin hastalarına ve ailelerine sağlık hizmeti götürmenin yanında, muhtaç olanlara çamaşır, elbise, erzak gibi malzemeler dağıtmaktaydılar. Milli Mücadele sırasında Adapazarı ve çevresi İstanbul'dan Anadolu'ya geçiş güzergâhında yer aldığından iki taraf arasında hem siyasi olarak hem de iktisadi olarak sıkışmış, bazen İstanbul bazen de Ankara hükümeti safında yer almıştır. Sivas Kongresi'nden sonra kesin olarak Ankara tarafında yer alan Adapazarı yöneticileri Batı Cephesindeki muharebelerde TBMM'ye destek vermişlerdir.

Mütarekenin imzalanıp savaşın sona ermesiyle birlikte merkezde görülen boşluk Adapazarı'nı da etkilemiş, Hilal-i Ahmer cemiyet merkezi 1919 yılı baharında kapatılmıştı. Milli Mücadele hareketinin TBMM etrafında teşkilatlanması üzerine cemiyet yeniden canlanmış, Anadolu şubeleri tekrar açılmaya başlanmıştı. Hilâl-i Ahmer Cemiyeti 1919-1922 yılları arasında teşkilatını dört idari kısma ayırmış olarak Adapazarı ve çevresindeki gelişmelerde etkinliğini göstermiştir. Milli Mücadele sırasında Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin Adapazarı ve çevresindeki hiyerarşik örgütlenmesi ve faaliyetleri hakkında belgeler daha açık bilgiler sunmaktadır.

İzmit Merkezi: Mutasarrıf Sadeddin Bey'in başkanlığında 9 Nisan 1921 tarihinde kurulan merkez 1922 sonuna kadar çalışmıştır. Toplam 11.787 lira gelir elde eden İzmit örgütü, bunun 11.691 lirasını genel merkeze göndermiştir. 15 Haziran 1923 tarihinde yeniden örgütlenen merkezî heyetteki görev dağılımı şu şekildeydi: Reis Nuri Bey (tüccar), Veznedar Hacı Şefik Bey, Kâtip Behçet Bey (eczacı), Aza Esnaf Cemiyeti Reisi Hakkı Bey, Azalar Cemal Efendi, Hilmi Bey (esnaf).

[53] Arslan, a.g.t., s. 109-110.
[54] Akkor, a.g.m., s.857-858
[55] Akkor, a.g.m., s.857

Bahçecik Şubesi: 1922 senesi başında Mehmet Rüştü Bey'in başkanlığında teşekkül eden şube, 30 Mart 1923 tarihine kadar 64.628 kuruş yardım toplamaya muvaffak olmuş ve bunun 40.100 kuruşu Hilâl-i Ahmer namına İzmit merkezine ve 20.000 kuruşu da Ankara murahhaslığına gönderilmiştir.

Geyve Şubesi: 24 Nisan 1921 tarihinde Kaymakam Necip Bey'in başkanlığında kurulan bu şube heyeti 1922 senesi ortasına kadar 144.363 kuruş yardım toplamış, bunun 94.000 kuruşunu İzmit merkezine göndermiştir.

İzmit Hanımlar Merkezi: 1923 senesi Şubatında ilk defa olarak kurulan ve kendilerinden faydalı hizmetler beklenen heyet şu isimlerden oluşmuştur: Birinci Reis: Saniye Cemal Hanım, İkinci Reis: Bedia Talât, Aza: Şaziye Nabi Hanım, Veznedar: Gülsüm Ali, Kaya Sabri, Kâtibe: Muallime Şaziment Saide Hasan, Aza: Makbule Ragıp, Aza: Hamide Ahmet, Aza: Seher Şerif, Aza: Hatice Mehmet.

Adapazarı Şubesi: Temmuz 1922 tarihinde Reis Mehmet Hulusi Bey'in başkanlığında kurulan Adapazarı şubesi idare heyeti altı ayda 3.862 lira yardım toplamış ve bunun 1.140 lirasını İzmit merkezine göndermiş, 1.851 lirasını da Ankara Heyet-i Murahhasası'ndan verilen izne binaen mahalli hastanelerin ihtiyaçlarına sarf etmiştir. Adapazarı şubesi hastanelere 371 yatak, 374 yorgan, 585 yastık, 635 gömlek, 590 don, 271 çarşaf, 366 çorap, 291 karyola, 80 hasta masası, 40 takım lamba, 500 kilo çeşitli erzak, 3.546 paket tütün, 3.544 kutu kibrit, 50 soba ve sair muhtelif eşyalar hediye etmiştir.[56] Bu yardımlar tekâlif-i milliye dışında toplanan yardımlardı ve halk elindeki eşyaları Hilâl-i Ahmer'e gönüllü olarak vermişti.

Hilâl-i Ahmer Cemiyetinin dört idari kısmı bu süreçte faaliyetlerini şu alanlarda sürdürdü:

1. Askerî Sıhhiyeye Yardım: Yaralı hastaneleri, çayhaneler ve yaralı sevkiyatı, eşya ve sıhhi levazım tedarik ve hediyesi
2. Ahaliye Yardım: İmdat heyetlerinin faaliyeti ve mesken inşaatı, İstanbul fukara aşhaneleri, fukara muayenehaneleri, Marmara sahilleri felaketzedelerine yardım (kurtarma, nakil, iskâna yardım, iaşe ve sıhhi tedbirler),
3. Avrupa'daki Türk talebe ve tebaasına yardım,
4. Esirlere yardım.

Cemiyet kısa zamanda genişleyerek güçlenen millî müfrezelerin sıhhi ihtiyaçlarını temin için Nazilli, Alaşehir, Akhisar cephelerinde dördüncü ve altıncı imdat heyetleri tarafından birer "revir" açmış, Samanlıdağ-Kocaeli hareketinde, (Karamürsel-İzmit-Geyve-Adapazarı, Lefke-Selçi-Kaynarca) cephelerinin sıhhi ihtiyacı için de bu mıntıkalarda dört seyyar sağlık heyetiyle birer revir kurmuştur. İkinci İnönü Harbi'ne kadar bu teşkilatla vazife gören Hilâl-i Ahmer ordu sıhhi teşkilatının tamamlanmasından sonra daha esaslı bir surette hizmet etmek için merkezlerde ağır yaralı hastaneleri açmak suretiyle faaliyetlerine devam etmişlerdir. Bu çerçevede kurulan Eşme, Geyve, Adapazarı Yaralı Hastaneleri, Yunan ordusunun Kocaeli mıntıkasındaki taarruzu sebebiyle Samanlıdağ Yarımadasında ve bilhassa Karamürsel'de gerçekleştirilen yangın ve kıtallerden canını kurtararak kaçabilen biçare ahalinin imdadına yetişmiştir. Bu hastaneler Sekizinci İmdat Heyeti tarafından kurulmuşlardır. Eşme'de yüz elli yataklı asker hastanesinin idaresi dört ay müddetle cemiyet tarafından deruhte edilmiştir. Geyve'de 30, Adapazarı'nda 50 yataklı olarak açılan hastaneler on üç ay müddetle faaliyette bulundurulmak suretiyle yaralılarının sıhhi ihtiyaçları temin edilmiştir.[57]

---

[56] *Türkiye Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Merkez-i Umumisi Tarafından 1339 Senesi Hilâl-i Ahmer Meclis-i Umumisine Takdim Edilen (1335-1337) Dört Senelik Devreye Ait Rapor*, 1339, s.151-152

[57] *Türkiye Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Merkez-i Umumisi Tarafından 1339 [1923] Senesi Hilâl-i Ahmer Meclis-i Umumisine Takdim Edilen (1335-1337) [1919- 1921] Dört Senelik Devreye Ait Rapor*, 1339 [1923], İstanbul, s. 2-6. Daha çok hastane hizmeti veren Hilâl-i Ahmer, Akhisar, Nazilli, İzmir, Alaşehir, Adana, Konya, Karamürsel, İzmit, Sakarya, Sivrihisar, Haymana, Mihalıççık, Polatlı, Antep ve çevresi işgal edildikçe işgale uğramayan yerlere çekilerek hizmetlerini sürdürmüştür (Muzaffer Tepekaya, Leyla Kaplan, "Hilâl-i Ahmer Kadınlar Cemiyeti'nin Kuruluşu ve Faaliyetleri", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* Sayı 10, Konya 2003, ss.147-201).

5 Kasım 1920 tarihinde Yalova'dan gelen Yunan askerleri Karamürsel kazasında yirmi beş köyü yakmışlar, bu yüzden köylüler büyük bir sefalet ve mahrumiyete maruz kalmışlardı. Hilâl-i Ahmer Merkez-i Umûmisi'nden buradaki felâketzedelere yardım ve hastalarını tedavi etmek üzere 3 doktor ve yeteri kadar memurla birlikte Karamürsel Sekizinci İmdâd-ı Sıhhî Heyeti gönderilmiş ve heyet Anadolu'ya varmasını müteakip Ankara Murahhaslığı'nın emrine girmiştir.[58] Karamürsel-Adapazarı İmdat Heyeti'nin 1920 yılına 7.195 lira nakit, 1921 yılında ise 232.154.750 santim nakit ve 71.147.100 santim ayni harcama yapmıştı. 1922 yılı toplam harcaması 164.438.965 santim olup, üç yılın toplamı 26.676 lira, 88 kuruş, 470 santime ulaşıyordu. İzmit İmdat Heyeti 1921 yılında 36.575.500 santim nakit, 4.178.770 santim ayni katkıda bulunmuştu. 1922 yılında toplam 673.627.860 santim harcama yapılmıştı. İki yılın toplamı 714.382.130 santim olarak gerçekleşmişti.[59]

Adapazarı ve çevresinde faaliyet gösteren Sekizinci İmdâd-ı Sıhhî Heyeti dispanserleri mesaisini gösteren istatistik, muayene edilen kişi sayısına göre aşağıda verilmiştir:

Geyve Dispanseri	Haziran, Temmuz, Ağustos 1921	5369
Adapazarı Dispanseri	Eylül, Ekim 1921	4023
İzmit Dispanseri	Eylül, Ekim 1921	1528
	Toplam	10.920

Dispanserlere müracaat edenlerin yüzde 75'i kadın ve çocuktu. Bundan başka 1.000 kişiye çiçek aşısı yapılmıştı.[60] Sekizinci İmdâd-ı Sıhhî Heyeti, Bilecik, Lefke, Selçi, Kaynarca, Yenişehir cephelerinde bulunan muhtelif kıtalara ilaç ve tedavi malzemeleri göndermiş olduğu gibi sıtma hastalığının yaygın olarak görüldüğü bu bölgelerdeki muhtaç ahaliye muhtelif zamanlarda yardım etmişti.[61]

Geyve'de mevcut bir dispanserden başka 10 Temmuz 1920'de 30 yataklı bir yaralı hastanesi açıldı. Bilahare bu hastane 25 yataklı olarak Adapazarı'na nakledilerek orada tesis olundu. 13 Temmuz 1920 tarihinde de İzmit'te ikinci bir dispanser açıldı.[62] 27 Şubat 1921'de Kocaeli Komutanlığının isteği üzerine, 150 yataklı Eşme mevkii hastanesinin idaresi Hilâl-i Ahmer heyetine verildi. Daha sonra Geyve hastanesi 25 yataklı olarak Adapazarı'na nakledildi ve 15 Eylül'de yatak sayısı 50'ye yükseltildi.[63]

Büyük Taarruz öncesinde Batı Cephesi Komutanlığı acilen Adapazarı'nda 500 yataklı bir hastanenin kurulmasını istemesi üzerine, Müdafaa-i Milliye Vekâleti 24 Ağustos 1922'de Ankara Murahhaslığı'ndan, "mezkûr hastanenin teşkili için kâffeten eşya ve malzeme-i sairenin Dersaadet Hilâl-i Ahmer Merkez-i Umûmîliği'nce tedârik ve peyderpey Adapazarı'na sevkinin teminini ricâ" etmiştir. Diğer yandan Hilâl-i Ahmer, Adapazarı Askeri hastanesinin[64] birçok ihtiyaçlarını karşılamaktaydı.[65]

---

[58] *Türkiye Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Merkez-i Umumisi Tarafından 1339 [1923] Senesi Hilâl-i Ahmer Meclis-i Umumisine Takdim Edilen (1335-1337) [1919- 1921] Dört Senelik Devreye Ait Rapor*, 1339 [1923], İstanbul, s. 47; İsmail Hacıfettahoğlu, *Milli Mücadelede Hilâl-i Ahmer*, Ankara, 2007, s.62-63.

[59] Özel, a.g.e., s. 252

[60] Hacıfettahoğlu, a.g.e., s. 122

[61] Hacıfettahoğlu, a.g.e., s. 64; Uluğtekin, a.g.e., s. 103

[62] Hacıfettahoğlu, a.g.e., s. 64

[63] *Türkiye Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Merkez-i Umumisi Tarafından 1339 [1923] Senesi Hilâl-i Ahmer Meclis-i Umumisine Takdim Edilen (1335-1337) [1919- 1921] Dört Senelik Devreye Ait Rapor,* 1339 [1923], İstanbul, s. 47; İsmail Hacıfettahoğlu, *Milli Mücadelede Hilâl-i Ahmer*, s. 62-63.

[64] Hastane başhekiminin 27 Mart 1923'te, 500'er adet nevresim ve hasta elbisesi torbası isteğiyle ilgili olarak Ankara Murahhaslığı'na gönderdiği yazıda şöyle deniliyordu;

"Adapazarı Askeri Hastanesi Sertababeti

Ankara Hilâl-i Ahmer Murahhası üstad-ı muhterem İsmail Besim Paşa Hazretlerine

1- Sertebabetinde bulunduğum Adapazarı hastanesinin bütün malzemesinin Dersaadet Hilâl-i Ahmer'inden gönderildiği malûm-ı devletleridir. Binâenaleyh, bu eşyaların vürûdunda yorgan nevresimleri unutulmuştu.

Bu arada Adapazarı ve çevresi 1921 yılı Mart ve Haziran ayları arasını Yunan işgali altında geçirdi. Bölgede yaşayan halk işgal sebebiyle ticari ve iktisadi açıdan çok zor duruma düşerek borçlandı, birçok köy boşaltıldı, halk göçmen durumuna düştü. Ancak 1921 Mayısı'ndan itibaren İzmit ve Adapazarı'nın Yunan işgalinden kurtarılması için Türk birlikleri hazırlıklarına başlamıştı. Bu hazırlıklar çerçevesinde bizzat Mustafa Kemal Paşa tarafından vazifelendirilen Mürettep Kolordu Kumandanı Albay Kazım (Özalp) Bey, karargâhını Düzce'den Geyve'ye nakletmişti. Hazırlıkların tamamlanmasından sonra Türk birlikleri Yunanlıların üzerine taarruza geçmiş; Adapazarı 21 Haziran 1921'de Yunan işgalinden kurtarılmıştı.[66] Düşman işgalinden kurtulan Adapazarı'nda bir hastanenin kurulması için İzmit Mutasarrıfı'ndan Adapazarı Kaymakamlığı'na 28 Haziran 1921 tarihinde gönderilen yazı şöyleydi:

"*Adapazarı Kaymakamlığına 27 Haziran (13)37 (1921)*

1- Adapazarı'nda yirmi yataklı bir Hilâl-i Ahmer hastanesi küşadı için Hilâl-i Ahmer imdâd-ı sıhhî riyaseti idare memuru Kenan Efendi Hilâl-i Ahmer heyetinin kararıyla oraya gönderilmiştir.

2- Bu hastanenin küşadı için Rumlara aiterre-hânelerden (hızarlardan) birisi tefrik edilecek ve emval-i metrukeden yirmi adet muntazam karyola verilecektir.

3- Bu hastanenin küşadı için Hilâl-i Ahmer'e taraf-ı vâlâlarından fevkalade muavenât gösterilecektir.

4- Hilâl-i Ahmere farz-ı misal olarak yapılacak her türlü müdahalat taraf-ı valalarından men'edilecek ve hey'etin istiklali muhafaza eyleyecektir.

5- İşbu hususatın te'min ve icrasını sizden rica eder ve cevabınıza intizar ederim"[67]

Görüldüğü üzere Adapazarı işgalden kurtuluşundan sonra da Batı Anadolu Bölgesinde askeri harekât için bir üs konumuna gelmiş, bölgede sıhhi yardım hazırlıklarına başlanmıştır Bu hazırlıklar hem Sakarya Savaşı sırasında hem de Büyük Taarruz sırasında karşılığını bulmuştur. 18 Ekim 1922 tarihinde cepheden getirilen yaralıların istasyondan hastaneye nakil işlemleri için 10 nakliye konvoyu beşer sefer yapmıştı. Her nakliyeciye 200 liradan gerekli olan 2.000 liranın Adapazarı Hilâl-i Ahmer Şubesi veznesinden ödemesi yapılmıştı.[68]

Hilâl-i Ahmer hastanelerinde sadece cephede yaralanan ya da hastalanan askerlere değil sivil vatandaşlara da yataklı hizmet verilmişti. Fakirler karşılıksız olarak tedavi edilirken durumu iyi olan vatandaşlar hastane ücretlerini ödemişlerdir. Mesela, hastanede 13 gün yatan Papuççular Mahallesi sakinlerinden Ömer Çavuş günlüğü 20 kuruştan 260 kuruş ödemiştir.[69]

Kuruluş amacı genel itibariyle insanlık adına hizmet etmek olan cemiyet, sadece anavatandaki muhtaçlarla ilgilenmemiş yurtdışına da tesir etmeye çalışmıştır. Adapazarı'nın düşman işgalinden kurtuluşunun ilk yıldönümü sonrasında şehir ahalisi Rusya'daki muhtaç Müslümanlar için 26.650 kuruş toplamıştı. Toplanan bu para Hilâl-i Ahmer vasıtasıyla 18 Eylül 1922 tarihinde Rusya'daki ihtiyaç sahibi Müslümanlara gönderilmişti.[70]

Bilâhare, bu hali de buradan geçen Kâtib-i Umûmî Doktor Hikmet Bey'le Ömer Lütfi Bey bizzat görmüşlerdi. Dört aydır o güzelim yorganlar kılıfsızlık yüzünden siyahlaşmaya başladı bu hususta birkaç def'a gerek resmen ve gerekse şifahen lazım gelen makama müracaatta bulundum ise de tedariki mümkün olmadı her gün gördükçe müteessirim çünkü yeni yorganlar yıkattırılamaz böyle gün geçtikçe simsiyah bir hale gelerek berbat olacağı şüphesizdir. Her daim lazım olacağı beyanı bulunmakla Hilâl-i Ahmerce mümkünse 500 aded nevresim itası.

2- Hasta elbise torbası tedarik edemedim zümrelerine arz-ı lüzum mümkün ise 500 adet hasta elbise torbasının itasına delalet ve irade buyurulmasını istirham ederek devam-ı umera afiyetinize dua ederim muhterem hocam efendim." (Türk Kızılayı Arşivi, Kutu no: 4, Belge no: 58).

[65] Çapa, a.g.e., s.108
[66] Sarı, a.g.m., s.974
[67] Türk Kızılayı Arşivi, Kutu no: 1082, Belge no:49.
[68] Türk Kızılayı Arşivi, Kutu no: 1200, Belge no:59.
[69] Türk Kızılayı Arşivi, Kutu no: 1200, Belge no:36.
[70] Türk Kızılayı Arşivi, Kutu no: 1198, Belge no:56.

Adapazarı Hilâl-i Ahmer şubesi 1922 Temmuz'unda, 1.500 kuruş masrafla 2 tabut yaptırmıştı.[71] Adapazarı hastanesi için 13 Eylül 1922 tarihinde 149 kuruş tutarında 1,5 düzine kibrit ve 149 paket sigara tütünü satın alınmıştı.[72] 2 Ekim 1922'de elli soba ve her sobaya altı dirsek olarak Adapazarı Hilâl-i Ahmer tarafından 15.000 kuruş Adapazarı Ahşap ve Demir Malzeme İmalathanesi fabrika[73] kasasına verilmişti.[74]

Adapazarı ve havalisinde Hilâl-ı Ahmer'ce yapılacak iş kalmadığı anlaşıldığından bu heyetin eşya ve malzemelerinden önemli bir kısmı mahallî hükümet hastanesine bırakılarak Kasım 1921 tarihinde heyetin lağvına karar verilmişti.[75] Ancak bu karara rağmen cemiyetin Adapazarı ve çevresinde faal olarak çalıştığı görülmektedir. Büyük Taarruz öncesi ordu sıhhiye teşkilâtı gerekli hazırlıklarını yaparken, bu çalışmalara Hilâl-i Ahmer de katıldı. Ankara Murahhaslığı'nın İstanbul'dan getirttiği 22 adet hasta nakliye otomobilinden 16'sı ordu emrine verildi. Bu kamyonlardan 12'si yaralı nakledecek şekle getirildi; seri bir yaralı müfrezesi tertip edilerek cephe emrine gönderildi. Harbin sıklet merkezinin muhtemelen güney mıntıkası olacağı ve bu durumda yaralıların mecburen Konya ve Adana civarındaki hastanelere nakledileceği hesaba katılarak buradaki hastaneler 20-30 bin yaralıyı barındıracak şekle getirilmeye çalışıldı. Adana ve Konya havalisinin her birisinin yatak mevcudu 10.000'e çıkarıldı; Kayseri ve Niğde'de 1.000'er ve Adapazarı'nda 500 yatak kapasiteli hastane açılarak Başkomutanlık muharebesinden önce yatak mevcudu 35.000'e çıkarıldı.[76] 24 Temmuz 1922'de, Adapazarı'nda 500 yataklı açılacak olan hastanede kullanılacak bütün eşya ve araç-gereçler İstanbul'daki Hilâl-i Ahmer merkezinden gönderildi.[77] Böylece Büyük Taarruz sırasında da Adapazarı cephe gerisinde üzerine düşen işleri gerçekleştirmiş oldu.

Hilâl-i Ahmer Cemiyeti I. Dünya Savaşı'nda olduğu gibi, bu süreçte de esirlerin işleriyle ilgilenmek üzere bir "Üsera Şubesi" oluşturdu. Mondros Mütarekesi'nden sonra dönen Ermenilerin rahatı için Sulh ve Selamet Cemiyeti Adapazarı'nda bir hastane kurmak amacıyla özel bir kurul göndermiş, bu konuda Hilâl-i Ahmer'den de yardım istemişti. Cemiyet tehcirden geri dönen Kirazlı köyü Ermenilerinin evlerine nakilleri için 50 araba tahsis etmiş, ayrıca elbise ve iaşelerini sağlayarak iskânlarını gerçekleştirmişti. Ermeni muhacirler bundan dolayı cemiyete bir teşekkürname göndermişlerdi.[78]

---

[71] Türk Kızılayı Arşivi, Kutu no: 1200, Belge no:56.
[72] Türk Kızılayı Arşivi, Kutu no: 1200, Belge no:62.
[73] Savaşın olağanüstü koşulları sınırlı da olsa "Milli Sanayi"nin kurulmasına ortam hazırlıyordu. Adapazarı Demir ve Ahşap Malzeme İmalathanesi I. Dünya Savaşı sırasında kurulan bu sanayi örneklerinden biridir. Milli Sanayi'nin kuruluşu o kadar önemliydi ki Enver Paşa Adapazarı'na kadar gelerek açılış töreninde bulunmuştu. Adapazarı Ahşap ve Demir Malzeme Fabrikası Adapazarı'nın ilk önemli sanayi tesisi olmasının yanı sıra, Osmanlı Devleti'nin de yüzyılın başlarında gerçekleştirdiği en önemli sanayi kuruluşlarından biri olarak doğdu. Fabrika elektrik enerjisiyle çalışmakta, 200 beygir gücündeki makineleriyle yıllık 300 ile 4500 araba arasında değişen bir üretim kapasitesine sahip bulunmaktaydı. Ayrıntılı bilgi için bkz. *Harp Mecmuası*, Yıl:1, Sayı:14, Teşrinisani 1332, s.212; Enis Şahin, *Kronolojik Adapazarı Sakara Tarihi 1923-2004*, Adapazarı, 2005, s.52; Özel, a.g.m., s.845-847
[74] Türk Kızılayı Arşivi, Kutu no: 1200, Belge no:34.
[75] Çapa, a.g.e., s. 150; Hacıfettahoğlu, a.g.e., s. 64
[76] Çapa, a.g.e., s. 99
[77] İlgili belgede konu şöyle ifade ediliyordu:
"Müdafaa-i Milliye Vekaleti Sıhhiye Dairesi
Ankara Hilâl-i Ahmer Murahhaslığı Canib-i Alisine Ankara 24/8/38
Saadetlü efendim hazretleri, Garb Cephesi Kumandanlığından bu kere varid olan şifreli telgrafnamede Adapazarı'nda beş yüz yataklı bir hastanenin acilen tesisi teklif edilmiş olduğundan mezkur hastanenin teşkili içun kâffeten (bütün) eşya ve malzeme-i sairenin Dersaadetten Hilâl-i Ahmer merkez umumiliğince serian tedarik ettirilip Adapazarı'na sevkinin teminini rica ederim efendim. Müdafa-i Milliye vekili namına Müstaşar" (Türk Kızılayı Arşivi, Kutu no: 4, Belge no:58, lef:1).
[78] Sabahattin Özel, *Milli Mücadele'de İzmit-Adapazarı ve Atatürk*, İstanbul, 2009, s.39. Muhacirin sermüfettişi Mithat Bey ile refakatinde bir İngiliz Kumandanı Rum ve Ermeni ahvalini tetkik etmek üzere 1919 yılı Mayıs ayında Adapazarı ve çevresine gelmişlerdi. (BOA., DH.ŞFR., 98/318). 1918 yılının son aylarında başlayan Rum ve Ermenilerin yeniden iskanı sonunda İzmit ve Adapazarı'na 17.000 Ermeni ve 13.000 Rum dönmüş bunların çoğu eski yerlerine yerleştirilmişlerdir. Mesela Adapazarı'nın Kirazlı Köyü'ne dönen Ermeni ve Rumlara evleri teslim edilmiş, zaman içerisinde yetimhane, kilise ve diğer gayrimenkul ve menkulleri iade edilmiştir (İbrahim Ethem

Adapazarı'nda hem Birinci Dünya Savaşı sırasında hem de Milli Mücadele sırasında Hilâl-i Amer Cemiyeti'nin başvurduğu yardım toplama yöntemleri, at yarışı, müsamere, açık arttırma ve piyango gibi etkinliklerdi. 13 Eylül 1921 tarihli bir belgeden anlaşıldığına göre Adapazarı'nda, Hilâl-i Ahmer yararına olmak üzere, ikramiyeleri yüz on liradan otuz liraya kadar olan bir at yarışı koşusu icra edilecekti.[79] Nitekim 7 Aralık 1922'de askerî hastaneler için üretilen sobaların satın alınması karşılığında Adapazarı Hilâl-i Ahmer'i tarafından fabrikaya 3.500 kuruş ödenmişti.[80] 30 Aralık 1922'de Hastaneler için üretilen sobaların bedeli olarak Adapazarı Hilâl-i Ahmer'i tarafından 5.000 kuruş olarak fabrika kasasına verilmişti.[81] Böylece Adapazarı ve çevresi Büyük Taarruzdan sonra da faal olarak sosyal yardımlaşma faaliyetlerini sürdürmüş oluyordu.

2. Sonuç

Tamamen insani duygularla faaliyete başlayan Hilâl-i Ahmer Cemiyeti, özellikle Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte Osmanlı coğrafyasında hızlı bir şekilde teşkilatlanmıştır. Bu süreçte Hilâl-i Ahmer'in faaliyet bölgelerinden biri de Adapazarı olmuştur. Osmanlı Devleti coğrafyasında birçok bölgede olduğu gibi İzmit sancağına bağlı Adapazarı kazasında da 1915 yılının başlarında Hilâl-i Ahmer Cemiyeti teşkilatlanmıştır.

Adapazarı iklimi ve toprak yapısı gereği önemli zirai potansiyele sahip bir bölgedir. Hilâl-i Ahmer yetkilileri de bu durumu görmüş ve bölgede oldukça fazla tarım ve hayvancılık faaliyetleri gerçekleştirmiştir. Ayrıca Adapazarı'nda savaş esirlerinin toplandığı bir de kamp kurulmuştur. Bu kampta İngiliz, Fransız, Romen ve Rus pek çok esir tutulmuştur. Bu esirler zaman zaman Hilâl-i Ahmer'e bağlı olan çiftliklerde para karşılığı çalıştırılmıştır. Savaş zamanlarında Adapazarı'nda bulunan hastanelerde birçok yaralı tedavi ettirilmiştir. Anadolu'nun Yunan işgalinden kurtarılması ile Hilâl-i Ahmer'in de iş yoğunluğu azalmıştı. Ancak on yıldır savaşan, iktisadi açıdan hayli gerilemiş, sosyal ve sıhhi açıdan bitkin düşmüş bir halk için sosyal yardımlaşmaya olan ihtiyaç hiç bitmemiştir. Bu yüzden Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne intikal eden kurumların başında Hilâl-i Ahmer Cemiyeti gelmektedir. Modern adıyla Kızılay, büyük fedakârlıklarla muhtaçlarla imkânları buluşturmuştur.

Bununlar beraber barış döneminde 1924 yılından itibaren Yunanistan ile gerçekleştirilen nüfus mübadelesi ile cemiyet için yeni bir faaliyet alanı doğmuş, Yunanistan'dan perişan bir halde gelen muhacirlere her yönden yardım etmek için Hilal-i Ahmer önemli bir mesuliyet yüklenmiştir. Bu konu ayrıca araştırmaya değer bir nitelik taşımaktadır.

Kaynakça

Akkor, Mahmut, "I. Dünya Savaşı'nda Kocaeli'de İngiliz Esirleri", Uluslararası Gazi Akça Koca ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu Bildirileri, Cilt: II, Editörler: Haluk Selvi-M. Bilal Çelik, KBB yay., Kocaeli, 2015, s.849-867

Arslan, Nebahat Oran, I. Dünya Savaşı'nda Türkiye'deki Rus Savaş Esirleri ve Bunların İadeleri, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Erzurum, 2003.

Arslan, Nebahat Oran, " Hilâl-iAhmer Cemiyeti'nin Çalışmalarından Bazı Kesitler", Atatürk Üniversitesi Atatürk Dergisi, Cilt 4, Sayı 2 (2004).

Atnur,İbrahim Ethem, "Rum ve Ermenilerin İzmit ve Adapazarı Bölgesinden Tehciri ve Yeniden İskânları", I. Sakarya ve Çevresi Tarih ve Kültür Sempozyumu (22-23 Haziran 1998), Adapazarı, 1999, s.129

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), DH.ŞFR., 98/318

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), DH. UMVM. 13/39

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), DH.İ.UM., 16-6/3-36.

Atnur, "Rum ve Ermenilerin İzmit ve Adapazarı Bölgesinden Tehciri ve Yeniden İskânları", *I. Sakarya ve Çevresi Tarih ve Kültür Sempozyumu (22-23 Haziran 1998*), Adapazarı, 1999, s.129).

[79] Türk Kızılayı Arşivi, Kutu no: 155, Belge no:125; *Hâkimiyet-i Milliye*, 25 Eylül 1921 No: 303.

[80] Türk Kızılayı Arşivi, Kutu no: 1200, Belge no:31.

[81] Türk Kızılayı Arşivi, Kutu no: 1200, Belge no:31.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), DH.İ.UM., 59-3/1-19.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), DH.İ.UM., 59-3/1-46.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), DH.İ.UM., 59-3/1-13.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), DH.İ.UM., 59-2/1-34.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), DH.İ.UM., 59-2/1-54.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), DH.İ.UM., 93-4/1-32.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), DH.İ.UM., 89-10/1-13

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), DH.İ.UM., 89-10/1-14

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), DH.İ.UM., 59-/1-18

Besim Ömer, Hanımefendilere Hilâl-i Ahmer'e Dair Konferans, Hazırlayan: İsmail Hacıfettahoğlu, Türkiye Kızılay Derneği Yayınları, Ankara, 2007.

Çapa, Mesut, Kızılay (Hilâl-i Ahmer) Cemiyeti (1914-1925), Türkiye Kızılay Derneği Yay., Ankara, 2010.

Erdemir, Lokman, "Çanakkale Muharebe Meydanlarından İstanbul Hastanelerine: Sağlık Hizmetleri" Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl: 2012/1, Sayı:15.

Hacıfettahoğlu, İsmail, Milli Mücadelede Hilâl-i Ahmer, Türkiye Kızılay Derneği Yayınları, Ankara, 2007

Hamit, Tahsin – Remzi, Saka, Sermaye Hareketi, Amedi Matbaası, İstanbul, 1930.

Harp Mecmuası, Yıl:1, Sayı:14, Teşrinisani 1332(Kasım-Aralık 1916).

Karpat, Kemal H., Osmanlı Nüfusu (1930-1914) Demografik ve Sosyal Özellikleri, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul, 2003

Kaya, Erol, "Milli Mücadele Döneminde Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin Anadolu ve Yunanistan'daki Türk ve Yunan Esirlerine Yaptığı Yardımlar", TurkishStudies International PeriodicalFortheLanguages, LiteratureandHistory of TurkishorTurkic, Volume 3/2 Winter 2008, s.465-486

Kutluata, Münir, Sakarya'da Bankacılık ve Türk Ticaret Bankası, Sakarya Sosyal Araştırma Merkezi yay., İstanbul 1972.

Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti 1335 Senesinde Münakit Hilâl-i Ahmer Meclis-i Umumisi Heyet-i Muhteremesine Takdim Edilen 1330- 1334 Senelerine Ait Merkez-i Umumi Raporu, İstanbul, Matbaa-i Orhaniye, 1335.

Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Salnamesi 1329-1331, İstanbul, Ahmed İhsan ve Şürekâsı Matbaacılık Şirketi

Özdemir, Nuray, "Milli Mücadele Döneminde Bolu Hilâl-İ Ahmer Cemiyeti", AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Güz 2012, Cilt:12, Yıl:12, Sayı:2, s. 84

Özel, Sabahattin, "Türk İktisat Tarihinde Adapazarı", Sabahaddin Zaim'e Armağan İktisat Fakültesi Mecmuası, 1994/B-3, C: 1-4, İstanbul, 1996, 741-750.

Özel, Sabahattin, Milli Mücadele'de İzmit-Adapazarı ve Atatürk, Derin Yay., İstanbul, 2009.

Polat, Mehmet, Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin Kuruluşu ve Teşkilatlanması, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih ABD, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2007.

Sakarya İli Tarihi, 2 cilt, Editör Prof. Dr Mehmet Alpargu, Sakarya, 2005.

Salname-i Devlet-i Âli Osman, Altmış altıncı sene, Dersaadet, Selanik matbaası, 1327.

Salname-i Devlet-i Âli Osman, Altmış sekizinci sene, Dersaadet, Hilâl matbaası, 1334.

Salname-i Devlet-i Âli Osman, Altmış yedinci sene, Dersaadet, Selanik matbaası, 1328.

Sarı, Mustafa – Narin, Resül, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Adapazarı İslam Ticaret Bankası", I. Uluslar arası Kocaeli ve Çevresi Kültür Sempozyumu 20-22 Nisan 2006, Cilt II, KBB yay., Kocaeli, 2007, s.938-962.

Sarı, Mustafa, "Milli Mücadele Dönemi'nde İzmit ve Çevresinde Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin Faaliyetleri (1919-1923)", Uluslararası Gazi Akça Koca ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu Bildirileri, Cilt: II, Editörler: Haluk Selvi-M. Bilal Çelik, KBB yay., Kocaeli, 2015, s.965-987.

Seçil Karal Akgün- Murat Uluğtekin, Hilâl-i Ahmerden Kızılay'a, Kızılay Yayınları, Ankara, 2002.

Selvi, Haluk, "II. Meşrutiyet Döneminde Adapazarı ve Çevresi (1908-1918), Sakarya İli Tarihi, c. I, Adapazarı, 2005, ss. 449-496.

Servet-i Fünun, sayı: 355, 18 Kânunuevvel 1313 (30 Aralık 1897).

Sezer,Cemal, "Birinci Dünya Savaşı'nda Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin Sağlık Alanındaki Faaliyetleri", HistoryStudies, C. 4, Sayı:4, Kasım 2012.

Sezer, Cemal- Metin Ömer, "Balkan Savaşlarından Milli Mücadeleye Hilâl-İ Ahmer Cemiyeti'nin Yardım Faaliyetleri (1912-1922)", Ankara Üniversitesi Dil Ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü, Tarih Araştırmaları Dergisi (TAD) 2013, Cilt: XXXII Sayı: 54 Ankara – 2013 / Eylül,Ss. 167-182.

Şahin, Enis, Kronolojik Adapazarı Sakarya Tarihi 1923-2004, Sakarya Üniversitesi Rektörlüğü yay., Adapazarı, 2005

Türk Kızılayı Arşivi, Kutu no: 4, Belge no:58, lef:1.

Türk Kızılayı Arşivi, Kutu no: 4, Belge no:58.

Türk Kızılayı Arşivi, Kutu no: 27, Belge no:26.

Türk Kızılayı Arşivi, Kutu no: 42, Belge no:14.

Türk Kızılayı Arşivi, Kutu no: 42, Belge no:33.

Türk Kızılayı Arşivi, Kutu no: 155, Belge no:125.

Türk Kızılayı Arşivi, Kutu no: 157, Belge no:7.

Türk Kızılayı Arşivi, Kutu no: 282, Belge no:214.

Türk Kızılayı Arşivi, Kutu no: 540, Belge no:222.

Türk Kızılayı Arşivi, Kutu no: 540, Belge no:417.

Türk Kızılayı Arşivi, Kutu no: 568, Belge no:164.

Türk Kızılayı Arşivi, Kutu no: 587, Belge no:258

Türk Kızılayı Arşivi, Kutu no: 587, Belge no:259.

Türk Kızılayı Arşivi, Kutu no: 587, Belge no:273.

Türk Kızılayı Arşivi, Kutu no: 587, Belge no:285.

Türk Kızılayı Arşivi, Kutu no: 587, Belge no:376.

Türk Kızılayı Arşivi, Kutu no: 843, Belge no:127.

Türk Kızılayı Arşivi, Kutu no: 843, Belge no:139

Türk Kızılayı Arşivi, Kutu no: 954, Belge no:62.

Türk Kızılayı Arşivi, Kutu no: 1082, Belge no:1.

Türk Kızılayı Arşivi, Kutu no: 1082, Belge no:49.

Türk Kızılayı Arşivi, Kutu no: 1198, Belge no:56.

Türk Kızılayı Arşivi, Kutu no: 1200, Belge no:31.

Türk Kızılayı Arşivi, Kutu no: 1200, Belge no:34.

Türk Kızılayı Arşivi, Kutu no: 1200, Belge no:36.

Türk Kızılayı Arşivi, Kutu no: 1200, Belge no:56.

Türk Kızılayı Arşivi, Kutu no: 1200, Belge no:59.

Türk Kızılayı Arşivi, Kutu no: 1200, Belge no:62.

Türk Kızılayı Arşivi, Kutu no: 1236, Belge no:37.

Türk Kızılayı Arşivi, Kutu no: 1237, Belge no:115.

Türk Kızılayı Arşivi, Kutu no: 1429, Belge no:67.

Türk Kızılayı Arşivi, Kutu no: 1429, Belge no:68.

Tanin, no:1759, 17 Zilhicce 1331 (17 Kasım 1913), s.1.

Tepekaya,Muzaffer, Kaplan,Leyla, "Hilâl-i Ahmer Kadınlar Cemiyeti'nin Kuruluşu ve Faaliyetleri", Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı 10, Konya 2003.

Türkiye Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Merkez-İ Umumisi Tarafından 1339 Senesi Hilâl-i Ahmer Meclis-i Umumisine Takdim Edilen (1335-1337) Dört Senelik Devreye Ait Rapor, Ahmet İhsan ve Şürekâsı Matbaacılık Osmanlı Şirketi, İstanbul, 1339

Uluğtekin, Murat - Uluğtekin M. Gül, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Hilâl-i Ahmer İcraat Raporları 1914-1928, Türk Kızılayı Yayınları, Ankara, 2013.

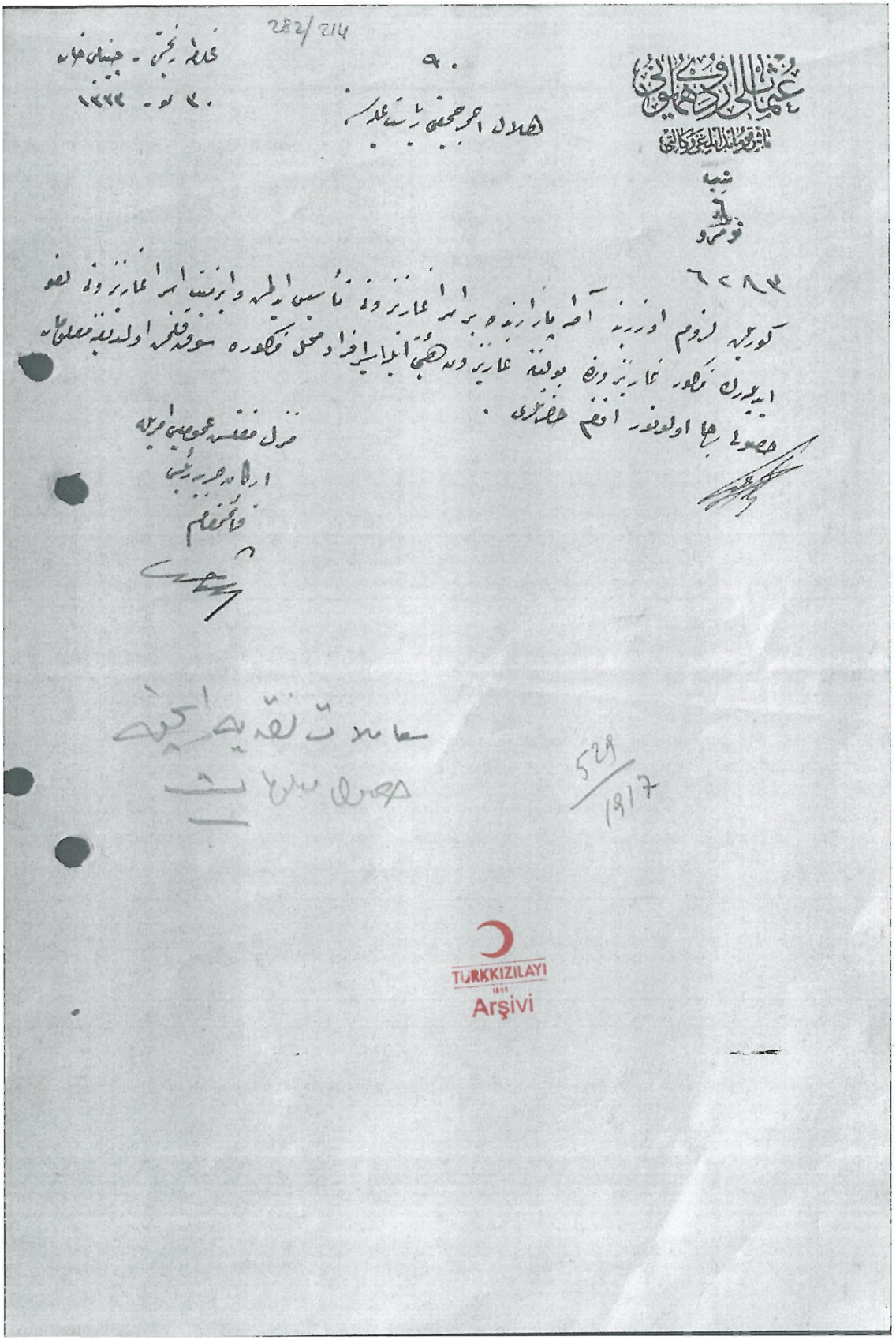
EKLER

Hilâl-i Ahmer'in hastabakıcı hanımları, (*Serveti Fünun*, Sayı 1350, 31 Mayıs 1333)

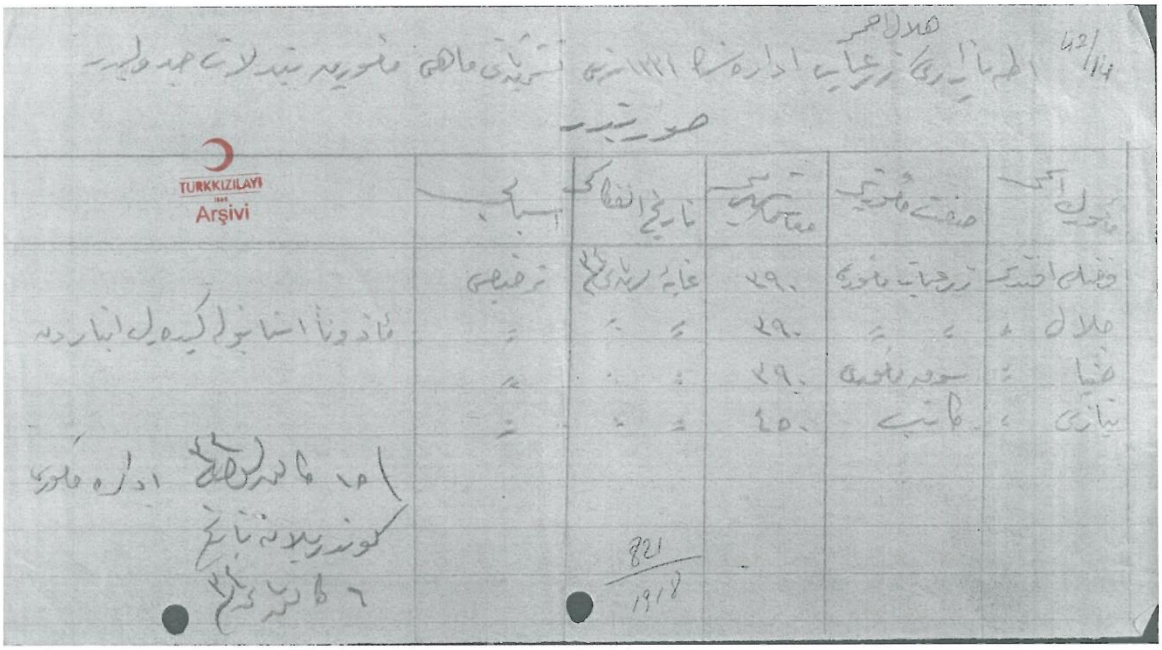

Adapazarı'nda Hilâl-i Ahmer Sekizinci İmdad-ı Sıhhi Heyeti Binası

TÜRKKIZILAYI
Arşivi

10 Temmuz 1917, Görülen lüzum üzerine Adapazarı'nda bir üsera garnizonu tesis edildiği hakkında Hilal-i Ahmer Cemiyeti'ne askeri makamlardan gönderilen yazı. (Türk Kızılayı Arşivi, Kutu no: 282, Belge no: 214.)

Adapazarı Hilal-i Ahmer Zer'iyyat İdaresinde 1915 yılı Kasım ayı memur değişiklik cetveli. (Türk Kızılayı Arşivi, Kutu no: 42, Belge no:14.)

"SOKAK ÇOCUKLARI" PROBLEMİ VE BU PROBLEME YÖNELİK UYGULANAN POLİTİKALAR (TÜRKİYE – HİNDİSTAN ÖRNEĞİ)

Sami ŞENER,
Prof. Dr., İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, sami.sener@medeniyet.edu.tr .

Meryem SERDAR,
Arş. Grv., Sakarya Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü, meryemkose@sakarya.edu.tr.

ÖZET: Kadim zamanlardan beri var olan fakat küreselleşen dünyada evrensel bir problem halini alan sokak çocukları olgusu tüm toplumları ciddi bir tehditle karşı karşıya getiren önemli bir sorun alanı olarak karşımıza çıkmaktadır. Sokak çocukları sorununun ortaya çıkışı; aile içi şiddet, çocuğa yönelik her türlü istismar, kırdan kente göç, yoksulluk gibi birçok sosyolojik etkenle birebir ilişkilidir. Söz konusu nedenlerden ötürü sokağı eve tercih eden veya sokakta çalışmak zorunda kalan yani "sokak çocuğu" haline gelen çocuk bundan sonra her türlü riskle iç içe, sıra dışı bir hayat yaşamakta, aile bağları zayıflamakta ve zaman zaman madde bağımlılığı riskiyle karşı karşıya kalmaktadır. Bu yönüyle hem kendileri için hem de toplum için ciddi bir tehdit oluşturmaya başlayan sokak çocukları sorununa yönelik uygulanan politikalar tüm dünyada oldukça önem arz etmektedir.

Literatür çalışması olarak tasarlanan bu çalışmada sokak çocukları sorununa yönelik uygulanan politikalar Türkiye ve Hindistan örnekleriyle incelenmiştir. Bu bağlamda sokak çocukları sorununun ortaya çıkışını önleyici ve uygulanan politikaların geçerliliğini/uygulanabilirliğini artırıcı önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Çocuk, Sokak Çocukları, Sokakta Yaşayan Çocuk, Sokakta Çalışan Çocuk

THE ISSUE OF "STREET CHİLDREN" AND THE POLİCİES APPLİED TO THİS ISSUE (A CASE OF TURKEY AND INDİA)

ABSTRACT: Street children phenomenon is a problem that has existed since ancient times. However, in the globalized World, it has been as an important issue that all societies faced a serious threat. The emergence of street children is a associated exactly many sociological factors such as domestic violence, all kinds of abuse against children, migration and poverty. Because of these reasons, the child prefers home street or he is obliged to work in the street, and so he becomes "street children". Such children live in an extraordinary life, their family ties weaken and they have a risk of becoming substance abuse. In this respect, street children create problems both for themselves and for society. Therefore, the policies implemented for this issue are extremely important all around the World.

This study was designed as a literature. Policies implemented on the street children are examined with the example of Turkey and India. In this context, there have been suggestions for inhibiting the emergence of the problem and for enhancing the effectiveness of policies.

KeyWords: Child, Street Children, Child Living on the Street, Child Working on the Street

1.Giriş

Son yıllarda sık sık gündeme gelen en önemli toplumsal meselelerden birini teşkil eden sokak çocukları sorunu sokak çocukları ve onların gerek kendileri için, gerekse de toplum için oluşturdukları tehlikenin boyutu giderek artmaktadır. Öyle ki, bugün artık sokak çocukları potansiyel suç unsurları olarak görülmekte; işlenen birçok faili meçhul cinayet onların üstüne kalmaktadır. Bu çocukların, kendileri ve toplum için tehlike olmaktan kurtarılarak toplumsal huzurun sağlanması, kendi ayakları üzerinde

durmalarının sağlanması için gerekli olan sosyal, ekonomik, kültürel ve eğitim odaklı çalışmaların yapılması sadece Türkiye'de değil bütün dünyada önemli bir konu olarak ele alınmaktadır. Aynı zamanda bu sorunun ortaya çıkmasına neden olan faktörleri en aza indirmek de önemli bir çalışma alanı haline gelmiştir.

Bu çalışmanın amacı, tüm dünyada giderek artan bir şekilde ortak sorun haline gelen sokak çocukları olgusuna teorik ve pratik zeminde ışık tutmak olarak belirlenmiştir. Dolayısıyla Sokak Çocukları sorunu ve bu soruna yönelik uygulanan politikaların Türkiye ve Hindistan örnekleriyle incelendiği bu çalışmada öncelikle kavramsal çerçevesi ve tarihsel arka planıyla 'sokak çocukları' olgusu açıklanmaya çalışılarak bu sorunu ortaya çıkaran nedenler üzerinde durulacaktır. Daha sonra soruna yönelik uygulanan sosyal politikalar, Türkiye ve Hindistan örnekleriyle incelenecektir. Tartışma kısmında, elde edilen bulgular doğrultusunda, çözüme yönelik önerilerde bulunulacaktır.

2. Kavramsal Çerçeve

2.1. Çocuk Kavramı

Genel bir tanımının verilmesi oldukça güç olan çocuk kavramı, sözlükte "hayatın doğuştan ergenliğe kadar olan dönemini" ifade etmekte kullanılmaktadır. Geniş anlamda ise, ailesinin ve kendisinin ihtiyaçlarının karşılanması bakımından çalışma sorumluluğu bulunmayan, ailesinin ve devletinin gerekli himayeyi gösterdiği, güvenli bir geleceğe sahip olması için gerekli ve yeterli eğitimin verildiği dönemin yaşında bulunan insan "çocuk" olarak kabul edilmektedir (Orhan, 2003: 7). Çocukluk devresinin bitişi ve kişinin tam bir yurttaş haline gelmesinin zamanı ise, tanımlama ve açıklamalarda belirsizlik taşımaktadır. Bunun nedeni ise, çocukluğun başlangıcını doğum anı olarak kabul eden çeşitli görüşlerin, çocukluğun bitişi konusunda aynı görüşü paylaşmaması ve çocukluk çağı için üst sınır on iki de olabilir, yirmi beş de demelerinden kaynaklanmaktadır. Araştırmacılar arasındaki yaş farklılığı görüşünün oluşmasının sebebi; bir kısım araştırmacının ergenlik çağına giren kişinin artık çocuk sayılmaması gerektiğini, diğerlerinin ise büyüme ve gelişmenin tamamlandığı 24 yaşına kadar çocukluğun sürdüğünü savunmaları nedeniyledir (Coştu, 2007: 6).

Çocukluk ya da çocuk kavramı doğal bir gerçeklik değil toplumsal-kültürel olarak belirlenmiş ve tarih içinde gelişmiş bir kavramdır. Dolayısıyla ülkeden ülkeye farklılıklar göstermekte, hatta bir ülkenin içerisinde dahi farklı tanımlamalarla açıklanabilmektedir. Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesine göre 18 yaşına kadar her insan çocuktur. Bu husus ülkemiz de dahil sözleşmeye imza atarak kabul etmiş ülkelerde genel kabul görmüştür. Medeni Kanunumuzda da 18 yaş hukuki anlamda yetişkinliğin başlangıç yaşı olarak kabul edilmektedir. Bununla birlikte, çocukluğu rakamsal sınırlamanın ötesinde biyolojik vb. açıdan tanımlayan görüşler de mevcuttur (Karakuş, 2009: http://www.sosyalhizmetuzmani.org/sokaktacalisan_sokaktayasayan2.htm).

Her ne kadar kültürel farklılıklar çocuğun karakter ve davranışlarını belirleyici bir özellik taşıyorsa da, çocukluğun kendine has tabii bir süreç olduğu konusunda hiçbir tereddüt bulunmamaktadır.

Çocukluk yaşının bitişi, yalnızca yaş ile açıklanamayacak kadar farklı etkilerin sonucu ile bağlantılı olması sebebiyle, çocukluğun bitişi ile ilgili aile, toplum ve eğitim gibi yönlendirici merkezlerin insan üzerindeki etkisi ile değişken bir yapı ortaya çıkmaktadır.

Günlük hayatta kullanılan anlamıyla çocukluk devresi; belli bir yaşa ulaşmakla, ya da reşit olmakla ya da okulunu bitirmeyle, çıraklık eğitimine başlamakla ya da herhangi bir dış olayla bitmektedir. Bu çerçevede, günlük hayatta çocukluk, 13-18 yaşları arasında nihayete ermektedir. Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin ilk maddesi çocuğu şöyle tanımlamaktadır: "daha önce rüşt yaşına erişilmedikçe 18 yaşına kadar her insan çocuk sayılır". Bu tanımlama Türk Medeni Kanunu'nda kullanılan 'küçük' kavramı kapsamındadır (Orhan, 2003: 7).

2.2. Sokak Çocuğu Kavramı

Sokak Çocuğu kavramı günlük hayatta çok sık duyduğumuz bir kavram olmasına karşılık, "sokak çocuğu kimdir" sorusuna verilecek cevap o kadar da basit değildir. Zira her birimizin zihninde sokak çocuğu denilince farklı görüntüler belirmektedir; kimimiz için tinerciler, kimimiz için kapkaççılar, kimimiz için yollarda mendil satanlar sokak çocuğudur.

Genel bir tanım vermek gerekirse "sokak çocuğu"; yaşamı ve yaşam kaynakları için sokağı kendine mesken haline getirmiş olan, sorumlu yetişkinlerin gözetiminden ve yönlendirmesinden yoksun olan, henüz yetişkinliğe ulaşmamış kız ya da erkek çocuk olarak tanımlanabilir (Atauz, 1998: 71).

Sokak çocukları ile ilgili yapılan araştırmalarda ise, genel olarak çocukların aileleriyle ilişkilerine göre bir tanımlama yapılmıştır. Bu bağlamda sokak çocukları iki temel grupta değerlendirilmektedir. Birincisi, tümüyle sokakta yaşayan, eviyle bağlantısını koparmış çocuklardır. Diğer grup ise, sokakta çalışıp akşam evine dönen, yani bir evi olan, akşamları düzenli olmasa da evine dönen, aile yaşantısını bir şekilde devam ettiren çocuklardır. Bu çerçevede sokak çocuklarını adlandırmada da farklı isimler kullanılmaktadır. Birinci gruba dahil olan çocuklar "sokağın çocukları", ikinci grupta yer alan çocuklar ise "sokaktaki çocuklar" olarak kavramsallaştırılmaktadır (Polat, 2009: http://www.sokakcocuklari.net/).

Hindistan'da sokak çocuklarına yönelik yapılan araştırmalarda da sokak çocukları genel olarak üç kategoride ele alınmaktadır. Birinci kategori; aileleriyle düzenli ve sürekli bir ilişki halinde olan "sokaktaki çocuklar", ikinci kategori; ailesiyle yeterli ve düzenli olmayan bir ilişki sürdüren "sokağın çocukları", üçüncü kategori ise terk edilmiş veya ihmal edilmiş "ailesiz çocuklar" olarak belirlenmiştir (Altıntaş, 2003: 25).

Öte yandan, sokak çocukları kavramı günümüzde gelişen çocuk hakları vb. nedenlerle çocuklar açısından tehlikeli bulunması hasebiyle bu kavram kullanılmamaya çalışılmaktadır. Bunun yerine eğer çocuk sokakta çalışıyor ise, "sokakta çalışan çocuk"; sokakta yaşıyor ve ailesiyle tümüyle bağını koparmış ise de "sokakta yaşayan çocuk" olarak tanımlanmaktadır. Bununla birlikte, çeşitli alt başlıklarda açıklanan kavramların tümünü hala sokak çocuğu olarak bilinirliği de açıktır (Karakuş, 2009). Bu çerçevede, bizim çalışmamızda da bu alt kategorilerin hepsi sokak çocuğu olarak ele alınmış ve probleme dahil edilmiştir.

Ancak yukarıda da ifade ettiğimiz gibi, sokak çocuklarının açıklanmasında genellikle çocukların aileleri ile olan ilişkileri esas alınmaktadır. Nitekim UNICEF de sokak çocukları kavramını çocukların aileleriyle ilişkilerine göre üç kategoride ele almaktadır:

I. Grup: *Aileleriyle sürekli ilişkide olan çocuklar*; bu çocuklar günlerini sokaklarda dolaşarak ya da bir şey satarak, bir hizmet görerek geçirir, akşamları ise evlerine dönerler. Bu çocuklar üzerinde ailenin denetim ve koruması sürmektedir. Bu gruptaki çocuklar "sokakta çalışan çocuklar" olarak tanımlanmaktadır.

II. Grup : *Aileleriyle zaman zaman ilişki kuran çocuklar*; bu gruptaki çocukların aileleriyle bağları zayıflamış olsa da tümüyle kopmamıştır. Çocuklar kendilerini hala anne-babaları ve diğer kardeşleriyle özdeşleştirmektedir. Bu gruptaki çocuklar da, birinci gruptaki aileleriyle sürekli ilişkide olan çocuklar gibi; günlerini sokakta bir şey satarak, bir hizmet yaparak ya da dolaşarak geçirmekte, ancak zaman zaman geceleri eve dönmektedirler. Bu gruptaki çocuklar "sokaktaki çocuk" olarak tanımlanmaktadır. Bu grubun içindeki çocuklar iki kategoride ele alınmaktadır. Birincisi aileden uzak bir yerde çalışıp (büyük kentte) eve para gönderen çocuklar, ikincisi ise aile bağları iyice zayıflamış olan çocuklardır.

III. Grup: *Aileleriyle hiç ilişkisi olmayan çocuklar*; bu çocuklar ailelerinden zorla ya da kendi istekleriyle ayrılmış olup, günün 24 saatini sokaklarda geçiren çocuklardır. Bu çocuklarından bazılarının aileleriyle ilişkisi seyrek de

olsa devam etse bile aileden tamamen kopmuş, terk edilmiş çocuklardır. Bu çocuklar da "sokağın çocukları" olarak tanımlanmaktadır (Coştu, 2007: 11).

Bütün bu tanımlamalara göre, her ne kadar aralarında farklılıklar olsa da, her üç gruba giren çocukların aralarında ortak bir nokta vardır; o da güç koşullar altında yaşamak zorunda kalmalarıdır. Bu ortak özellik temas alınırsa bunlara, "güç koşullar altında yaşayan çocuklar" demek yanlış olmayacaktır.

Nitekim bu güç yaşam koşulları nedeniyle sokak çocukları, 2828 Sayılı Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Kanunu'nda "Korunmaya Muhtaç Çocuklar" kapsamında ele alınmaktadır. Kanunun korunmaya muhtaç çocuk kapsamında; "anne veya babası tarafından ihmal edilip; fuhuş, dilencilik, alkollü veya uyuşturucu maddeleri kullanma gibi sosyal tehlikelere ve kötü alışkanlıklara karşı savunmasız bırakılan ve başıboşluğa sürüklenen çocuklar kapsamında sokak çocukları ele alınmaktadır" (SHÇEK Kanunu, 1983, Madde 3).

Sokak çocuklarıyla ilgili literatüre bakıldığında, bu konuda hiçbir zaman görüş birliğinde olunamadığı görülmektedir. Bu durum da sokak çocuklarıyla ilgili yapılacak çalışmalarda ve problemin tespitinde güçlükler oluşturmaktadır. Zira sokak çocukları olgusu hassas bir konudur ve her araştırmacı ve kurum kendi algılayışına göre bir tanım vermektedir. Bunun dışında sokak çocuğu tanımlaması kültürle de sıkı sıkıya ilişkilidir. Çocukların ve sokak çocuklarının anlamı ve algılanışı tarihsel ve toplumsal şartların bir ürünü olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu çerçevede, sokak çocukları kavramını tarihsel bağlam içerisinde bir yere oturtmak metodolojik bir zorunluluk olmaktadır.

Sokak çocukları ile ilgili hem literatür hem de uygulamalı çalışmalar üzerinden sosyoloji, psikoloji, sosyal hizmet ve rehberlik gibi birden fazla disiplinin birlikte çalışması ile daha kapsamlı ve sınırları belirli bir tarife ulaşmak imkanı bulunabilecektir.

3. Tarihi Arka Plan

3.1 Tarihsel Süreç İçerisinde Sokak Çocukları

Sokak çocukları problemi her devirde, her toplumda kendini gösteren bir sorun olagelmiştir. Ancak bu problemin ortaya çıkış nedeni ve probleme yaklaşım biçimleri kültürden kültüre toplumdan topluma farklılıklar arz etmektedir.

Türk toplumunun sokak çocukları konusunda tarihten günümüze duyarlı davrandığı bilinmektedir. En azından sorun için birtakım girişimlerde bulunulduğu kayıtlarda mevcuttur. Türk toplumunda kimsesiz çocuklarla ilgili düzenlemeler 1271'li yıllara dayanmaktadır. Gazan Mahmut Han'ın hükümdarlığı sürecince (1271-1304) Tebriz yakınlarında sosyal maksatla kurulan vakıflar arasında bir de öksüz ve kimsesiz çocuklar için yetimhaneler bulunmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu döneminde de bu kuruluşlar devam etmiştir (Orhan, 2003: 3). Fatih Sultan Mehmet döneminde sübyan mektepleri adıyla kurulan okulda yetim ve öksüz çocukların eğitim, barınma ve temel ihtiyaçları karşılanmaktaydı. 1863 yılına gelindiğinde, kimsesiz, sokak çocuğu olma riski taşıyan 5-13 yaş arasındaki çocuklar için Mithat Paşa tarafından ilk ıslahhaneler açılmıştır. 1872'de Darüşşafaka, dönemin bazı yüksek rütbeli bürokratları tarafından İstanbul'da yetim ve öksüz çocukların bakımını ve eğitimini sağlamak amacıyla parasız-yatılı bir kurum olarak kurulmuştur. Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde peş peşe çıkan savaşlar nedeniyle binlerce çocuk yetim kalmış ve dolayısıyla bu çocukları barındırma problemi ön plana çıkmıştır. Bu çocukları barındırma amacıyla Himaye-i Etfal Cemiyeti ve devlet tarafından organize edilen "DarülEytam"lar (Yetim Evleri) kurulmuştur.

Görüldüğü gibi Türk toplumunun tarihinde değişik sebeplerle sokak çocuğu problemiyle karşılaşılmış ve bunlar için değişik koruma ve rehabilitasyon çalışmaları yapılmıştır. Özellikle vakıflar ve sosyal yardım yoluyla sorun çok fazla büyümeden gerekli tedbirler alınmıştır.

15 Haziran 1921 tarihine gelindiğinde "Türkiye Büyük Millet Meclisi Sosyal Yardım Komisyonu" oluşturulmuş ve güç koşullardaki çocuklar da bu komisyonun şemsiyesi altına alınmıştır. 30 Haziran 1921 tarihinde "Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu" kurulmuş ve korunmaya muhtaç çocuklara gerekli yardım hizmetleri verilmiştir. Ancak "sokak çocuğu" kavramının Türkiye'de ilk olarak kullanılması 1950'lere rastlamaktadır. İstanbul'da Galata Köprüsü'nü mesken tutan bu çocuklar, "köprü altı çocukları" olarak da o dönemlerde birçok şaire ve edebiyatçıya da konu olmuştur (Sula, 2008: 18). 1963 yılında "Sosyal Hizmetler Genel Müdürlüğü" ve 1983 yılında da "Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü" kurulmuştur. 16 Mayıs 1990 tarihinde Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü, Adalet Bakanlığı ve Emniyet Genel Müdürlüğü arasında imzalanan üçlü protokol gereğince, sokak çocuklarına hizmet vererek onları rehabilite edip topluma kazandırmak amacıyla ilk kez "İstanbul Çocuk Misafirhanesi" adında bir kurum açılmıştır (Orhan, 2003: 3–4 ve Tuncel, 2003: 13-14).

Türkiye'deki sokak çocuklarının durumu böyleyken, dünyanın diğer bölgelerinde tablo nasıldı sorusu akla gelmektedir. Dünyada ve Türkiye'deki sokak çocuklarının tarihi serüvenleri birbirlerine benzemekte, uygulanan politikalar bakımından da arada çok fazla farklılıklar bulunmamaktadır.

Batı tarihine baktığımızda, Ortaçağda savaşların en yoğun olduğu dönemlerde sokak çocukları görülmeye başlanmış ve yoksulluk ve göçler neticesinde de sayıları giderek artmıştır. 1212'de "Children's Crusade" (Çocuklar İçin Mücadele) ile sokak çocuğu olgusu ortaya çıkmıştır. Sanayi Devrimi'nden sonra kapitalizmin etkisiyle sokak çocuklarının sayısında bir patlama olmuştur. Köyden kente göç, aile yapısındaki bozulmalar, ağır çalışma şartları vb. nedenlerle 1840'lara gelindiğinde durum çok daha vahim boyutlara ulaşmıştır (Orhan, 2007: 6).

Alınan tüm tedbir ve önlemlere karşın, sokak çocukları problemi günümüzde de tüm dünya ülkelerinin sorununu oluşturmaktadır. Ancak özellikle sanayileşmekte olan ülkelerde ve üçüncü dünya ülkelerinde sokak çocukları sorunu giderek büyümektedir.

Yapılan araştırmalar sokak çocuklarının büyük bir bölümünü erkek çocuklarının oluşturduğunu göstermektedir. Örneğin Hindistan'ın dört büyük şehri olan Bombay, Bangalur, Madras ve Kampur'da sokaktaki nüfus içinde erkeklerin oranı %65 ile %82 arasında değişmektedir. Dolayısıyla sokakta yaşayan çocuklar arasında sokak kızlarına daha az rastlanmaktadır. Bunda şüphesiz kız çocuklarının sokakta çalışmasını hoş görmeyen toplumsal/kültürel değerlerin rol oynadığı görülmektedir (Altıntaş, 2003: 44).

Günümüz şartlarında tüm dünya genelinde, özellikle metropollerde hızlı kentleşmeyle birlikte artan nüfusla paralel olarak sokak çocuklarının (sokakta yaşayan ve sokakta çalışan) sayısında da hızlı bir artış yaşanmıştır. Yapılan çalışmalar bu sayının yıllar içinde daha da artacağını göstermektedir. Latin ülkelerinde bu problem diğer ülkelere göre daha fazla ön plana çıkmaktadır. Dünyanın bir çok yerinde sokak çocuklarıyla ilgili çalışmalar yapılmakta, rehabilitasyon modelleri geliştirilmektedir. Türkiye'de de bu problem diğer ülkelerde olduğu gibi giderek artış göstermektedir. Bu duruma sebep olarak göç, kentleşme, aile yapısındaki bozulmalar vb. gibi çeşitli faktörler dile getirilmektedir. Biz de burada öncelikle bu sebepler üzerinde kısaca durmak istiyoruz. Zira bir problemin çözümünün en doğru yolu, sebebinin ne olduğunun bilinmesinden geçer.

4. Sokak Çocuğu Sorununun Temel Nedenleri

Bugün dünyada sokakta yaşayan veya sokakta çalışan çocuklarının sayısını tam olarak tahmin etmek oldukça zordur. UNICEF'in 1990 yılında yaptığı sokak çocukları projesi kapsamındaki değerlendirmede, dünya genelinde yaklaşık 100 milyon sokak çocuğunun var olduğu ve bu çocukların 50 milyonunun Latin Amerika, 30 milyonunun Asya ülkelerinde, 20 milyonunun ise Afrika ülkelerinde bulunduğu düşünülmektedir. Türkiye'de ise en az 42 bin çocuğun sokaklarda yaşadığı veya çalıştığı tahmin edilmektedir. Resmi olmayan rakamlara göre bu sayı 80 bine kadar çıkmaktadır (UNICEF, 2006). Hindistan'da ise 11 milyon sokak çocuğunun bulunduğu tahmin edilmektedir.

Sokak çocukları sorunu bir vicdan ve ahlak meselesi olmasının ötesinde, toplumun bazı kesimlerinin yaşam mücadeleleriyle iç içe olan toplumsal bir olgudur. Bu nedenle bu olgunun toplumsal kökenlerine değinmek gerekmektedir. Kentsel mekanlarda çocuk emeğini kullanan ailelerin büyük çoğunluğu kır kökenli ailelerdir. Kırsal alanda, çocuklar aile işgücünün bir parçası olarak sürekli çalışmışlardır. Bu yüzden kente uyum süreci içinde ailenin tüm fertlerinin aile bütçesine katkı sağlamak amacıyla çalışması bu ailelerce normal karşılanmaktadır. Bunun yanında, bazı aileler için çocuk emeğini en çok gelir getiren alanda kullanmak adeta bir zorunluluk olmaktadır (Atauz, 1998: 71).

UNICEF'in (1998), "Türkiye'de Çocukların ve Kadınların Durumu" adlı raporunda, "çocukların kendilerini sokakta bulmalarının sebepleri" şu şekilde belirtilmiştir:

- Zengin ile yoksul arasındaki uçurumun daha da büyümesi
- Düşük gelirli ailelerin içinde bulunduğu maddi sıkıntılar
- Ayrılmış ya da çocuklu bir annenin veya babanın tek başına olduğu aileler
- Bu konudaki çocuklara hizmet verecek kurum ve kuruluşların sınırlı oluşu (Tuncel, 2003: 8).

Yapılan diğer araştırmalar da dikkate alındığında, sokak çocuğu sorununun ortaya çıkışında en önemli sorun olarak *göç* olgusu karşımıza çıkmaktadır. Hızlı nüfus artışıyla birlikte sanayileşmeye bağlı olarak ortaya çıkan işsizlik, kırsal kesimden büyük kentlere doğru göçü hızlandırmıştır. Kırsal kesimdeki güç yaşam koşulları insanları büyük kente göçe zorlamış olsa da buradaki yaşam da sıkıntılarla doludur ve sorunların çözülmediği görülmektedir. Büyük şehirdeki işsizlik, çok düşük ücret ile çalışma, kalabalık aileler, çözümleri çıkmaza sürüklemektedir. Bu da genellikle beraberinde bütün aile fertlerinin çalışmasını ya da parçalanmasını, ek işte çalışan erkek, sokaklarda çalışan/yaşayan çocuk vb. sorununu ortaya çıkarmıştır. Ağır yaşam koşulları aile bireylerini birbirinden uzaklaştırırken, çocuklar hem aile denetiminden uzak kalmakta, hem de kurum temelli eğitim imkanlarından yeterli olarak yararlanamamaktadırlar.

Kırdan kente göç olgusunun yarattığı en temel sorunlardan birisi, yığınlaşma sürecini yaşayan göçerlerin, kent çevresinde hızla gecekondu kuşağını oluşturmalarıdır. Bu gecekondulaşma olgusu önemli sıkıntıları da beraberinde getirmektedir. Özellikle risk altında çocuklar için çok riskli bir ortamın oluştuğu gözlenmektedir. Gecekondulaşma, işsizlik, konut, çevre gibi sorunlarla birlikte temel sorunun yeni bir yaşam tarzına uyum probleminden kaynaklanan uyumsuzluk sorunları olduğu görülmektedir. Bu uyumsuzluk da risk altındaki çocuklar için önemli tehlike zemini oluşturmakta ve sokak çocukları ve suça itilmiş çocuk oranlarının yükseldiği görülmektedir (Polat, 2007: 55).

Sokak çocukları problemi irdelendiğinde, ortaya çıkan bir diğer önemli sorun da *çocuğun istismarı* meselesidir. Çocuğun aile tarafından istismar edilmesi, sokağı aile/ev yaşantısına tercih etmesine yol açmaktadır. İstismar denilince akla; fiziksel istismar, cinsel istismar ve duygusal istismar vb. gibi geniş bir yelpazeyi içine alan çok yönlü problemler dizisi gelmektedir. İstismar, çocuğun ruhi yapısında tahrip edici etkiler bırakmaktadır. Küçük yaşta istismara uğrayan çocukta ilk belirtiler; gereksiz korku, kabus görme ve altını ıslatma gibi sorunlar olabilmektedir. İlerleyen yaşlarda ise, bu duyguları bir nevi intikam alma duygusuna dönüşebilmekte, kendisine uygulanan istismarı kendisi de bir başka çocuğa uygulama eğilimi gösterebilmektedir. O sebeple, çocuğun istismardan korunması; hem kendisinin hem de ileriki yaşlarda bir başkasına benzer istismarı yapmasının önlenmesi bakımından önem arz etmektedir (Coştu, 2007: 26).

Aynı zamanda istismar edilen, çevreleriyle iyi ilişkiler ve iletişim kuramayan, kendilerini çevreye ait hissetmedikleri için yabancılaşan ya da çevre tarafından dışlandıkları için yabancılaştırılan, bu yüzden de hırçınlaşıp saldırganlaşan sokak çocukları suça yönelmekte ve zamanla ailelerinden tümüyle bağlarını koparmaktadırlar (Tuncel, 2003: 3).

Sokak çocukları probleminin bir diğer ayağını da, yukarıda açıklamış olduğumuz göç olgusuyla yakından bağlantılı olan *yoksulluk* sorunu oluşturmaktadır. Yoksulluk genel anlamıyla insanların temel ihtiyaçlarını karşılayamama durumu olarak tanımlanmaktadır. Bu çerçevede, yoksul bir ailede doğmak, çocuk için pek çok imkandan yoksun olmanın yanı sıra, okula gitmek yerine erken yaşta çalışmaya başlamak anlamına da gelmektedir. Sokakta çalışan çocuklar okula devam edemedikleri gibi, sigara gibi kötü maddelere alışma, kolay yoldan para kazanma, suça yönelme, dışlanma, aşağılanma, şiddet gibi tehlikelere de maruz kalmakta ve sonunda sokakta yaşayan bir konuma gelebilmektedirler (Coştu, 2007: 39).

Sokak çocukları olgusunun en önemli tarafını ise şüphesiz ki *aile içi problemler* oluşturmaktadır. Nitekim baştan itibaren saydığımız problemler de son tahlilde aile problemlerine dayanmaktadır. Çocuğu sokağa iten aile içi problemlerde üvey anne-üvey baba varlığı ve aynı zamanda ebeveynlerin eğitimsizliği de çocuğun aileden kopmasında etken olabilmektedir.

Genel olarak sokak çocuğu olgusunu ortaya çıkaran sebepleri özetle söyleyecek olursak; çarpık ve hızlı kentleşme, aşırı yoksulluk, anne-babanın eğitimsizliği, kentle uyum sağlayamama problemi, dışlanmışlık, kimsesizlik, sevgisizlik, denetimsizlik, aile içi şiddet, aile parçalanması, çocuğun potansiyel işgücü olarak kabul edilmesi ve bu nedenle çocuğun erken yaşta çalışmaya başlaması, resmi olmayan beraberlik, çok eşlilik, sık eş değiştirme gibi durumlardan çocukların olumsuz etkilenmeleri, çocuğun yasalar karşısında savunmasız kalması, bir çok toplumsal faktörün birbiri içine girmesi ve sorunun bir çok sektörü ilgilendirmesine rağmen, sektörler arası işbirliğinin az ya da hiç olmaması, herhangi bir şekilde sokakla tanışan çocuğun kendisini yetişkin gibi hissetmesine karşın çocuk dünyasında yetişkin, yetişkin dünyasında ise çocuk olmasının zorluklarını yaşaması olarak belirtebiliriz (Tuncel, 2003: 2-3).

Tüm bu sebepden ötürü yolu sokaktan yana düşmüş çocuklarımız için dünyanın her yerinde ve ülkemizde de -özellikle bu problemin yoğun olarak görüldüğü illerimizde- sorun için çözüm yolları aranmakta ve bu çocuklar için rehabilitasyon merkezleri kurulmaktadır. Bu çalışmada Hindistan ve Türkiye'de sokak çocukları sorununa yönelik uygulanan sosyal politikalar değerlendirilmeye çalışılacaktır.

5. Sokak Çocuklarına Yönelik Uygulanan Politikalar

Sokak çocukları problemi esasen, "korunmaya muhtaç çocuklar" probleminin bir alt dalı olması hasebiyle, bu probleme yönelik uygulanan politikalara da korunmaya muhtaç çocuklara yönelik politikalar dahilinde bakmamız mümkün görünmektedir. İnsanlığın ilk dönemlerinden itibaren bütün toplumlarda korunmaya muhtaç çocukların bakım hizmetinin sağlanması en önemli sosyal politika problemlerinden biri olmuştur ve günümüzde de bu önemini sürdürmektedir. Nitekim çalışmanın ilk kısımlarında belirttiğimiz gibi, çocukların korunmasına yönelik uygulama sosyal politika tarihinde ilk kanuni düzenlemeler içinde yer almıştır. Zira korunmaya muhtaç çocuklara sahip çıkılması, sokak çocukları problemine de çözüm getirecektir.

Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Kanunu, korunmaya muhtaç çocukları; "ruh, beden ve ahlaki gelişmeleri tehlikede olup, anne ve babasız veya anne ve babası belli olmayan, anne ve babası tarafından terk edilen ya da ihmal edilip fuhuşa, dilenciliğe, alkollü ve uyuşturucu madde kullanımına ve serseriliğe sürüklenmek tehlikesine maruz bırakılan çocuklar olarak tanımlamaktadır" (Şenocak, 2006: 179). Bu bağlamda, yukarıda sokak çocukları probleminin kaynağı olarak belirttiğimiz nedenlerin, korunmaya muhtaç çocukların sorunları olduğunu görmekteyiz. Bu sorunlarla baş edemeyen çocuk, kendisine bir destek, bir çözüm yolu bulamayınca çaresiz sokağı mesken edinmektedir. Dolayısıyla diyebiliriz ki, sokak çocukları problemine yönelik uygulanacak politikanın ilk ayağını korunmaya muhtaç çocuklara uygulanan politikaların yeniden düzenlenmesi oluşturmalıdır.

5.1. Türkiye'de Sokak Çocuklarına Yönelik Uygulanan Politikalar

5.1.1. Çocuğun Kendi Ailesi veya Akrabası Yanında Korunması

Bu yöntem, ekonomik bakımdan desteğe ihtiyaç duyan ailelerin parasal ve nesnel hizmetlerden (mal ve malzeme yardımı, rehberlik, yönlendirme vb.) faydalanmasını sağlayacak bir sosyal yardım türü olarak 2828 sayılı kanunda ön görülmüştür. Bu hizmetten yaralanabilecek olanlar, ailesi ve yakın akrabaları bulunan fakat belli bir müddet korunması gereken çocuklardır. Bazı durumlarda aile, maddi destek ve rehberlikten yoksun olduğu için çocuğun ihtiyaçlarını karşılayamamakta ve ona uygun bir ortamı sağlayamamaktadır. Yetiştirme yurtlarının yatılı okul gibi algılanmasına dayanan bir düşünce biçiminin etkisiyle, özellikle yoksul anne-babalar korunma kararı aldırtarak çocuklarını bakım ya da yetiştirme yurtlarına verme yoluna gitmektedir. Ancak bu çok sakıncalı bir koruma şeklidir. Zira zorunlu durum oluşmadıkça, çocuğun aile ortamından uzaklaştırılması sağlıklı değildir. Bu nedenle 2828 sayılı Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Kanunu, yoksulluk kökenli nedenlerle çocukların aileden uzaklaştırıp yatılı okullarda heba edilmesini önleyen bir sisteme geçilmesini sağlamıştır. "SHÇEK Ayni ve Nakdi Yardım Yönetmeliği" ile çocuğun ailesi yanında korunmasını sağlayacak imkanlar getirilmiştir (Şenocak, 2006: 179-180).

5.1.2. Kurum Bakımı

Kurum bakımı, bir ailenin olmadığı veya ailenin üzerine düşen görevleri yerine getiremediği durumlarda, kimsesiz veya korunmaya muhtaç çocuklara resmi ya da özel kurumlarca geçici veya sürekli olarak verilen bakım hizmetleridir. Türkiye'de kurum bakımı denilince Soysal Hizmetler Çocuk Esirgeme Kurumu'na bağlı olan Yetiştirme Yurtları ve Çocuk Yuvaları akla gelmektedir. Türkiye'de 30 Haziran 1921'de Himaye-i Etfal Cemiyeti kurulmuş, 1935 yılında ise bu kurumun ismi Çocuk Esirgeme Kurumu olarak değiştirilmiştir. Kurumun görevleri; korunmaya, bakıma veya yardıma muhtaç aile, çocuk, sakat ve yaşlılara ilişkin sosyal hizmetleri ve bunlara ait faaliyetleri kapsamaktadır (Coştu, 2007: 63).

Kurumsal bakım, çeşitli haber ve olaylardan anlaşıldığı kadarıyla istenilen düzeyde gerçekleşememektedir. Bu sebeple devlet tarafından, çocuk esirgeme kurumlarında bulunan ve ailesi olan çocuklar için aileye bir bedel ödenerek çocukların ailelerinin yanına verilerek daha iyi yetiştirilmesi politikası benimsenmiştir.

5.1.3. Vakıf Evleri

Vakıf evlerinin oluşumu henüz yeni sayılacak bir dönemde olmuştur. Bu evlerin kurulmasındaki temel amaç, 18 yaşına geldiğinde yetiştirme yurtlarından ayrılmak zorunda kalan çocukların, hayata adaptasyonunu gerçekleştirmeye yardımcı olmaktır. Yurttan ayrılan çocuğun, ev ortamını tanıması, normal bir ev hayatının içinde yer alması toplumsal hayata daha kolay uyum sağlamasını da beraberinde getireceğinden, öncelikle bu amaçlı evler kurulmuştur. Bu evlerde her şey bir aile düzeninde olması gereken şekliyle tanzim edilmiştir. Normal bir aile içerisinde anne-baba yanında yaşayan çocuğun her şekilde öğrenebileceği, gündelik hayatın en basit işlerini dahi (domates/soğan doğrama, alışveriş listesi hazırlama vs.) bu çocukların bilmediğine şahit olunmuş ve öncelikle onlara bu temel yaşamsal becerilerin kazandırılması amacıyla bu evler uygulamaya konulmuştur (Aykut, 2007: 341).

Bu tür vakıf evlerinin de istenilen sayıda olmaması konunun daha kapsamlı ele alınmasını gerekli hale getirmektedir. Ayrıca bu tür kurumsal yapıların yeni bir sistem içerisinde kendisinden beklenen rolü oynayabilmesi için ciddi bir çalışma ve takip sistemine ihtiyaç bulunmaktadır.

5.1.4. Koruyucu Aile Bakımı

Ailenin çocuğuna bakamadığı durumlarda veya çocuğu evlat olarak verebilmenin mümkün olmadığı durumlarda devletin sağlayacağı destek ile bu çocuğun öz ebeveyninin yerini alabilecek bir aile yanında sürekli ya da geçici olarak bakımının sağlanmasıdır. Koruyucu aileye ilişkin ilk kanuni düzenlemenin 1601'de İngiltere'de Kraliçe I. Elizabeth döneminde yoksullar kanununda yer aldığı bilinmektedir. Bu kanuna göre, ailesi tarafından bakılmayan çocuklar, yün ticaretiyle uğraşan ailelerin

yanına, el tezgahlarında çalışmak üzere çırak olarak verilmişlerdir. İngiltere'de başlayan bu uygulama, koloni devrinde Amerika'da çıraklık şeklinde olmak üzere 19. yüzyıla kadar devam etmiştir.

Türkiye'de ise bu politikayla ilgili düzenleme, 1926 tarihli Medeni Kanunun 273. maddesinde yer almıştır. 1930'da çıkartılan "Umumi Hıfzıssıhha Kanunu"nda Koruyucu aileye ilişkin hükümler yer almıştır. Ancak ilk uygulama 1949 yılında gerçekleştirilmiştir. İlk koruyucu aile yönetmeliği 1984 yılında çıkarılmış, koruyucu aile uygulamaları da 1993 yılına kadar bu yönetmelikte belirtilen esaslara göre yürütülmüş, 1993'te ikinci bir koruyucu aile yönetmeliği çıkarılmıştır.

SHÇEK, koruyucu aile bakımını teşvik etmek ve ülke düzeyinde yaygınlaştırmak amacıyla 1992 yılında koruyucu aile projesi hazırlamıştır. Bu projenin amacı SHÇEK'ya bağlı çocuk yuvaları ve yetiştirme yurtlarında bakılan çocuklarla, sırada bekleyen korunma kararlı çocukların bakımının kurum yerine istekli ve gönüllü koruyucu ailelere devredilmesidir (Şenocak, 2006: 192-195).

Ayrıca Osmanlı döneminde de koruyucu aile sisteminin oldukça etkin bir biçimde çalıştığı, yoksul aile çocuklarına varlıklı aileler tarafından sahip çıkılarak yetiştirildiği, okutulduğu, meslek sahibi yapıldığı ve hatta evlendirildiği bilinmektedir. Bu konuda oldukça köklü ve uzun dönemi kapsayan bir uygulama olduğu yaşayan canlı şahitlerin ifadeleriyle de doğrulanmaktadır (Şener, 2014).

Günümüzde SHÇEK'in çalışma sistemi ve bu kurumda çalışan kişilerin niteliklerinin artırılması ve çalışma kurallarının yeniden düzenlenmesine ihtiyaç bulunmaktadır. Son derece önemli olan böyle bir hizmetin kurumsal yapısının daha köklü ve sosyolojik ihtiyaçlara cevap verebilecek hale getirilmesi gerekmektedir.

5.1.5. Gönüllü Kuruluşlar

Türkiye'de son yıllarda, sokak çocuklarıyla ilgili hizmet veren özel kuruluşların sayılarında gözle görülür oranda bir artış yaşanmıştır. Bu kuruluşlar arasında İstanbul'da "Umut Çocukları", "Sokak Çocukları Gönüllüleri Derneği", "Sokak Çocukları Derneği", "Çocuk Vakfı", "Sokak Çocukları Rehabilitasyon Derneği", "Türkiye Sokak Çocukları Vakfı" ve "Sosyal Çalışanlar Vakfı" en önemlileridir (Coştu, 2007: 64).

İstanbul Maltepe Üniversitesi bünyesinde kurulan "Sokakta Yaşayan ve Çalışan Çocuklar Araştırma ve Uygulama Merkezi de (SOYAÇ) sokak çocuklarına yönelik uygulamalı çalışmalar yapmaktadır. merkez, 15 ülkede 4000 uygulamacı tarafından kullanılan, aile içi ilişkilerin hızlı bir şekilde güçlendirilmesini sağlayan ve son derece etkili bir müdahale yöntemi olan Video Interaction Guidance (VIG) sistemini kullanmakta ve yaygınlaştırmaya çalışmaktadır.

5.2. Hindistan'da Sokak Çocuklarına Yönelik Uygulanan Politikalar

Hindistan'da *rackpickers* (Altıntaş, 2003: 22) ismiyle tanımlanan sokak çocukları üzerine sağlıklı veriler bulunmadığından dolayı, hükümet ve bazı sivil toplum kuruluşları bu çocuklar üzerine sağlıklı politikalar üretememişlerdir. 1986 yılında, çocuk ve gençlere yönelik Adalet Hareketi, ihmal edilmiş çocuklar ve çocuk suçlular için yeni bir yasama çerçevesi hazırlamıştır. Bu yasa, çocukların yetişkin mahkemelerinde ve polis istasyonlarında alıkonulmasını yasaklamıştır. Yine aynı yıl, çocuk ve gençler için uyum bozukluklarını önleme ve kontrol etme projesi başlatılmıştır. Buna göre, Adalet Hareketi altında belirtilen kurumlar oluşturulacak, hizmetler güncelleştirilecek, personel eğitilecek ve gönüllü hizmetlere yardım edilecektir (Polat, 2007: 153).

5.2.1. Çocuk İşçiliği

1986'daki çocuk işçiliği hareketi, 15 yaşın altındaki çocukların tehlikeli işlerde çalışmasını yasaklamış ve çalışma saatlerine sınırlar koymuştur. Bu politika genel olarak şöyle özetlenebilir:

-Çocukların çalışmasıyla ilgili kanunların etkili bir şekilde uygulanması,

-Çocuklarını işe değil de, okula gönderebilsinler diye ailelerin içinde bulundukları sosyo-ekonomik şartları iyileştirmeye yönelik programlar

-Çocuk işçiliğinin ağırlıklı olduğu endüstriler ve alanlar üzerine programlar (Polat, 2007: 153).

5.2.2. Eğitim

Eğitim üzerine Yeni Ulusal Politika (1986), erken çocuk bakımı ve eğitimine ağırlık vermektedir. Eğitimdeki başarıyı yükseltmek için çeşitli ulusal programlar geliştirilmiştir:

-Entegre Çocuk Gelişimi Hizmetleri; erken çocuk eğitimi ve merkezleri açılmıştır. Bazı gönüllüler ise, dezavantajlı konumdaki gruplara yönelmiştir.

-Karatahta Operasyonu; ilköğretim olanaklarını artırma üzerinde yoğunlaşmıştır.

-Formel Olmayan Eğitim Projeleri; okuldan ayrılanlar, çalışan çocuklar ve bütün gün okula gidemeyen kız çocukları için formel eğitime alternatif sağlama amacındadır.

-Öğretmenlerin yetkinliğini artırmak için programlar uygulanmaktadır.

-Ulusal Yetişkin Eğitimi Programı; 15-35 yaş grubunun işlevsel okur-yazarlığıyla ilgilenir, çocuğun eğitiminin değeri konusunda anne-babanın tutumlarını etkilemeyi amaçlar (Polat, 2007: 154).

5.2.3. Sağlık Bakımı

Sağlık konusundaki projelerden bazıları şunlardır:

-Şehir Kesiminde Aile Refahı ve Birincil Sağlık Bakımı Hizmetlerinin Yeniden Organizasyonu: Bu faaliyetler nüfusun en az %40'ının yaşadığı kenar mahallelerde yürütülmektedir.

-Entegre Çocuk Gelişimleri Hizmetleri Programı: bu, çocukların olduğu kadar annelerin de beslenme ve sağlık statüsünü geliştirmeye yönelik politikadır. Programda aşı, sağlık kontrolleri, sevk hizmetleri, beslenme takviyesi, kadınlar için sağlık gelişimi ve çocuklar için okul öncesi eğitimi yer almaktadır. Çocuk hastalıklarıyla savaşmak için büyük bir ulusal aşı programı, okul öncesi eğitim için beslenme takviyesi, anne ve çocuğa ilişkin sağlık bakımını kapsayan multimedya kampanyaları yine bu program içerisinde yer alır.

-Erken Hamilelik: bu konuda sınırlı sayıda proje vardır. Ancak sağlık ve eğitim sektöründe yürütülen programlar bu konulara daha fazla eğilmektedirler (Polat, 2007: 154).

5.2.4. Sivil Toplum Kuruluşlarının Faaliyetleri (STK'lar)

Özellikle güç durumdaki çocuklar için hükümet dışı organizasyonların yeni yaklaşımları başlıca şunlardır:

-Mobil (hareket halinde) Kreşler: pek çok büyük şehirdeki inşaat işçilerinin çocuklarına gündüz bakım, eğitim ve beslenme gibi çeşitli hizmetler sağlar.

-Don Bosco Projesi: Bu projenin çalışmalarına verilebilecek bir örnek; sokakta çalışan yaklaşık 1500 çocuğun en acil ihtiyaçlarının karşılanmasıdır. Ayrıca 25-30.000 sokak çocuğu ile de bağlantıları devam etmektedir. Organizasyon temelde, çocuklarla çalıştıkları ve yaşadıkları yerde temas kurmak; onlarla kişisel olarak ilgilenmek ve takiplerini yapmak; mümkün olduğunda aileleriyle tekrar bir araya gelmelerini sağlamak; onlara danışmanlık vermek, hayatlarını planlama ve becerilerini geliştirebilme olanakları sunmak ve sokak çocuklarının ve gençlerin, gençlik programlarıyla bağlantılarını sağlamayı amaçlar.

-Sevgi Sığınağı, Bombay: Evden kaçan ve yoksul çocuklara barınak sağlamaktadır.

-İncinebilir Çocuklar İçin Koordinasyon Komitesi, Bombay: Programları 800-1000 çocuğa erişen organizasyonların koalisyonudur. Örgütlenme, sevk ve kolektif fon oluşturma ile bu çocukların hayatlarında geniş etkiler meydana getirilebilmiştir.

-Sivil Toplum Kuruluşları Forumu: Bu projenin amaçlarından biri, çocukların sorunlarını daha çok gözler önüne sermek ve bu çocuklarının yeniden tanımlanmasıydı. Ayrıca bu yeniden tanımın gerekliliği konusunda medyayı ve politikacıları ikna etmek gerekiyordu. Yenilikler getiren bir program olsa da az sayıda çocuğa erişebiliyordu. Ayrıca sorunun diğer bir boyutu da bir yandan risk altındaki çocuklara ulaşırken, daha önleyici bir yaklaşımın nasıl uygulanabileceğiydi. İşte bu amaçla Şehir Entegre Hizmetleri Programı oluşturulmuştur.

-Şehir Entegre Hizmetleri Programı: yukarıdan aşağıya yaklaşımların aksine bu program, Hindistan'da kenar mahallelerde oturan çocukların sorunlarına, toplumda yoğunlaşan bir çerçeveden cevap veriyordu. Bu program, şehirde yaşayan yoksul çocukların ihtiyaçlarına en birinci önemi vermektedir (Polat, 2007: 156).

5.2.5. Haydarabad Projesi

Bu proje de, hükümetin şehirdeki yoksul bölgeler ile çalışmasını sağlama prensibine dayalı bir projedir.

Bu projenin faaliyetleri arasında; evlerin koşullarının iyileştirilmesi, çocuk bakımı, gençlik kulüpleri ve kadın grupları, eğitim ve beslenme programları yer almaktadır. Projenin en önemli başarısı; şehirde yaşayan yoksulların bir dert değil de, bulundukları bölgede önemli işlevler gerçekleştiren meşru vatandaşlar olduklarını ortaya koymasıdır (Polat, 2007: 157).

5.2.6. Children's Development Bank

"Hindistan'da gönüllü bir kuruluş tarafından hayata geçirilen Children's Development Bank (CDB), sokak çocuklarının sosyal hayata kazandırılarak kendi ayakları üzerinde duran sorumlu bireyler olarak yetiştirilmesine katkıda bulunuyor. CDB çalışan çocukların ve sokak çocuklarının sahibi olduğu ve kendi ekonomik kazanımları için işlettikleri bir banka olarak tanımlanıyor. Vizyonu global olarak demokratik bir paylaşım geliştirmek; çalışan çocuklara ve sokak çocuklarına ekonomik inisiyatif, hayatları ve becerileri için eğitim ve geçim seçeneği tanımak olan bu kurum 2001 yılında "Butterflies" isimli gönüllü bir grupla ortaya çıktı. Hindistan'da bin kadar sokak çocuğunun bir araya gelerek kurdukları bu banka çocukların günlük kazançlarını yatırıma dönüştürmeye çalışıyor ve normal bir banka gibi Hindistan'daki çocukların paralarına faiz ödüyor. Bu sayede çocukların paralarını sigara ve diğer zararlı alışkanlıklara harcaması önleniyor ve banka gibi bir takım yasal

alışkanlıklar edinmelerine yardımcı oluyor. Faiz yalnızca 15 yaş ve üzerindeki çocuklara ödeniyor ama faiz kazanmak veya çocukların paralarını değerlendirmek resmin sadece küçük bir kısmı. Yetişkinlerin de yardımlarıyla çocuklar tarafından işletilen CDB'de esas amaç çocuklara yararlı iş becerileri kazandırmaktır. Bununla birlikte genel amaçları şöyle belirtilmektedir:

Sokak çocuklarına insiyatif kazandırmak.
Sokak çocuklarına eğitim ve sağlık hizmeti sunmak.
Beceri elde etmelerini sağlamak ve mesleğe ilişkin eğitimler vermek.
Küçük bir işletmenin nasıl işletileceğini göstermek.
Çocukların kendilerine olan güvenlerini artırmak.
Devlet, sosyal hizmetler, girişimciler, finansal kurumlar ve çocuklarla ilgilenen gönüllü organizasyonlarla birlikte hareket etmek.
Hindistan gibi yerlerde çocuklara kendi bankalarını kurmak için teknik yardım sağlamak.

Görüldüğü gibi CDB; çalışan çocukların yatırımlarıyla ilgilenmektedir. Ancak bazı kişiler çocukların çalıştırılmasının ilk başta önlenmesi gerektiğini öne sürseler de buna karşıt olarak bu bankayı destekleyenler; "Hindistan'daki ekonomik sistem ve dünyanın diğer yerlerindeki sokak çocuğu sayısındaki artış, başka bir alternatif tanımıyor. CDB çocuklara en azından kendi hayatlarını ve birikimlerini kontrol etme şansı tanıyor" cevabını vermektedirler" (Kırbaş, 2008, http://www.habervesaire.com/haber/260/.).

6. Sonuç Ve Öneriler

Çok yönlü toplumsal faktörün sonucu olarak ortaya çıkan sokak çocukları sorunu bu özelliğiyle toplumsal gerilimi ve stresi göstermesi açısından anlamlıdır. Dolayısıyla mesele sadece ekonomik ve kültürel değişkenlerle açıklanacak kadar basit değildir. Bu olgu birey, aile, grup ve toplum düzeyindeki faktörlerin bir bileşenidir ve bu nedenle çözüm stratejileri kapsamlı ve çok boyutlu olmalıdır (Acar, 2010: 8).

Hindistan gibi, dünyanın farklı bölgelerinde yapılan araştırmalar sokak çocukları sorununun kaynağında yoksulluk, uygulanan sosyo-ekonomik politikaların oluşturduğu baskıların yanı sıra, insanca yaşam koşullarının ortadan kalkması, ailelerin destek sistemlerinin zayıflaması ve giderek çözülmesiyle çocukların özlemlerini yanlış yerlere yönlendiren ve onların marjinalleşme sürecini hızlandıran, tüketici, baştan çıkartıcı, tehlikeli yaşam tarzları gibi "evrensel" eğilimler" olduğunu göstermektedir (Altıntaş, 2003: 14).

Evrensel bir problem olan sokak çocukları sorununa yönelik uygulanan politikalar farklı ülkelerde farklılıklar gösterse de genelde aynı doğrultuda olduğu görülmektedir. Hindistan ve Türkiye'yi karşılaştırdığımız zaman, Hindistan'daki politikaların doğrudan sokak çocuklarını hedef aldığını, Türkiye'de ise daha çok sokak çocuğu olma riskiyle karşı karşıya kalan çocuklara yönelik politikaların ağırlıkta olduğunu görmekteyiz. Dünyanın ikinci büyük nüfusuna sahip olan, yoksulluk ve açlık sorunuyla her zaman karşı karşıya olan Hindistan'da durum, ülkemizdekinden çok daha vahim boyutlara ulaşmıştır. Sivil Toplum Kuruluşlarının da bu sorunun çözümünde aktif rol alması Hindistan'da sokak çocukları olgusunun ciddi bir sosyal sorun olarak kabul edildiğini göstermektedir.

Sokak çocuklarına yönelik politikaların hedefleri, tüm sosyal politikalarda olduğu gibi toplumun en üst düzeydeki amaçlarıyla çakışmaktadır. Bu hedefler; sosyal gelişme, sosyal adalet, sosyal barış, sosyal denge, sosyal bütünleşme gibi başlıklar altında sıralanabilir. Tüm bu hedefler, toplumun denge içinde varlığını sürdürebilmesinin, toplumsal bunalımları ve çatışmaları aşarak, sağlıklı bir toplum oluşturulmasının da ana unsurlarını belirlemektedir.

Sokak çocukları sorununun aslında; yoksulluk, eğitimsizlik, kentleşme, göç, ahlaki çözülme, ailenin dağılması gibi birçok sorunun sonucu olduğunu görmüş olduk. Dolayısıyla bu sorunun çözümü geniş çaplı sosyal ve siyasal politikalarla sağlanabilir.

Öncelikle sokak çocuğu olma riski taşıyan çocuklara yönelik hizmetler ilk planda yer almalı, diğer taraftan halen bu durumu yaşamak durumunda olan çocuklara doğrudan hizmet götürülmelidir.

Dolayısıyla sokak çocukları sorununa yönelik uygulanacak politikaların öncelikle sorunun nedenleri üzerine yoğunlaşıp nedenler üzerinden bir çözüm üretmeye yönelik olması sağlıklı ve kalıcı çözümlere ulaşılmasını kolaylaştıracaktır.

Sokak çocukları sorunu merkezi yönetim, yerel yönetim, akademik camia ve STK'ların işbirliği ile ele alınması gereken bir sorundur. Fakat meseleye sadece idari karar ve uygulama planlarıyla yaklaşmak eksik bir değerlendirme olur. Tüm bunları gerçekleştirmede oldukça önemli bir güç de, toplumsal ve gönüllü katılımdır. Kişiler de sorumluluk üstlenmek zorundadır. Bugün büyüyen yoksulluk, zedelenen toplumsal dayanışma anlayışı ve toplumsal parçalanma içindeki şehirlerimizde ortak sorumluluk üstlenecek kişileri bu yünde harekete geçirmek gerekmektedir.

Bir zamanların güvenli sokağı artık kontrolsüz ve zararlı güç odaklarının kontrolü altına girmiştir. Eskiden 'mahalle' ortamı sosyal hayatın canlı ve güvenli bir mekanı iken bugün tehlikeli ve korkutucu bir niteliğe bürünmüştür. Büyük şehirler birbirinden habersiz ve birbirine yabancı grupların barınağı olarak çok çeşitli suç ve tehlikeyi de bünyesinde barındırmaktadır.

Sokak çocukları konusu, aile, eğitim, sosyal güvenlik, kültürel ve ahlaki politikalar bağlamında ele alınması gereken çok dinamikli bir konudur. Dolayısıyla probleminin çözümü sadece hükümetin çalışmaları ile değil, eğitim sistemi, sivil toplum kuruluşları ve sokağı medenileştirecek bir toplum kültürünün yeniden gerçekleşmesiyle halledilebilecek bir boyut taşımaktadır.

Kaynakça

ACAR, Hakan (Haz.) (2010). *Sokakta Yaşayan ve/veya Çalıştırılan Çocuklara Yönelik Hizmet Modelinin ve İl Eylem Planlarının Değerlendirilmesi Raporu*, SHÇEK Genel Müdürlüğü-UNICEF Türkiye, Ankara.

ALTINTAŞ, Betül (2003). *Mendile, Simite, Boyaya, Çöpe…Ankara Sokaklarında Çalışan Çocuklar.* İstanbul: İletişim Yayınları.

ATAUZ, Sevil (1998), "Dünya Kentlerinin Yeni Olgusu: Sokak Çocukları", *Birikim Dergisi*, s. 116, ss. 68-78.

AYKUT, İmren (2007), "Korunmaya Muhtaç Çocuklara Yönelik Özel Bir Proje: Vakıf Evleri", *Sosyal Siyaset Konferansları 52. Kitap*, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları.

COŞTU, Kamil (2007), *Sokak Çocuklarının Sosyo-Kültürel Yapısı*, Marmara Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Tezi.

KARAKUŞ, Bülent (2009), *Sokakta Çalıştırılan/Yaşayan Çocuklar Kavramının Genel ve Yerel Açıdan Tanımlanması*, http://www.sosyalhizmetuzmani.org/sokaktacalisan_sokaktayasayan2.htm, Erişim Tarihi, 07.04.2015.

KIRBAÇ, Ayçin (2008), *Sokak Çocuklarının da Artık Bir Bankası Var*, http://www.habervesaire.com/haber/260/. Erişim Tarihi, 05.04.2015.

ORHAN, Serdar (2007), *Sokak Çocuklarının Sosyal Rehabilitasyonu*, Sakarya Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Tezi.

OĞUZ, Polat (2009), *Sokak Çocukları*, http://www.sokakcocuklari.net/. Erişim Tarihi, 11. 03. 2010.

OĞUZ, Polat (Der.) (2007) , *İstanbul Sokak Çocukları Rehabilitasyon Modeli- Sempozyum Kitabı-*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Sağlık ve Sosyal Hizmetler Daire Başkanlığı İstanbul Darülaceze Müdürlüğü.

SHÇEK Kanunu (1983), http://www.shcek.gov.tr/kurumsal_bilgi/mevzuat/kanunlar/2828.asp. Erişim Tarihi, 19. 03. 2010.

SULA, Havva (2008), *Toplum Yetimleri: Sokak Çocukları*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara.

ŞENER, Sami (2014). *Safranbolu'da Kültür ve Medeniyet İzleri Araştırması*. Safranbolu Belediyesi Yayınları.

ŞENOCAK, Hasan (2006), "Korunmaya Muhtaç Çocuklara Sağlanan Bakım Yöntemleri", *Sosyal Siyaset Konferansları 51. Kitap*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları.

TUNCEL, Meriç Kanbur (2003), *Türkiye'de ve Almanya'da Sokak Çocuklarına Uygulanan Eğitim Programlarının Karşılaştırılması ve Bir Model Örneği*, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, SBE, Doktora Tezi.

UNICEF (2006). *Önce Çocuklar: Sokakta Yaşayan ve/veya Çalışan Çocuklar. Kentsel Yoksulluk Halkasının Kırılması*. http://www.unicef.org/turkey/dn_2006/_cp43.html, Erişim Tarihi, 22 Nisan 2015.

PRENS SABAHATTİN VE ADEM-İ MERKEZİYETÇİLİK ANLAYIŞI

Feyzullah ÜNAL,
Yrd.Doç.Dr. Dumlupınar Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Kamu Yönetimi Bölümü, feyzullah.unal@dpu.edu.tr
Soner KAVUNCUOĞLU
Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi, Tezli Yüksek Lisans Öğrencisi, sobornostding@gmail.com

ÖZET: Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminde İmparatorluğu düştüğü durumdan kurtarmak için bir yöntem geliştiren entelektüellerden birisi de Jön Türkler içerisinde önemli bir yere sahip olan Prens Sabahattin Bey(1879-1948)'dir. Prens Sabahattin, sadece bir siyasi kişilik değil aynı zamanda bir sosyologdur.

Prens Sabahattin, Le Play okuluna mensup, Edmond Demolins'in eserlerinden oldukça etkilenmiş bir düşünürdür. Edmond Demolins'in tasniflerini Osmanlı İmparatorluğu üzerinde uygulamaya çalışmış ve çıkış yolunu göstermeye çalışmıştır. Prens Sabahattin, Jön Türk kanadı içerisinde, Ahmet Rıza ve ekibinin merkeziyetçi görüşleri karşısında, adem-i merkeziyetçi bir yönetim teşkilatının savunuculuğunu yapmıştır. Prens Sabahattin'in adem-i merkeziyet hakkındaki izahları ve düşünce tarzı, Prens Sabahattin'i günümüz yönetim sistemini anlamak hususunda hâlâ güncelliğini koruyan bir düşünür yapmaktadır.

Bu makalede, Prens Sabahattin'in Jön Türkler içindeki yeri ve bir sosyolog olarak Osmanlı toplum yapısını analizi, adem-i merkeziyetçi bir yapılanmanın neden merkeziyetçi bir yapılanmadan daha avantajlı olduğu ve bu avantajı oluşturan unsurların neler olduğunun incelemesi yapılmakta, günümüz merkeziyetçi ve adem-i merkeziyetçi yönetim anlayışı tartışmalarına ışık tutulmaya çalışılmaktadır.

Anahtar kelimeler: Prens Sabahattin, Jön Türkler, Adem-i Merkeziyetçilik, Yerel Yönetimler.

PRINCE SABAHATTİN AND THE UNDERSTANDING OF DECENTRALIZATION

ABSTRACT: One of the very prominent intellectuals who attempts to rescue the Ottoman Empire from the collapse is Prince Sabahattin (1879-1948) as having the most remarkable and significant position within the Young Turks during the late period of the Empire. Prince Sabahattion was not only a political figure but also very valuable sociologist.

He is a thinker who was inspired by the works of Edmond Demolins and a member disciple of Le Play School. He tried to apply the categorization and classifications of Edmond Demolins over the Ottoman Empire and projected the ways of solution. He defended a kind of decentralized government model against the centralizing ideas of Ahmet Rıza and his staff within the Turkish wing of Young Turks. Moreover, his ideal of government is so important that these theoretical frameworks reflect some glues to understand the existing and current comprehension of modern government.

In this article, the position of Prince Sabahattin among the Young Turks, his analysis of the Ottoman social structure, the supremacy and advantageous of his decentralization over the centralized one and the discussion of the understandings of decentralization and centralization in today's debates within the extent of comparison with different case studies have been elaborated.

Key words: Prince Sabahattin, Young Turks, decentralization, local governments

1.Giriş

Siyasi rejim sorunsalı, tarih boyunca tüm medeniyetler için üzerinde düşünülmesi gereken bir sorun olmuştur. En iyi siyasi rejim hangisidir? En iyi hükümet yapısı nedir? gibi sorular, çok eski çağlardan günümüze farklı perspektiflerde tartışılarak günümüz siyasetine kadar ulaşmışlardır.

Duverger'ye göre, *"her siyasal rejim, bir sosyal topluluk içindeki yönetenlerin örgütlenmelerinden ve varlıklarından doğan sorulara verilen bir cevaplar bütünüdür.* (Duverger, 1986: 11) Yönetenlerin örgütlenmeleri ve varlıkları, tarihin ilerleyiş çizgisinde her zaman farklı bir hatta yer alarak ilerlemiştir. Ortaçağ Tarihi'nde siyasal yapılanmalar 'feodal' diye adlandırılan bir döneme işaret ederken, daha sonraki dönemlerde bir 'İmparatorluk' anlayışı siyasal rejim olarak ortaya çıkmıştır. Günümüze gelinen süreçte ise, Ulus-Devlet diye adlandırılan bir yönetim biçimine doğru evrilmiştir. Bu husus da, Türk siyasal tarihinde de bir takım kırılmalar yaşanmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun çökmeye başlaması, Tanzimat Dönemi ve Türkiye Cumhuriyeti olarak bir ulus-devlet inşası, yönetenlerin örgütlenmelerindeki ve konumlarından kaynaklanan sorunlara birer çözüm olarak sunulmuştur.

Osmanlı İmparatorluğu'nun siyasal olarak tıkanmış olduğunu ve yeni bir siyasi rejim anlayışı öne sürmek için ortaya çıkan bir grup önem taşımaktadır: Jön Türkler. Bu örgütlenme, Osmanlı İmparatorluğu'nu düştüğü çaresizlik sarmalından kendi tabirleriyle 'kurtarmaya' çalışıyorlardı. Bu kurtarış asıl olarak iki yöndeydi: Ya merkeziyetçi bir yapı kurulacaktı, ya da adem-i merkeziyetçi bir yapı. Prens Sabahattin'in önemi, bir sosyolog olmasının yanı sıra, buradan kaynaklanmaktadır. Prens Sabahattin, adem-merkeziyetçi bir yapı öngörerek, Osmanlı İmparatorluğu'nun kurtuluş reçetesini hazırlamaktaydı.

Günümüz siyasal teorisi açısından çok önemli bir yer kaplayan yönetim meselesi, adem-i merkeziyet ve merkeziyetçilik tartışmaları, Osmanlı İmparatorluğu'ndan günümüze kadar Türk siyasal tarihinin sorunsalı olmuştur. Bu makalenin amacı, adem-i merkeziyetçi bir yapılanmanın Prens Sabahattin gözüyle neden merkeziyetçi bir yapılanmadan daha avantajlı olduğu ve bu avantajı oluşturan unsurların neler olduğunun incelenmesidir. Makalede, Prens Sabahattin Bey'in adem-i merkeziyetçi görüşleri ile günümüz Türk siyasal rejiminin merkeziyetçi görüşleri tetkik edilerek, Prens Sabahattin hem bir sosyolog, hem de bir siyasal kişilik olarak ele alınacak ve Türk siyasal hayatının temel açmazlarından, adem-i merkeziyet ve merkeziyet sorunsalı çerçevesinde bir siyasal rejim çalışması yapılacaktır.

2. Jön Türkler ve Prens Sabahattin

Prens Sabahattin'in Jön Türkler ile olan ilişkisini incelemeden önce kronolojiyi biraz geriden almak faydalı olacaktır. Prens'in babası Damat Mahmut Celaleddin Paşa, Abdülhamid'in Sarayda en çok güvendiği ve kendisine fikir danıştığı en önemli simadır. Mahmut Celâlettin Paşa gayretleri göz önüne alınarak Adliye Nazırı olarak kabineye girmişti. Mahmut Celaleddin Paşa, Padişah'ın gözdesi durumundaydı. Erkul'un deyimiyle, *"Damat Mahmut Paşa'nın padişaha olan yakın dostluğu, tahttan indirilen Sultan Murad'ın kaçırılma girişim olayı ile sarsılır."*(Erkul, 1999: 78)

1870'li yılların ikinci yarısında Osmanlı İmparatorluğu'nda siyasi hava çalkantılar içinde idi. Abdülhamid'i tahttan indirme konusu gündemi meşgul ediyordu. Buna ilk teşebbüs eden kişi de Ali Suavi olmuştur. Lewis'in de bahsettiği gibi;

" Sarıklı ihtilalci Ali Suavi, Abdülhamid'i devirmeye yeltenen ilk kişi olmuştur. Ali Suavi'nin 1878 yılında Padişahla arası iyice açılmıştı. Basiret gazetesinde Ali Suavi imzası taşıyan bir ilan yayınlandı. Ertesi sabah 500 kişi Çırağan Sarayı'nın önünde toplandı. Ali Suavi'nin de içinde bulunduğu 100 kişi Sultan Murad'ı tahta çıkarmak için ilerledi."(Lewis, 2011: 239-240)

Bu girişim başarısızlığa uğradı. Bu olaydan sonra Sultan Murad, Yıldız Sarayı'ndan alınıp Malta Köşkü'ne kapatıldı. Sultan Murad bir yardım çağrısı arıyordu, aksi takdirde bu köşkün kendisine mezar olacağını ileri sürüyordu. Bu iç burkan yardım çağrısını İstanbul'da yaşayan bir Rum olan Kleanti Skaliyeri aldı. *"Bu şahsın önemi, Prodos mason locasının üstadı olmasından ve bu sayede elde ettiği üst düzey Avrupa bağlantılarından kaynaklanıyordu."*(Lewis, 2011: 240)

Skaliyeri ve komitesinin üyeleri arasında bulunan Aziz Bey tarafından 1878'de kurulan Aziz –Skaliyeri Komitesi Sultan Murad'ı tekrar tahta çıkarmak ve Abdülhamid'i devirmek için birleşmiş bir yapıydı.

Bu olayın kısaca açıklanmasındaki sebep, Damat Mahmut Paşa'nın niçin Adliye Nazırlığı'ndan azledildiğini anlamak için faydalı olacaktır. Ege'nin belirttiği gibi,

"Damat Mahmut Paşa'nın kâhyası Hacı Bekir Efendi bu komite(Skaliyeri-Aziz Bey Komitesi) ile alâkadar bulunuyordu. Bu alaka dolayısıyla, Sultan Abdülhamid, eniştesi hakkında şüpheye düşmüştü."(Ege, 1977: 19)

Daha sonra Damat Mahmut Paşa'nın bu işle ilgisi olmadığı anlaşılınca kendisine Evkaf Nazırlığı teklif edilmiş ama kabul etmemişti. Mahmut Paşa görevlerden azledilince inzivaya çekilir ve vaktini çocuklarına ayırır. Onların eğitimi ile ilgilenir. Abdülhamid Han'ın sürekli olarak eniştesini gözetim altına tutma isteği, Damat Mahmut Paşa'da yurtdışına gitme isteği uyandırmıştı. Damat Mahmut Paşa, çocuklarının da fikrini aldıktan sonra, yurtdışına doğru hareket ettiler. Ege'nin belirttiği gibi, *" 1899 senesi 12 inci ayının on dördüncü günü cereyan eden bu hadise ile Abdülhamid ile eniştesi arasındaki ihtilaf son safhasına girmiş bulunuyordu."*(Ege, 1977: 24) 1899 yılında Damat Mahmut Paşa ve oğullarının Paris'e adım atmasıyla Jön Türk teşkilatı yeniden bir canlılık kazanmış oldu.

Akşin'in belirttiği gibi, *"Etkin bir katkıda bulunabilmek için Paris'ten Cenevre'ye oğullarıyla birlikte geldi ve kapanmak üzere olan Osmanlı Dergisi'ni İshak Sükûti'nin elinden aldı."*(Akşin, 2011: 78) Damat Paşa ve oğulları yurtdışında Abdülhamid'e karşı olan mücadelelerde yer almak istiyorlardı. Bu amaçla bir Jön Türk Kongresi toplanması amaçlanıyordu. Bu kongrenin başına Damat Mahmut Celâlettin Paşa'nın geçmesi isteniyordu ancak hasta olduğu için oğlu Prens Sabahaddin kongreye başkanlık için seçildi.

3. I. Jön Türk kongresi (1902)

Bir kongre yapılacağı haberini duyan Sultan Abdulhamid, olaya kısa zamanda el koymak istemiştir. *"Yabancı devletlere yeni notalar gönderir ve elçileri sıkıştırır. Jön Türklerin bu tür çalışmalarını önlemek için ne lazımsa yaptı*."(Erkul, 1999: 87) Kutay'ın da belirttiği üzere;

" Kongre tarihi evvela 1 Şubat 1902 olarak kararlaştırıldığı halde, Fransız emniyet makamlarının çıkardığı haksız ve Fransız kanunlarına göre kanunsuz müdahalelerden dolayı gecikmiş, nihayet, 4 Şubatta, Fransız ayan azasından tanınmış Türk dostu ve hürriyet taraftarı Mösyö Lefevre Pontalis'in La Fayette sokağındaki konak yavrusu evinde toplanmıştı."(Kutay, 1964: 144)

Kongre, gergin bir hava içinde geçmişti. Kongreye Türkleri, Arapları, Yunanlıları, Kürtleri, Çerkezleri, Ermenileri, Yahudileri ve Arnavutları temsilen delegeler iştirak etmişti. Ramsaur'un da ifade ettiği gibi*; "Bu temsilcilerin ortak kanaate vardıkları tek şey vardı, o da; Abdülhamit'in Osmanlı Sultanı olarak kendisinden beklenenleri fazlasıyla savsaklamakta olduğuydu".*(Ramsaur, 2011: 97)

Kongrenin Prens Sabahattin açısından değerlendirilmesini anlamak için, öncelikle Kongre'de savunulan fikirlere değinilmesi ve bunun ardından da Prens Sabahattin'in fikir dünyasına inmek konunun bağlantılı şekilde değerlendirilmesine fayda sağlayacaktır.

Prens Sabahattin'i bir sosyolog olarak incelenmeye başlanıldığı zaman, bu fikirlerinin nerelerden kaynaklandığı aktarılırken aynı zamanda Jön Türk içindeki fikirlerini anlamak gerekecektir. I. Jön Türk Kongresi'nde tartışılan iki karar vardı. Bunlar;

a)Yalnız propaganda ve yayınla devrim yapılamazdı, onun içinde askeri kuvvetlerin de devrim çalışmalarına katılmasını sağlamak gerekiyordu.

b)Devrimi sağlamak için yabancı müdahalesinin davet edilmesi gerektiği yönündeydi.

İkinci teklifi Ermeni temsilciler ortaya atmıştı. Bu görüş teklif dışı bırakıldı. Osmanlı İmparatorluğu'nun 20.yüzyılın başlarındaki sosyo-ekonomik durumu incelendiğinde, bu teklifin niçin devre dışı bırakıldığı anlaşılmaktadır. Çünkü, 19.yüzyılın ortalarından sonra ve 20. yüzyılın başlarına da etki edecek şekilde, azınlıkları Düvel-i Muazzama'nın desteğiyle güçlendiği görülebilir. Tanzimat ile başlayan bu silsile-i vak'a uzun bir süre İmparatorluğu yıpratarak, destek artıracaktı.

Sabahaddin Bey, Ermeni temsilcilerin ortaya attığı görüşün sakıncalarını bilmekle beraber, sınırlı ve kontrollü bir müdahale istemektedir. Akkaya'nın belirttiği üzere;

"Aslında, Prens Sabahattin, bir ihtilal yapılmasını istemektedir ve kargaşa sırasında rastgele müdahaleleri önlemek için, ortak çıkarlar konusunda uzlaşılabilecek " hür ve demokratik fikirlerle" anlaşmak gerektiğine inanmaktadır".(Akkaya, 2005: 26-27)

Birinci teklif İsmail Kemal Bey tarafından ortaya atılmıştır. Askeri kuvvetlerin kullanılması Ahmet Rıza cenahı tarafından uygun görülürken, yabancı müdahalesi uygun görülmeyerek reddedildi. İkinci teklif Prens Sabahaddin yabancı müdahalesini uygun görmüştür. Bundan sonra Jön Türkler kendi içinde bölünme yaşıyorlardı. Bir yandan müdahaleciler diğer yandan adem-i müdahaleciler.

Bu olaylardan sonra Ahmet Rıza ve takipçileri merkeziyetçi ve dışarıdan müdahaleye karşı olan grup "Osmanlı İttihat ve Terakki" bünyesinde çalışmalarını sürdürürken, Prens Sabahattin ve takipçileri " Teşebbüs-i Şahsi ve Adem-i Merkeziyet" bünyesinde sürdürülen ve adem-i merkeziyetçi fikirlerin egemen olduğu bir grup olarak çalışmalarına devam ettiler. Bu siyasi altyapıdan sonra Prens Sabahattin Bey'in adem-i merkeziyetçi fikirlerini anlamak ve onun üzerinde düşündüğü şahsi girişimci olarak birey imajı ve Osmanlı cemaatçi (toplulukçu) geleneksel yapısından farklı olarak bireyci yapısını ele alan ve sosyolojik çıkarımlar yaptığı ana fikirleri incelemek için zemin oluşturulmuştur.

4. Bir Sosyolog Olarak: Prens Sabahattin

Prens Sabahattin küçük yaşlarda Fransızca'ya hâkim ve birçok bilim ve sanat alanları ile uğraşıyordu. Babası Mahmut Paşa'nın saraydan ayrıldıktan sonra inzivaya çekilerek kendisini çocuklarının eğitimine ayırdı. Prens Sabahaddin, Paris'te bulunduğu sıralarda gözüne bir tane kitap çarptığını ve bu kitabı alıp okuduğunda yazarın tüm eserlerini aldığını belirtir. Bu kitap "A Quoi Tient La Su Superiorite des Anglo Saxons (Anglo- Saksonların Esbab-ı Faikiyeti Nedir?) adıyla yayımlanan Edmond Demolins'in bir kitabıydı. Bu kitabında iki tip aile tipi ve iki tip toplum tipini ele almaktadır. İnfiradi(Bireyci) ve Tecemmüi(Toplulukçu) Cemiyetler olmak üzere. İngiltere'de bireysel girişimlerin toplumun faydasına olup, İngiltere medeniyetini ilerletirken, Fransa'da ki toplumun toplulukçu bir yapılanmanın olduğunu ve bağımlı bireyler(devlete bağımlı, aileye bağımlı, topluma bağımlı vb) yetiştirmesinden dolayı Fransa'nın geri kalmışlığını ifade etmektedir. Edmond Demolins'in kitabına geçmeden önce, onun Le Play okuluna mensup olduğunu belirtmek gerekir. Kısaca Le Play okulundan bahsedilmesi, Edmond Demolins'in bu okula mensubiyeti ve Prens Sabahattin'in Demolins'den etkilenmesi konularında önemli bir yer edinmektedir.

Frederic Le Play (1806- 1882) Fransa'nın Monfleur kenti yakınlarında Le Riviere köyünde doğmuştur. Le Play içinde yaşadığı Fransız toplumunun sıkıntılarına Auguste Comte gibi çare arayan bir kişiydi. Le Play aslen maden mühendisiydi. Le Play, 1881 yılında La Reforme Sociale(Toplumsal Reform) adlı bir dergi kurdu. Ancak, 1882'de ölümü yüzünden, bu yayımla gerçekleştirmek istedikleri yarım kaldı.

Freyer'in belirttiği gibi;

"*Toplumbiliminde "empirik", deneye dayalı, görgül bilgi uygulaması görüşü, başlangıçtan beri hemen hemen bütün toplumbilimcilerce benimsenmiş bir olaydır. Bu uygulamanın neyin üzerinde olacağını ilk olarak Le Play açık bir anlatımla belirtmiş bulunmaktadır. Ona göre, toplumsal olaylar alanında fiziğin atomuna ve biyolojinin hücresine tekabül eden bir birimin bulunması gerekiyor; bu da en küçük kümeleşme tipi olan ailedir."*(Freyer, 2012: 237)

Le Play'in bir maden mühendisi olması toplumsal olayları bir fen bilimleri alanı olarak görmesi ve topluma dair yasalar bulmayı amaçlamaktadır. Yaşadıkları toplumda bazı filozoflar evrensel yasalar bulmayı amaçlamışlardır. Le Play de, somut toplumsal olayların nesnel uygulanmasından başlayarak toplumsal gerçeklik yasalarına ulaşmak istemesiyle, çağının en özgün tarafını ortaya koymaktadır. Böylece aile monografilerini toplumbilime ilk getiren kişi ünvanını kazanıyor.

Monografi, özel bir birimi gözetlemek demektir. Le Play okulu, monografi ile tanınmıştır. Le Play çalışmalarında özellikle işçi ailelerine önem vermektedir. Prens Sabahattin, Türkiye'nin sorununun bir siyasi yönetim sorunundan ziyade bir yapı sorunu olduğundan bahsettiğinde direkt olarak Le Play okulunun etkisini görmek gerekir.

Prens Sabahattin 1899 yılında babası ve kardeşi ile birlikte Fransa'ya gittiklerinde orada mevcut bulunan iki akım vardı. Birisi Comte çizgisi diğeri ise Le Play çizgisi. Bunlardan "pür ü pak" bir pozitivist olan Ahmet Rıza Bey, Pierre Lafitte'in öğrencisi ve Comte'un şakirdidir. Diğer yandan Prens Sabahattin, Le Play okuluna mensup bir çizgidedir.

Prens Sabahattin, Demolins'in eserlerini okuduktan sonra Osmanlı toplumunun bazı yönlerini tespit edip analiz yapmıştır. Prens, Osmanlı'yı bir memurlar devleti olarak değerlendirmektedir. Aytaç'ın da belirttiği gibi;

"Osmanlı toplum yapısındaki memuriyeti, Prens Sabahattin, merkeziyetçiliğin bir zaafiyeti olarak değerlendirirken aynı zamanda da bu merkeziyetçi yapı, farklı güç adacıklarının ortaya çıkmasını ve toplumsal muhalefetin kök salmasını önlemiştir."(Aytaç, 2006: 9)

Bu konu Prens Sabahattin'in Osmanlı toplum yapısını analiz ettiği zaman adem-i merkeziyet ve merkeziyet tartışmalarında önemli bir yer kaplamaktadır. Çünkü Cumhuriyet Dönemi boyunca devam eden bir sıkıntının embriyolarının tasvirini yapmıştır. Cumhuriyet Dönemi'nin ilk yılları ülkenin kendi burjuvası ve tarım kapitalizmi yaratılmış değildi. Oysa karşılaştırıldığında İngiltere'de çok erken tarihlerde bir tarım kapitalizminden(yeoman sınıf) ve bunların da burjuvaziyle işbirliği yaparak, İngiltere'de demokratik zihniyeti inşa ederken, Fransa'da aristokratlardan boşalan yeri mutlakçı devlet sahipleniyordu. Mooers'in belirttiği gibi, "*Taç, köylü mülkiyetini korumaya yönelirken, aynı anda kırsal üretici kitlesini onlara en ufak kaçış umudu vermeyen bir yoksulluk durumunda tutmaktaydı."*(Mooers, 2000: 66)Prens Sabahattin'in analizinde toplulukçu yapılardan biri olan Osmanlı Devleti'nin tebaası, devlete bağımlı bir statüde olarak her şeyi topluluktan ve devletten bekler bir yapıda bulunmaktadırlar.

Mardin'in de değindiği gibi, Prens Sabahattin'in ifadeleriyle;

" Mevaki-î âliye kuvve-i icraiye tarafına memurlara, onların maişeti ise aldıkları maaşa ve bittabi o maaşın geldiği tarafa bağlı. Nasıl olmasın ki hükümet kapısından çıkar çıkmaz sokakta kalacaklarına hepsi iman getirmiş. O halde, servet, ikbal, iktidar her şey hükümdardan geleceği için bütün gözler onun gözüne girmeye, onun gözü ise tahakkümü artırmaya dikiliyor."(Mardin, 2012: 71-72)

Bu tahlilleri ileride görüleceği gibi, Prens'in merkeziyet ve adem-i merkeziyet ekseninde değerlendirdiği ve Türkiye'nin geliştirmesi gerektiği reformlara dair reçetesiyle beraber okumak daha anlamlı olacaktır.

Prens Sabahattin, Osmanlı İmparatorluğu'nda olagelen bunalımlardan çıkma yolları aramıştır. Bunun için ise, toplumsal yapıya yönelmiştir. Toplumun analiz edilmesi, bunun için monografik yöntemlerin kullanılması ve bir reçete sunulması yer almaktadır. Prens Sabahattin'in içinde yer aldığı bu akıma ***Science Sociale (İlm-i İçtimâ)*** topluluğu olarak da adlandırılır. Sosyolojik bir incelemeye başvuran ve Osmanlı'yı bir yapı sorunuyla karşı karşıya bulan Prens Sabahattin, Osmanlı İmparatorluğu hakkında önemli yorumlar getirmiştir. Bunu incelemek için kendisinin 1906 yılında kurduğu *Teşebbüs-i Şahsi ve Adem-i Merkeziyet* Cemiyeti'nin programını incelemek, Prens Sabahattin'in sosyolojisinin bir özeti gibidir.

5. Teşebbüs-i Şahsi ve Adem-i Merkeziyet Cemiyeti Programı

Prens Sabahaddin'in teşkil etmiş olduğu Cemiyet'in programı Paris'te 27 Temmuz 1906 tarihinde hazırlanmıştır. Bu programın bir sureti Şura-yı Ummet Gazetesi'nin 95.nüshasında neşredilmiştir:

Madde 1: Osmanlı memleketlerinde tatbik edilecek siyasî ıslahat: sınıfların ve tebaanın istisnasız kâffesine şümullü(tümünü kapsamına alacak şekilde) olmak üzere, mevcut vilayetlerin usul ve kaidesiyle(adem-i merkeziyet ve tevsi-i mezuniyet) idaresi esasına müstenit olacaktır.

Madde 2: İntihab (seçim) ile teşkil edilen belediyeler, nahiye meclisi ve meclis-i idare-i belediye gibi bütün heyetler, nahiye ve vilayet işlerinin görülmesi ve tesviyesine iştirak ve müdahale edebileceklerdir.

Madde 4: Muhtelif ırkları birbirinden ayıran kavga ve mücadelelere çare bulmak ve vilayetlerin meclislerinde her camianın kendi adetleriyle mütenasip âzâ veya murahhas temin edebilmeleri için tedbirler alınacaktır. (Ege, 1977: 71-72)

On maddeden müteşekkil bu programının sadece bu üç maddesinde bile Prens Sabahattin'in temel fikirlerini anlamak için zemin oluşturabilir. Kilit noktası olarak, Prens Sabahattin'in adem-i merkeziyet fikri ve Türkiye'nin nasıl kurtarılabileceğine dair temel görüşleri birlikte ele alınarak sonuç kısmına geçilecektir.

6. Prens Sabahattin'in Adem-i Merkeziyet Savunusu ve İlm-i İçtima Okulu

Osmanlı'da merkeziyet ve adem-i merkeziyet tartışmaları ve buna dair fikirler farklı çizginin takipçileri tarafından ifade edilme imkanı yakalamış ve tartışılmaya açılmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun 19.yüzyılın da seyir değişikliğinin gözle görülür hale geldiği reformlar ve bu reformlar arifesinde şekillenen toplumsal yapı içinde bulunan aydınları belli bir ölçüde etkilemiştir. Birçok Osmanlı aydını doktor olarak "hasta adam"a reçeteler sunmuşlardır. Bu reçeteler de önemli tartışma konularından biri, Merkeziyetçilik ve Adem-i Merkeziyetçiliktir.

Jön Türk kuşağında Merkeziyetçi kanadı Ahmet Rıza'nın, Adem-i Merkeziyetçi kanadı ise Prens Sabahattin'in temsil ettiği bilinir. Prens Sabahattin'in adem-i merkeziyet fikri Osmanlı'nın yapısal sorunlarına getirdiği bir çözüm olarak değerlendirilmelidir. Özellikle Hüseyin Cahit Bey(Yalçın) ile Tanin gazetesindeki tartışmasını dikkate alarak konuya şekil verecek olursak, Prens Sabahattin'in fikirlerini açıkça anlaşılabilir kılmaktadır.

Reyhan'ın ifade ettiği gibi;

"Genel tarihsel gelişim dikkate alındığında, denilebilir ki dönemin siyasal aktörlerinden Hüseyin Cahid, tarihsel ve fiilî durumu referans yaparak adem-i merkeziyet tabirini: " Akdeniz'deki Osmanlı adalarının Girit misali hep Yunan aguşuna(kucak) atılması için bir hazırlık olarak algılamış iken Prens Sabahattin, kavramsal referanslar geliştirerek tevsi-i mezuniyet ve adem-i merkeziyet kavramları hakkında "aralarında hiçbir farklılık bulunmamakla beraber matbuatımızda ekseriyetle tabirle tarif karıştırıldığı için zihniyetler kargaşaya düşüyor." demektedir."(Reyhan, 2007: 31)

Hüseyin Cahid Yalçın'ın ifade ettiği siyasi bir adem-i merkeziyetken, Prens Sabahattin'in bahsettiği idari adem-i merkeziyettir. Prens Sabahattin, adem-i merkeziyet konusunda (Decentralization) tevsi-i mezuniyet ve tefrik-i vezaif(görev ayrımı)'den bahsettiğini ifade ediyordu. Prens'in bahsettiği kavramlar, Kanun-i Esasi'nin 108.maddesinde yer alıyordu. Ahmet Rıza ekolünden olan, Doktor Bahaeddin Şakir ve Nazım'da 'adem-i merkeziyetçi kelimesinden Cahid Bey'in anladığını anlıyorlardı. Kuran'ın belirttiği gibi, "*Bu iki hatibin fikrine göre, âdemi merkeziyet 'merkez yok' demekti. 'Merkez' olmayınca da 'memleket yok' oluyordu."*(Kuran, 2000: 213) Bu husus sadece iki hatibi değil, memleketin bekasını 'merkeziyetçilikte' bulan herkes için çok önemli noktaydı. Hüseyin Cahid Bey'in asıl tedirginliği azınlıklar konusundaydı. Çünkü, Akşin'in deyimiyle "tatlı su frenklerinin" Osmanlı İmparatorluğu için malî külfeti çok fazlaydı ve gün geçtikçe Osmanlı'ya yardım adı altında birçok tavizler almayı başarmışlardı. Tanin gazetesinde çarpışan fikirler ironik olmakla beraber, Hüseyin Cahid Bey için azınlıklardan duyulan tedirginlikle adem-i merkeziyet fikrine yaklaşmıyordu, Prens Sabahattin ise ülkenin yapısal sorunlarını nasıl üstesinden geleceğini anlatmaya çalışırken, en önemli savı, merkeziyetçilikten kurtulmaktı. Sonuç devletin bekâsı olmakla birlikte, yöntem farklı idi.

Prens Sabahattin'in adem-i merkeziyet anlayışı, İmparatorluğu bir parçalı yapı olarak düşünmesinde değildir. İmparatorluğu acziyet makamına kilitlemiş tüm prangalardan kurtulmak istemesidir. İmparatorluk, Tanzimat ile birlikle yeşeren memuriyet yapısının ve bu memuriyet yapısının yarattığı merkeziyetçi devlet nosyonunu eleştirdiği içindir ki, adem-i merkeziyet anlayışının ciddi bir savunusunu yapabilmiştir. Hüseyin Cahid Bey ile yapılan tartışmalar doğrultusunda Prens Sabahattin, adem-i

merkeziyet hakkındaki fikirlerini daha doğru ifade edebilme anlamında *Teşebbüs-i Şahsi ve Adem-i Merkeziyet Hakkında İkinci Bir İzah* isimli yazısında Hüseyin Cahid Bey'in *İntihabat Entrikaları* adlı yazısına cevabını belirtmiştir.

Teşebbüs-i Şahsi ve Adem-i Merkeziyet Hakkında İkinci Bir İzah'ta Prens'in tesbitleri, Osmanlı Devleti'nde reformların ne şekilde yapıldığı ve bunun sonuçlarının neler olduğuna dair bir fikri zemin geliştirir ve bunun üzerine bazı görüşler inşa eder:

"Adem-i merkeziyet hakkında hiçbir fikir edinememiş olan zevât müdafaa ettiğim usulü, Hıristiyanlarla Avrupalılara karşı bir cemîle olmak üzere telakki ediyorlar. Bilmiyorlar ki, bu idarenin te'min ettiği hukuk-u muhtelifenin kısm-ı a'zamı, bazan da fazlasıyla, Hırıstiyan Osmanlılara te'min eylemiş bulunuyor. Bunu isbât etmekten kolay bir şey yok."(Sabahattin, 1324: 38)

1-Vergi: Hırıstiyan vatandaşlarımız İstanbul'un fethinden Tanzimat-ı Hayriyeye kadar haraç ve cizye nâmı altında cemaat-ı hisabına(toplam nüfusları adına) muayyen ve mukannen(sabit) bir vergi verirlerdi. Gülhane Hattı'nın ilanından beri, kendileri için haysiyyet-i şikenni(onur kırıcı) olan bu usul lağvedilmiş ve bedel-i askeri müstesna olarak Müslümanlar gibi aynı vergi ile mükellef kılınmışlardır.

Fakat suret-i tahsilinde aramızda büyük fark var. Hırıstiyanlar vergilerini mahalle, köy, nahiye hatta bazılarını da kaza mecmu' nüfus-u muhamminesi (toplam nüfusun tahmini sayısı) üzerine muayyen olarak beyanlerinde tevzîân taksim ediyorlar. Mesela bundan kırk sene evvel üç yüz nüfuslu bir köyde ne miktar vergi kayd ve kabul olunmuş ise, bugün köyün nüfusu birkaç misli tezayüd(artmak) ettiği halde, yine aynı vergiyi veriyorlar. Bu noktada Hıristiyanlar kanunen değilse bile, fi'ilen Adem-i merkeziyetin te'min edeceği hürriyetten daha fazlasına adeta bir muhtariyat usulündeki imtiyaza malik bulunuyorlar. Hükümet, sırf Hıristiyanların iskan ettikleri yerleri Müslümanlarınki gibi teftiş etmemişler. Bir müdahale vukuatında mutlaka muhtar veya meclis maiyyeti olan(a) haberdar etmesi şart!

2-Mehakim: Mecâlis-i ruhaniyye ve cismaniyyenin vekilleri, metropolitlik veya Psikoposluklarda, teşkil-i mehakim ile ahvâl-i mecburiyeden kat'ı nazar, aralarında zuhur eden her türlü davayı istedikleri veçhile hallediyorlar. Mehakim-i Şeriyyemizin dâire-i selâhiyyeti nasıl tâhdid edilmişse Gülhane Hattı ve müteakiben neşrolunan nizamât ve kavanin-i muhtelife ile Hıristiyanlara verilen imtiyâzat-ı adliyede öylece tâhdit edilmek istenmişse de, bir türlü muvaffakiyyet hasıl olamamış bu yüzden Patrikhaneler ile Adliye Nezareti arasında bir ihtilâf-ı dâimî hükümran olagelmiştir. Şu suretle, Hıristiyanlar hukuk-u davayı daha büyük bir sür'at ve adaletle aralarında hallettikden başka bir haksızlık vukuunda bizim muhakeme de müracaat ederek yahud müracaat tehdidinde bulunarak ihkak-ı hakka(hakkın yerini bulması) muvaffak oluyorlar. Halbuki Müslümanlar, hususiyle biçâre Türklerin hukuku, kuvve-i merkeziyenin elinde mahkemenin basit oyuncağı olup gidiyor. Zaten mehakim-i merkezinin müdahalat ruzmerasından(her günkü müdahale) kurtarmadıkça isteklerinin temin edilemeyeceği her halden tercüman ki delil-i kattiyle mazbut bir hakikattedir.

3-Maârif: Hıristiyan vatandaşlarımız, Maârif Nezâreti'nin teşkilinden evvel aldıkları fermanlar mucibince köylerinde, mahallelerinde arzuları veçhile mektep açarlar, arzu ettiklerini okuturlar, hükümetin taaruzuna hiçbir veçhile maruz kalmazlardı Maarif Nezareti'nin çıkardığı birkaç salnâme açılırsa sayfalarından birçok ruhsatsız Hıristiyan isimleriyle dolu olduğu görülür. … Ne zaman bir Müslüman mektep açmaya kalkışsa, daimâ hükümetin müşkülat ve mumâneatına duçâr oluyor. Farz-ı muhâl olarak, bunları iktihâm(göğüs germek) etse bile, sansürün müdahâlât-ı dairesinden yakasını kurtaramıyor. … İstemeyle, vadeyle umurunda olduğunu veçhile maârifte de Hıristiyanlar vâsi'(açık) bir adem-i merkeziyetten müstefid olageldikleri halde, Müslümanlar en müthiş bir merkeziyyetin pençesinde ezim ezim eziliyorlar. (Sabahattin, 1324: 38-41)

Prens Sabahattin'in yukarıda alıntılanan uzun izahında yerel yönetimler ile ilgili birçok konuyu aydınlatması bakımından önemlidir. Prens Sabahattin'e karşı olarak ifade edilen en büyük suçlama, "İmparatorluğu adem-i merkeziyetçi bir yapı olarak kurmakla, İmparatorluğu parçalamak aynı şeydir". olarak anlaşılmasıdır. Prens'in bu suçlamaya karşılık savunusu, adem-i merkeziyetin sadece idari adem-i merkeziyet olduğu, bunun sağladığı yarar ise Osmanlı İmparatorluğu'nun kendi tebaasının

işlerini yerinden daha kolay, çabuk halledebilmesi olduğudur. Osmanlı, Gülhane Hattı'ndan sonraki zamanda azınlıklara belirli hakları kademe kademe tevdi etmiştir.

Prens'in yukarıda bahsettiği, Müslümanların devlet hizmetinden yararlanmasının meşakkatli bir olgu oluşu, oysa Hıristiyanların kendi hizmetlerinde daha yakın ve kolay şekilde yararlanmalarıdır. Kanun-i Esasi'nin ilgili maddesi olan 108. Maddede," tevsi-i mezuniyet ve tefrik-i vezâif" ibaresinin geçmesi, Prens'e göre, kendisinin de bahsettiği şeyin, adem-i merkeziyet derken aynı kavramı farklı bir kelime ile tarif etmesidir. Prens Sabahattin'in bir ifadesiyle " tarife tanım getirerek kargaşa yaratılmaya çalışılıyor". Bu ifade ile, Prens'in yerel hizmetlerden tebaanın daha fazla yararlanması göz önüne alınarak savunduğu adem-i merkeziyet, imparatorluk için tehlikeli görülmüştür.

Şöyle ki, *"Ahmet Rıza Bey'in Paris'te çıkardığı Fransızca Meşveret'in 15 Ağustos 1897 tarihli sayısında 'Genç Türkiye Programı' adıyla yayınlanmış esaslar arasında 'decentralisation administrative' ilkesi de yer alıyordu.*(Önen ve Reyhan, 2011: 295) Peki niçin Ahmet Rıza, Prens Sabahaddin'e karşı çıkıyordu? Bu konuda bir bakış açısı farkı olduğu anlaşılmaktadır. Ahmet Rıza'nın 'decentralisation administrative' den anladığı, tevsi-i mezuniyet(yetki genişliği) olarak anlaşılmaktadır. Oysa ki Prens Sabahattin'in de bahsettiği konu, tevsi-i mezuniyet ve tefrik-i vezaifdi. Aslında, aynı şeylerden bahsediliyordu ancak bağlam farkı(özerklik konusu hakkında) mevcuttu.

O dönemde mevzu olan merkeziyet- adem-i merkeziyet fikirleri, günümüz Türkiyesi'nde de fazlasıyla tartışma konusu yapılmış bir konudur. Türkiye'de son zamanlarda Büyükşehir Belediyeleri ile ilgili 12/11/2012 tarihli ve 28489 no'lu 6360 sayılı " On üç İlde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Altı İlçe Kurulması ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun" ile Büyükşehir Belediyesi sayısı yükseltilmiş ve adem-i merkeziyet anlamında daha geniş bir düzenlemeye gidilmiştir. İl özel idareleri hükümlerini kaybetmiş, artık o ilin sınırları Büyükşehir Belediye sınırları olmuştur. Bu konuda yerel de hizmetlerin daha geniş bir kesime yayılması demek olan ve halka en yakın hizmeti verebilme(subsidiarity) ilkesi gereğince önemli bir dönüşüm sergilenmiştir.

Osmanlı'nın merkeziyetçi bir toplumsal geleneğe sahip olduğu ve bu geleneğin devamcısı olarak Tanzimat bürokratik yapılarıyla devam eden bir toplumsal yapıya sahip olduğunu gördüğümüzde, Prens Sabahattin akımının Türkiye'de neden çok fazla yankı bulamadığı anlaşılabilir. Hemen belirtmek gerekir ki, Prens Sabahattin, sadece bir siyasi kişilik değil, aynı zamanda sosyolojik tahliller yapması bakımından önemlidir.

Prens Sabahattin'in İlm-i İçtimâ fikirlerini Osmanlı'nın yapısına uygulayarak bunalımdan çıkılacağına dair fikirleri ve düşüncelerini anlamak için, Osmanlı'ya önerdiği reformlar ve çözümlediği yapısal düzenek ele alınacaktır.

7. Prens Sabahattin'iN Osmanlı İmparatorluğu İçin Kurtuluş Reçetesi

Prens Sabahattin Türkiye'nin nasıl kurtarılabileceğine dair fikirlerine geçmeden önce, Osmanlı'nın yapısının bir analizini yapmıştır. Bu analizi yapmasında elbette, Le Play okulu ve özellikle Edmond Demolins'in etkisi çok önemlidir. Bir sosyolog olarak Prens Sabahattin'in Osmanlı toplumunu analiziyle devam etmek faydalı olacaktır.

Prens'in ilk tahlili, Edmond Demolins'in yaptığı gibi, toplumları iki tipe ayırmaktır. Toplumsal yapı analizi yaparak, bireyci toplumlar ve cemaatçi(bütüncü) toplumlar arasında bir ayrım yapmaktadır. Prens'e göre, bireyci yapı kişisel yükselme ve bağımsızlığa doğru kesin bir gidişe yol açmaktadır. Bu akımda esas olan, manevi olan bir fikir aydınlanması değil, etkin bir maddi çalışma, hayatın değişen ihtiyaçlarına her zaman uyabilmek için gittikçe gelişen bir üretim ve bunların geliştirdiği sosyal özelliklerden doğuyor.

Bütüncü yapı ise, "maddi çalışmanın gevşekliğinden çıkan bütüncü yapı, kendine bağlı olanları üretimden çok tüketime sürüklediği için sosyal yetenek ve kişiliğin gelişmesine engel olmaktadır. Bu yüzden bireyi; aile, topluluk, parti ve hükümete, yani kişileri birbirine bağlayarak, dayanak noktalarını hep kişilikleri dışında aramak zorunda kalan insanlardan kurulu statik bir toplum yaratıyor.

Prens Sabahattin Osmanlı'yı bir bütüncü yapı olarak görmektedir. Bu bütüncü yapı merkeziyetçi bir yönetime yol açmaktadır ve memur toplumu oluşturmaktadır. Çünkü, kişinin kendi geçimini sağlayabilmesi ve iyi yerlere gelebilmesi Padişah'a "sadakâte" bağlıdır. Bu birey tipi, itaat-memur tipidir. Bu yapısal sorundan dolayı Osmanlı İmparatorluğu geri kalmıştır. Bu tip toplumlarda, kişinin kendi yeteneklerini ortaya çıkarması çok zordur. Bundan dolayı, liyakat, duvarda asılı sürrealist bir tablo gibidir. Prens'in diğer yandan Edmond Demolins'den etkilenerek Anglo- Saxonların bireyci bir yapıya sahip oldukları, bundan dolayı da ilerlediklerini söylemektedir. Science Sociale(İlm-i İçtimâ) akımına uyarak, deney ve gözlem yoluyla teşhisler ortaya koymaktadır.

Prens Sabahattin'in İngiliz toplumuna dair tetkikleri bu noktada önem kazanmaktadır. İngiliz toplumunu bireyi müteşebbis olarak tahayyül etmesi ve topluluğun değil bireyin önem kazanması hususunda hem daha gelişmiş hem de daha liberal bir çerçeve çizdiğini söylemektedir. Sabahattin Bey'in ifadeleri ile;

"Merkeziyete istinat eden meşrutiyette teftiş memleketin bir noktasından başlıyarak cihât-ı sairesine intişar eder. Memurînin kısm-ı âzamını merkez tayin ettiği için vilayetlerin mesalih-i umumiyesi onlardan müteessir olmayan efrad ile idare olunur. Bu idare ister bir kişi tarafından gelsin(hükümdar), ister beş yüz kişi(parlemento), neticede ikisi de bir kapıya çıkıyor. İstibdad. Değişen keyfiyet değil kemiyet."(Bayur, 1991:275)

İdare hususunda, merkeziyetçi bir yapı da yönetenin kim olduğu önemli değildir, çünkü bir merkezi yönetim ister bir oligarşi tarafından yapılsın, ister tek bir hükümdar tarafından yapılsın, sonuç aynı yere çıkacaktır: İstibdad. Bu noktada, bireyler sürekli olarak topluluklarından bir şeyler bekleme eğiliminde olacaklardır. Üretmeden, tüketen ve asalak gibi yaşayan bir toplumsal yapı meydana gelecektir. Bu noktada, bireyin bir müteşebbis gibi olması ve ferdiyetin ön plana çıkarılması, Prens Sabahattin'i liberal düşünce çizgileri içinde yer almasını da sağlamaktadır.

Günümüz siyasal yönetim felsefesi açısından düşünerek bir yorumlama gereği duyarak, 2005 Tarih ve 5393 Sayılı Belediye Kanunu'nun 14. Maddesi "Belediyenin Görev Ve Sorumluluklarından bahseder. Bu madde de; "Mahalli ve müşterek nitelikte olmak şartıyla belediye, … yapar veya yaptırır" ifadesi yer almaktadır. "Yaptırmak" belediyenin kendisi dışında belediye işlerini yaptırmasını ifade eder ki, bu yerel yönetim olarak belediye teşkilatının işini yapacak kişiler veya kuruluşlar, girişimci bireyler tarafından yapılacaktır. Yerel yönetimin hizmet yaptırması, kişisel girişimi destekler nitelikte bir yön olarak ele alınabilir. Prens'in adem-i merkeziyet ve bireyci toplum açısından iyi bir birleşimdir. Oysa ki, merkeziyetçiliğin doruklarında ki toplumlarda, yerelleşmenin tam olarak sağlanamadığı için tüm işler merkezden yapılır. Merkezden bu işleri yapan kişiler ise, Taç'ın sadık kullarıdır(memur). Memur toplum ile kişisel girişimci toplum arasındaki farklılaşma da bile, bütüncü ve bireyci toplum ayrımı yakalanabilmektedir.

"Prens Sabahattin'e göre düşünsel yetenek ve gelişme sadece sosyal yaşamın koşulları tarafından belirlenir. Sosyal örgütü meydana getiren ise çalışma ortamıdır. Bu bağlamda çalışmanın fikir ilerlemesinde doğrudan ve dolaylı etkisi görülür. Boş zamanların fazlalığı, düşüncelere dalmaya ve hayal kurmaya olanak verir. Öte yandan cemaatçi(bütüncü) ailenin verdiği akıl yürütme tarzı da tümdengelimdir Prens Sabahattin'e göre bu tarz, fikrin gözlem ve deney yoluyla ilerlemesine engeldir."(Özdemir, 2008: 309)

Prens'in desteklediği toplum, bireyci toplumlardır. Bütüncü toplumların tümdengelimli bir zihniyete sahip olduğunu ve bunun da tümevararak ilerlemeye yani Meslek-i İçtimâ'nın ana özelliği olan, deney ve gözleme yer vermemesi açısından gelişmeye engeldir.

Prens Sabahattin'in ikinci olarak üzerinde durduğu nokta, okulların yapısıdır. Prens'e göre, nasıl ki Tanzimat, ülkemiz için bireycilik alanında yeni toplumlara doğru bir gelişme, toplumumuzu sosyal mutluluğa ulaştıran yola getirdiğini gösterecek bir belirti olamıyorsa, okullarımız da bunu sağlayacak yeni bir eğitimin ülkeye girdiğini gösterecek bir belirti değil.

Prens Sabahattin'in ifade ettiği gibi, *"gerek köylü ve gerek kentli ailelerimiz, çocuklarını bağımsız bir hayata hazırlamıyor, onlara özel çalışma ve girişkenliklerine dayanarak yaşamak ve yükselebilmek gücünü vermiyor."*(Sabahattin, 1965: 48)

Bir ülkede "tarım geridir, çünkü çiftçiler bilgisizdir" demek ile hiçbir şey açıklanmış olmaz. Bu sorunun yapısal dayanaklarını araştırmak gerekir. Bunun için, gözlem ve deney metoduna başvurulmalıdır. Sosyal bilimlerin temel başvurusu, gözlemdir. Prens Sabahattin eğitim karşılaştırması yaptığında, ilköğretim hükümet gücüyle ülkenin her yanına tek biçim olarak yaymış bulunan Fransa'ya da bakıyor. "*Görürüz ki ilkokulların verdiği yordam ve bilgiden yararlanarak, bütünüyle pratik hayatın iznine bağlı. Bu yararlanma kentler ve hattâ kırların endüstri çevrelerinde, kent hayatının ve endüstriyel hayatın gerektirdiği ihtiyacın etkisi altında sürüp gelişiyor."*(Sabahattin, 1965: 51)

Prens'e göre, eğitimin sosyal yapıya yansımasının çözümü olacak olan şey, yani tarımı geliştirmek için, ülkenin, çiftçinin ihtiyaç duyduğu ana etken, çalışmayı düzenleyecek gelişmiş bir destektir. Osmanlı İmparatorluğu'nun tarımsal patronlarının olmadığından söz eder. Bu patronların yerine, nahiye müdürleri, vaizler bu işi yapmaktadırlar. Bu konuda Prens Sabahattin, bu tarımcı patronların olmayışını ve işlerin yine merkezin yetkesi altında çözülüyor olmasını eleştirir.

Prens Sabahattin'in eleştirdiği bu nokta, merkeziyetçiliğin altında ezilen taşranın, merkezi memurların denetimi altında olması ve girişimci bir sınıf yaratamamaları çünkü verilen eğitimler hep "baba-cı" bütüncü yapıya hizmet eder niteliktedir. Öyleyse sosyal kurtuluş, yönetim erkinin baskısını artırmakla değil, özel girişimciliğin gelişmesiyle özel hayatın düzenlenmesi ve desteklenmesi ve yönetim hayatı alanında da aynı amacın yerleşmesiyle mümkündür.

Prens'in üzerinde durduğu bir diğer nokta, mülkiyet sorunudur. Osmanlı toprak yapısını incelemesi Prens Sabahattin'in özel mülkiyet- ortak mülkiyet anlamındaki ayrımıyla anlam kazanabilir. Sencer'in ifade ettiği gibi, "*Türkiye'de hiçbir zaman Batı Orta çağı anlamında bir feodalitenin ve buna bağlı olarak bir toprak köleliği sisteminin kurulamamış olmasıdır."*(Sencer, 1962: 133)

Osmanlı'da dirlik adı altında sipahilere verilen topraklar da çiftçiler bir yarıcı olarak işlev görüyorlardı. Osmanlı'nın dağılış döneminde mültezimler, çiftçiler için soyguncu haline geliyorlar ve gün geçtikçe de güç kazanıyorlardı. Toprak sistemi, Osmanlı'nın dağılış döneminde adeta geç bir feodaliteye karşılık geliyordu. Sosyal güçsüzlüğümüz ve bütüncü bir toplum yapısına sahip olduğumuzun olumsuz sonuçları kendisini mülkiyet konusunda da göstermektedir. Çünkü, merkezin denetleyemediği mültezimler için birer av haline gelen çiftçiler, tarım kapitali yaratabilecek güçten de yoksundular. Sosyal güçsüzlük, aynı zamanda ekonomik güçsüzlükle de kendisini gösteriyordu.

Prens Sabahattin'e göre, sorunun sosyal çözüm yolu, bu sınıfın, sosyal ereğini değiştirerek yeni bir anlayışı edinmesine ve gelecek kuşakları, girişkenlik ve etkenlik aşılayan bireyci eğitimle donatarak ülkeyi tarım alanında bayındırlaştırma yoluna yöneltilmesine, kısaca etkin bir kişisel çalışmayla ortak mülkiyetten özel mülkiyete geçmemize bağlıdır.

Prens Sabahattin'in üzerinde durduğu bir diğer nokta ise yönetsel durumdur. Bu konuyu yukarıda ayrıntılı olarak incelendiği için, kısaca değinilecektir. İki tür yönetim türü vardır. Merkeziyet ve adem-i merkeziyet. Adem-i merkeziyet Prens'in savunduğu yönetim biçimidir. Bunun sebebini ise, özel hayatın yönetim hayatına karşı sağladığı üstünlükten dolayı gelir. Prens'e göre, "*Genel işleri etkin bir şekilde dağıtarak köklü bir erk ayrımını sağlayacak özel hayat adamlarının bulunmayışı halinde ise, genel işler toptan merkezin eline düşerek yönetim erkinin ve egemenliğinin tek elde ya da zorbalar kurulu elinde merkezileşmesi zorunluluğu ortaya çıkar."*(Sabahattin, 1965: 55)

Adem-i merkezci yönetimler, bireyin girişimine olanak veren, belli bir sorumluluğa karşılık belli bir yetkenin ortaya çıkmasını sağlayan, işlerin mümkün olduğunca karışmasını engelleyen ve sosyal yapıyı düzenleyerek medeniyeti ilerleten bir yapıdır.

Prens'in son olarak üzerinde durduğu nokta, siyasal ve asker çevresi. Prens'e göre, Osmanlı toplum yapısında siyasete bulaşmış ve ondan kopamayan bir memur sınıfı vardır. Bu memur sınıfı içinde en etkin olan bölümü ise ordudadır. Dış siyasette bile ordu

etkin bir rol oynamaktadır. Bu ise o devletin toplumsal yapısının güçsüz olduğunu gösterir. "*Yapısı gereği hükümeti ordusuna dayanan dengesiz bir toplumda askerin ve diğer memurların politikayla uğraşmasını, yani bunların politik eylemlerde bulunmalarını ceza tehdidiyle engellemek, egemenliği elde tutanların başvurdukları yetersiz yollardan başka bir şey değildir."*(Sabahattin, 1965: 57)

Bu nokta Prens Sabahattin'in duruşunu belirlemesi açısından mümkündür. Ordu ve onun etkinlikleri ile hükümeti devirmeyi amaçlayan ve devrim yolunu izleyen bir tavır takınmaz Prens, o evrim yoluyla ilerlemeyi seçmektedir. Bu konuda, Osmanlı aydınları arasında Marx gibi ideologların niçin neredeyse hiç anılmayıp, Le Play gibi bir düşünürün anılması –özelde Sabahattin Bey tarafından- anlaşılmaktadır Çünkü, muhafaza ederek bir değiştirmeden yana olduğunun bir göstergesidir. Bu ise tümevarımcı akıldan gelmektedir, deneylerle ve gözlemlerler ve işe yaramazsa bu yapıdan vazgeçerler. Bu toplum yapısı Anglo- Saxon yönetim tipinin bir özelliğidir. Dene ve işine yaramazsa değiştir. Bu pragmatik bakış açısı, katı kurallarla ve hiyerarşik yönetim toplumsal yapının damarlarına kadar işlemiş bir toplumda, kısa sürede bir etki bulmadığını, siyasete içsel olarak bir parti veya zümre tarafından yapılan bir muhalefetten ziyade, dış yollardan ve farklı kurumlardan(ordu) müdahale edilmesi bir örnek teşkil etmektedir.

Prens için, öyleyse ülkenin kurtarılması için özel hayatın desteklenmesinden, yönetim hayatımızda, bizi aynı amaca ulaştıracak hareket yolunu izlemekten; kısaca, sosyal ereğimizi değiştirecek yeni bir anlayışla çalışmaktan başka çıkar yol yoktur.

8. Sonuç

Prens Sabahattin, Türk siyasal tarihini çok uzun süre meşgul etmiş Adem-i merkeziyetçilik ve merkeziyetçilik gerilimi gibi bir konuda fikir yürütmüştür. Bu konu da adem-i merkeziyetçiliğin savunuculuğunu Türkiye Cumhuriyeti'nin henüz temelleri atılmadan önce yapmıştır. Prens Sabahattin, memuriyen bir toplum anlayışının eleştirisini yapmıştır. Bireylerin üretken olduğu ve bireyleri herhangi bir hiyerarşik bağlanmadan daha ziyade atomize bir birey anlayışını düşünmüştür. Bu bakımdan, Prens Sabahattin'in liberal bir düşünce çizgisine sahip olduğunu görebiliriz.

Toplulukçu düşünce ve bireyci düşünce arasındaki çekişme, Prens Sabahattin'in Osmanlı İmparatorluğu'nu yorumlaması açısından önemli bir kalkış noktasıdır. Çünkü, Tanzimat bürokratları ve Osmanlı memuriyen sınıfı, girişimci ve üretken birey imajı yerine, devletin mutlaklığı ve merkeziliğini daha da üst seviyeye çıkarmışlardır. Bundan dolayıdır ki, Osmanlı İmparatorluğu çözülüş süreci başlamış, Prens'e göre, 'kurtarıcı' olarak görülen Jön Türk'ün diğer cenahı da, Tanzimat Dönemi'nde ki gibi, sorunu yanlış anlayıp, yanlış cevaplamışlardır.

Prens'e göre, adem-i merkeziyet bir idari adem-i merkeziyettir, azınlıklara karşı ülke bütünlüğünden taviz vermek değildir. Bundan dolayıdır ki, tevsi-i mezuniyet ve tefrik-i vezaif, Osmanlı tebaasına ve azınlıklara daha iyi hizmet verebilmek ve bölgelerin sorunlarının tek bir merkezden anlaşılamayacağı, bundan dolayı da bahsettiği adem-i merkeziyet bu noktada, sorun çözme becerisi olarak anlaşılmaktadır.

Prens Sabahattin'i hem Osmanlı entelektüel geleneği içerisindeki bir isim olarak ele almak, hem de bir sosyolog olarak ele almak gerekmektedir. Sabahattin Bey'in fikir cereyanları, daha sonraki dönemlere etkisi olan bir akım olarak görülmektedir. Örneğin, 14 Eylül 1908 yılında kurulan Fırka-i Ahrar Cemiyeti'nin programına bakıldığında bu görülecektir. Bu programın giriş kısmında, *"İnsanların hür ve hukuk-ı beşer nokta-i nazarıdan müsavi olarak doğduklarından aharın hukukuna tecavüz etmemek şartiyle hürriyet, hakkı- temellük, emniyet, huzur-u kanunda müsavat… serbest-i kelam, serbest-i matbuat, serbest-i ticaret, serbest-i muhaberat… masuniyet-i mesakin gibi hukuk-ı umumiyeye maliktirler."*(Tunaya, 2011: 188)

Günümüz açısından bakıldığında, Prens Sabahattin'in, gerçekçiliği yakalamadaki payının kuvveti teorik olarak görülmektedir. Günümüzde, adem-i merkeziyet ve merkeziyet tartışmaları, federalizm-üniteryanizm gibi bir siyasi rejim sorunu olarak anlaşılmaktaysa da, Prens'in görüşlerinin önemi, Osmanlı İmparatorluğu'nun içinde bulunulan dönem için, tebaasına karşı hizmet üretme ve yetiştirme de yetersiz kaldığı ve tebaasının müteşebbis, bireysel bir yapılanmadan ziyade her türlü üst

topluluklara(aile, cemiyet, topluluklar gibi) bağlanmasından ve bunun da merkeziyetçi görüşlerden ve yaşayış tarzından kaynaklandığını vurgulamasındadır. Sabahattin Bey'in görüşleri, hem bir idari yapılanma fikri hem de bir siyasi rejimin yapılanması fikri olarak bugünün Türk siyasal hayatı için önemli noktalara değinmektedir.

Kaynaklar

Akkaya, Rukiye(2005) **Prens Sabahattin,** Liberte Yayınları, Ankara.

Akşin,Sina(2011), **Jön Türkler ve İttihat ve Terakki,**İmge Kitabevi Yayınları, 5.Baskı, Ankara.

Aytaç, Ömer(2006), "Memurluk Zihniyeti ve Memuriyen Toplum: Prens Sabahattin'in Görüşleri Işığında Bir Çözümleme*"* **Dokuz Eylül Üniversitesi SBE Dergisi,** Cilt:8, Sayı:1., ss.1-28

Bayur, Yusuf Hikmet(1991), **Türk İnkılâbı Tarihi** Cilt:1, Kısım:1, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.

Duverger, Maurice(1986), **Siyasal Rejimler**, Çev, Teoman Tunçdoğan, Sosyal Yayınları, İstanbul.

Ege, Nezahat Nurettin(1977), **Prens Sabahattin Hayatı ve İlmî Müdafaaları,** Güneş Neşriyat,İstanbul.

Erkul, Ali(1999), "Prens Sabahattin" **Türk Toplumbilimcileri I,** (Der.) Kongar, Emre, Remzi Kitabevi, İstanbul.

Freyer, Hans(2012), **Sosyoloji Kuramları Tarihi** Çev. Çağatay, Tahir, Doğu-Batı Yayınları,2. Baskı, Ankara.

Kuran, Ahmet Bedevi(2000), **İnkılap Tarihimiz ve Jön Türkler,** Kaynak Yayınları, İstanbul.

Kutay,Cemal(1964), **Prens Sabahattin Bey, II. Abdülhamid, İttihat ve Terakki,** Tarih Yayınları, İstanbul.

Lewis, Bernard(2011), **Modern Türkiyenin Doğuşu,** Çev, Tuna, Boğaç Babür, Arkadaş Yayınları, 5.Baskı, İstanbul.

Mardin, Şerif(2012) **Jön Türklerin Siyasî Fikirleri 1895-1908** İletişim Yayınları, 18. Baskı, İstanbul.

Mooers, Colin(2000), **Burjuva Avrupa'nın Kuruluşu**, Çev. Şener, Bahadır Sina,Dost Yayınevi, 2. Baskı, Ankara.

Önen, Nizam ve Reyhan, Cenk(2011), **Mülkten Ülkeye: Türkiye'de Taşra İdaresinin Dönüşümü(1839-1929)**, İletişim Yayıncılık, İstanbul.

Özdemir, Çağatay(2008), **Türkiye'de Sosyoloji I**,(Der) Phoenix Yayınları, 1. Baskı, Ankara.

Ramsaur, E. Ernest(2011), **Jön Türkler: 1908 İhtilalinin Doğuşu**, Çev. Mengüşoğlu, Muhsin Önal, 2.basım, Pınar Yayınları, İstanbul

Reyhan, Cenk(2007), **Osmanlı'da İki Tarz-ı İdare** İmge Kitabevi Yayınları, Ankara.

Sabahattin, Prens(1965), **Türkiye Nasıl Kurtarılabilir?** Çev, Sencer, Muzaffer, Elif Yayınları.

Sabahattin, Prens(H.1324- M.1908), **Teşebbüs-i Şahsi ve Adem-i Merkeziyet Hakkında İkinci Bir İzah**, Türkiye Büyük Millet Meclisi Kütüphanesi, Yer: 76-1660, Ea. No: 1930-1540.

Sencer, Oya(1962), Türkiye Toprak Sorunlarına Tarihsel Açıdan Bir Bakış **İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi,** Cilt:2, Sayı: 17-18., ss.133-170

Tunaya, Tarık Zafer(2011), **Türkiye'de Siyasal Partiler**, Cilt:1, İletişim Yayıncılık, 4.Basım, İstanbul.

AKADEMİK USULSÜZLÜK: SINIF ÖĞRETMENİ ADAYLARININ DENEYİMLERİ[1]

Muhammet ÖZDEN
Yrd. Doç. Dr., Dumlupınar Üniversitesi Eğitim Fakültesi, muhammetozden@gmail.com

Döndü ÖZDEMİR ÖZDEN
Yrd. Doç. Dr., Dumlupınar Üniversitesi Eğitim Fakültesi, donduozdemir@gmail.com

Baykal BİÇER
Doç. Dr., Dumlupınar Üniversitesi Eğitim Fakültesi, baybicer@gmail.com

ÖZET: Bu araştırmanın amacı sınıf öğretmeni adaylarının akademik usulsüzlük konusundaki deneyimlerini belirlemektir. Araştırmada tarama modeli kullanılmıştır. Dumlupınar Üniversitesi Eğitim Fakültesi Sınıf Öğretmenliği Programı'nda öğrenim gören 254 öğretmen adayı üzerinde gerçekleştirilen araştırmanın verileri araştırmacılar tarafından geliştirilen anket yoluyla toplanmıştır. Veriler frekans, yüzde ve aritmetik ortalama kullanılarak çözümlenmiştir. Araştırmada öğretmen adaylarının % 98'i yükseköğrenim yaşantılarında en az bir kez akademik usulsüzlükle ilgili bir davranış gerçekleştirdiğini belirtmişlerdir. Akademik usulsüzlük davranışını yaptığını beyan eden öğretmen adaylarının % 77,6'sının ise yaptıkları davranışın akademik usulsüzlük kapsamında değerlendirildiğini bildikleri görülmüştür. Öğretmen adayları tarafından en sık gerçekleştirilen akademik usulsüzlük davranışları sınav sonrasında diğer sınıftaki öğrencilere sınavın içeriği hakkında bilgi vermek ve bir başka öğrencinin sınav kâğıdına bakmasına izin vermek olarak ifade edilmiştir. Öğretmen adaylarının görüşlerine göre yapılan akademik usulsüzlük davranışlarını en fazla etkileyen nedenler ise içeriğin çok yoğun olması ve yüksek not alma isteği olarak belirlenmiştir.

Anahtar Sözcükler: akademik usulsüzlük, kopya çekme, intihal

ACADEMIC DISHONESTY: CLASSROOM TEACHER CANDIDATES EXPERIENCES

ABSTRACT: The purpose of this research is to determine elementary pre-service teachers' experience with infraction of academic rules. A qualitative research methodology, survey design has been used for this study. The survey developed by the researchers used to gather information from 254 pre-service teachers participated in this study, currently enrolled to Dumlupınar University Education Faculty Elementary Education Teacher Education Program. Data gather with this survey analyzed by using frequencies, percentages and arithmetic mean scores. 98% of the pre-service teachers participated in this study stated that they have demonstrated behaviors which could be considered infraction of academic rules, at least once during their higher education life. Among the participants who stated that they have done infraction of academic rules 77,6 % of them were aware of the fact that their behavior could be considered as infraction of academic rules. The most frequent type of infraction of academic rules admitted to be demonstrated by pre-service teachers were giving information to the other class members about the exam content after taking the exam and allowing another student to read their answers on the exam paper during an exam.

Keywords: academic dishonesty, cheating, plagarism

[1] Bu çalışma XI. Ulusal Sınıf Öğretmenliği Eğitimi Sempozyumu'nda sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

1. Giriş

Akademik usulsüzlük, bütün eğitim basamaklarında yaygın ve süregelen bir sorun olarak kabul edilmektedir (Finn & Frone, 2004). Bu nedenle, Amerika Birleşik Devletleri, Birleşik Krallık, Kanada, Japonya, Yeni Zelanda ve diğer ülkelerde uzun yıllardır çalışılmaktadır (Lin & Wen, 2007). Türkiye'de ise son yıllarda yükseköğretimde akademik usulsüzlüğün farklı boyutlarını oluşturan sınavlarda kopya çekme (Seven & Engin, 2008; Ünlü & Eroğlu, 2012; Yangın & Kahyaoğlu, 2009) ve intihal (Eret & Ok, 2014; Ersoy, 2014; Ersoy & Karaduman, 2010; Ersoy & Özden, 2011; Orhan & Günay, 2014; Yeşilyurt, 2014) gibi davranışlar üzerine çalışmalar yapıldığı görülmektedir. Bu artan ilginin nedenlerinden biri merkezi sınavlarda ortaya çıkan toplu kopya çekme eylemleri olabilir. Bir ikinci neden ise akademik dürüstlüğün yükseköğretimin temel değerlerinden biri olmasına karşılık öğrencilere öğretilemediği düşüncesi olarak öne sürülebilir.

Alanyazında hangi davranışların akademik usulsüzlüğü oluşturduğuna ilişkin standart ve yaygın bir biçimde kabul gören bir tanım bulunmamaktadır (Schmelkin, Gilbert, Spencer, Pincus & Silva, 2008). Bununla birlikte ilgili alanyazında kimi tanımlamalar yapılmıştır. Bir tanıma göre akademik usulsüzlük, sınavlarda kopya çekme, başkalarının fikirlerini çalma, kaynakları ya da referansları yanlış gösterme, bilinçli olarak başka öğrencilerin kopya çekmelerine yardımcı olma, bireysel olarak tamamlanması gereken projelerde başkaları ile birlikte çalışma ya da aynı ödevi birden fazla ders için teslim etme davranışlarından en az birini yapmaktır (Birinci & Odabaşı, 2006). Bir diğer tanıma göre akademik usulsüzlük, öğrenme sürecinde öğrencinin yüksek not alma amacını gerçekleştirmek için adalet ve hakkaniyet ilkelerine aykırı bir biçimde sınavda kopya çekme, kopya ödev hazırlama ve intihal gibi davranışları gerçekleştirmesini (Lin & Wen, 2007) kapsayan genel bir kavramdır. Tanımlarda akademik usulsüzlükle ilişkilendirilen temel kavramların kopya çekme ve intihal olduğu görülmektedir. Yeşilyurt (2014) da, akademik usulsüzlük davranışları içerisinde kopya çekme ve intihalin ilk sırada yer aldığını belirtmektedir.
Kopya çekme, ödev hazırlarken onaylanmayan bir işbirliği yapmaktan bir eserin kaynakçanın değiştirilmesine, sınavda önceden hazırlanmış notlardan başka öğrencinin kâğıdına bakmaya çok çeşitli davranışları içermektedir (Finn & Frone, 2004). Bir diğer tanıma göre kopya çekme, sınavlarda önceden hazırlanmış notlardan ve başka öğrencilerin ödevlerinden aşırma yapmak gibi *basit* davranışlar olabileceği gibi sınıf dışında yapılmak üzere verilen sınavlarda (take-home) izin verilmeyen kaynakların kullanımı ya da öğrencinin kendinin hazırlaması gereken bir makaleyi profesyonel bir kişiye ücret karşılığı yazdırması gibi *çok ciddi* eylemleri de içerebilir (Smyth & Davis, 2003). Kopya çekme davranışlarının *basit* ve *çok ciddi* (Smyth & Davis, 2003) eylemler olarak gruplandırılması kopya çekme davranışlarının bütün biçimlerinin eşit dereceli davranışlar olarak kabul edilmediği anlamına gelmektedir (Finn & Frone, 2004).

İntihal ise, alıntılarda ilgili kaynakları göstermeme ve kurallara uygun biçimde alıntı yapmamaktan bütün paragrafları hatta çalışmayı kopyalayama kadar varan kasıtlı girişimdir. İntihal, öğrencinin kendi çalışmasını farklı derslerde dönüştürerek kullanması biçiminde de olabileceği gibi daha geniş anlamıyla akademik ve ticari kaynakların bilinçli ya da bilinçsiz biçimde kullanılmasını içermektedir (Evans, 2006; Park, 2003). İntihalin tanımında da tıpkı kopya çekmenin tanımında olduğu gibi benzer bir vurgu yapılarak intihal davranışları örtük biçimde önem bakımından derecelendirilmektedir. Kopya çekme ve intihal davranışlarına ilişkin alanyazında var olan bu derecelemeye benzer bir dereceleme de Swift ve Nonis (1998)'in araştırmasında öğrenciler tarafından yapılmıştır. Buna göre öğrencilerin kopya çekme davranışlarının projelerde ve testlerde farklılaştığı görülmüştür. Öğrenciler, projelerde daha çok kopya çekerken bu eylemin sınavlarda kopya çekmeye göre daha önemsiz bir eylem olduğunu düşünmektedirler (Swift & Nonis, 1998).

Kopya çekme ve intihal yükseköğretimde oldukça yaygındır. Uluslararası çalışmalara bakıldığında üniversite öğrencilerinin %14'ten (Mastin, Peszka & Lilly, 2009) %100'e (Preiss, Klein, Levenburg & Nohavova, 2013) varan oranlarda kopya çektikleri görülmektedir (diğer araştırmalar için bkz. Lin & Wen, 2007; Park Park & Jang, 2013; Jones, 2011). Öte yandan, intihal ile ilgili

olarak Schmelkin ve diğ. (2008), yine üniversite öğrencilerinin %30'dan fazlasının, Szabo ve Underwood (2004) ise %50'sinin Internet kaynaklarını kullanarak kopya çektiklerini saptamışlardır. Türkiye'de yapılan çalışmalara bakıldığında ise lise öğrencilerinden üniversite öğrencilerine %50'den (Durmuşçelebi, 2011) %82'ye (Yangın & Kahyaoğlu, 2009) varan oranlarda katılımcıların kopya çektikleri bulunmuştur (diğer araştırmalar için bkz. Bozdoğan & Öztürk, 2008; Çetin, 2007; Eraslan, 2011; Selçuk, 1995; Tayfun & Yazıcıoğlu, 2008). İntihal yapma ile ilgili olarak ise bir araştırmada üniversite öğrencilerinin %13'nün (Ersoy & Karaduman, 2010); bir diğer araştırmada ise %14'nün (Ersoy, 2014) intihal yaptığı bulunmuştur.

Gerek uluslararası alanda gerekse Türkiye'de yapılan akademik usulsüzlük çalışmaların iki ortak özelliği bulunmaktadır. Birincisi, araştırmalarda akademik usulsüzlüğün yaygınlığını belirlemek üzere öğrencilerin kendi beyanlarının dikkate alınmasıdır. İkincisi ise akademik usulsüzlük yapan öğrencilerin oranıyla ilgili bir görüş birliği bulunmamasıdır. Brown ve Choong (2005) farklı araştırmalarda farklı sonuçlar elde edilmesinin nedenini akademik usulsüzlüğün farklı biçimlerde kavramsallaştırılması olarak açıklamaktadır (akt. Anıtsal, Anıtsal & Elmore, 2009).

Akademik usulsüzlüğün en çok çalışılan boyutu olan yaygınlığının yanı sıra pek çok araştırmada öğrencilerin kopya çekme nedenlerini (örneğin notlar, rekabet, görevin zorluğu, zamanın sınırlılığı gibi) incelenmiştir. Örneğin Park, Park ve Jang (2013) hem sınavlarda hem de ödevlerde kopya çekilmesinde diğer akranlarının kopya çekmesinin, yüksek not alma isteğinin, zaman yetersizliğinin ve motivasyon eksikliğinin etkili olduğunu bulmuştur. Ersoy ve Özden (2011), öğretmen adaylarının ödevlerinde internetten intihal yapma eğilimlerinin öğretim elemanından kaynaklı değişkenlerle ilişkili olduğunu ifade etmişlerdir. Özgüngör (2008) kopya çekmenin temel nedeninin zayıf not alma korkusu olduğuna dikkat çekmektedir. Üniversite öğrencilerinin akademik usulsüzlük yapmalarının diğer nedenleri ise rekabetçi eğitim ortamı, benlik saygısını korumak, akran grubu ile uyum, sosyal açıdan kendini kanıtlama arzusu, zayıf çalışma becerileri, güven eksikliği, dersten kalma korkusu, derslerin zor olması, derslerin ezbere dayalı olması, derslerin yaşamdan kopuk olması (Bjorklund & Wenestam, 1999; Çetin, 2007) biçiminde belirtilebilir. Ayrıca araştırmalarda kopya çekmenin nedenlerinin yanı sıra kopya çekme ile bağlantılı olabilecek değişkenler de dikkate alınmıştır (Schmelkin ve diğ., 2008). Cinsiyet (Finn, & Frone, 2004; Keçeci, Bulduk, Oruç & Çelik, 2011; Küçüktepe & Küçüktepe, 2012; Lin &Wen, 2007; Poole, 2007; Szabo & Underwood, 2004), sınıf düzeyi/yaş (Finn, & Frone, 2004; Rawwas, Al-Khatib & Vitell, 2004; Smyth & Davis, 2003; Szabo and Underwood, 2004), başarı durumu (Lin &Wen, 2007) ve öğrencinin kayıtlı olduğu program (Lin & Wen, 2007) gibi bireysel öğrenci özelliklerinin akademik usulsüzlük davranışlarını etkileme olasılığı olduğu bulunmuştur.

Bu araştırmada sınıf öğretmeni adaylarının akademik usulsüzlüğe ilişkin deneyimlerini ve akademik usulsüzlük davranışlarını yapma nedenlerinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Çünkü öğrencilerin akademik usulsüzlük davranışlarının neler olduğunu ve bu davranışların nedenlerini anlamak etkili etik politikalar geliştirmek bakımından önemlidir. Bu kapsamda araştırmada şu sorulara yanıt aranmıştır:

- Öğretmen adaylarının akademik usulsüzlük içeren davranışları gerçekleştirme düzeyi nedir?
- Öğretmen adaylarının akademik usulsüzlük konusundaki farkındalıkları nedir?
- Öğretmen adaylarının akademik usulsüzlük konusundaki geleceğe yönelik eğilimleri nedir?
- Öğretmen adaylarının akademik usulsüzlük davranışlarının nedenleri nedir?

2. Yöntem

2.1. Araştırma Modeli

Bu araştırmanın gerçekleştirilmesinde nicel araştırma yöntemlerinden betimsel tarama modeli (Karasar, 2008) kullanılmıştır. Araştırmada betimsel tarama modelinin kullanılmasının iki nedeni bulunmaktadır. Birincisi, öğrencilerin katılımcı olarak gizliliğini korumak ve verilerin anonim olarak elde edilmesini sağlamaktır. İkincisi ise çok sayıda katılımcıya ulaşmak ve ele alınan konunun niceliksel olarak betimlenmesini kolaylaştırmaktır.

2.2. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini Dumlupınar Üniversitesi Eğitim Fakültesi İlköğretim Bölümü Sınıf Öğretmenliği Programı'nda öğrenim görmekte olan öğretmen adayları oluşturmaktadır. Evrenin tamamına ulaşmanın zaman ve maliyet açısından kolay olması nedeniyle evrenden örneklem alma yoluna gidilmemiştir. Bu kapsamda araştırma, Dumlupınar Üniversitesi Eğitim Fakültesi Sınıf Öğretmenliği Lisans Program'ında öğrenim gören 254 öğretmen adayının katılımıyla gerçekleştirilmiştir. Araştırmaya katılan öğretmen adaylarının kişisel özellikleri Çizelge 1'de sunulmuştur.

Çizelge 1. *Araştırmaya katılan öğretmen adaylarının kişisel özellikleri*

Özellikler	**f**	**%**
Cinsiyet		
Kadın	173	68.1
Erkek	81	31.9
Sınıf		
1. sınıf	66	26.0
2. sınıf	93	36.6
3. sınıf	62	24.4
4. sınıf	33	13.0
Not ortalaması		
3.00 ve altı	5	2.0
2.00-2.99 arası	172	67.7
3.00-4.00 arası	76	29.9
Kayıp veri	1	0.4
Toplam	**254**	**100**

Çizelge 1'de görüldüğü gibi araştırmaya katılan öğretmen adaylarının %68.1'ini kadınlar, %31.9'unu erkekler oluşturmaktadır. Öğretmen adaylarının %26.0'sı 1. sınıf, %36.6'sı 2. sınıf, %24.4'ü 3. sınıf %13.0'ü 4. sınıf öğrencisidir. Araştırmaya katılan öğretmen adaylarının %2.0'si 1.99 ve altı, %67.7'si 2.00-2.99 arası, %29.9'u ise 3.00-4.00 arası not ortalamasına sahiptir. Öğretmen adaylarının %0.4'ü not ortalaması ile ilgili soruya yanıt vermemiştir.

2.3. Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırma verilerinin toplanmasında araştırmacılar tarafından geliştirilen anket kullanılmıştır. Veri toplama aracı olarak kullanılan bu anketi hazırlamak amacıyla öncelikle ilgili alanyazın taranmıştır. Alanyazın taraması sonucu bir madde havuzu oluşturulmuştur. Oluşturulan madde havuzundaki sorular nitelik açısından akademik usulsüzlük içeren davranışlar ve akademik usulsüzlüğün nedenleri başlıkları altında gruplandırılmıştır. Söz konusu başlıklar altında gruplandırılan maddeler araştırmacılar

tarafından biçim ve içerik yönünden değerlendirilmiştir. Buna göre, araştırma sorularını yanıtlamaya hizmet etmeyen, anlaşılır olmayan, konuya özgü olmayan ve binişik maddeler çıkarılmıştır.

Araştırmada akademik usulsüzlüğün işlevsel tanımı, projelerde/ödevlerde intihal yapma ve sınavlarda kopya çekme gibi davranışları içeren, etik olmayan davranışlar olarak kabul edilmiştir. Bu amaçla araştırmada akademik usulsüzlük, hem sınavda hem de ödev hazırlamada öğrencilerin kasıtlı ya da kasıtsız olarak yapmış oldukları her türlü etik dışı davranışı kapsayacak bir şemsiye kavram olarak ele alınmış ve anket maddeleri bu işlevsel tanımla uyumlu olacak biçimde yapılandırılmıştır.

Anket dört bölümden oluşturulmuştur. Birinci bölümde, öğretmen adaylarının kişisel bilgileri ile akademik usulsüzlük yapma ve ilgili davranışlarının uyarılması veya cezalandırılması durumunu belirlemeye dönük beş soruya yer verilmiştir. İkinci bölümde öğretmen adaylarının akademik usulsüzlük kapsamında değerlendirilen davranışları gerçekleştirme sıklıklarını belirlemeye yönelik yirmi üç maddeye yer verilmiştir. Öğretmen adayları anketin bu bölümündeki maddelere "her zaman", "genellikle", "ara sıra", "nadiren" ve "hiçbir zaman" seçeneklerinden birini işaretleyerek yanıt vermiştir. Üçüncü bölümde öğretmen adaylarının akademik usulsüzlük içeren davranışlarına yönelik farkındalık ve eğilimlerini belirlemeye dönük üç soruya yer verilmiştir. Dördüncü bölümde ise öğretmen adaylarının akademik usulsüzlük davranışlarının nedenlerini belirlemeye yönelik on dokuz maddeye yer verilmiştir. Öğretmen adayları anketin bu bölümündeki maddelere "kesinlikle etkili", "etkili", "kararsızım", "etkili değil" ve "kesinlikle etkili değil" seçeneklerinden birini işaretleyerek yanıt vermiştir.

Anketin geçerliğini sağlamak için anket taslak olarak hazırlandıktan sonra uzman görüşlerine sunulmuştur. Bu kapsamda uzmanların önerileri doğrultusunda katılımcıları yönlendirebileceği ve sosyal beğeniye hizmet edebileceği öngörülen maddeler gözden geçirilerek gerekli düzeltmeler yapılmış ve veri toplamaya uygun hale getirilmiştir. Hazırlanan anket, Dumlupınar Üniversitesi Eğitim Fakültesi İlköğretim ve Türkçe Eğitimi Bölümleri'nde öğrenim görmekte olan 40 öğretmen adayına uygulanarak bir ön deneme yapılmıştır. Bu çalışma sonucu anketin güvenirlik katsayısı Akademik Usulsüzlük Davranışları için .89 ve Akademik Usulsüzlüğün Nedenleri için ise .91 olarak hesaplanmıştır. Tekin (2000, s.58), güvenirlik katsayısının, (0,00) ile (+1,00) arasında değiştiğini ve eğitim ve psikolojide, güvenirliği (+1,00) olan testler geliştirmenin hemen hemen olanaksız olduğunu belirtmektedir. Bu sonuçlara göre anketin tutarlı ve güvenilir olup veri toplamaya uygun olduğu söylenebilir.

Anket uygulaması, öğrencilerin programlarında yer alan olağan ders saatlerinde gerçekleştirilmiştir. Çalışılmakta olan konunun hassasiyeti ve soruların özelliği nedeniyle katılımcılara "kimliklerinin ve verdikleri yanıtların anonim olacağı ve gizliliklerinin korunacağı" bilgisine yazılı olarak anket formunda yer verilmiş ve bu ilke uygulama sırasında sözlü olarak birkaç kez tekrarlanmıştır.
Araştırmada elde edilen verilerin çözümlenmesi için frekans, yüzde ve aritmetik ortalamadan faydalanılmıştır. Öğretmen adaylarının ankette yer alan maddelere verdikleri yanıtlara ilişkin yüzde, frekans ve aritmetik ortalama değerleri çizelgeler ile belirtilmiştir.

3. Bulgular

3.1. Öğretmen Adaylarının Akademik Usulsüzlük Davranışlarını Gerçekleştirme Düzeyi

Araştırmaya katılan öğretmen adaylarının %98'inin yükseköğrenim hayatı boyunca en az bir kez akademik usulsüzlük niteliği taşıyan bir davranış gerçekleştirdiğini belirttikleri görülmüştür. Ancak bu öğretmen adaylarından yalnız %8.8'i yükseköğretim yaşantısı boyunca akademik usulsüzlük gerekçesiyle uyarıldığını veya hakkında işlem yapıldığını ifade etmiştir. Öğretmen adaylarının akademik usulsüzlük davranışlarını gerçekleştirme sıklıkları Çizelge 2'de sunulmuştur.

Çizelge 2. *Öğretmen adaylarının akademik usulsüzlük davranışları*

Akademik Usulsüzlük Davranışları		**Hiçbir zaman**	**Nadiren**	**Ara sıra**	**Genellikle**	**Her zaman**	**$\bar{x}$**
Kopya çekebilmek için sınavın sonuna kadar oyalandım.	***f***	133	63	38	14	6	1.81
	%	52.4	24.8	15.0	5.5	2.4	
Sınavdan önce hazırlanan notlardan kopya çektim.	***f***	171	54	18	9	2	1.49
	%	67.3	21.3	7.1	3.5	.8	
Bir başka öğrencinin sınav kâğıdına bakarak kopya çektim.	***f***	115	77	46	13	3	1.87
	%	45.3	30.3	18.1	5.1	1.2	
Başka bir öğrencinin ödevini, *o öğrencinin bilgisi kapsamında* kendim yapmış gibi teslim ettim.	***f***	191	33	17	8	5	1.44
	%	75.2	13.0	6.7	3.1	2.0	
Başka bir öğrencinin ödevini, *o öğrencinin bilgisi olmadan* kendim yapmış gibi teslim ettim.	***f***	229	10	8	5	2	1.19
	%	90.2	3.9	3.1	2.0	.8	
İnternetten ödev satın aldım.	***f***	180	36	28	7	3	1.49
	%	70.9	14.2	11.0	2.8	1.2	
Ödev sattım.	***f***	237	7	9	1	-	1.11
	%	93.3	2.8	3.5	.4	-	
Sınav öncesi sınav sorularına ulaşmaya çalıştım.	***f***	158	48	29	14	5	1.66
	%	62.2	18.9	11.4	5.5	2.0	
Bir başkasının çalışmasını kısmen ya da olduğu gibi kopyaladım.	***f***	120	77	40	12	5	1.84
	%	47.2	30.3	15.7	4.7	2.0	
Sınavda başka bir öğrencinin kopya çekmesine yardım ettim.	***f***	105	69	56	18	6	2.02
	%	41.3	27.2	22.0	7.1	2.4	
Bir başka öğrencinin sınav kâğıdıma bakmasına izin verdim.	***f***	69	84	63	26	12	2.32
	%	27.2	33.1	24.8	10.2	4.7	
Sınavdan çıkınca diğer sınıftaki öğrencilere sınavın içeriği hakkında bilgi verdim.	***f***	74	80	52	32	16	2.35
	%	29.1	31.5	20.5	12.6	6.3	
Sınavdan çıkan öğrencilerden sınavın içeriği hakkında bilgi aldıktan sonra sınava girdim.	***f***	96	81	53	20	4	2.04
	%	37.8	31.9	20.9	7.9	1.6	
Kaynak belirtmeden bir konudaki görüşleri kendiminmiş gibi yazdım.	***f***	141	74	26	11	2	1.66
	%	55.5	29.1	10.2	4.3	0.8	
Ödevi/Projeyi başkalarıyla hazırlayıp kendim yapmış gibi sundum.	***f***	164	59	19	10	2	1.53
	%	64.6	23.2	7.5	3.9	0.8	
Ödevin kaynakçasına kullanmadığım kaynakları yazdım.	***f***	115	74	38	18	9	1.94
	%	45.3	29.1	15.0	7.1	3.5	
Grup ödevindeki bireysel sorumluluklarımı yerine getirmedim.	***f***	169	52	15	12	6	1.56
	%	66.5	20.5	5.9	4.7	2.4	

Başka bir öğrenci için ödev hazırladım.	*f*	145	65	33	9	2	1.65
	%	57.1	25.6	13.0	3.5	0.8	
Projeyi/Ödevi zamanında vermemek için bahane uydurdum.	*f*	156	65	21	9	3	1.57
	%	61.4	25.6	8.3	3.5	1.2	
Cep telefonu, hesap makinesi gibi araçlarla kopya çektim.	*f*	222	18	10	2	2	1.20
	%	87.4	7.1	3.9	0.8	0.8	
Başka bir öğrencinin kendi ödevimi kopyalamasına izin verdim.	*f*	133	74	34	10	3	1.72
	%	52.4	29.1	13.4	3.9	1.2	
Aynı ödevi/projeyi farklı öğretim elemanlarına teslim ettim.	*f*	226	24	1	2	1	1.14
	%	89.0	9.4	0.4	0.8	0.4	
Yerime başkasını sınava soktum.	*f*	246	6	2	-	-	1.04
	%	96.9	2.4	0.8	-	-	

Çizelge 2 genel olarak incelendiğinde belirlenen tüm akademik usulsüzlük davranışlarının en az bir kez sınıf öğretmeni adayları tarafından gerçekleştirildiği görülmektedir. Ancak belirlenen her akademik usulsüzlük davranışına ilişkin hesaplanan aritmetik ortalamalar incelendiğinde öğretmen adaylarının söz konusu davranışları düşük sıklıkta gerçekleştirdikleri söylenebilir. Bu bağlamda öğretmen adaylarının görüşlerine göre öğretmen adaylarının en sık gerçekleştirdikleri davranışlar *sınavdan çıkınca diğer sınıftaki öğrencilere sınavın içeriği hakkında bilgi vermek* (2.35), *bir başka öğrencinin sınav kâğıdıma bakmasına izin vermek* (2.32), *sınavdan çıkan öğrencilerden sınavın içeriği hakkında bilgi aldıktan sonra sınava girmek* (2.04), *sınavda başka bir öğrencinin kopya çekmesine yardım etmek* (2.02) olarak belirlenmiştir. Öğretmen adaylarının kendi beyanlarına göre en az gerçekleştirdiği akademik usulsüzlük davranışların ise *yerine başkasını sınava sokmak* (1.04), *ödev satmak* (1.11), *aynı ödevi/projeyi farklı öğretim elemanlarına teslim etmek* (1.14), *başka bir öğrencinin ödevini, o öğrencinin bilgisi olmadan kendisi yapmış gibi teslim etmek* (1.19), *cep telefonu, hesap makinesi gibi araçlarla kopya çekmek* (1.20) biçimindedir.

3.2. Öğretmen Adaylarının Akademik Usulsüzlüğe Yönelik Farkındalık ve Geleceğe Yönelik Eğilimleri

Öğretmen adaylarının sergiledikleri davranışların akademik usulsüzlük olup olmadığını bilmeye yönelik farkındalıkları ve söz konusu davranışları gelecekte gerçekleştirmeye yönelik eğilimlerine ilişkin verdikleri yanıtlar Çizelge 3'te sunulmuştur.

Çizelge 3. *Öğretmen adaylarının akademik usulsüzlük konusundaki farkındalıkları ve geleceğe yönelik eğilimleri*

			Evet	**Hayır**	**Kayıp veri**	**Toplam**
Akademik usulsüzlük olduğunu bilme		*f*	197	54	3	254
		%	77.6	21.3	3	100
Bilseydi yapma eğilimi		*f*	10	43	1	54
		%	18,5%	79.6	1.9	100
İlerde yapmaya devam etme eğilimi	Bilenler	*f*	65	130	2	197
		%	33.0	66.0	1.0	100
	Bilmeyenler	*f*	6	48	-	

		%	11.1	88.9	-	
	Toplam	*f*	71	180	3	254
		%	28.0	70,9	1.2	100

Çizelge 3'te görüldüğü gibi araştırmaya katılan öğretmen adaylarının %77.6'sı sergiledikleri davranışların akademik usulsüzlük kapsamında değerlendirildiğini bildiklerini, %21.3'ü ise bu davranışların akademik usulsüzlük kapsamında değerlendirildiğini bilmediklerini belirtmiştir. Davranışlarının akademik usulsüzlük kapsamında değerlendirildiğini bilmediğini belirten öğretmen adaylarının %79.6'sı bu davranışların akademik usulsüzlük kapsamında değerlendirildiğini bilse bu davranışları yapmayacağını ifade etmiştir. Bununla birlikte sergilediği davranışların akademik usulsüzlük kapsamında değerlendirildiğini bilen öğretmen adaylarının %33'ü, bilmeyen öğretmen adaylarının ise %11.1'i gelecekte de bu davranışları yapmaya devam edeceklerini belirtmişlerdir.

3.3. Öğretmen Adaylarının Akademik Usulsüzlük Davranışlarının Nedenleri

Öğretmen adaylarının akademik usulsüzlük davranışlarını sergileme nedenlerine ilişkin belirlenen maddelere verdikleri yanıtlar Çizelge 4'te sunulmuştur.

Çizelge 4. *Öğretmen adaylarının akademik usulsüzlük davranışlarının nedenleri*

Nedenler		**Kesinlikle etkili değil**	**Etkili değil**	**Kararsızım**	**Etkili**	**Kesinlikle etkili**	**$\bar{x}$**
Herkesin yaptığını bilmek	*f*	47	25	30	108	39	3.27
	%	18.9	10.0	12.0	43.4	15.7	
Akademik usulsüzlüğün içeriği konusunda bilgi sahibi olmamak	*f*	45	57	41	85	21	2.92
	%	18.1	22.9	16.5	34.1	8.4	
Dersi/Konuyu anlayamamak	*f*	30	27	37	123	32	3.40
	%	12.0	10.8	14.9	49.4	12.9	
Yardıma gereksinim duymak	*f*	30	26	44	127	22	3.34
	%	12.0	10.4	17.7	51.0	8.8	
Kontrolüm dışında gelişen durumlar (Hastalık gibi)	*f*	40	35	35	109	30	3.22
	%	16.1	14.1	14.1	43.8	12.0	
Akran baskısı	*f*	62	66	46	62	13	2.60
	%	24.9	26.5	18.5	24.9	5.2	
Çalışmak için yeterli zaman olmaması	*f*	49	54	39	83	24	2.92
	%	19.7	21.7	15.7	33.3	9.6	
Yeterli zamanın olması ancak çalışmamak	*f*	45	28	40	96	40	3.23
	%	18.1	11.2	16.1	38.6	16.1	
Yakalananların cezalandırılmaması	*f*	43	54	46	58	48	3.06
	%	17.3	21.7	18.5	23.3	19.3	
Başarısız olma korkusu	*f*	37	35	31	113	33	3.28
	%	14.9	14.1	12.4	45.4	14.9	
Ailenin beklentilerine yanıt verme isteği	*f*	41	38	40	89	41	3.20
	%	16.5	15.3	16.1	35.7	16.5	
İçeriğin çok yoğun olması	*f*	30	23	44	100	52	3.49
	%	12.0	9.2	17.7	40.2	20.9	
Yakalanmayacağına yönelik inanç	*%*	39	48	61	71	30	3.02
	f	15.7	19.3	24.5	28.5	12.0	
Yüksek not alma isteği	*f*	31	36	24	102	56	3.47
	%	12.4	14.5	9.6	41.0	22.5	
Öğretim elemanının yetersizliği	*f*	49	58	54	62	26	2.83
	%	19.7	23.3	21.7	24.9	10.4	
Öğretim elemanının umursamaması	*f*	50	48	37	78	36	3.00
	%	20.1	19.3	14.9	31.3	14.5	
Meydan okuma	*f*	102	78	47	18	4	1.97
	%	41.0	31.3	18.9	7.2	1.6	
Heyecan isteği	*f*	101	78	41	23	6	2.02
	%	40.6	31.3	16.5	9.2	2.4	
Arkadaş edinmek	*f*	131	75	32	8	3	1.70
	%	52.6	30.1	12.9	3.2	1.2	

Akademik usulsüzlük yapan öğretmen adaylarının görüşlerine göre, çizelgede listelenen tüm nedenler sergilenen akademik usulsüzlük davranışlarında farklı düzeylerde etkilidir. Bu bağlamda öğretmen adaylarının akademik usulsüzlük yapmalarında en fazla etkili olan nedenlerin *içeriğin çok yoğun olması* (3.49) ve *yüksek not alma isteği* (3.47) olduğu söylenebilir. Diğer önemli nedenler ise *dersi/konuyu anlayamamak* (3.40), *yardıma gereksinim duymak* (3.34), *başarısız olma korkusu* (3.28), *yeterli zamanın olması ancak çalışmamak* (3.23), *kontrolüm dışında gelişen durumlar* (3.22) olarak sıralanabilir. Öğretmen adaylarının akademik usulsüzlük yapmalarında en az etkili olan nedenler ise *arkadaş edinmek* (1.70), *meydan okuma* (1.97) ve *heyecan isteği* (2.02) olarak ifade edilmiştir.

4. Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Sınıf öğretmeni adaylarının akademik usulsüzlüğe ilişkin deneyimlerini ve akademik usulsüzlük yapma nedenlerini belirlemeyi amaçlayan bu araştırma, kurumların akademik usulsüzlüğü oluşturan davranış ve eylemleri açıkça tanımlaması gerektiğini ortaya koyması bakımından ve bu sonuçların nasıl önlenebileceğine ilişkin önemli sonuçlar ortaya koymuştur. Öğretmen adaylarının %98'inin yükseköğrenim hayatı boyunca en az bir kez akademik usulsüzlük niteliği taşıyan bir davranış gerçekleştirdiği belirlenmiştir. Bununla birlikte yalnız %8.8'i bu davranışları için uyarılmış veya hakkında işlem yapılmıştır. Alanyazında da üniversite öğrencilerinin yapmış oldukları akademik usulsüzlük oranlarının yüksek olduğu görülmektedir. Örneğin Lin ve Wen (2007) tarafından yapılan araştırmada öğrencilerin %61.72'sinin yükseköğretim yaşantıları süresinde en az bir kez akademik usulsüzlük yaptıkları bulunmuştur. Benzer şekilde McCabe, Butterfield ve Trevino (2006) Amerika Birleşik Devletleri'nde yaptıkları araştırmalarında lisansüstü öğrenim gören öğrencilerin %56'sının ve lisans öğrencilerinin ise %47'sinin kopya çekme çektiğini belirlemişlerdir. McCabe, Feghali ve Abdallah (2008) tarafından yapılan araştırmada ise öğrenim hayatları boyunca Lübnanlı öğrencilerin %80'inin, Amerikalı öğrencilerin ise %54'ünün akademik usulsüzlükle ilgili bir davranış sergilediği bulunmuştur. Üniversite öğrencilerinin yapmış oldukları akademik usulsüzlük davranışlarını inceleyen diğer araştırmalarla karşılaştırıldığında bu araştırmadan elde edilen sonuçların oldukça endişe verici olduğu söylenebilir. Bu durum Türk toplumunun kültürel özellikleri ile açıklanabilir. Çünkü Türk toplumunun, diğer batılı ülkelerden farklı olarak, bireyselcilikten çok sosyal açıdan birlikte hareket etme ve birlikte iş yapma alışkanlığı gelişmiştir.

Akademik usulsüzlük yapan öğrenci sayısının fazla olmasına karşın bu öğrencilerin çok azının öğretim elemanları tarafından uyarıldığı veya cezalandırıldığı anlaşılmaktadır. Bu durum öğrencilerin yaptıkları davranışların normal olduğuna yönelik bir inanç geliştirmelerine yol açabilir. Bowers (1964) ile McCabe ve Trevino (1993, 1997)'nun da belirttiği gibi, akranlarının kopya çektiğini bilen ve kopya çeken bu öğrencilerin cezalandırılmadığını gören öğrenciler daha çok kopya çekme eğilimi gösterebilirler (aktaran Levy & Rakovski, 2006). Davis ve Ludvigson (1995), akademik usulsüzlük yapan öğrencilerin nasıl cezalandırılacağının öğretim elemanları tarafından önceden duyurulmasının hem kız hem de erkek öğrenciler üzerinde etkili olduğunu, bunun tanında özellikle kız öğrenciler üzerinde istatistiksel olarak daha etkili olduğunu bulmuştur. Ersoy ve Özden (2011), öğretim elemanının sadece ödevin yapılıp yapılmadığına önem vermesinin öğretmen adaylarının akademik usulsüzlük yapma eğilimlerini desteklediğini belirtmektedir. Öte yandan, öğretim elemanının teslim edilen ödevin kaynaklarını kontrol edeceğine yönelik açıklamalarda bulunmasının, internetten kopya ödev yapanlara uygulayacağı yaptırımlara ilişkin bilgi vermesi ve internet etiği hakkında açıklamalarda bulunmasının ise katılımcıların internetten intihal yapmaya yönelik eğilimlerini engellediğine dikkat çekmişlerdir. Benzer biçimde Park, Park ve Jang (2013), Koreli öğrencilerin akademik usulsüzlüğü önlemeye dönük olarak öğretim elemanlarının, üniversitenin ya da toplumun yapacağı müdahalelerin önemli olduğunu düşündüklerini bulmuştur. Akademik usulsüzlük davranışlarını önlemek için üniversiteler ve öğretim elemanları gereken önlemleri almazlarsa daha çok öğrenci yüksek not almak için adil olmayan yollara yöneleceklerdir. Bu durum ise öğrencilerin birbirlerine güvenmemelerine ve kendilerini mağdur ya da dezavantajlı olarak görmelerine neden olabilir.

Araştırmada öğretmen adaylarının en sık gerçekleştirdikleri akademik usulsüzlük davranışlarının sınav sonrasında diğer sınıftaki öğrencilere sınavın içeriği hakkında bilgi vermek, bir başka öğrencinin sınav kâğıdına bakmasına izin vermek, sınavdan çıkan öğrencilerden sınavın içeriği hakkında bilgi aldıktan sonra sınava girmek, sınavda başka bir öğrencinin kopya çekmesine yardım etmek olduğu belirlenmiştir. Bir diğer ifadeyle öğrencilerin akademik usulsüzlük davranışlarını sınavlarda kopya çekme, yani sınıf içi etkinliklerle daha çok ilişkilendirdikleri görülmüştür. Bu sonuç alanyazındaki araştırma sonuçlarının kimiyle örtüşürken kimiyle de çelişmektedir. Araştırmanın bu sonucuyla örtüşen çalışmalara McCabe, Feghali ve Abdallah (2008) ile Nazir ve Aslam (2010)'ın araştırmalarından elde edilen sonuçlar gösterilebilir. McCabe, Feghali ve Abdallah (2008) araştırmalarında öğrencilerin özellikle sınavlarda akademik usulsüzlük kapsamında değerlendirilen kimi davranışlar sergilediğini bulmuştur. Bu bağlamda katılımcıların sıklıkla yaptıkları kopya davranışlarının "başka bir öğrencinin kâğıdına bakarak kopya çekme, sınavdan önce hazırlanana notlardan kopya çekme ve başka bir öğrencinin kopya çekmesine yardım etme" olduğunu saptamışlardır. Nazir ve Aslam (2010) tarafından yapılan araştırmada, en sık yapılan akademik usulsüzlük davranışlarının "sınavda önceden hazırlanmış notlardan kopya çekme, sınav sırasında başka öğrencinin kâğıdından kopya çekme, bir başka öğrencinin projesini/staj raporunu, ödevini kopyalama ve başka bir öğrencinin ödevini kendi ödevi gibi teslim etme" biçiminde olduğu görülmüştür. Bu araştırmanın sonuçlarından farklı olarak Preiss, Klein, Levenburg ve Nohavova, (2013) ile Lin ve Wen (2007), araştırmalarında akademik usulsüzlüğün daha çok sınıf dışı etkinliklerle ilişkilendirildiğini saptanmıştır. Preiss, Klein, Levenburg ve Nohavova (2013), Amerikalı ve Çek üniversite öğrencilerinin bir başka öğrencinin ödevini kopyalamasına izin vermek ve yalnız başına yapılması gereken bir çalışmada destek almak gibi akademik usulsüzlük davranışlarını sıklıkla yaptıklarını belirlemiştir. Lin ve Wen (2007) ise araştırmalarında üniversite öğrencilerinin en sık sergiledikleri üç akademik usulsüzlük davranışını, başka bir öğrenci için ödev hazırlamak, başka bir öğrencinin ödev hazırlamasına yardım etmek, başka birinin ödevini kopyalamak olarak belirlemiştir.

Araştırmada öğretmen adaylarının çoğunluğunun sergiledikleri davranışların akademik usulsüzlük kapsamında değerlendirildiğinin farkında oldukları görülmüştür. Davranışlarının akademik usulsüzlük kapsamında değerlendirildiğini bilmeyenlerin ise eğer söz konuşa bilgiye sahip olsalardı bu davranışı yapmayacakları görülmüştür. Öte yandan öğretmen adaylarının çoğunluğu bu davranışları yapmayı sürdürmeye devam etmeyeceğini bildirmesine rağmen önemli bir bölümü yine bu davranışları yapmaya devam edeceğini belirtmiştir. Araştırmanın bu sonucu alanyazındaki diğer çalışmalarla açıklanabilir. Keçeci, Bulduk, Oruç ve Çelik (2011), hemşirelik programlarında etik ve deontoloji dersi olmasına karşın katılımcıların kopya çekme eğiliminde olduğunu bulmuşlardır. Benzer biçimde, Bloodgood, Turnley ve Mudrack (2010) tarafından yapılan bir araştırmada, üniversite öğrencilerine verilen etik eğitiminin öğrencilerin kopya çekme davranışları üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık oluşturmadığı görülmüştür. Bu durum, informal öğrenmelerin ve fazla emek vermeden kazanç sağlamanın olası yararı ile açıklanabilir. Alanyazındaki bu olumsuz verilere rağmen, Amerika Birleşik Devletleri'nde kimi üniversiteler öğretim programlarında etik konulara yer vermeye başlamıştır. Yine bu üniversitelerde öğrencilerin etik konusundaki öğrenmelerini güçlendirmek üzere akademik dürüstlüğün ne olduğunun öğretilmektedir (McCabe, Butterfield & Trevino, 2006).

Araştırmada öğretmen adaylarının akademik usulsüzlük yapmalarında en fazla etkili olan nedenlerin "içeriğin çok yoğun olması, yüksek not alma isteği, dersi/konuyu anlayamama ve yardıma gereksinim duyma" olduğu bulunmuştur. Öğretmen adaylarının akademik usulsüzlük yapmalarında en az etkili olan nedenler ise arkadaş edinmek, meydan okuma ve heyecan isteği olarak tespit edilmiştir. Orhan ve Günay (2014) tarafından yapılan araştırmada da, üniversite öğrencileri ezbere dayalı/yaratıcılığı olmayan ödevler verilmesini, her yıl aynı ödevlerin verilmesini ve verilen ödev/projenin okunmamasını başlıca kopya çekme nedenleri olarak belirtmişlerdir. McCabe ve Trevino (1997) tarafından yapılan araştırmada ise akademik usulsüzlük davranışlarının arkadaş çevresi tarafından onaylanmasının ve arkadaş çevresinin kopya çekiyor olmasının üniversite öğrencilerinin kopya çekme davranışı ile yakından ilgili olduğunu bulunmuştur.

Araştırmadan elde edilen sonuçlara bağlı olarak Dumlupınar Üniversitesi Eğitim Fakültesi Sınıf Öğretmenliği Programı'nda öğrenim gören öğretmen adaylarının kopya çekme ve intihal yapma davranışlarını önlemeye dönük Fakülte yönetimi ve öğretim elemanlarında gerekli önlemler alınmalıdır. Yine kopya çekme ve intihali önlemeye dönük olarak içerik belli oranda azaltılmalı, öğrencilerin ders sırasındaki yanlış ve eksik öğrenmeleri belirlenerek tamamlama öğretimi yapılmalıdır. Son olarak ise öğretim elemanları notu bir baskı unsuru olarak kullanmamalı ve rekabete dayalı bir eğitim anlayışından kaçınılmalıdır.

Araştırmanın kimi sınırlılıkları bulunmaktadır. Bu araştırmadan elde edilen sonuçlar kendi örneklem grubundan elde edilen verilerle ve kullanılan ölçme aracının özellikleriyle sınırlıdır. Dolayısıyla elde edilen sonuçları genelleme olasılığı zayıftır. Ayrıca, araştırmanın giriş bölümünde de belirtildiği gibi her araştırmacı akademik usulsüzlük kavramını farklı biçimde tanımlamakta ve dolayısıyla akademik usulsüzlük kavramına standart bir tanım getirilememektedir. Bu durum yapılan bu araştırma için de geçerli olup elde edilen sonuçların diğer araştırmalardan farklılaşan yönleri bu durumla açıklanabilir.

Kaynakça

Anıtsal, İ., Anıtsal, M. M. & Elmore, R. (2009). Academic dishonesty and intention to cheat: A model on active versus passive academic dishonesty as perceived by business students. *Academy of Educational Leadership Journal, 13*(2), 17-26.

Birinci, G. & Odabaşı, H. F. (2006). Akademik çalışmalarda internet kullanımı: Etik bunun neresinde? *6. Uluslararası Eğitim Teknolojileri Konferansı Bildiriler Kitabı* içinde (s.289-295). KKTC: Gazimağusa.

Bjorklund, M. & Wenestam, C. G. (1999) Academic cheating: Frequency, methods and causes. Paper presented at the European Conference on Educational Research, Lahti, Finland 22-25 September 1999. http://www.leeds.ac.uk/educol/documents/00001364.htm adresinden alındı.

Bloodgood, J. M., Turnley, W. H., Mudrack, P. E. (2010). Ethics instruction and the perceived acceptability of cheating. *Journal of Business Ethics, 95,* 23–37. Doi 10.1007/s10551-009-0345-0.

Bozdoğan, A. E. & Öztürk, Ç. (2008). Öğretmen adayları neden kopya çeker? *İlköğretim Online, 7*(1), 141-149. [Online]: http://ilkogretim-online.org.tr.

Çetin, Ş. (2007). Üniversite öğrencilerinin kopya çekme davranışlarının farklı değişkenler açısından incelenmesi. *Milli Eğitim, 175,* 129-142.

Davis, S. F. & Ludvigson, H. W. (1995). Additional data on academic dishonesty and a proposal for remediation. *Teaching of Psychology, 22,* 119-121. Doi: 10.1207/s15328023top2202_6.

Durmuşçelebi, M. (2011). Lise öğrencilerinin ve öğretmen adaylarının kopya çekme davranışlarına ilişkin görüşleri. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi, 17*(1), 77-97.

Eraslan, A. (2011). Matematik öğretmeni adayları ve kopya: Hiç çekmedim desem yalan olur! *Eğitim ve Bilim, 36*(160), 52-64.

Eret, E. & Ok, A. (2014) Internet plagiarism in higher education: tendencies, triggering factors and reasons among teacher candidates. *Assessment & Evaluation in Higher Education, 39*(8), 1002-1016. Doi: 10.1080/02602938.2014.880776

Ersoy, A. (2014). İnternet kaynaklarından intihal yaptığımın farkında değildim: Bir olgubilim araştırması. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 35,* 47-60.

Ersoy, A. & Karaduman, H. (2010). Sınıf öğretmeni adaylarının hazırladıkları araştırma raporlarında dijital aşırma: Google arama motoru örneği. *9. Ulusal Sınıf Öğretmenliği Eğitimi Sempozyumu Bildiriler Kitabı* içinde (s.529-534). Elazığ: Fırat Üniversitesi.

Ersoy, A. & Özden, M. (2011). Öğretmen adaylarının ödevlerinde internetten intihal yapmalarında öğretim elemanının rolüne ilişkin görüşleri. *İlköğretim Online, 10(2),* 608-619. [Online]: http://ilkogretim-online.org.tr.

Evans, R. (2006). Evaluating an electronic plagiarism detection service: The importance of trust and the difficulty of proving students don't cheat. *Active Learning in Higher Education, 7*(1), 87–99. Doi: 10.1177/1469787406061150

Finn, K. V. & Frone, M. R. (2004). Academic performance and cheating: Moderating role of school identification and self-efficacy. *The Journal of Educational Research, 97*(3),115-122.

Karasar, N. (2008). *Bilimsel araştırma yöntemi: kavramlar, ilkeler, teknikler* (Onsekizinci baskı). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Keçeci, A., Bulduk, S., Oruç, D. & Çelik, S. (2011). Academic dishonesty among nursing students: A descriptive study. *Nursing Ethics, 18*(5), 725–733. Doi: 10.1177/0969733011408042

Küçüktepe, S. E. & Küçüktepe, C. (2012.) Tarih öğretmeni adaylarinin kopya çekme eğilimlerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi, 17*(1), 115-125

Levy, S. E. & Rakovski, C. C. (2006). Academic dishonesty: a zero tolerance professor and student registration choices. *Research in Higher Education, 47*(6), 735-754.

Lin, Chun-Hua S. & Wen, Ling-Yu M. (2007). Academic dishonesty in higher education: A nationwide study in Taiwan. *Higher Education, 54(1),* 85-97.

Mastin, D. F., Peszka J. & Lilly, D. R. (2009). Online academic integrity. *Teaching of Psychology, 36,* 174–178.

McCabe, D. L., and Trevino, L. K. (1997). Individual and contextual influences on academic dishonesty: A multi-campus investigation. *Research in Higher Education 38*(3), 379–396.

McCabe, D. L., Butterfield, K. D. & Trevino, L. K. (2006). Academic dishonesty in graduate business programs: Prevalence, causes, and proposed action. *Academy of Management Learning & Education, 5*(3), 294–305.

McCabe, D. L., Feghali, T. & Abdallah, H. (2008). Academic dishonesty in the middle east: İndividual and contextual factors. *Research in Higher Education, 49,* 451–467.

Nazir, M S. & Aslam, M. S. (2010). Academic dishonesty and perceptions of Pakistani students. International Journal of Educational Management, 24 (7), 655-668.

Orhan, F. & Günay, A. (2014). Üniversite öğrencilerinin internet tabanlı akademik usulsüzlük nedenlerinin çeşitli değişkenlere göre incelenmesi. *Ege Eğitim Dergisi, (15)*1, 176-190.

Özgüngör, S. (2008). Üniversite öğrencilerinde öğretmene ilişkin algıların ve öğrenci özelliklerinin kopya çekme davranışlarıyla ilişkisi. *Eğitim ve Bilim, 33(149),* 68-79.

Park, C. (2003). In other (people's) words: Plagiarism by university students--literature and lessons. *Assessment & Evaluation in Higher Education, 28*(5), 471-488.

Park, E.-J, Park, S., Jang, I-S. (2013). Academic cheating among nursing students. *Nurse Education Today, 33,* 346–352.

Poole, D. (2007). A study of beliefs and behaviors regarding digital technology. *New Media Society, 9*(5), 771–793. DOI: 10.1177/1461444807080341

Preiss, M., Klein, H. A., Levenburg, N. M. & Nohavova, A. (2013). A cross-country evaluation of cheating in academia—A comparison of data from the US and the Czech Republic. *Journal of Academic Ethics, 11,* 157–167. Doi 10.1007/s10805-013-9179-6.

Rawwas, M. Y. A, Al-Khatib, J. A., & Vitell, S. J. (2004). Academic dishonesty: A cross-cultural comparison of U.S. and Chinese marketing students. *Journal of Marketing Education, 26,* 89-100. Doi: 10.1177/0273475303262354.

Schmelkin, L. P., Gilbert, K., Spencer, K. J., Pincus, H. S. & Silva, R. (2008). A multidimensional scaling of college students' perceptions of academic dishonesty. *The Journal of Higher Education, 79*(5), 587-607.

Selçuk, Z. (1995). Bir eğitim ve rehberlik sorunu: okullarda kopya çekme. *Eğitim Yönetimi, 1*(3), 397-418.

Seven, M. A. & Engin, A. O. (2008). Eğitim fakültesi öğrencilerinin kopya çekmeye duydukları ihtiyaç ve kopya çekme sebepleri. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 11*(1), 111-136.

Smyth M. L. & Davis, J. R. (2003). An examination of student cheating in the two-year college. *Community College Review, 31,* 17-32. Doi: 10.1177/009155210303100102.

Swift, C. O., & Nonis, S. (1998). When no one is watching: Cheating behavior on projects and assignments. *Marketing Education Review, 8*(1), 27–36.

Szabo, A. & Underwood, J. (2004). Cybercheats: Is information and communication technology fuelling academic dishonesty? *Active Learning in Higher Education*, *5*(2), 180–199. Doi: 10.1177/1469787404043815

Tayfun, A. & Yazıcıoğlu, İ. (2008). Öğrencilerin kopya hakkındaki görüşleri üzerine bir araştırma. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 6, 375-393.

Tayfun, A. (2009). Is there a relationship between grade average point and students' perceptions with regard to cheating factors? *Bilig, 49*, 191-204.

Tekin, H. (2000). *Eğitimde ölçme ve değerlendirme.* (On dördüncü baskı) Ankara: Yargı Yayınları.

Ünlü, H. & Eroğlu, C. (2012). Beden eğitimi öğretmen adaylarının kopya çekmeye yönelik tutumları. *Spormetre: Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi, (3),* 101-106.

Yangın, S. & Kahyaoğlu, M. (2009). İlköğretim öğretmen adaylarının kopya çekmeye yönelik tutum ve görüşleri. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 12*(21), 46-55.

Yeşilyurt, E. (2014). Academic locus of control, tendencies towards academic dishonesty and test anxiety levels as the predictors of academic self-efficacy. *Educational Sciences: Theory & Practice* ,*14*(5), 1945-1956.

DİNLEME BECERİSİ ÖĞRETİMİ YA DA KÜLKEDİSİ SİNDERELLA

Ayhan KAHRAMAN,
Yrd. Doç. Dr., Dumlupınar Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, İngiliz Dili ve Edebiyatı, ayhan.kahraman@dpu.edu.tr

ÖZET: Dil öğreniminde öğrenenler bilişsel olarak tahmin edilebilir bir sıralama takip ederler yani önce dinler sonra konuşur, okur ve yazarlar ve bu bilgi materyal geliştiriciler tarafından ders kitabı gibi dil öğretim materyallerine uygulanmaktadır. Gerçekte sınıf içi uygulamalarda dinleme becerisi başta olmak üzere bazı dil becerileri isteyerek ya da istem dışı öğretmenler tarafından arka plana itilmektedir. Oysaki dinleme becerisine yeterince maruz bırakılmayan birisi hedef dilde iletişim kurarken yeterince etkili olamayacaktır. Dinleme becerisini geliştirebilmek için uygulama öncesi bazı teorik bilgiler oldukça faydalı olacaktır. Bu bilgilerden biriside o dilin ayırt edici özelliklerini bilmektir. Örneğin, bir dil öğrencisi mesajı algılayabilmeli, işitsel hafızası hedef dil yapılarını hatırlayabilmeli ve son olarak mesaj hedefini bulmalıdır. İlaveten alt beceriler hakkındaki bilgi başka bir teorik bilgi türüdür: hedef dil seslerini ayırt edebilmek ve nasıl işleneceğini bilmek, bağlam ve bilginin nasıl işleneceğini ve son olarak anlamın nasıl işleneceğini bilmek. Kısacası, dinleme becerisi eğitimi günümüzde yetim çocuk muamelesi görmekten uzaklaşmalı ve hak ettiği yeri mutlaka almalıdır. Öğretmenler de ders kitaplarına bağımlı kalmaktan kurtulmalı ve öğretim materyallerini uyarlamada ve değiştirmede daha esnek olmayı denemelidirler. Hedef dilin yabancı dil olduğu ülkelerde dinleme becerisini geliştirmek ve eğitim etkinliklerini sınıf dışına taşımak zordur fakat öğretmenler öğretim materyallerini çeşitlendirerek bu zincirleri kırabilirler. Unutulmamalıdır ki, örnek uygulamaların ve deneyimlerin öğretmenler tarafından paylaşılmaması Amerika'yı yine ve yeniden keşfettirecektir. Bu çalışmanın amacı dinleme becerisi alan yazınını taramak ve eksikliği duyulan Türk dilinde paylaşmaktır.

Anahtar Kelimeler: Dinleme becerisi, dil öğretimi, beceri öğretimi, yabancı dil öğretimi.

TEACHING LISTENING SKILL or THE ORPHAN CINDERELLA

ABSRACT: In language learning, the learners cognitively follow the same predictable order - first they listen then they speak, read and write - and this knowledge is applied by the materials developers to language teaching materials such as course-books. In reality, in class interaction some language skills, especially the listening skill, are neglected consciously or sub-consciously by language teachers. However, someone who does not have enough exposure to listening skill will not be effective enough in communicating in the target language. In improving the listening skill, some theoretical knowledge is then crucial important. One of such knowledge is knowing the distinctive features of language. For example, a language learner should be able to perceive the message, learners' auditory memory should be able to recall target language structure, and finally the message needs find its target. Additionally, knowledge about micro skills is another type of theoretical knowledge: knowing how to discriminate and process target language sounds, how to process the context and knowledge, and finally how to process the meaning. In short, in language classrooms teaching listening skill should be abandoned to be threatened as an orphan language ability and take its well-deserved place. Teachers should also leave their dependence on course-books as book-teachers and try to be more flexible in adopting and changing the teaching materials. It is difficult to improve the listening skill and carry the teaching activities beyond the classroom walls in countries where the target language is a foreign language, however, teachers can vary the teaching materials to break the chains. It should also not to be forgotten that unshared experience and sample applications will lead teachers to invent the wheel once and again. The aim of this study is to search the literature on listening skills and to present it in Turkish language.

Keywords: Listening skill, language teaching, skills teaching, foreign language teaching.

1. Giriş

Yabancı dil öğrenimi ana dil ediniminden oldukça farklılık gösterse de, ister yabancı dil öğrenimi isterse yabancı dil edinimi olsun temelde doğal bir sıranın olduğu gerçeği hiçbir eğitimci tarafından yadsınamaz. Başka bir deyişle yabancı dil öğrenen bir öğrenci önce dinleyecek sonra konuşacak daha sonra ise okuyacak ve yazacaktır.

Bu bağlamda bu bölüm ilk edinilmesi/öğrenilmesi gereken beceriyi yani dinleme becerisini ele alacaktır. Öncelikle
1. Dinleme becerisinin yeri ve önemine,
2. Dinleme becerisi bileşenlerine,
3. İletişim boyutunda sesin, anlamın, bağlamın ve bilginin işlenmesine,
4. Dinleme becerisi sorunlarına ve çözüm yollarına,
5. Dinleme öğretimi ve o süreçte izlenecek yollar üzerine durulacaktır.

Bu teorik bilgilerin sonrasında uygulama bölümünde dinleme becerisi ders planı örneği ayrıntılı bir şekilde örnek ve alıştırmalar eşliğinde sunulacaktır.

Esas olarak yabancı dil öğrenimi dört temel beceri ve üç bileşenden (components) oluştuğu ve bunların sırasıyla dinleme, konuşma, okuma, yazma, dilbilgisi, telaffuz (pronunciation), ve kelime bilgisi olarak adlandırıldığı ve dil öğreniminin genelde bu beceri ve bileşenlerin işlevsel bütünlüğünden oluştuğu yaygın bir görüştür. Demirel'inde (2004) belirttiği üzere yabancı dil öğretiminde ana-dil ediniminde olduğu gibi bu dört temel becerinin [sayılan üç bileşen ile] birlikte kullanılması gerekmektedir.

Ancak yabancı dil öğretiminde bu becerilerin yeri ve önemi tartışma konusu olduğunda teorikte her bir beceri ve bileşenin yeri ve öneminin çok büyük olduğu, hiçbirinin arka plana itilmemesi gerektiği, hatta ve hatta bu beceri ve bileşenlerin birbirine entegre edilmesi ve birlikte öğretilmesi gerektiği sık sık vurgulanır ve bu olgunun altı önemle çizilir. Fakat uygulamada yani yabancı dil öğretimi yapılan ortamlarda dört temel beceriden dinleme becerisinin nedense hep arka plana itildiği her bir akademisyen hatta ve hatta her bir dil örencisi tarafından yadsınamayacak kadar gerçek olduğu görülmektedir.

Evet, dinleme becerisinin arka plana itilmesinin her zaman bir trajikomik tarafı olmuştur. Çünkü yanlış bilindiği üzere, dileme yetisi çoğu insan için zaten hiçbir çaba harcamaya gerek duymadan elde edilen hatta doğuştan elde edilmiş bir yetidir ve bu yönü ile duyu organımızın gerçekleştirdiği duyma işlevi ile anlamsız bir biçimde karıştırılmaktadır. Dinleme becerisinin diğer beceriler olan konuşma, yazma ve okuma becerilerinden ayrılan en büyük özelliği insanoğlunun doğuştan, hatta ve hatta doğmadan anne karnında bu yetiden faydalandığıdır. Buna karşın duyma işlevimiz ile aynı kefeye konan bu beceri dil eğitiminde nedensiz bir şekilde arka plana itilmekte hatta öksüz oğlan gibi ilgisiz bırakılmaktadır.

1800'lü yıllara bakıldığında Dilbilgisi-Çeviri yöntemine son veren ve dil eğitimindeki reform hareketi olarak bilinen gelişmeler Richards ve Rodgers (2001) bildirdikleri gibi konuşma becerisine vurgu yaparken sesletim biliminin (phonetics) temelini atmış, telaffuz olgusunu ön plana çıkarmıştır. Fakat dil eğitimindeki uygulamalara bakıldığında algılayıcı becerilerden (receptive skills) olan dinleme becerisi günümüze değin hep pasif bir beceri olarak kalmış hatta David Nunan'ın (1999) deyimiyle masal kahramanı Sinderella ile aynı kaderi paylaşmış ve paylaşmaya devam etmektedir. Vandergrift'in de (2011) belirttiği gibi, 70'lerden sonra dinleme becerisinin ve dil eğitiminde etkili bir biçimde kullanılması gerekliliğinin ne kadar önemli olduğu bir kez daha vurgulanmaya çalışılmıştır. Asher, Postovsky, Winitz ve daha sonrada Krashen'in (1987) "*anlaşılır girdi*" (comprehensible input) çalışmaları aslında dinleme becerisinin dil öğrenimini ne kadar kolaylaştırdığını ve bu bağlamda en önemli beceri olduğunu ortaya koymuşlardır. Duyuşsal-Dilsel Yöntem (Audio-lingual Method / ALM) temeline dayalı bu tür çalışma sonuçları teoride çok etkili olsa da yinede dinleme becerisini "*pasif"* bir beceri olmaktan günümüze değin kurtaramamışlardır.

Son dönemlerde ise dinleme becerisi öğretimi yönüne bilişsel psikolojiye çevirmiş olup, tümdengelim, tümevarım, önceki bilgi (prior knowledge) ve bilişsel yapı (schema) gibi kavramlara dikkat çekmektedir. Richards' a (2008) göre dinleme becerisi

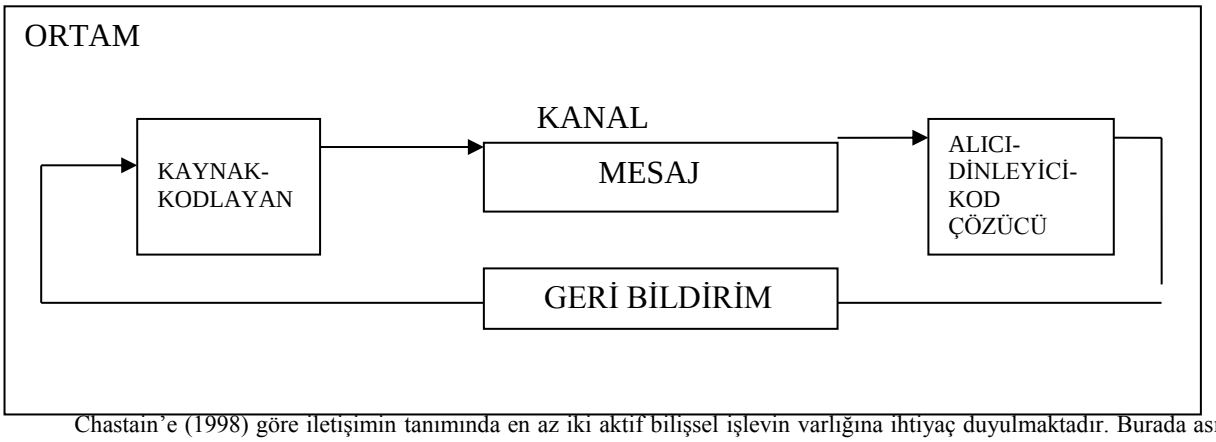
yorumlayıcı bir işlem (interpretive process) haline dönüşmüştür. İletişimde dinleyici artık pasif bir katılımcı yerine dinletiyi izleyen, değerlendiren ve anlamı yakalamak için stratejiler uygulayan aktif bir katılımcıya dönüşmüştür.

Vandergrift' te (2011) dinleme becerisini aktif bir bilişsel işlem olarak görmekte fakat tanımlanması zor bir işlem olduğundan bahsetmektedir. Ancak, bu bilişsel işlemin tanımlanması zor olsa da dinleme sürecinde taşınan bilginin tanımlanması ve dinleyici tarafından algılanmasında bazı stratejilerin etkili kullanılması dinleme becerisini pasiflikten kurtarmaya yarayacağı düşünmektedir. Mendelsohn'un (2001, s.35) strateji bazlı yaklaşımında ve Rubin ve Thompson'un (1994) ikinci dil öğretmenleri rehberinde bahsettikleri gibi öğretmenler şu altı strateji öncelikle kendileri uygulamalı ve bu stratejilerin öğrencilerinin dinleme becerilerini geliştirmede faydalı olacağını bilmelidirler. Öğretmenler:

- Öğrencilerin hangi stratejileri kullandığını ortaya çıkarmalıdır,
- Kullanılmayan strateji varsa bulmalı ve bu stratejilerin ne zaman ve neden kullanılması gerektiğini açıklamalıdır,
- Stratejilerin kullanımını öğrencilerle birlikte modellemelidir,
- Öğrencilerinin strateji kullanımında edindikleri deneyimleri tespit etmelidir,
- Öğrencilerine strateji kullanmaları için fırsat vermelidir,
- Farklı etkinliklerde strateji kullanmaları için öğrencilerini cesaretlendirmelidir.

Konuşmacının söylediklerine anlam verebilmek için söylenenleri duymak yetmez. Öyle ki iletişim içerisinde bulunan insanlar birbirlerine "beni duyuyor musun?" yerine "beni dinliyor musun?" sorusunu sormalarının nedeni, söylenen sözün duyulması ile değil dinlenilmesi ile alakalı olduğundandır. Kısacası, dinleyenin söylenen sözü anlaması ve algılaması için, konuşmacı (kaynak - source/sender) ortak olan dil aracılığı ile kodladığı iletiyi/sözü (message) ses dalgaları gibi kanallar vasıtası ile uygun ortamlarda dinleyici/alıcıya (receiver) iletmesi, alıcının da bu iletiyi filtreleyip kodu doğru şekilde çözerek iletiye uygun bir tepki vermesi gerekmektedir.

Şekil 1: İletişim ve dinleme becerisi (Schramm Modeli 3, Usluata,1994, s.34)

Chastain'e (1998) göre iletişimin tanımında en az iki aktif bilişsel işlevin varlığına ihtiyaç duyulmaktadır. Burada asıl olan ise iletişimin temel ögesi mesajın sadece ve sadece dilsel özellikleri değildir. İletişimin gerçekleşmesini sağlayan, mesajın dilsel özelliklerinin yanı sıra taşıdığı dünya görüşü (Weltanschauung) ve dünya bilgisidir (world knowledge). Mesajı üreten bu bilgileri kodladığında dinleyici/alıcı bunları uygun ve eşdeğer biçimde çözemez ise beklenen etki sağlanamamış (equivalent effect) ve anlamlı bir mesaj elde edilememiş olur. Kısacası yabancı dil sınıflarının iletişimsel (communicative) sınıflar olması gerekliliği savunulurken, unutulmaması gereken en önemli özellik bu sınıflarda sadece konuşma becerilerinin geliştirilmesi değil, aynı zamanda ve en az aynı oranda kaynak tarafından oluşturulan bu kodların en doğru şekilde nasıl çözülmesi gerektiğini gösteren dinleme becerilerinin geliştirilmesiyle mümkündür.

Fakat yabancı dil sınıflarına bakıldığında hem öğretmenler hem de öğrenciler dinleme becerilerinin önemini göz ardı etmektedirler. Çünkü iletişim çağı nedeni ile yabancı dil sınıflarında dil öğrenimindeki tek amaç sanki konuşma becerilerinin geliştirilmesi olarak algılanmaktadır. Örneğin "İngilizce biliyor musun?" sorusunun altında yatan yegane niyet karşı tarafın o

dilde yazıp yazamadığı değil, okuyup okuyamaması veya o dilde dinleme becerisinin hangi düzeyde olduğu hiç değil, sadece ve sadece o dilde konuşup konuşamadığıdır. Zaten hiçbir dil öğrenen kişi bir kuruma giderek "ben hedef dilde dinleme becerisi öğrenmek istiyorum" diye başvuru da bulunmaz. Açıkçası insanın doğası gereği hiçbir dili dinleyip anlamada konuşamadığı gerçeğidir. Bir insanın konuşmadan önce o dili duyması (input hypothesis), duyduğunu anlaması ve sonrasında da o dilde konuşması (output hypothesis) gerekmektedir. Etrafımızdaki birçok insandan " ben öğrendiğim yabancı dilde söylenenleri ve yazılanları anlıyorum ama konuşamıyorum" cümlesini çok kez duymuşuzdur. O nedenle, yabancı dil öğrenenlerin hedef dilde gerçekten iletişim kurabilmeleri için hedef dili yapmacık ve basmakalıp ortamlarda değil, özgün dil ortamlarında, yani konuşan ve yazanın ana dili o hedef dil olan (native speaker) ya da hedef dili sanki ana dili gibi (near-native like) öğrenmiş olan kişilerin oluşturduğu ortamlarda (özgün ortamlarda) öğrenmesi gerekmektedir. Bu ortamlardan bahsederken mutlaka hedef dilin konuşulduğu ülkelerin zorunluluğundan bahsetmiyoruz. Fakat hedef dilin konuşulduğu ortamlardan uzak olan öğrencilerimize o "özgün" ortamları yaratmamız gerektiği vurguluyoruz. Ancak ve ancak bu ortamlar da yabancı dil öğrenenler söylem çözümlemesi (discourse analysis) yapabilmektedirler. Yabancı dil öğrenenler işte o ortamlarda "neyi?, nerede?, nasıl? kime? ve ne şekilde?" söyleyeceklerini ancak ve ancak önce dinleyerek / görerek öğrendikleri için konuşmada (output) dili daha etkin kullanabileceklerdir. Bu gerçek dil ortamlarında yapılan dinleme etkinliği süreci dil öğrenenlerin hem hedef dil kullanımlarını hem de bunlarla birlikte hedef dilin taşıdığı kültürel özellikleri ve dünya bilgisini edinmelerine yardımcı olacaktır.

2. Dinleme Becerisi Bileşenleri

Dinleme becerisi bileşenleri Chastain'e (1998:194) göre temelde birbirine bağlı dört ögeden oluşmaktadır: ayırt edici özellikler (discrimination), algılama (perception of the message), işitsel hafıza (auditory memory) ve anlama (comprehension).

Her dilin kendine göre **ayırt edici özellikleri** vardır. Dinleme becerileri ele alındığında hedef dilin algılanmasındaki en önemli problemlerden biri o dilin sesletim yapısı olarak karşımıza çıkmaktadır. Hedef dili yeni öğrenen biri bu önemli ayırt edici özelliği yani hedef dilin sesletimini iyi bilmelidir ki hem konuşulanları doğru anlayabilsin hem de konuşurken telaffuz hatası yaparak karşı tarafa yanlış mesaj vermesin. Çünkü hedef dilin kelime hazinesine sahip olmak o dilin anlaşılması/konuşulması için yeterli değildir. Öğrenilen kelimeler yazıldığı gibi okunmuyor ve kelime/cümle vurguları gibi dil ötesi özelliklere sahip dillerde bu sesletim özellikleri cümle içinde kullanılıyorlarsa gerçekten bu ayırt edici özellikleri iyi bilmek gerekir.

Dinleme becerilerinde **mesajın algılanmasını** Chastain (1998: 194-195) üç şekilde ele almaktadır. İlki dil öğrencisine hedef dili duyduğu zaman algılayabileceği hissini vermek, ikincisi öğrencinin dinleme etkinliğinde maksimum yoğunlaşma için etkinliğin amacına vakıf olmasını sağlamak ve son olarak ta öğrenciler gerçekten dinletiyi duymak istemeliler ki söylenenleri ve içeriği anlayabilsinler.

Chastain'in üzerinde durduğu bir diğer bileşen ise **işitsel hafızadır**. Dil öğrencisinin en büyük sorunu duyduğu kelimeleri ve/veya kalıpları bir daha hatırlayamamakta yani kısa bellekten (short-term memory) uzun belleğe (long-term memory) aktarım yapamamaktır. Bu nedenle öğretmen dil öğrencisinin hedef dili maksimum seviyede duymasına olanak sağlayacak şekilde ders materyallerini geliştirmesi gerekmektedir. Tabi ki bu olanak sağlanırken ders materyallerinin seviyesi, öğrencinin seviyesi ve içeriğin zorluk derecesi gibi özelliklerin her daim ön planda tutulması gerektiğini bir kez daha hatırlatmak ve altını çizmek gerekir.

Son bileşen ise **anlama**dır. Bir dil öğrencisinin hedef dilin ayırt edici özelliklilerini bilmesi, kodlanan mesajı algılaması ve işitsel hafızaya sahip olması o dili istenildiği şekilde anlamasına yetmeyebilir. Dil öğrencisi dinleme veya okuma becerileri ile aldığı dilsel veriyi hedef dilde kodlandığı şekilde işleyerek çözmeli ve eşdeğer dilsel düzeyde yorumlayarak algılamalıdır. Kısacası dinleyici mesajı hedef dilde hangi söylem düzeyinde kodlandıysa ona eşdeğer düzeyde yorumlamalıdır. Bu söylem düzeyinde gerçek anlam hedef dilin sadece dilsel özelliklerini bilmekle değil, dil ötesi özelliklerini, hatta ve hatta taşıdığı kültürel özelliklerini bilmek ve bunları gerçek ortamlarda algılamak ile doğru orantılıdır ve ancak o zaman hedef dildeki mesajın kodu gerçekten çözülmüş olur. Chastain'in dinleme becerisi bileşenlerine paralel olarak anlama/algılama ve dinleme olgusuna

McDonough ve Shaw (1993) işlem (process) olarak bakmaktalar. Örneğin iyi bir yabancı dil öğrencisi TV'de yabancı kanallarında zaplarken bir film sahnesinde "Sorry for your lost" cümlesini duysun. Birisinin ölmüş olduğunu ve bu nedenle taziyede bulunulduğunu anlaması için ille de dil ötesi imgeler olan kültürel özelliklere ve dünya bilgisine yani sahnenin bir *Amerikan* mezarlığında siyah giyinmiş, siyah gözlük takmış üzüntü içerisindeki insanlar arasında geçtiğini görmesine gerek olmamasına rağmen bunlar algılama sürecini hızlandırırlar. McDonough ve Shaw (1993) anlama ve algılama olgusunda önce mikro becerilere (micro skills) odaklanmışlardır. İnsanlar duydukları sesleri anlaması ve algılaması mikro beceriler sayesinde gerçekleşmektedir. "Sorry for your lost" *sözünü* duyan birisi sesleri etkin bir şekilde bilişsel olarak işlediğinde gerçek anlamı yakalamış ve kaybedilen şeyin *mal mülk* olmadığını anlamıştır.

McDonough ve Shaw (1993:132-137) mikro becerileri Chastain'e benzer şekilde üçe ayırmışlardır: Seslerin işlenmesi (processing sounds), anlamın işlenmesi (processing meaning) ve son olarak bağlam ve bilgi (context and knowledge).

2.1. Sesin işlenmesi (processing sounds)

Duyduğunu anlama sadece ve sadece sesin duyulması ile gerçekleşmez. McDonough ve Shaw'a (1993:132-137) göre bir insanın örneğin İngilizcede duyduğunu anlaması için aşağıdaki özelliklere sahip olması gerekir:

- Duyduğu sesleri parçalarına ayırabilmeli,
- Kısaltılmış biçimleri bilmeli,
- Kullanımdaki kelimeleri tanıyabilmeli,
- Konuşma dilinde noktalama işaretleri bulunmaz. Bir cümle nerede biter diğer cümle nerede başlar tamamen konuşan kişinin dil kullanımına bağlıdır. Bu nedenle hedef dilin söz/cümle sınırlarını ayırt edebilmeli,
- İngilizce gibi kelime ve cümle vurgusu önemli olan dillerde dilin vurgu ve ritim özelliklerini bilmeli,
- Dildeki tonlama (tone), perde (pitch) ve entonasyon (intonation) gibi özellikler iyi bilinmeli.

Aslına bakılırsa birçok dilbilim kitabı incelendiğinde temel olarak dil nedir veya özellikle "ben İngilizce biliyorum" diyen birisinin bildiği şey gerçekte nedir sorusuna yukarıdaki maddelere benzer açıklamalar getirildiği görülmektedir. Dil bilmek aslında ve öncelikle dilin özelliklerini bilmek ile başlar. Kısacası dil bilmek dilin dilbilgisel özelliklerini (syntax), anlam bilgisini (semantics), sesletimini (phonetics), ses dizimini (phonetics), biçimbilgisini (morphology) bilmek ve söylem çözümlemesi yapabilmektir.

2.2. Anlamın İşlenmesi (processing meaning)

İnsan beyni o kadar harika bir varlıktır ki bazen bir defa duyduğumuz bir sözü veya bir hikayeyi hayatınız boyunca unutmazsınız. Geçen hafta tartıştığınız arkadaşınızın söyledikleri hala kulağınızda çınlamaktadır. Aslında bu unutamadığımız sözlerin hiçbirisini noktası virgülüne dokunmadan bir yere yazmamızı isteseler yapamayız. İnsan beyni aslında duyduğu sözleri, sözcükleri, cümleleri, yapıları, tonlamaları vs. tüm dilsel özellikleri işler, kavrar, tasnifler ve kısa soluklu bellekten uzun soluklu belleğe atar. Kulağımızda çınlayan aslında budur. Bu durumda, dinleme becerisinin hakkını vermek isteyen bir kişi aşağıdakileri yapabilmeli:

- Sözü anlamlı parçalara ayırabilmeli,
- Gereksiz ve lüzumsuz bilgileri ayırt edebilmeli,
- Konuşmanın nereye doğru gidebileceğini tahmin edebilmeli,
- Bilgiyi depolayıp tekrar kullanabilmeli.

2.3. Bağlam ve Bilgi (context and knowledge)

Bağlamından kopartılmış sözler farklı kişiler için gerçekten farklı anlamlar verebileceğine eminim hepimiz şahit olmuşuzdur. Örneğin "Sabah erkenden asmamız gerekir" cümlesi size neyi çağrıştırabilir ki? Tabi ki bahsedilen bir levhadır. Erkenden asılsın ki herkes görebilsin. Yoksa adamın birini asalımda herkese ibret olsun anlamını hiç düşünmedik bile. Fakat aynı bağlam içerisinde olsa bile bazen sözler kişiye göre uyandırdığı etki farklı olabiliyor. Örneğin çocuklar toplanarak "Maç saat birde bahçede" diye birbirlerine **haber** vermeye çalışırken aynı ortamda camdan bakan Fikriye teyze için çanlar çalmaya başlamıştır bile: Eyvah! Haylaz çocuklar yine bir cam kıracaklar. Görüldüğü üzere aynı bağlamda olunmasına rağmen aynı sözün etkisi birileri için bir ***haber*** niteliği taşısa da başkaları için bir ***uyarı*** niteliği taşıyabilmektedir. Bu nedenle bağlam bir fiziksel mekan olarak algılanmamalıdır. Dinleyicilerin veya konuşmacıların sayısı, rolleri, birbirleri ile olan sosyal ilişkileri, yaşları vb. çok önemli olup mekanın dışında bağlamı bağlam yapan temel özelliklerdir. Anlam bu bağlamda konuşmacının ürettiği dinleyicinin de çözümlediği mesajdır. Bir dil öğrencisinin dinleme becerisi dil eğitimi sürecinde bazı deneyimler kazanır ve gelişir. Bu anlamda bilgi ise dinleyicinin iletişim ortamına getirdiği bu kazanılan deneyimler yumağıdır. Geçmişten gelen bu bilgi yumağına şema teorisi (schema theory) denilmektedir. İşte bu bilgi yumağı iletişim ortamında başka bir deyişle iletişim bağlamında aktive olursa dinleyen kişinin anlamı doğru yorumlamasına yardımcı olur. Aksi takdirde anlam çözümlenemez ya da eksik çözümlenerek yanlış anlamlara neden olur.

Sonuç olarak dinleme ve özellikle de dinlediğini doğru anlama sadece ve sadece dil ile beyin arasında basit bir gel-git olayının ötesinde bir işlem bir süreç olduğu gerçeği hiç unutulmamalıdır.

3. Dinleme Becerisi Sorunları ve Çözüm Yolları

Eğer eğitim bilimciler ve araştırmacılar dinleme becerisinin vazgeçilemez bir dil becerisi olduğunu düşünüyorlar ise, o zaman bu beceri dil eğitimi alanında hak ettiği yeri almalıdır. Bunun için de eğitimciler dil sınıflarında temel öncelikleri tekrar gözden geçirmeli ve dinleme becerisi etkinliklerini sıradanlıktan kurtararak hem sayısını hem de etkinliğini artırmalıdırlar. Çünkü daha öncede altını çizdiğimiz gibi bir dil öğrencisi dili etkili kullanabilmesi için öncelikle yeteri miktarda "anlaşılır girdiyi" (comprehensible input) [bilinçli (conciously) ya da bilinç dışı (subconciously)] almalıdır. Fakat herkes şunu çok iyi biliyor ki diğer beceriler gibi dinleme becerisi de sınıf içerisinde uygulanmak istendiğinde bazı önemli sorunlar kaçınılmaz oluyor.

Sorunların başında öğrencinin kendisi ve dil sınıfına beraberinde getirdikleri gelmektedir. Sınıfa girdiğinizde hiç öğrencilerinizi tanımaya çalıştınız mı? Yoksa elinizde bir kitap ile sınıfa girip kısa bir tanışma sonrası ilk üniteden başlayıp her sene yaptığınız gibi aynı konuları aynı ders süresinde sırası ile takip mi ediyorsunuz? Kimdir dil öğrencisi? Beraberinde sınıfa ne tür bir bilgi birikimi ile gelmiştir? Beklentileri nedir? Hiç merak ettiniz mi? Çok daha vahim bir soru soralım. Acaba eğitimciler arasında klişeleşmiş (stereotype) bir tanım mı var? Öğretmen için öğrencilerin her biri aynı mıdır? Yoksa her bir dil öğrencisi beş parmağımızın beşi gibi birbirinden farklı mıdır?

Her ne kadar günümüz öğretmenlerinin büyük bir kısmı tamamen ders kitaplarına bağlı kalan (book-teacher) öğretmen portresi çizseler de biraz alan yazın tarandığında eğitim psikolojisi bireysel farklılıklar konusu bize öğrencilerin bir elin beş parmağı gibi nasıl birbirinden farklı olduklarını göstermektedir. Örneğin bazı öğrenciler duydukları sesleri ayırt edemezler, bazıları ise duyduklarını yanlış anlarlar. Bazı öğrenciler ise dikkatlerini toparlayamaz ve kendilerini dinleme becerilerindeki etkinliklere veremezler. Başkaları ise bilinmeyen kelimeleri telafi edebilecek stratejiler geliştiremeyebilir. Temelde baktığımız zaman her bir öğrencinin sınıfa getirdiği *bilgi ve beceri yumağı* (previous knowledge) öğrenciden öğrenciye kesinlikle çok farklıdır.

Dinleme becerilerinde başka bir sorunda öğrenilen hedef dilin kendisidir. Adı üzerinde *yabancı* dil. Dil bilmek, dili anlamak kısacası bir yabancı dili etkin bir şekilde kullanabilmek için kelime ve dilbilgisi ötesi farklı birçok özelliğinin de bilinmesi gerektiğini daha önce de vurgulamıştık. Bunların dışında dinleme becerilerinde kullanılan cümlelerin uzunluğu ve kullanılan kelimelerin hedef dildeki kullanım sıklıkları akla pek sık gelmeyen sorunlar arasında yer almaktadır. Dinleme becerisini

geliştirecek etkinliklerdeki uzun cümleler çoğu zaman öğrencinin seviyesi dikkate alınmadan kullanıldığında anlamın kaybolmasına neden olmaktadır. Aynı şekilde bugün bütünce dilbilimi (corpus linguistics) alanına giren kelimelerin kullanımdaki sıklık dereceleri bir eğitimcinin gözünden kaçtığı zaman dinletilerin seviyeleri yükselmekte bununla birlikte öğrenci dinletiden anlamı elde etmesi de zorlaşmaktadır.

Materyal seçimi ve ders konuları da benzer sebeplerden dolayı sorun oluşturmaktadır. Krashen'nin dil edinimi *girdi hipotezi* (input hypothesis) yüzeysel anlamda çok doğru bir hipotezdir. Öğrencinin dil seviyesinin çok daha üstündeki girdiler anlaşılabilirlilikten çok uzaktır. Dil öğretiminde dinleme becerilerini geliştirmek için uygulanan etkinlik ve görevler (tasks) dinlediğini anlama bağlamında olmalı ve genelde yanlış yapıldığı şekli ile öğrenciyi test etmeye çalışmamalıdır. Öğrenciyi test eden veya değerlendirmeye çalışan bu tür etkinlik ve görevler genelde zaten ya çok kolay olmakta ya da çok zor olduğu için öğrenciler tarafından tamamlanamamaktalar. Bu tür kolaya ya da zora kaçan etkinlik/görev seçimi aynı zamanda öğrencinin beklentilerini de olumsuz etkilemektedir. Örneğin zor etkinlikleri/görevleri tamamlaması istenilen bir öğrenci bunları başaramaz veya çok zorlanır ise muhtemelen zaman bu tür etkinliklere karşı olumsuz tutum geliştirmeye başlayacak, motivasyonunu düşürecek ve dil eğitimi sekteye uğrayacaktır. Bu sorunu aşmak için yani dilin anlaşılabilirliliğini zorlaştıran uzun cümleler ve tahmin edilmesi zor kelimeler için öğretmenlerin ön-öğretim aşamasında bu tür zorlukları ortadan kaldıracak yeterli etkinlik yapmaları ket vurmaların ve bariyerlerin önüne geçecektir.

Sorunları peş peşe sıralamak önemli bir olgu olmakla birlikte çözüm üretmek bazı çıkış noktaları göstermek çok daha önemli olsa gerek. Bu konuda Jeremy Harmer'ın 2001 yılında yayınladığı "The Practice of English Language Teaching" kitabı yukarıdaki sorunlar ve çözümler açısından önemli bir kaynak oluşturmaktadır. Örneğin dil öğrencisini "bir elin beş parmağına" benzetmiş ve dil öğreniminde bireysel farklılıklara dikkat çekmiştik. Gerçekten öğrencinin yaşı, cinsiyeti, sosyo-ekonomik durumu ve sınıfa getirdiği *bilgi yumağı* sadece dil eğitiminde değil tüm eğitim süreci için ölümcül rol oynamaktadır. Bu nedenle gereksinim analizlerine, seviye belirleme ve strateji kullanım testlerine ve öğrencilerin beklentilerini ortaya çıkaracak ölçeklere ihtiyaç vardır. Fakat bunların dil öğretiminde ne kadar hayati olduğunu teorikte görmek yetmiyor, bunların önemini tüm öğretmen adaylarına hatta hizmet içi eğitimler ile aktif öğretmelere de pratikte göstermek ve bu tür uygulamaları davranış haline getirmelerini sağlamak gerekiyor.

Örneğin öğrenci bir amaç doğrultusunda mı dil öğreniyor ve bu bağlamda mı dinleme becerisini geliştirmek istiyor? Yoksa dil bir araç olarak kullanmak ve hedef dilde radyo, cd vb. mi dinlemek istiyor? Bunu belirlemek çok önemlidir, çünkü bundan sonraki süreçte uygulanacak yöntem ve yaklaşımlar buna bağlı olacaktır. Belki tümevarım (bottom-up) belki de tümdengelim (top-down) yaklaşımı belirlenirken, dinletinin amacına göre dinletide öz-arama (skimming) ya da tarama (scanning) yaptırılacaktır.

Kenneth Chastain de 1988 yılında yayınladığı "Developing Second Language Skills: Theory and Practice" kitabı da yabancı dil öğretmenleri için önemli bir rehber kitaptır. Chastain bu kitabında Harmer gibi yabancı dil öğretmenlerine dikkate almaları gereken önemli tavsiyelerde bulunuyor. Bu tavsiyelerden bazıları da dinleme becerisi etkinliklerini dil sınıflarına taşıyacak eğitimcilere yöneliktir. Chastain öğütlerini aşağıdaki gibi sıralamıştır:

1. Öğretmenler ilk günden itibaren görsel ögeler ve fiziksel hareketler ile dil girdisini anlamlı kılmak için uğraşmalıdır. Çünkü görsel ögeler ilgiyi artırdığı gibi derse odaklanmayı da üst seviyelere çıkarmaktadır. Ayrıca dil seviyesi yeterli olmayan öğrencilerin anlamı yakalamalarına da yardımcı olmaktadır.
2. Dil öğreniminin erken safhalarında olan öğrencilerden öğretmenler hemen üretimsel becerilerini kullanmalarını beklemesinler. Daha ilk haftalarda öğrencilerinin hedef dilde konuşup yazmalarını gerektiren etkinliklerde dikkatli olsunlar. Başka bir ifade ile dil öğrencileri konuşup yazmadan önce dinlemeyi ve anlamayı öğrenirler.
3. Hedef dilde iletişimin temel amacı anlam ise, bu durumda kelime bilgisi hedef dilin sesletimden daha önemlidir. Bu durumda öğretmenler [bağlam içerisinde] kelime öğretimine önem vermelidir.
4. Öğretmenler dinleti materyallerini seçerken öğrencilerin kapasitelerini her daim ön planda tutmalıdır.

5. Öğretmenler öğrencilerine dinleme becerisindeki süreçleri anlatmalı ve öğrencilerine verecekleri örnek materyaller ile onların öncelikle anlama odaklanmalarını, bilinmeyenleri de bağlamdan çıkarmayı yani tahmin etmeyi (guessing the meaning) öğretmeliler.
6. Öğretmenler öğrencinin bilgi yumağının tamamen dışında olan konulardan dinleti görevleri seçmemeliler. Ya da asla ön-öğretim yapmadan bu tür dinleti görevleri vermemeliler.
7. Öğretmenler öğrencilerinin dinleti esnasındaki temel korkularını bertaraf etmeleri için uğraşmalıdırlar. Bu korkulardan ilki öğrencinin dinleti esnasında hiçbir şey anlayamama korkusudur. İkincisi ise dinleti sonrasında hiçbir soruya cevap verememe korkusudur. Bu korkular ket vurmaya yol açacağı için kesinlikle üzerinde durulmalı, alıştırma yapılmalı ve öğrencinin bu korkularını yenmesini sağlamak için zaman tanınmalı.

4. Dinleme Öğretimi

Demirel'in (2004, s.90) çok doğru ifade ettiği gibi hedef dil öğretiminde dört temel dil becerisinden en zor gelişeni dinleme becerisidir. Buna rağmen yabancı dil derslerinde bu beceriyi geliştirme çabası da yetersiz görünmektedir. Her ne kadar durum pek parlak olmasa da dinleme becerisi öğretiminde yapılması gerekenleri tekrar hatırlatmak ve altını tekrar tekrar çizmekte her zaman fayda vardır. Bu nedenle biz eğitimciler öncelikle hedefimizi belirlemeliyiz. Daha önce de belirttiğimiz gibi dinleme becerisini geliştirmek için öğrencinin sadece duyması yeterli değildir onun duyduğunu anlaması da gerekir. Bu bağlamda Demirel (2004, s.90-91) öğrencilerde geliştirilmesi istenen davranışları aşağıdaki gibi maddelemektedir:

1. Duyduğu metni genel olarak ana hatları ile ne olduğunu söyleme-yazma,
2. Duyduğu metnin ayrıntılı olarak ne olduğunu söyleme-yazma,
3. Duyduğu metinde geçen kişilerin tutum ve düşüncelerini söyleme-yazma,
4. Duyduğu metinde geçen olayın nerede, ne zaman ve nasıl olduğunu oluş sırasına göre söyleme-yazma,
5. Duyduğu metinde geçen sözcüklerin anlamını kestirebilme,
6. Duyduğu metinde geçen cümle yapılarının anlamlarını ve kullanışlarını söyleme-yazma,
7. Dinlenecek metnin başlık, resim ya da diğer ipuçlarına bağlı kalarak ne hakkında olacağını kestirme,
8. Anlamaya yardımcı olacak değişik tonlama ve vurgularının kullanılışını fark etme,
9. Duyduğu metni kendi cümleleri ile ikili ya da grup çalışması yolu ile başkasına aktarmaktır.

Bir öğretmenin öğrencilerinden geliştirmesi istenen davranışları sıralamak dinleme becerisinin geliştirilmesinde önemli bir başlangıç noktası olsa da daha önemlisi öğretmenlerin bu becerileri sınıf ortamında nasıl geliştireceğidir. Kısacası bir yabancı dil öğretmeni sınıf içerisinde dinleme becerisini nasıl ele almalı, hangi yaklaşımları ve yöntemleri kullanmalıdır ki sınıfa gelen öğrencilerin beklentilerini karşılayabilsin. Doğal olarak yine öğrenci bazlı bir yaklaşım ve yine onların beklentileri, bireysel farklılıkları ve daha da önemlisi dil eğitimleri sonrasında hedef dili kullanacakları alanlara göre bu yaklaşım ve metotlar farklılık gösterecektir. Fakat ilgili alan yazın tarandığı zaman Chastain (1988), Demircan (1990), McDonough (1993), Nunan (1999), Johnson (2001), Harmer (2001) ve Demirel (2004) gibi çoğu araştırmacı ve yabancı dil uzmanının hemfikir olduğu dinleme becerisi öğretiminde izlenecek sıra üç aşamalı olarak benimsenmektedir:

1. Dinleme öncesi etkinlikler,
2. Dinleme esnasındaki etkinlikler,
3. Dinleme sonrası etkinlikleri.

Burada çoğu dil eğitimcisinin gözden kaçırabildiği esas konu dinleme becerisinin diğer dil becerilerinden soyutlanmış ve başlı başına bir beceri kazandırma konusu sanılmasıdır. Halbuki dinleme öğretimi esnasında diğer dil becerilerini soyutlamak zaten mümkün olmadığı gibi bilakis diğer beceriler ile iç içe geçmiş şekilde kullanabiliriz. Örneğin verilen bir dinleti etkinliğinde öğrencinin belirli bir bilgiyi not alması ya da aktarması istenebilir. Bu durumda doğal olarak yazma veya konuşma becerisi devreye giriyor. Fakat bir eğitimci olarak amacımız öğrenciyi olabildiğince çok ve farklı dinleti etkinliklerine maruz bırakmak

olmalı. Bu yaklaşım hem öğrencinin bıkmamasını hem de doğal dil ortamında karşılaşabileceği zorlukların üstesinden gelmesini sağlayacaktır.

4.1.Dinleme Öğretimi Sürecinde İzlenecek Sıra

4.1.1.Ön-dinleme Etkinlikleri

Ön-dinleme etkinliklerinin temel amacı en yalın anlamı ile öğrencinin "hazırlıksız yakalanma" endişesini ortadan kaldırmaktır. Dinleme becerisi etkinlikleri öğrenciyi endişelendirebilir. Dinleme etkinliğinin bir amacı olacağı için öğrenci dinlediğini anlayamama, algılayamama kısacası etkinliği tamamlayamama endişesi içine girebilir. Fakat ön-dinleme etkinlikleri sürecinde dinleti ile ilgili ön bilgi verileceği veya konuyu kavramaları için *ısındırma* etkinlikleri yapılacağı için öğrencilerin bu tür endişeleri giderilmiş olacaktır. McDonough ve Shaw (1993:141) yapılabilecek ön-dinleme etkinliklerini aşağıdaki gibi sıralamaktadır:

1. Dinletinin konusuna yakın bir konuda kısa bir okuma etkinliği yaptırılabilir,
2. Dinleti başlığından içerik tahmini yaptırılabilir,
3. Konu ile ilgili resim ve fotoğraflar üzerinde yorum yaptırılabilir,
4. Dinleti etkinliği ile ilgili sorulara dinleti öncesi göz atılabilir,
5. Etkinlik konusu ile ilgili öğrencilerin kişisel fikirleri ortaya çıkarılabilir.

Demirel (2004:91) *Yabancı Dil Öğretimi* kitabında ise ön-dinleme etkinliklerini beşe ayırmıştır. Bunlar tanıtma, kestirme, sahnenin oluşturulması, yeni sözcüklerin öğretimi ve genel soruların yöneltilmesi şeklinde sıralanmıştır.

4.1.2.Dinleme Anındaki Etkinlikler

Öğretmenler dinleti etkinliklerini sınıf içerisinde uygulamaya koyarken dinletide temel iki ayrımı çok iyi ayarlamaları gerekmektedir. Bunlar kapsamlı (extensive listening) ve yoğun (intensive listening) dinleti türleridir.

Kapsamlı dinleti dinleme etkinliği sürecinde yapılabileceği gibi sonrasında da yapılabilir. McDonough ve Shaw'un (1993:141) belirttiği gibi temel amaç dinleti konusunun sadece genel çerçevede anlaşılması yeterlidir. Bu özelliği ile öğrencinin her bir kelimeyi anlamasına gerek yoktur. Daha öncede belirttiğimiz gibi hedef dil seviyesi düşük olan ve henüz A1 seviyesinde bulunan öğrencilerin hemen konuşma becerilerini geliştirmeye çalışmak ana ve yabancı dil öğreniminin doğasına aykırıdır. Bu neden ile McDonough ve Shaw (1993:141) listedeki etkinliklerin çok daha yararlı olacağını belirtmektedirler. Dinleti esnasında

1. Öğrencilerin resimleri doğru şekilde sıralaması istenebilir,
2. Öğrenciler fotoğraflardaki nesneleri kontrol edebilirler,
3. Öğrencilere harita üzerinde yol takibi ettirilebilir.

Öğrencinin dil becerileri geliştikçe etkinlikler daha da dil merkezli hale getirilebilir. Dil becerileri gelişen öğrencilerden yorum yapması, sözel veya yazılı cevaplar vermesi beklenebilir. Örneğin dinleti esnasında öğrencilerden

1. Çoktan seçmeli ya da evet / hayır soru türlerini tamamlaması istenebilir,
2. Bir sonrakini tahmin etmesi istenebilir,
3. Tutarlı not tutması istenebilir,
4. Metinden anlam çıkarması beklenebilir (McDonough ve Shaw,1993:141).

Yoğun dinleti (intensive listening) etkinlikleri ise adından anlaşılabileceği gibi kapsamlı dinletiden çok daha farklıdır. Bu tür etkinliklerdeki amaç McDonough ve Shaw'un (1993:142) da bahsettikleri üzere dinletideki sesletim gibi ya da anlamda yatan ayrıntılar gibi detaylara odaklanmaktır. Bahsi geçen yazarlar bazı örnek etkinlik başlıklarını aşağıdaki gibi sıralamaktadırlar:

1. İlgili kelimeleri dinletiden algılayarak etkinlikteki boşlukları doldurmak,
2. Dinletideki sayıları, harfleri [ya da sesletimleri] tanımak,
3. Dinletide verilen bazı gerçeklikleri yakalamak,
4. Dinletideki kişinin tam olarak ne ifade etmek istediğini ortaya koyabilmek.

Yukarıdaki örneklerden de anlaşılacağı üzere bu tür etkinliklerde öğrencinin dil seviyesinin başlangıç seviyesinin biraz üzerinde A2 ve üzeri olması beklenmelidir.

Dinleme etkinlikleri sürecinde öğrencinin üstlendiği rol açısından önemli bir başka konu ise dinletinin sosyal etkileşim (interactional) için mi yoksa tek-yönlü etkileşim (transactional) için mi yapıldığıdır. Tek-yönlü iletişim dinletilerinde öğrenci üstlendiği rol gereği pasif görünse bile amacı doğru bilgi almak ve algılamaktır. Örneğin derse girmek, açıklama ve yönergeleri takip etmek, bir görüşmeyi, bir hikayeyi ya da mesleklerini tanımlayan insanları dinlemek gibi.

Diğer taraftan öğrencinin sosyal iletişim için yapılan dinleme etkinliklerindeki rolü çok daha zordur. Çünkü burada öğrencilere basit diyalogların ezberleterek karşılıklı konuşturulamayacağı çok daha karmaşık ama bir o kadar da faydalı ortamlarda etkileşim içerisinde olması beklenecektir. Zor ve karmaşık olan kısım öğretmenin sınıfa getireceği dinleti materyallerinin niteliğidir. Çünkü bu materyaller sınıf ortamlarına taşındığında "özgün" olma özelliğini büyük ölçüde kaybedebilir ve böylelikle amacın sınırları aşılmış olur.

4.1.3.Dinleme Sonrası Etkinlikler

Dinleme becerisi etkinlikleri içerisinde dinleme sonrası etkinlikleri öğrenci ve öğretmenler tarafından oldukça yanlış algılanan bir süreç olmaktan kurtulamamaktadır. Dinleme sonrası etkinliklerinin temel amacı kesinlikle öğrencinin derste gördüklerini test etme amacı taşımamalıdır. Bu süreçte esas amaç öğrencinin dinleme becerisini daha fazla geliştirmek ve beceri alanını genişletmek olmalıdır. Burada test edilecek bir şey varsa o da öğrencinin öğrendiklerinin veya edindiklerinin ne kadarını etkin bir şekilde kullandığı olmalıdır.

Ayrıca bu süreç dinleme becerisinin diğer beceriler ile bütünleşmesine olanak sağlamasına yardımcı olmalıdır. Çünkü hiçbir beceri tek başına ele alınıp geliştirilemez. Bir becerinin etkin bir şekilde kullanılabilmesi için mutlaka diğer beceriler ile bütünleşmesi gerekmektedir. McDonough ve Shaw'un (1993:144) bu bütünleşme konusundaki bazı örnek tavsiyeleri aşağıda listelenmiştir:

1. Öğrenciden dinleme sürecinde aldığı notları kullanarak bir özet çıkarması istenebilir,
2. Öğrenciden dinleti konusu ile benzerlik gösteren bir başka metni okuması istenebilir,
3. Sınıf içerisinde rol yapması (role play) istenebilir,
4. Yeni dil bilgisi yapıları üzerinde çalışması beklenebilir,
5. Telaffuz çalışması yapılabilir.

5. Sonuç

Hedef dilde dinleme becerilerini geliştirmek gerçekten zahmetli ve zor bir iştir. Bu zahmetten ve zorluklardan kaçmak çok basit bir aldatmacadan başka bir şey değildir. Bu nedenle her öğretmen hedef ve amaçlarını doğru bir şekilde belirlemeli ve o hedefe ulaşmak için sadece ders kitaplarına bağımlı kalmadan, öğrendiklerini edindiği dil öğrenim deneyimleri ve dünya görüşü ile birleştirerek sınıf içerisine taşımalıdır. Bu onun biraz fazlaca çaba göstermesini gerektirecektir ama çaba sarf etmeden de hiçbir başarı gelmemektedir.

Bu çalışma kendi içerisinde kısa bir alan yazın taraması şeklinde olup temel amaç alan yazında olup bitenleri ana dilimiz Türkçe'de ortaya koymaktır. Çünkü konu ile ilgili eserler genelde İngilizce olup, Türkçe yazılmış ve basılmış eserler oldukça azdır.

DİNLEME BECERİSİ DERS PLANI ÖRNEĞİ

Sınıf : İlköğretim 5. Sınıf

Dersin Adı : İngilizce

Konu : Jamie Cullum'dan "Singing in the Rain" şarkısı

Süre : 40' – 45'

Amaçlar : Bu ders planının temel amacı,

1. Öğrencilerin kapsamlı dinleme (extensive listening) becerilerini geliştirme,
2. Öğrencilerin yoğun dinleme (intensive listening) becerilerini geliştirme,
3. Kelime bilgisinin bağlam içerisinde kazandırılması,
4. Sıfat ve isimlerin sesletim ve vurgu farklılıklarının gösterilmesi amaçlanmıştır.

Yöntem / Yaklaşım : iletişimsel yaklaşım (communicative approach) ve 3P yaklaşımı

Araç ve Gereçler : Resimler, bilgi kartları (flashcards), alıştırma fotokopileri, tablet ya da dizüstü bilgisayar, hoparlör, ilgili şarkının cd'si, yazı tahtası, tebeşir

Öngörülen Problemler: Öğrenciler şarkının sözlerini yakalayamama endişesi duyabilirler,

Öğrenciler şarkının sözlerini algılayamama ya da anlayamama endişesi duyabilirler,

Öngörülen Çözümler: Endişelerini giderecek ön-dinleme etkinliklerine önem verilebilir,

Gerektiğinde dinleti tekrarlanır.

5.1.Dersin İşlenişi (Procedure)

Dinleme becerisi etkinliklerini sınıf içerisinde uygular iken sıralamayı iki benzer yaklaşım ile sunmak istedik. Bunlardan ilki 3P modeli (Preparation – Presentation - Practice) diğeri ise yine klasikleşmiş Ön-dinleme (Pre-listening), Dinleme anı (While-listening) ve Dinleme sonrası (Post-listening) etkinlikleri şeklindedir.

A) Hazırlık (Preparation) – Ön-dinleme Etkinlikleri (Pre-listening Activities)

Bu safhada amaç öğrencileri konuya ısındırmak olduğu için aşağıdaki etkili olacaktır:

Bazı bilgi kartları ve resimler tahtaya yapıştırılır,

1. Öğrencilerin *önceki bilgilerini* (prior schema) harekete geçirmek için bazı sorular tahtaya yazılır,
2. Kapsamlı (extensive listening) ve yoğun dinleme (intensive listening) etkinliklerini yerine getirip getiremeyecekleri kontrol edilir,

B) Sunum (Presentation) – Dinleme Anındaki Etkinlikler (While Listening Activities)

Bu süreçte dinleyicinin karşılaşacağı dinleti metni yazılı bir metinden oldukça farklıdır. Bu neden ile dinleyicinin dinleti esnasında metne göz atma gibi bir imkanı olmayacaktır. Kayıtlı bir dinletiyi tabiki tekrar dinleyebiliriz ya da ikili konuşmalarda anlamadığımız bir şeyi tekrarlatabiliriz fakat yine de daha kolay algılamak için yazılı metne bakmak diğerlerinden çok daha etkilidir. Çünkü yazılı metinde vurgu, telaffuz, ritim vb. yoktur. Bu neden ile bir öğretmenin dinleme etkinlikleri sırasında öğrencilerinin,

1. Söylenen her bir kelimeyi duymasını sağlamalı,
2. Metnin bağlamı (contex) sayesinde bilinmeyen kelimelerin anlamını çıkarmasını sağlamalı,
3. Söylemde yatan alt anlamı algılamasını sağlamalı,
4. Konuşmacının ruh-u haliyesini algılamasını sağlamalı,
5. Söylemin resmiyet derecesini algılamasını sağlamalı,
6. Söylemde dil ötesi özellikleri algılamasını sağlamalı.

Bunların dışında dinleme anı etkinlikleri uygulanırken öğretmenlerin aşağıdaki noktaları asla unutmaması gerekir:

1. Dinleti esnasında yazma etkinliğini minimum düzeyde tutmalı,
2. Uygulanan etkinlikler ile dinleyicinin dinleti metnine odaklanmasını sağlamalı,
3. Dinleti ile ilgili sorulacak sorular dinletideki mesajı, konusunu ve buna benzer unsurlarını ortaya çıkaracak nitelikte olmalı,
4. Dinleti öncesi etkinlikler dinleti esnasında anlamın sorgulanmasına yardımcı olmalı,
5. Gerektiğinde anında dönüt verilmeli.

C) Uygulama (Practice) – Dinleme Sonrası Etkinlikler (Post-listening Activities)

Öğrencilerin dinleme becerilerini geliştirebilmesi için onlara mümkün olduğunca çok uygulama fırsatı sunmamız gerekir. Bu neden ile öğrenilen bilginin bu bölümde kullanılması istenmelidir. Örneğin dinleti metni yap-boz gibi parçalara ayrılır ve tekrar birleştirilmesi istenebilir, tahtaya dinleti ile ilgili sorular yazılabilir ve cevaplar ile bir tartışma ortamı hazırlanabilir, ya da benzer dinletiler sunularak benzerlikler veya farklılıklar üzerine tartışma başlatılabilir.

5.2.Dersin İşlenişi

Aşama ve Aşama Amaçları	**Dersin İşlenişi**	**Süre ve Öğrenci-Öğretmen Etkileşimi**	**Kaynak Araç ve Gereçler**
1. Giriş	1. Öğrencileri selamladıktan sonra Jamie Cullum' ın fotoğrafını tahtaya asarak öğrencilerin onun hakkında bildiklerini söylemelerini iste.	2' – 3' Öğretmen-Öğrenci	Görseller
2. - Ön-dinleme (öğrenci dinleme etkinliğine hazırlanmalı ve şarkıya karşı ilgi uyandırılmalı) - kelime öğretimi	2. Öğrencilere Jamie Cullum' ın "Singing in the Rain" şarkısını dinleyeceklerini söyle. Öğrencilere fotokopileri dağıt. 1. alıştırmaya odaklanmalarını ve kutu içerisinde yer alan kelimeleri duyduklarında yanlarına (+) işareti koymalarını iste. Onlara kutuda fazladan kelime olduğunu hatırlat. Şarkıyı oynat. Cevapları aralarında kontrol etmelerine izin ver. Yeni kelimeleri bilgi kartları (flash cards) ile öğret.	10' – 12' Öğretmen-Öğrenci Öğrenci-öğretmen 10' – 12' Öğrenci-Öğrenci Öğrenci-öğretmen	Şarkı cd'si, Diz-üstü bilgisayar, Hoparlör, Alıştırma fotokopileri, Bilgi kartları
3. a) dinleme anı (kapsamlı dinleme – extensive listening & listening for gist)	3. Şarkıyı bir kez daha dinlet ve 2. Alıştırmayı sıra arkadaşı ile birlikte yapmasını iste. (2. Alıştırmada yap-boz gibi parçalanan şarkı numara sırasına konarak birleştirilecek) Cevapları kontrol etmek için şarkıyı bir kez daha dinlet. Gerekirse dönüt ver.	10' Öğrenci-öğretmen Öğrenci-Öğrenci	Şarkı cd'si, Diz-üstü bilgisayar, Hoparlör, Alıştırma fotokopileri,
b) dinleme anı (yoğun dinleme – intensive listening & listening for specific information)	Öğrencilerden 3. Alıştırmaya odaklanmalarını iste ve boşlukları doldurmak için bir kez daha şarkıyı dinlet.	8' Öğrenci-öğretmen Öğrenci-Öğrenci	
4. dinleme sonrası (post-listening) kelime ve cümle vurguları	Tahtaya bazı sorular yazarak tartışma başlat. Kelimelerin cümle içerisinde söylenişi yazılışından çok farklıdır. Sesletim özelliklerini algılamışlar mı yoksa üzerinde durulmalı mı kontrol et. İkisi arasındaki farklılıkları tartışmaya aç (hangisi üzgün hangisi mutlu / hangisi hızlı hangisi daha yavaş gibi.)	Öğrenci-Öğrenci	Kelime sesletim cd'si Şarkı cd'si, bilgisayar, Hoparlör,
5. zaman kalırsa şarkı birde orijinalindeki gibi Gene Kelly'den dinletilmeli.			

5.3.<u>Alıştırmalar</u>

<u>Alıştırma 1.</u> Şarkıyı dinleyiniz ve kutu içerisindeki kelimeleri duyduğunuzda yanlarına (√) işaretini koyunuz. (Bir kelime fazladan ilave edilmiştir.)

singing laughing snowy clouds happy smile ready stormy rain heart sun

<u>Alıştırma 2.</u> Şarkı sözlerine numara vererek dizeleri sıraya koyunuz.

♪♪♪♪ Singing in the Rain ♪♪♪♪

PART 1	**PART 2**
The sun's in my heart **And I'm ready for love** **For love _____**	**Singing,** **Singing in the rain** **In the rain _____**
Come on with the rain **I've a smile on my face _____**	**I'll walk down the lane** **With the happy refrain _____**
I'm laughing at clouds **So dark up above _____**	**In the rain** **In the rain** **In the rain _____**
I'm singing in the rain **Just singing in the rain __1__**	**I'm singing singing in the rain _____**
I'll walk down the lane **With the happy refrain _____**	**I'm singing in the rain** **Just singing in the rain _____**
What a glorious feeling **I'm happy again** **_____**	**What a glorious feeling** **I'm happy again _____**
Let the stormy clouds chase **Everyone from the place** **_____**	

<u>Alıştırma 3.</u> A) Şarkıyı tekrar dinleyiniz ve boşluklara gelen kelimeleri tamamlayınız.

♪♪♪♪ Singing in the Rain ♪♪♪♪

I'm _____ in the rain
Just singing in the ____
What a glorious feeling
I'm ____ again
I'm laughing at ____
So dark up above

The ___'s in my heart
And I'm ready for love
For ____
Let the ____ clouds chase
Everyone from the place
Come on with the ____
I've a ____ on my face
I'll walk down the lane
With the happy refrain
Singing, singing in the rain
In the rain,
La…
I'm singing in the rain
Just singing in the rain
What a glorious feeling
I'm happy again
I'll ____ down the lane
With a ____ refrain
I'm singing, singing in the rain
In the rain
In the rain
In the rain

B) Tekrar dinleyiniz ve kelimeleri kontrol ediniz.

Not: Bazı kelimelerin sesletimleri: to sing /sıŋ/ - to laugh /la:f/ - smile /smaıl/ heart /ha:t/ - sun /sʌn/ - snowy /snə ʊi / - rain /reın/ - stormy / 'stɔ:mi/ vs.

Cevap Anahtarı: Alıştırma1. Windy - Alıştırma2. Part1 (4631725) Part2 (146253) Alıştırma3. Singing-rain-happy-clouds-sun-love-stormy-rain-smile-walk-happy

Kaynakça

Chastain, K. (1988). *Developing second-language skills: Theory and practice.* New York: Harcourt Brace Jovanovich.

Demircan, Ö. (1990). *Yabancı dil öğretim yöntemleri.* İstanbul: Ekin Eğitim Yayıncılık.

Demirel, Ö. (2004). *Yabancı dil öğretimi.* Ankara: PegemA Yayıncılık.

Harmer, J. (2001). *The practice of English language teaching.* Essex: Longman.

Johnson, K. (2001). *An introduction to foreign language learning and teaching.* London: Longman.

Krashen, S. D. (1987). *Principles and practice in second language acquisition.* London: Prentice-Hall International.

McDonough, J & Shaw, C. (1993). *Materials and methods in ELT: A teacher's guide.* Oxford: Blackwell Yayıncılık.

Mendelsohn, D. (1995). Applying learning strategies in the second/foreign language listening comprehension lesson. In D. Mendelsohn & J. Rubin (Eds.). *A guide for the teaching of second language listening.* San Diego, California: Dominie Yayıncılık.

Nunan, D. (1999). *Second language teaching and learning.* Boston: Heinle Heinle Yayıncılık.

Richards, J.C. (2008). *Teaching listening and speaking: from theory to practice.* Cambridge: Cambridge Üniversitesi Yayıncılık.

Richards, J. & Rodgers, T. (2001). *Approaches and methods in language teaching.* Cambridge: Cambridge Üniversitesi Yayıncılık.

Rubin, J., & Thompson, I. (1994). *How to be a more successful language learner (2nd ed.).* Boston: Heinle & Heinle.

Usluata, A. (1994). *İletişim.* İstanbul: İletişim Yayınları.

Vandergrift, L. (2011). *Listening: theory and practice in modern foreign language competence*. Retrieved August 1, 2013 from www.llas.ac.uk/resources/gpg/67.

YÖNETİCİNİN GÜÇ KAYNAĞI İLE ÇALIŞANLARIN ÖRGÜTE DUYDUĞU GÜVEN ARASINDAKİ İLİŞKİ

Ayşem ÇALIŞKUR

Yrd.Doç.Dr.,İstanbul Kültür Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Psikoloji Bölümü, aysemc@gmail.com

ÖZET: Bu araştırmanın amacı; yöneticinin kullandığı güç kaynağı ile çalışanların örgüte duydukları güven arasındaki ilişkiyi belirlemektir. Araştırmada ilişkisel tarama yöntemi kullanılmıştır. Araştırmanın örneklemini İstanbul ilinde bulunan farklı örgütlerde kamu ve özel sektörde çalışanlar oluşturmuştur (N=152). Verilen toplanmasında, örneklem grubuna "Okullarda Örgütsel Güç Ölçeği" ve "Kuruma Güven Anketi" uygulanmıştır. Veriler SPSS 21.0 programıyla analiz edilmiştir. Çalışanların yöneticiden algıladıkları güç kaynakları ile örgüte duydukları güven boyutları arasında ilişkileri belirlemek amacıyla Pearson Korelasyon Analizi'nden yararlanılmış ve güç ve güven boyutları arasında ilişkiler belirlenmiştir.

Anahtar sözcükler: Çalışan, güç, güven, örgüt.

RELATIONSHIP BETWEEN MANAGERS' POWER SOURCES AND EMPLOYEES' SENSE OF TRUST TO ORGANIZATION

ABSTRACT: The purpose of this study is to determine the relationship between managers' power source and employees' sense of trust to organization. Correlational survey model was used in the study. Data has been collected from employees' working in different organizations, public and private sector in İstanbul (N=152) by "Organizational Power Scale in Schools" and "Organization Oriented Trust Scale". Data was analyzed by SPSS 21.0 software programme. Pearson Correlation Analyze was used to examine the data testing in order to determine the correlation between employees' power sources perception from manager and sense of trust to organization and the relation between power and trust dimensions.

Key words: Employee, power, trust, organization**.**

Jel Codes: L20, M10

Giriş

İnsanoğlunun tarihi kadar eski ve sosyal ilişkilerinde belirleyici etmenlerden olan "güç" ve "güven" kavramları, bilişsel ve duygusal temellere dayanan, bilim ve sanat alanlarında pek çok esere konu olan olgulardır. Sosyal etkileşimlerde, hemen her gün yaşanan olay ve ilişkilerle gelişen güç, insanın psiko-sosyal varlığının ve toplumdaki rollerinin kaynağı olan bir güdüdür; güven de güç gibi psiko-sosyal hayatın önemli bir bileşenidir gerek benlik gelişiminde gerekse sosyal ilişkilerin doğuşu, devamı ve bitişinde etkili bir duygudur. Her iki kavram da insanın sosyalleşme süreci içinde gelişmekte ve psikolojik ve sosyal diğer etmenlerle iç içe geçerek şekillenmektedir. İş yaşamında da gerek çalışanlar arası ilişkilerde, gerekse çalışanın örgüte duyduğu olumlu veya olumsuz duygu ve değerlendirmelerde güç ve güven kavramlarının etkilerini görmek mümkündür.

1. Kavramsal Çerçeve

1.1. Güç Kavramı

Güç kavramı; genel olarak İnsani Bilimler özel olarak ise Endüstri ve Örgüt Psikolojisi bağlamında ele alınan konularından biridir. Literatürde birbirinden farklı tanımlamalara sahip ve sosyal ilişkilerin bir boyutunu oluşturan güç kavramı hakkındaki temel kavramsallaştırmalara bakıldığında Weber'e göre (1968, p.53) "Güç, bir aktörün bir başka aktörün direnci olmasına karşın onu etkileyebilme olasılığı" olarak tanımlanır. Bu tanımda direnç, gücün uygulanmasında ortaya konulması gereken bir olgu gibi sunmaktadır ve direnç gerçekleşmeden önce de gücün baskı kurma veya etkili olma durumunu gözardı etmektedir. Ayrıca güç başkasının direnç göstermemesi için onun görüşünü şekillendirme olarak da kullanılabilir. Bazı insanlar birinin yabancılaşmasını

veya yardımsızlık duygusunu besleyerek de ona güç uygular bu noktada dirençten söz etmek boşunadır (Bess, Dee ve Jonstone, 2012). Russell (1938, p.35) gücün politik boyutunu ele alarak "Güç, niyet edilmiş etkilerin ürünüdür" demektedir (akt. Laswell ve Kaplan, 1950). Dahl'a göre ise (1969, p.80) "Güç, A'nın B'ye B'nin aksini yapmayacağı bir şey yaptırma derecesidir; ama yine de B'nin aksini yapmayacağını kesinlikle bilmek mümkün değildir".

1.2. Güç Kaynakları

Güç kavramı incelendiği disipline göre politik güç, sosyal güç ve örgütsel güç olarak 3 kaynak esasında ele alınmaktadır. Endüstri ve Örgüt Psikolojisi araştırmalarında özellikle sosyal ve örgütsel güç bağlamı vurgulanmaktadır.

French ve Raven, gücü sosyal güç kavramsallaştırmasıyla 5 kaynak halinde sınıflandırmıştır: Zorlayıcı güç, ödüllendirme gücü, yasal güç, uzmanlık gücü, ilgi gücü. Zorlayıcı güç: Astların üstün kendilerini etkileme teşebbüsüne uymakta başarısız olduklarında onları cezalandıracağı yönünde bir algıya sahip olmalarından doğmaktadır. Ödüllendirme gücü: Astların üstün istekleri doğrultusunda davrandıklarında ödüllendirilecekleri algısına sahip olmaktan kaynaklanmaktadır. Yasal güç: Astların üstün kendilerine emir verme ve denetleme hakkı olduğunu algılamasına dayanmaktadır. Uzmanlık gücü: Astların üstün belirli bir alandaki iş deneyimi, özel bilgileri, uzmanlığını algılamasından kaynaklanan güçtür. İlgi gücü: Astın üst'te bulunduğuna inandığı kişisel özellikleri beğenme ve hayranlık duymasından, onunla özdeşleşme isteğinden doğan güçtür. French ve Raven daha sonra bu sınıflandırmaya "Bilgi gücü"nün (Üstün geniş bir bilgi dağarcığı, anlayış ve farklı bakış açılarına sahip olduğu algısı) de sosyal ilişkilerde temel bir güç kaynağı olduğunu belirtmişlerdir (Raven, 1965). Raven (1993), bu güç kaynaklarından zorlayıcı güç ve ödüllendirme gücünün kişisel tehdit veya ödüllerden farklı olarak "kişisel olmayan" nitelikte olmaları dolayısıyla ayırmıştır; örgütün tehdidinin çalışanın beklenen hedeflere uymaması durumunda, ödüllendirmesinin ise çalışanın ulaştığı hedefi onaylaması durumunda ortaya çıktığını ifade etmiştir. Adı geçen bu güç kaynaklarından uzmanlık gücü ve bilgi gücünün ast'ın özellikle mantıksal ikna edicilik özelliğini taşıdığı bazı araştırmacılarca öne sürülmüştür (Petty ve Ciciappo, 1986). Diğer bazıları ise sadece bilgi gücünü ikna edicilikle denk görmüşlerdir (Yukl ve Falbe, 1991; Yukl ve Tracy 1992). Yukl ve Fable (1991) French ve Raven'ın sınıflandırmasında olmayan "ikna edicilik" ve "karizma"yı güç sınıflandırmasına dahil etmiştir. Aslında bu iki güç kaynağından ikna edicilik, French ve Raven'ın sınıflandırmasındaki bilgi gücüyle nitelik yönünden örtüşmektedir; karizma ise literatürde ilgi gücüne yakın gibi sunulsa da yasal ve uzmanlık gücüne katılabilir. Yukl ve Tracy (1992) güç kaynaklarına dair daha sonraki araştırmalarında 9 faktör elde etmiştir: Mantıksal ikna, esinsel çekicilik, danışma, müzakere, değiş-tokuş, kişisel çekicilik, çatışma, yasal ve baskı.

Etzioni (1961) güç kaynaklarını zorlayıcı güç, ödüllendirici güç ve normatif güç olarak sınıflandırmış normatif gücü saf normatif güç ve sosyal güç olarak da ikiye ayırmıştır: Saf normatif güç saygı, törensel düzenlemeler temele dayanırken, sosyal güç kabul ve olumlu tepkilerin düzenlemeler temeline dayanmaktadır. Wagner ve Hollenbeck (1992) ise güç kaynaklarını yasallık, kaynaklar üzerinde kontrol, uzmanlık, sosyal ilişkiler ve kişisel özellikler olarak sunmuştur. Çeşitli araştırmacılar, güç kaynaklarının sadece iş ilişkilerinde değil diğer sosyal ilişkilerde örneğin; aile, eğitim, tüketici davranışı ve sağlık alanlarında etkili olduğunu vurgulamışlardır (akt. Raven, Schwarzwald ve Koslovsky, 2006).

Johnson, Koenig ve Brown (1985); güç kaynaklarını "aracılı" ve "aracısız" olmak üzere temelde iki gruba ayırmıştır. 1) Aracılı güç kaynakları: Ödül, ceza ve yasal meşruiyet güçlerine karşılık gelmektedir, 2) Aracısız güç kaynakları: Kaynak, uzmanlık, geleneksel meşruiyet ve bilgi güçlerine dayanmaktadır.

1.3. Örgütlerde Güç Algısı ve Güç Kullanımı

Örgütte güç algısı, çalışanların üst'leri, meslektaşları veya ast'ları düzeyinde karşısındakinin güç düzeyinin ne olduğuna dair algısını ifade eder. Örgütte güç kullanımı ise bir çalışanın örgütte çeşitli kaynaklardan aldığı gücü nasıl, nerede, ne ölçüde, hangi araçlarla kullandığı ile ilgili uygulamalarına karşılık gelmektedir. Burada gücün kaynağı ve gücün uygulama araçlarının neyi yönlendirdiği ön plana çıkmaktadır (Kırel, 1998).

Pfeffer ve Salancik'in (1978) "Alan Bağımlılığı Kuramı" örgütlerde güç kavramını konumlandırmayla ilgili araştırmaların önemli bir parçasıdır. Bu kuram, örgütlerde "hayatta kalma"nın ipuçlarını sunan "güç kaynaklarının dağıtımını denetleme" ile ilgili bir araç olabilir. Örneğin; örgütlerin kaynak bağımlılıklarını kontrol edebilmek, çevreden edinmek istedikleri ihtiyaçlara ulaşmak için geliştirdikleri çeşitli taktikler (sınırlı kaynakları kısıtlama, daha fazla özerklik elde etme ve çevredeki belirsizliği azaltma çabaları) bulunmaktadır. Burns ve Stalker (1961) örgütlerin çevre koşullarına uygun tepki verecek kadar esnek olmaları gerektiğini öne sürerek örgütlerin örgütsel değişkenler ile dış çevre koşulları arasında uygunluğu yakalamaları gerektiğini belirtmektedir. Burns ve Stalker'ın görüşü Alan Bağımlılığı Kuramı'na yakın biçimde, örgüt düzeni ile çevre ilişkilerinin aydınlatıldıkça örgütün etkinliğinin artacağını ifade etmektedir.

Mintzberg (1983), örgütsel çerçevede beş genel güç kaynağı olduğunu ileri sürmüştür: 1) Kaynak, 2) Teknik bilgi, 3) Beden dili bilgisi, 4) Yasal yetki: Haklar ve ayrıcalıklar konusundaki seçimleri düzenlemek, 5) Nüfuz: Adı geçen 4 güç temeli doğrultusunda karşısındakileri etkileyebilmek.

Pfeffer'a göre (1992) örgütlerde gücün kaynağı ele alındığında ise üç temel kaynak olduğu anlaşılmaktadır: 1) Kaynaklar üzerindeki kontrol (bütçe, fiziksel olanaklar, pozisyonlar, müttefik ve destekleyici elemanların yetiştirilme fırsatı gibi), 2) Bilgi üzerinde veya bilgiye yaygın ulaşım olanağı üzerinde kontrol (örneğin; faaliyetler düzenleme, kişileri değerlendirme ve tercih hakkı kullanma hakkında), 3) Formal otorite. Bunlara sahip olan yöneticinin güçlü olduğu söylenebilir. Allen ve arkadaşlarının (1979) çeşitli düzeylerde görev yapan 87 yönetici ile gerçekleştirilen mülakatta, örgütlerde etkili politik aktör olmayı belirleyen kişilik özellikleri yüzdelik değerleri önceliğine göre; hitabet, duyarlılık, sosyal beceri, uzmanlık, popülerlik, dışadönüklük, özgüven, saldırganlık ve hırslı olma olarak sıralanmıştır.

Literatürde güç kaynakları ve bu kaynakların çeşitli demografik değişkenlere göre (yaş, cinsiyet, meslek, kıdem vb.) farklılaşması, farklı liderlik türlerine göre güç kullanımı, gücün örgütsel bağlılık ve diğer örgütsel değişkenler ile ilişkisi yönünden araştırmalar yapıldığı görülmektedir.

1.4. Güven Kavramı

Güven kavramı, varlığı aynı güç kavramı gibi insanlık tarihi kadar eski fakat bilimsel bilimsel araştırmalarda yer alması yeni sayılabilecek bir kavramdır. Literatürdeki tanımlardan birinde, güven bir kişinin başka kişi veya kişilerin hareketlerine (Rousseau, Sitkin, Burt ve Camerer, 1998; Whitener, Brodt, Korsgaard ve Werner, 1998) veya niyetlerine (Rousseau, Sitkin, Burt ve Camerer, 1998) ilişkin olumlu bir beklentisi veya inancı olarak yer almaktadır (akt. Ünsal, 2004). Deutsch'a göre (1958, p.265-279) "Güven; bir başka kişinin davranışına bağlı olarak gelişen bir olayın oluşuna dair bir beklenti ve bu beklentinin sonuçlarının olumlu anlamda onaylanması sürecidir -aksi yönünde daha büyük sonuçlar olmadığı sürece-". Bu tanımda güven; kişilerarası bir süreçtir ve bu süreç, kestirilebilirlik ve bu kestirimlerin sonuçlarına ilişkin görüşleri içerir. Bazı araştırmacılara göre ise (Butler ve Cantrell, 1984; McKnight, Cummings ve Chervany, 1998) güven ile güvenilirlik eş anlamlıdır ve kişisel özellikler çerçevesinde diğer insanlar üzerinde olumlu beklentiler uyandıran bir özelliktir.

1.5. Örgütte Güven

Dünyada 19. yüzyıldan itibaren gerçekleşen Endüstri Devrimleri ile birlikte endüstrileşme sürecinde yaşanan doğru veya yanlış uygulamalarla ortaya çıkan yeni gereksinimlerle çeşitli değişimler ortaya çıkmıştır. Çalışma hayatında odak noktasının giderek "insan"a doğru yönelmesi ile insanın sosyal psikolojik bağlamda ortaya koyduğu güdülenme, performans, verimlilik gibi kavramların önemi insan kaynakları yöneticileri tarafından daha fazla kavranmıştır. Bu kavramlarla ilişkili olarak örgüte, yöneticiye ve meslektaşlara duyulan güven veya güvensizliğin yarattığı önemli sonuçların olduğu gerek çalışanların bildirimleri gerekse ortaya çıkan sonuçlar itibarıyla alanyazında yer almaktadır.

Örgütlerde güven; "sosyal sermaye" kavramıyla yakından ilişkili veya eş anlamlı olarak ele alınmakta ve araştırmalar yapılmaktadır. Coleman'a göre (1990) "Sosyal sermaye; sosyal yapıların bir fonksiyonudur ve bu yapılar içinde kişilerin belirli hedeflere ulaşmalarına yardım eder". Örnek olarak; yüksek düzeyde güven ve işbirliğinin olduğu bir örgüt olarak göze çarpan grubun üyeleri, bu özelliklerin bulunmadığı bir gruba göre birlikte çalışarak hedeflerine muhtemelen ulaşacaktır. Benzer bir tanımlama yapan Putnam'a göre (2000), sosyal sermaye "Toplumsal yaşamın, kişilerin ortak amaçlarını hayata geçirmek konusunda daha etkin biçimde hareket etmelerini sağlayan ağlar, normlar ve güven gibi özelliklerine işaret etmektedir".

Güven, sosyal ağlar konusu içinde de önemli yer tutan bir kavramdır. İlişkiler sosyal ağ bileşenlerinden biri olan güven üzerine inşa edilir ve bir ilişkinin devam edip etmeyeceği veya ne kadar ileriye gideceği güven temeline dayanmaktadır. Ayrıca örgütlerdeki değişim ve dolayısıyla oluşan risk alma sürecinde güven önemli bir değişkendir (Scott, 1991; Coburn ve Russell, 2008).

Carnavale'e göre (1974) bir iş yerinde çalışanlar; çalıştıkları kurumun psikolojik atmosferini sürekli inceleyerek örgütte çalışanlar ve rolleri hakkında görüşler edindikten sonra kuruma güvenip güvenmemeye karar vermektedir. Greenberg (1990) çalışanların görüş edinme sürecinde; örgütsel adaletin belirleyici rol oynadığına dikkat çekmektedir. Orpen ise (1994) örgütün çalışanlara sağladığı desteğin önemini vurgulamaktadır; eğer örgüt çalışanların duygusal ihtiyaçlarını karşılamaya hazır, onlara iyilik etmeye, işlerini etkin bir biçimde yapabilmelerini sağlamaya dönük, emeği ödüllendirmeye istekli bir tutum ve davranış sergiliyor ve bu olumlu psikolojik atmosferi çalışanlar algılıyorsa örgüte güvenmektedir. Rhoades ve Eisenberger'e göre (2002) çalışanlar örgütü temsil eden yöneticiler veya çalışanlardan aldıkları desteği örgütün genel durumuna atfetme eğilimindedir (akt. İslamoğlu, 2007).

İş dünyasındaki hızlı ve çeşitli yapılanmalar içinde, farklı yerlerde ama ekip halinde ve karşılıklı bağımlılıkla çalışmak durumunda olan personelin iletişiminde, güven duygusu diğer pozitif psikolojik kavramlar olarak anılan karşılıklılık, yüksek kalitede ilişki ve mizah ile bir bütünün parçasıdır ve pozitif örgütsel psikoloji çerçevesinde giderek daha fazla yer almaktadır (Dutton ve Ragins, 2006).

Kuruma güven ile yöneticiye güven ilişkili olmakla birlikte birbirinden ayrı kavramlardır. Yöneticiler kurumun amacı, hedefleri, politikalarını çalışanlara ileten köprü görevi görürler (Fairholm, 1994). Çalışanlar yönetici ile olan ilişkilerinden kuruma dair çıkarımlarda bulunmaktadır, aynı zamanda yöneticiye dair görüşleri de vardır; genellikle yöneticisine güvenen bir çalışanın onun kurumu temsil etme özelliğinden dolayı kuruma da güveni artmaktadır (Konovsky ve Pugh, 1994). Ancak bazen çalışan yöneticisine güvendiği halde kuruma güvenmeyebilir; çünkü kurumun yöneticiden ayrı olumsuz uygulamaları olduğunu görebilir (Tan ve Tan, 2000) veya kuruma güvendiği halde yöneticisinin olumsuz özellikleri nedeniyle yöneticinin kurumla örtüşmediğini düşünebilir.

Örgütte güven üç ana boyutta ortaya çıkmaktadır: 1) Yatay güven: Çalışma arkadaşları ve eşit konumdakiler arasındaki güveni ifade etmektedir, 2) Dikey güven: Çalışan ile yönetici arasındaki güvene karşılık gelmektedir, 3) Dış güven: Kurum ile sorumlu olduğu kitle, müşteri veya tedarikçileri arasındaki güven'dir (Fox, 1974).

Örgütte ast'ların üst'e güvenmesinin yanında üst'ün de ast'larına güvenmesi gereği söz konusudur. Eğitim yöntemlerinden yetki devri ve yetkilendirme ile yönetici geliştirme programlarının sağlıklı yürüyebilmesi için üst'ün görevini geçici veya kalıcı olarak devredeceği "güvenilir ast"lara gereksinimi vardır. Neo-klasik ve modern yaklaşımlarla, kademe sayısının ve merkezileşmenin azalarak takım çalışması, matriks ve saf proje örgütlenme tarzında karşılıklı bilgi alışverişinin, farklı alanlardaki uzmanlığın ağırlık kazandığı basık ve yalın örgütler yaygınlaşmaktadır. Ayrıca bürokratik yapıda formal düzeyde hiyerarşik düzen hakim olmakla birlikte, informal düzeyde ilişkilerdeki karşılıklılık ön plana çıkmaktadır (Koçel, 2007). Örgütlerdeki farklı yapılanmalarda güç ve güven ilişkisi çerçevesinde, her ne kadar üst pozisyonlar daha avantajlı olsa da örgütün başarısını sürdürmesi için tüm pozisyonlar arasında (üst, ast, meslektaşlar) karşılıklı güven önemlidir.

Kişilerarası süreçlerde, "güvenen" ve "güvenilen" kişiler olduğuna göre güvenin oluşabilmesi için güvenilecek kişinin taşıdığı özellikler ve bu özelliklerin güvenen tarafından değerlendirilmesi önemlidir. Mayer ve arkadaşları (1995) bu özellikleri dürüstlük, yardımseverlik ve yetenek olarak sıralarken; Mishra (1996) ilgi, yetki, açıklık özellikleriyle bağdaştırmıştır (akt. İslamoğlu, Birsel ve Börü, 2007). Örgütsel bağlamda ise alanyazında lidere güveni belirleyen üç anahtar kavram olduğu belirtilmektedir: Sağlamlık, yardımseverlik ve yeterlik. Sağlamlık, liderin dürüstlük ve doğruluğu; yardımseverlik, liderin destekleyici ve ilgili olması, yeterlik ise liderin teknik ve kişiler arası ilişkilerdeki becerisine karşılık gelmektedir (Colquitt, Scott ve LePine, 2007). Çalışanlarda bu özelliklere sahip olan lidere güvenme eğilimi oluşmaktadır. Bazı kişilerde güvenme eğilimi daha yüksek, bazı kişilerde ise daha düşüktür. Özellikle yüksek özgüvene sahip ve uyumlu kişilerin diğerlerine güvenme eğilimi daha yüksektir (Simpson, 2007).

1.6. Örgütte Güç ve Güven Konusundaki Araştırmalar

Literatürde güç ve güven ilişkisi daha çok liderlik tarzı, örgüt iklimi ve örgütte pozitif davranışlar açısından incelenmiş ve yöneticinin gücü kullanma biçimi ve kaynağı, liderlik tarzı ve özelliklerinin bir parçası olarak çalışanlarda güveni veya örgütsel bağlılığı sağlayan öncellerden biri olarak ele alınmıştır.

Deci, Connell ve Ryan (1989) araştırmalarında; çalışanlar (N=1000) üzerinde örgüt ikliminin farklı bileşenlerini ele almışlar, baskılı olmayan yönetim tarzı ile hem kuruma "güven" (trust) (r=.55) hem de "güvenlik" (security) (r=.60) arasında pozitif ilişki elde edilmiştir. Ayrıca, iş doyumu ile kuruma güven (r=.79), iş dyumu ile yöneticiye güven (r=.54) ve iş doyumu ile güvenlik (r=.84) arasında da yüksek düzeyde ilişki bulunmuştur.

Sparks, Faragher ve Cooper'ın (2001) araştırmasında, çalışanların güvenliksizlik algılarıyla psikolojik iyi oluş hali arasında negatif yönde ilişki elde edilmiştir. De Witte (1999) güvenliksiz hissetmenin, çalışanın bir tehlike ve belirsizlik yaşamasına ve bunun bir stres kaynağı olarak sıkça güçsüzlük hissiyle birleşmesine sebep olduğunu vurgulamıştır (akt. Stander ve Rothman, 2010).

Stander ve Rothmann'ın (2010) çalışmasında da (N=442) çalışanların düşük güvenlik algısı ile psikolojik güçlendirme ve örgütsel bağlılığın negatif yönde ve yüksek düzeyde (sadakat boyutu dışında) ilişkili olduğu; yüksek güvenlik algısı ile psikolojik güçlendirme ve örgütsel bağlılılığın ise pozitif yönde, orta ile yüksek düzeyde ilişkili olduğu belirlenmiştir.

Robins ve Judge (2013) otantik liderlerin (kim olduklarını, neye inanacaklarını bilen, değerlerine dayanan, ideallerine bağlı ve bu inanç ve değerlerle davranan, paylaşımcı kişiler) örgütte "etik liderler" olarak görüldüklerini ve ürettikleri en belirgin duygunun "güven" olduğunu, dönüştürücü liderlerin izleyicilerinin tutum ve davranışlarını değiştirmeye çalışırken erdemleri besleyerek bunu başardıklarını ve karizmatik liderlikte de etik bir bileşenin olduğunu öne sürmektedir. Ast'ları tarafından güvenilen liderlerin daha fazla risk alabildiği, ast'ları ile bilgi paylaşımında bulunduğu, grubun daha etkili ve verimli çalıştığı sonucu elde edilmiştir (Colquitt, Scott ve LePine, 2007).

Rahim ve arkadaşlarının (1994) araştırmasında liderin uzmanlık gücünü kullanmasıyla çalışanın hem örgütsel bağlılık düzeyi hem de bireysel etkililiği, liderin yasal gücünü kullanmasıyla ise çalışanın sadece örgütsel bağlılık düzeyi arasında pozitif yönde anlamlı ilişki elde edilmiştir.

Bağcı ve Bursalı'nın (2011) çalışanlar (N=354) açısından örgütsel güç kaynaklarının örgütsel bağlılığa olan etkisinin ele alındığı çalışmalarında, etkileyici kişilik gücü (karizmatik), uzmanlık gücü, konum gücü (yasal) ve ekonomik gücün (ödüllendirme/zorlama) duygusal bağlılık üzerinde pozitif yönde etkisinin olduğu belirlenmiştir. Araştırmada etkileyici kişilik gücü ve uzmanlık gücünün normatif bağlılık üzerinde pozitif yönde konum gücü ve ekonomik gücün ise normatif bağlılık üzerinde negatif yönlü etkisinin bulunduğu görülmüştür. Ayrıca etkileyici kişilik gücü, uzmanlık gücü, konum gücü ve ekonomik gücün devam bağlılığı üzerinde pozitif yönde etkisinin olduğu sonucu elde edilmiştir. Sonuçta her tür örgütsel bağlılık üzerinde etkileyici kişilik gücü ve uzmanlık gücünün pozitif yönde etkili olması bu güç türlerinin örgütsel bağlılık açısından anahtar rolünü vurgulamaktadır.

Durukan, Akyürek ve Coşkun'un (2010) hemşireler üzerinde yürüttüğü araştırmasında, (N=138) örgütsel güven ile işyeri güçlendirme boyutları arasında pozitif yönde, orta düzeyde ilişkiler belirlenmiştir; bu boyutlar içinde en yüksek düzeyde ilişki "bilgiye erişim" boyutu ile örgütsel güven arasındadır (r=0.654).

Örgütte pozitif duyguların tetiklenmesiyle kişiler arası ilişkilerde güven duygusunun arttığı ve kişiler arası ilişkilerin geliştiği görülmüştür (Dunn ve Schweitzer, 2005; Algoe, 2012). Duchon ve Plowman'ın araştırmasında (2005) sağlık çalışanları arasında örgütte maneviyatın desteklenmesiyle müşteri memnuniyeti arasında pozitif yönde ilişki elde edilmiştir. "Erdemlilik" kavramıyla ilişkili olarak Cameron, Bright ve Caza'nın (2004) araştırmasında da örgütlerde güven, bağışlayıcılık, iyimserlik, şefkat, doğruluk değerlerinin yenilikçilik, kalite, işçi devri, müşteri bağlılılığı ve faydalılık bakımından anlamlı fark yarattığı görülmüştür (akt. Cameron, 2013).

Bu araştırmalar doğrultusunda; çalışanların beklentisi ve gereksinimleri yönünde liderlik tarzı gösteren, kullandığı gücü etik ilkelerle, erdemlerle ve bunun sonucunda pozitif örgütsel davranışlarla pekiştiren yöneticilerin ast'larına güven verebildiği söylenebilir. Ayrıca kurumda uygulanan güçlendirme uygulamalarının da güven gibi olumlu duygularla ilişkili olduğu görülmektedir. Güven ilişkisi karşılıklı olduğunda süregiden olumlu bir ortam olabildiği için gerek yöneticinin ast'larına gerekse ast'ların yöneticiye olan güveni, örgütte gelişime açık bir atmosfer ve pozitif sonuçların ortaya çıkmasına yol açmaktadır.

2. Araştırma

2.1. Yöntem

Araştırmanın yöntemi "ilişkisel tarama modeli"dir. "İlişkisel tarama modelleri, iki veya daha çok sayıdaki değişken arasında birlikte değişim varlığını ve/veya derecesini belirlemeyi amaçlayan araştırma modelleridir" (Karasar, 2002). Araştırmanın örneklemini; 2014-2015 yıllarında İstanbul ilinde kamu ve özel sektörde faaliyet gösteren örgütlerde çalışan lise ve üniversite mezunu personel oluşturmaktadır (N=152). Araştırmada "kolayda örnekleme" yöntemi kullanılarak gönüllü katılımcılara yüzyüze ve e-posta aracığıyla ölçekler verilmiş ve araştırmacı tarafından toplanmıştır. "Araştırma konusuyla ilgili olan ve doğru yerde, doğru zamanda bulunan birimler arasından keyfi olarak birimler seçiliyorsa yapılan örneklemeye "kolayda örnekleme" denir" (Orhunbilge, 2000). Araştırma dahilinde 167 katılımcıya ulaşılmış; ancak 15 katılımcının anketleri hatalı veya eksik işaretleme nedeniyle geçersiz sayılmıştır; sonuçta 152 katılımcının ölçek sonuçları değerlendirmeye tabi tutulmuştur.

Araştırmada veri toplama aracı olarak; Altınkurt ve Yılmaz'ın geliştirdiği (2013) "Okullarda Örgütsel Güç Ölçeği" ve İslamoğlu, Birsel ve Börü'nün (2007) geliştirdiği "Kuruma Güven Anketi" kullanılmıştır. Araştırmada yararlanılan ilk ölçek olan, "Okullarda Örgütsel Güç Ölçeği" daha önceki ölçek geliştirme çalışmalarından ve uzman görüşlerinden yararlanılarak 47 maddeden oluşan 5'li Likert Tipi bir deneme formu haline getirilmiştir ("Hiçbir zaman (1)den "Her zaman" (5)e doğru). Daha sonra bu forma Açımlayıcı Faktör Analizi uygulanmış; analiz sonucunda " yasal güç", "ödül gücü", "zorlayıcı güç", "uzmanlık gücü" ve "karizma gücü" şeklinde 5 faktörlü, toplam varyansın %66,61'ini açıklayan 37 maddelik asıl form elde edilmiştir. Bu haliyle ölçeğin faktör yükü değerleri 0.47 ile 0.84 arasında yer almakta, KMO=0.90'ın üzerinde ve Bartlett Küresellik Testi sonucu anlamlı ($p<0.05$) bulunmuştur. Ayrıca ölçeğin 5 faktörlü yapısı Doğrulayıcı Faktör Analizi ile sınanmış ve χ^2 /sd oranı 1.40 olarak elde edilmiştir -ki literatürde bu değerin ≤2 olmasının "iyi uyum" a karşılık geldiği belirtilmiştir. Ölçeğin güvenirliği Cronbach Alfa ve Mc Donald'ın ω iç tutarlılık katsayısı ile madde-toplam korelasyonları hesaplanmış, güvenirlik katsayısı 0.83 ile 0.94 arasında bulunmuş ve madde-toplam korelasyonu ise boyutlara göre 0.43 ile 0.85 arasında dağılmıştır. Bu araştırmada "Okullarda Örgütsel Güç Ölçeği"nin 26 maddelik kısaltılmış formu kullanılmıştır.

Araştırmada yararlanılan ikinci ölçek, İslamoğlu, Birsel ve Börü'nün (2007) geliştirdiği "Kuruma Güven Anketi"dir. Kuruma Güven Anketi, 5'li Likert Tipi bir ölçek olarak geliştirilmiştir ("Hiç katılmıyorum" (1)den "Tamamen katılıyorum" (5)e doğru). Ölçek, 70 ifade üzerinden Faktör Analizi'ne tabi tutulmuş 36 ifadeden oluşan, %63,804 açıklayıcılık düzeyine sahip 10 faktörlü bir yapı elde

edilmiştir. Elde edilen faktörler: Faktör 1: "Dürüst ve hakkaniyetli bir işleyişe sahip", Faktör 2: "Pozitif imaja sahip", Faktör 3: "Huzurlu ve adil bir ortama sahip", Faktör 4: "İşe alım ve oryantasyonu önemseyen", Faktör 5: "Bağlılık yaratan", Faktör 6: "Mali güce sahip, Faktör 7: "Çalışanlarına ilgili ve saygılı", Faktör 8: "Objektif performans değerlendirmesi yapan", Faktör 9: "Çalışanların ihtiyaçlarını dikkate alan", Faktör 10: "Uzun süreli istihdam sağlayan" olarak adlandırılmıştır. Daha sonra adı geçen faktörler, 2. Derece Faktör Analizi ile değerlendirildiğinde 10 faktörün tek bir boyut halinde toplandığı görülmüş ve araştırmacılar tarafından "kuruma güven" ana boyutu altında toplanmıştır; Ölçeğin ayrıca "yöneticiye güven" ve çalışma arkadaşlarına güven" boyutları da yer almaktadır.

2.2. Hipotez

H1: Çalışanların yöneticiden algıladıkları güç kaynağı boyutları ile kuruma duydukları güven boyutları arasında anlamlı bir ilişki bulunmaktadır.

H1a: "Yasal güç boyutu ile "Dürüst ve hakkaniyetli bir işleyişe sahip, Pozitif imaja sahip, Huzurlu ve adil bir ortama sahip, İşe alım ve oryantasyonu önemseyen, Bağlılık Yaratan, Mali güce sahip, Çalışanlarına ilgili ve saygılı, Objektif performans değerlendirmesi yapan, Çalışanların ihtiyaçlarını dikkate alan, Uzun süreli istihdam sağlayan" boyutları arasında pozitif yönde anlamlı ilişki bulunmaktadır.

H1b: "Ödül gücü" boyutu ile "Dürüst ve hakkaniyetli bir işleyişe sahip, Pozitif imaja sahip, Huzurlu ve adil bir ortama sahip, İşe alım ve oryantasyonu önemseyen, Bağlılık Yaratan, Mali güce sahip, Çalışanlarına ilgili ve saygılı, Objektif performans değerlendirmesi yapan, Çalışanların ihtiyaçlarını dikkate alan, Uzun süreli istihdam sağlayan" boyutları arasında pozitif yönde anlamlı ilişki bulunmaktadır.

H1c: "Zorlayıcı güç" boyutu ile "Dürüst ve hakkaniyetli bir işleyişe sahip, Pozitif imaja sahip, Huzurlu ve adil bir ortama sahip, İşe alım ve oryantasyonu önemseyen, Bağlılık Yaratan, Mali güce sahip, Çalışanlarına ilgili ve saygılı, Objektif performans değerlendirmesi yapan, Çalışanların ihtiyaçlarını dikkate alan, Uzun süreli istihdam sağlayan" boyutları arasında negatif yönde anlamlı ilişki bulunmaktadır.

H1d: "Uzmanlık gücü" boyutu ile "Dürüst ve hakkaniyetli bir işleyişe sahip, Pozitif imaja sahip, Huzurlu ve adil bir ortama sahip, İşe alım ve oryantasyonu önemseyen, Bağlılık Yaratan, Mali güce sahip, Çalışanlarına ilgili ve saygılı, Objektif performans değerlendirmesi yapan, Çalışanların ihtiyaçlarını dikkate alan, Uzun süreli istihdam sağlayan" boyutları arasında pozitif yönde anlamlı ilişki bulunmaktadır.

H1e: "Karizma gücü" boyutu ile "Dürüst ve hakkaniyetli bir işleyişe sahip, Pozitif imaja sahip, Huzurlu ve adil bir ortama sahip, İşe alım ve oryantasyonu önemseyen, Bağlılık Yaratan, Mali güce sahip, Çalışanlarına ilgili ve saygılı, Objektif performans değerlendirmesi yapan, Çalışanların ihtiyaçlarını dikkate alan, Uzun süreli istihdam sağlayan" boyutları arasında pozitif yönde anlamlı ilişki bulunmaktadır.

3. Analiz ve Bulgular

Araştırmanın bu bölümünde öne sürülen hipotezler doğrultusunda, demografik bulgular ve korelatif bulgular sunulmuştur. Araştırmaya 167 kişi katılmış ancak 15 kişinin hatalı veya eksik işaretlemesi sebebiyle 152 katılımcının verileri değerlendirmeye alınmıştır. Tablo 1'de görüldüğü gibi, katılımcıların 86'sı kadın (%56.6) 66'sı erkek (% 43.4)'tür. Katılımcıların çalıştıkları sektöre göre, 31'i kamu (%20.4), 121'i özel (%79.6) olarak dağılmaktadır.

Tablo 1: Araştırma Katılımcılarının Cinsiyet ve Çalıştıkları Sektör Değişkenlerine Göre Dağılımı

Cinsiyet		**Frekans**	**%**
	Kadın	86	56,6
	Erkek	66	43,4
	Toplam	152	100
Sektör			
	Kamu	31	20,4
	Özel	121	79,6
	Toplam	152	100

Araştırmadaki hipotez ve alt hipotezler doğrultusunda; çalışanların yöneticiden algıladıkları güç kaynağı boyutları ortalamaları ile örgüte duydukları güven boyutları ortalamaları arasında anlamlı ilişki bulunup bulunmadığı Pearson Korelasyon Analizi ile sınanmıştır. 5 güç kaynağı boyutu (yasal, ödül, zorlayıcı, uzmanlık ve karizma gücü) ile 10 faktöre karşılık gelen güven boyutları Faktör 1 (f1): "Dürüst ve hakkaniyetli bir işleyişe sahip", Faktör 2 (f2): "Pozitif imaja sahip", Faktör 3 (f3): "Huzurlu ve adil bir ortama sahip", Faktör 4 (f4): "İşe alım ve oryantasyonu önemseyen", Faktör 5 (f5): "Bağlılık yaratan", Faktör 6 (f6): "Mali güce sahip", Faktör 7 (f7): "Çalışanlarına ilgili ve saygılı", Faktör 8 (f8): "Objektif performans değerlendirmesi yapan", Faktör 9 (f9): "Çalışanların ihtiyaçlarını dikkate alan", Faktör 10 (f10): "Uzun süreli istihdam sağlayan" arasındaki ilişkiler ayrı ayrı incelenmiştir.

Araştırmadaki örneklemin, normal dağılım gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla betimleyici istatistik tabloları analiz edilmiş; araştırmadaki güç ve güven değişkenlerinin ortalama, ortanca, çarpıklık basıklık vb. düzeyleri incelenmiş, gerek güç boyutları gerekse güven boyutlarının ortalama ve ortanca puanlarının birbirine yakın olduğu (güç ortalama=93,90; ortanca=94,69; güven ortalama=11,67 ortanca=11,82); güç boyutu için negatif yönde ancak -1 değerini aşmayan bir çarpıklık elde edilmiş (güç çarpıklık=-,603; güven çarpıklık=-,630) basıklık değerleri ise +1 değerini aşmayan (güç basıklık=,570; güven basıklık=,537) sonuç elde edilmiştir. Örneklemin güç ve güven puan ortalamaları Q-Q Grafiği bağlamında da incelenmiş ve Q grafiğindeki nokta dağılımının çoğunun 45° lik doğru üzerinde yer aldığını göstermiştir (Büyüköztürk, 2011). Ancak Kolmogorov-Smirnov Normallik Testi analizinde değişkenlerin anlamlılık değeri α=.05'ten küçük olduğundan korelasyon analiz yöntemi olarak Spearman's Rho Korelasyon Analizi yönteminin kullanılmasına karar verilmiştir. Çalışmada ayrıca Regresyon Analizi yapılmış ancak saçılma diyagramında değişkenler arası ilişki R^2=0,311 olduğundan sonuçlar ayrıca tablo halinde verilmemiştir.

Tablo 2'de yasal güç boyutu ile güven boyutları arasındaki ilişki gösterilmiştir. Yasal güç boyutu ile çalışanlarının ihtiyaçlarını dikkate alan ve uzun süreli istihdam sağlayan boyutları hariç yasal güç boyutu ile güven boyutları arasında pozitif yönde anlamlı ilişki elde edilmiştir. Böylece Hipotez 1a kısmen doğrulanmıştır.

Tablo 2: Yasal güç boyutu ile güven boyutları arasındaki ilişki

Yasal güç	Rho
Dürüst ve hakkaniyetli bir işleyişe sahip	,244**
Pozitif imaja sahip	,220**
Huzurlu ve adil bir ortama sahip	,229**
İşe alım ve oryantasyonu önemseyen	,237**
Bağlılık yaratan	,215**
Mali güce sahip	,242**
Çalışanlarına ilgili ve saygılı	,177*
Objektif performans değerlendirmesi yapan	,240**
Çalışanların ihtiyaçlarını dikkate alan	,125
Uzun süreli istihdam sağlayan	,63

*p<0.05 **p<0.01

Tablo 3'te ödül gücü boyutu ile güven boyutları arasındaki ilişki gösterilmiştir. Ödül gücü boyutu ile tüm güven boyutları arasında pozitif yönde anlamlı ilişki görülmüştür. Böylece Hipotez 1b doğrulanmıştır.

Tablo 3: Ödül gücü boyutu ile güven boyutları arasındaki ilişki

Ödül gücü	Rho
Dürüst ve hakkaniyetli bir işleyişe sahip	,598**
Pozitif imaja sahip	,412**
Huzurlu ve adil bir ortama sahip	,630**
İşe alım ve oryantasyonu önemseyen	,624**
Bağlılık yaratan	,599**
Mali güce sahip	,427**
Çalışanlarına ilgili ve saygılı	,427**
Objektif performans değerlendirmesi yapan	,589**
Çalışanların ihtiyaçlarını dikkate alan	,460**
Uzun süreli istihdam sağlayan	,296**

*p<0.05 **p<0.01

Tablo 4'te zorlayıcı güç boyutu ile güven boyutları arasındaki ilişki verilmiştir. Zorlayıcı güç boyutu ile pozitif imaja sahip, mali güce sahip, objektif performans değerlendirmesi yapan boyutları arasında anlamlı ilişki görülmezken zorlayıcı güç boyutu ile diğer güven boyutları arasında negatif yönde anlamlı ilişki elde edilmiştir. Bu durumda, Hipotez 1c kısmen doğrulanmıştır.

Tablo 4: Zorlayıcı güç boyutu ile güven boyutları arasındaki ilişki

Zorlayıcı güç	Rho
Dürüst ve hakkaniyetli bir işleyişe sahip	-,242**
Pozitif imaja sahip	-,113
Huzurlu ve adil bir ortama sahip	-,304**
İşe alım ve oryantasyonu önemseyen	-,178*
Bağlılık yaratan	-,184*
Mali güce sahip	-,052
Çalışanlarına ilgili ve saygılı	-,254**
Objektif performans değerlendirmesi yapan	-,145
Çalışanların ihtiyaçlarını dikkate alan	-,247**
Uzun süreli istihdam sağlayan	-,177*

*p<0.05 **p<0.01

Tablo 5'te uzmanlık gücü ile güven boyutları arasındaki ilişki gösterilmiştir. Uzmanlık gücü ile tüm güven boyutları arasında pozitif yönde anlamlı ilişki görülmüştür. Böylece Hipotez 1d doğrulanmıştır.

Tablo 5: Uzmanlık gücü boyutu ile güven boyutları arasındaki ilişki

Uzmanlık gücü	Rho
Dürüst ve hakkaniyetli bir işleyişe sahip	,575**
Pozitif imaja sahip	,415**
Huzurlu ve adil bir ortama sahip	,642**
İşe alım ve oryantasyonu önemseyen	,589**
Bağlılık yaratan	,607**
Mali güce sahip	,387**
Çalışanlarına ilgili ve saygılı	,544**
Objektif performans değerlendirmesi yapan	,516**
Çalışanların ihtiyaçlarını dikkate alan	,504**
Uzun süreli istihdam sağlayan	,339**

Tablo 6'da karizma gücü ile güven boyutları arasındaki ilişki verilmiştir. Karizma gücü ile tüm güven boyutları arasında pozitif yönde anlamlı ilişki elde edilmiştir. Bu durumda, Hipotez 1e doğrulanmıştır.

Tablo 6: Karizma gücü boyutu ile güven boyutları arasındaki ilişki

Karizma gücü	Rho
Dürüst ve hakkaniyetli bir işleyişe sahip	,533**
Pozitif imaja sahip	,325**
Huzurlu ve adil bir ortama sahip	,600**
İşe alım ve oryantasyonu önemseyen	,526**
Bağlılık yaratan	,543**
Mali güce sahip	,280**
Çalışanlarına ilgili ve saygılı	,488**
Objektif performans değerlendirmesi yapan	,445**
Çalışanların ihtiyaçlarını dikkate alan	,494**
Uzun süreli istihdam sağlayan	,239**

4. Sonuç ve Öneriler

Araştırmanın hipotezi doğrultusunda yapılan Spearman's Rho Korelasyon Analizi sonuçlarına göre; çalışanların yöneticiden algıladıkları güç boyutları ile örgüte duydukları güven boyutlarının çoğu arasında anlamlı ilişkiler elde edilmiştir (45 alt boyutta anlamlı ilişki elde edilmiş, 5 boyutta ise anlamlı ilişki görülmemiştir).

Araştırmada ilk olarak yasal güç boyutu ile güven alt boyutları arasındaki ilişki ele alındığında; yasal güç boyutunun -çalışanların ihtiyaçlarını dikkate alan, uzun süreli istihdam sağlayan boyutları hariç- diğer tüm boyutlarla arasında pozitif yönde anlamlı ilişki bulunmuştur. Yasal güç tanımı itibarıyla, çalışanların yöneticilerinde algıladıkları temeli yasalara dayanan, meşru bir güç olduğundan araştırmadaki çalışanlar tarafından "çalışanlara ilgi, çalışanların ihtiyaçlarını ve istihdamını sağlayan bir güç" bire bir ilgi ve ihtiyaçların farkında olma, bunları önemseme bağlamında yasal güç ile güvenin ilişkili görülmediği anlaşılmaktadır. Yöneticinin yasal gücünün çalışanlar tarafından diğer güven boyutlarıyla ilişkili algılandığı, yasal güç arttıkça bu güven boyutlarının arttığı görülmüştür.

Araştırmada ikinci olarak ödül gücü boyutu ile güven alt boyutları arasındaki ilişki ele alındığında; ödül gücü boyutu ile tüm güven boyutları arasında pozitif yönde, yüksek düzeyde anlamlı ilişki elde edilmiştir. Çalışanların yöneticinin kendilerine sunacakları pozitif pekiştireç özelliğinde olan, istenen sonuçlara ulaşmayı sağlayan ödül gücü algısı arttıkça örgüte duyulan güvenin de arttığı anlaşılmaktadır.

Araştırma sonuçlarında üçüncü olarak zorlayıcı güç boyutu ile güven boyutları arasındaki ilişki incelendiğinde; temeli yöneticiden gelecek ceza korkusuna dayanan bir güç türü olarak zorlayıcı gücün çalışanların örgüte duydukları güven boyutlarıyla çoğunlukla negatif yönde ilişkili, kısmen ise anlamlı ilişkinin görülmediği ortaya çıkmıştır. Zorlayıcı güç algısı arttıkça kuruma duyulan güvenin azaldığı, zorlayıcı güç ile pozitif imaja sahip, mali güce sahip ve objektif performans değerlendirmesi yapan güven boyutları arasında ise çalışanlar tarafından anlamlı bir ilişki algılanmadığı görülmüştür.

Araştırmada dördüncü olarak uzmanlık gücü ile güven boyutları arasındaki ilişki ele alındığında; yöneticinin bilgi ve becerisine dayanan uzmanlık gücü ile tüm güven boyutları arasında pozitif yönde, yüksek düzeyde anlamlı ilişkisi olduğu sonucu elde edilmiştir. Yöneticinin bilgi, beceri, profesyonel yaklaşım ve yetkinlik düzeyine dayanan uzmanlık gücü arttıkça örgüte duyulan güvenin de anlamlı düzeyde arttığı anlaşılmaktadır.

Araştırmada beşinci olarak karizmatik güç ile güven boyutları arasındaki ilişki incelendiğinde; yöneticinin takdir edilen, saygınlığı olan, kişisel özellikleri itibarıyla etkileyici olması anlamına gelen karizmatik güç ile örgüte duyulan güven boyutlarının tümü arasında pozitif yönde, yüksek düzeyde anlamlı ilişki gösterdiği bulunmuştur. Yöneticinin kullandığı karizmatik güç arttıkça örgüte duyulan güvenin de anlamlı düzeyde arttığı görülmüştür.

Araştırma sonuçları genel anlamda ele alındığında; yöneticinin kullandığı güç boyutları ile güven boyutları arasında anlamlı ilişki olduğu görülmüştür. Zorlayıcı güç ile ilişkili güven boyutları arasındaki ilişkiler negatif yönde anlamlı diğer güç ve güven boyutları arasındaki ilişkiler ise pozitif yönde anlamlıdır. Bağcı ve Bursalı'nın (2011) araştırmasında yasal güç, ödül gücü, zorlayıcı güç, karizmatik güç ve uzmanlık gücü ile örgütsel bağlılık arasında pozitif yönde anlamlı ilişki olduğu yönündeki sonuçları, bu araştırmada diğer güç boyutları ile güven boyutları arasındaki pozitif yönde anlamlı ilişki sonuçlarına (zorlayıcı güç hariç) benzemektedir. Ayrıca bu araştırmadaki sonuçlar, Deci, Connell ve Ryan'ın (1989) baskıcı olmayan yönetim tarzı ile güven arasında pozitif yönde anlamlı ilişkisi olduğu sonucu ile örtüşmektedir. Robins ve Judge'ın (2013) araştırmasında liderlik tarzı ile güven arasında ilişkinin belirlendiği sonuçları, bu araştırmanın konusu olan yöneticinin kullandığı güç türü ile örgüte duyulan güven arasındaki anlamlı ilişkilerle benzerlik göstermektedir. Rahim ve arkadaşları'nın (1994) araştırmasında, güç türleriyle örgütsel bağlılık (duygusal, normatif, devam bağlılığı) arasındaki pozitif yöndeki ilişkileri gösteren sonuçlar, bu araştırma sonucuyla benzerlik göstermektedir.

Araştırmada zorlayıcı güç ile pek çok güven boyutunun negatif yönde anlamlı ilişkisi olduğu dikkat çekmektedir. Günümüzde ülkemizde giderek yaygınlaşan liderlik anlayışının katılımcı ve demokratik tarza doğru kaydığı, bu durumda yöneticiden daha çok demokratik ve katılımcı yaklaşımların beklendiği düşünülmektedir. Ayrıca ödüllendirici güç, uzmanlık gücü ve karizmatik gücün güven boyutlarıyla tam anlamıyla pozitif bir ilişki içinde olması da çalışanların beklentilerini yansıtmakta bir ipucu olabilir.

Araştırmada nedensellik ilişkisi açısından güç ve güven değişkenleri Regresyon Analizi ile incelenmeye çalışılmış ancak R^2 değerleri düşük çıkmıştır; bu sebeple analiz tablolarına bu sonuçlar eklenmemiştir. Çoklu değişkenlerle birlikte güç ve güven boyutlarının ele alınmasının ve yordayıcı analizlerin yapılmasının alanyazına katkı sağlayabileceği düşünülmektedir.

Kaynakça

Algoe, S.B. (2012). Find, remind and bind: The functions of gratitude in everyday relationship. *Social and Personality Psychology Compass*, 6, 455-469.

Allen, R. W., Madison, D. L., Porter, L. W., Renwick, P. A., Mayes, B. T. (1979). Organizational politics-tactics and characteristics of its actors. *California Management Review*, 22(1), 77-83.

Altınkurt, Y. ve Yılmaz, K. (2013). Okullarda örgütsel güç ölçeğinin geliştirilmesi: Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *E-Uluslararası Eğitim Araştırmaları Dergisi,* 4(4), 1-17.

Bağcı, Z. ve Bursalı, Y.M. (2011). Yöneticilerin güç kaynaklarının çalışanların örgüte bağlılıkları üzerine etkisi: Çalışanların algılamalarına bağımlı akademik bir inceleme. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9, 9-21.

Bess, J.L. and Dee, J.R. (2012). *Understanding college and university organization: Theories for effective policy and practice (2 vol).* Sterling VA: Stylus Publishing.

Burns, T. and Stalker, G.M. (1961). *The management of innovation.* London: Tavistock Publication.

Butler, J. K. and Cantrell, R. S. (1984). A behavioral decision theory approach to modeling dyadic trust in superiors and subordinates. *Psychological Reports,* 55, 19-28.

Büyüköztürk, Ş. (2011). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı.* Ankara: Pegem Akademi.

Cameron, K.S. (2013). "Advances in positive organizational scholarship". A.B. Bakker (Edi.), *Advances in Positive Organizational Psychology* (p.23-44). UK: Emerald Group Publishing.

Coburn, C. and Russell, J. (2008). District policy and teachers' social networks. *Education Evaluation and Policy Analysis,* 30(3), 203-235.

Colquitt, B. A. Scott, and J. A. LePine (2007). Trust, trustworthiness, and trust propensity: A Meta-nnalytic test of their unique relationships with risk taking and job performance. *Journal of Applied Psychology*, 92(4), 909–927.

Coleman, J.S. (1990). *Foundations of social theory*. Cambridge: The Belknap Press of Harward University Press.

Dahl, Robert A. (1969). "The Concept of Power". R. Bell, D.V. Edwards and R.H. Wagner (Eds.), *Political Power: A Reader in Thoery and Research* (p.80). New York: The Free Press.

Deci, E.L, Connell, J.P. and Ryan, R.M. (1989). Self determination in organizations. *Journal of Applied Psychology,* 74 (4), 580-590.

Deutsch, M. (1958). Trust and suspicion. *Journal of Conflict Resolution,* 2, 265–279.

Dunn, J. and Schwetzer, M. (2005). Feeling and believing: The influnce of emotion in trust. *Journal of Personality and Social Psychology*, 88, 736-748.

Durukan, S., Akyürek, Ç. ve Coşkun, E. (2010). Hacettepe erişkin hastanesinde çalışan hemşirelerin örgütsel güven, güçlendirme ve bağlılık düzeylerinin belirlenmesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi,* 15(3), 411-434.

Dutton, J. E. and Ragins, B. R. (Eds.). (2006). *Exploring positive relationships at work: Building a theoretical and research foundation*, Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum.

Fairholm, G.W. (1994). *Trust in top management and immediate supervisor*. Communication Quarterly, 49(4), 382-398.

Fox, A. (1974). *Beyond contract: Work, power and trust relations.* London: Faber and Faber.

French, J. and Raven, B. H. (1959). "The bases of social power". D. Cartwright (Edi.), *Studies of Social Power* (p.150-167). Ann Arbor, MI: Institute for Social Research.

İslamoğlu, G., Birsel, M. ve Börü, D. (2007). *Etik ve Güven.* S. Tevrüz (Edi.). İstanbul: Beta Basım A.Ş.

Johnson, Jean L., Harold F. Koenig, and James R. Brown (1985). "The bases of marketing channel power: An exploration and confirmation of their underlying dimensions", Robert F. Luschet (Edi.), *AMA Educators' Proceedings* (p.160-165). Chicago: American Marketing Association.

Karasar, (2002). *Bilimsel araştırma yöntemi.* Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Kırel, Ç. (1998). *Örgütlerde güç kullanımı.* Eskişehir: Anadolu Üniversitesi İ.İ.B.F. Yayınları, No:113.

Koçel, T. (2007). *İşletme yöneticiliği.* İstanbul: Arıkan Basım Yayın Dağıtım.

Konovsky, M.A. and Pugh, S.D. (1994). Perveived fairness of employee drug testing as a predictor of employee attitudes and job performance. *Journal of Applied Psychology*, 82, 698-707.

Lasswell, H.D. and Kaplan, A. (1950). *Power and Society: A framework for political inquiry.* New Haven: Yale University Press.

McKnight, D. H., Cummings, L. L., ve Chervany, N. L. (1998). Initial trust formation in new organizational relationships. *Academy of Management Review*, 23, 473– 490

Mintzberg, H. (1983). *Power and around organizations.* NJ: Prentice Hall.

Orhunbilge, N. (2000). *Örnekleme yöntemleri ve hipotez testleri.* İstanbul: Avcıol Basım Yayın.

Petty, R. E., and Cacioppo, J. T. (1986). *Communication and persuasion: Central and peripheral routes to attitude change*. NY: Springer-Verlag.

Pfeffer, J. and Salancik G. R. (1978). *The external control of organizations: A Resource Dependence Perspective*. New York: Harper and Row.

Pfeffer, J. (1992). *Managing with power.* Boston: Harward Business Scholl Press.

Putnam, R. (2000). *Bowling alone: The collapse and revival of American community.* New York: Simon and Schuster.

Rahim, M. A. (1989). Relationships of leader power to compliance and satisfaction with supervision: Evidence from a national sample of managers. *Journal of Management*, 15(4), 545-556.

Raven, B. H. (1965). "Social influence and power". I. D. Steiner and M. Fishbein (Eds.), *Readings in contemporary social psychology* (p.371-382). New York: Holt, Rinehart, and Winston.

Raven, B. H. (1993). The bases of power: Origins and recent developments. *Journal of Social Issues*, 49(4), 227-251.

Raven, B.H., Shwarzwald, J. and Koslovsky, M. (2006). Conceptualizing and Measuring a Power Interaction Model of Interpersonal Influence. *Journal of Applied Social Psychology*, 28(4), 307-332.

Robins, S.P and Judge, T.A. (2013). *Organizational behaviour.* NJ: Prentice Hall Inc.

Scott, J. (1991). *Social network analysis.* London: Sage.

Stander, M.W. and Rothmann, S. (2010). Psychological empowerment, job security and employee engagement. *SA Journal of Industrial Psychology*, 36(1), 1-8.

Tan, H.H. ve Tan, C.S. (2000). Toward the differentiation of trust in supervisor and trust in organization. *Genetic, Social and General Psychology Monographs*, 126, 241-260.

Ünsal, P. (2004). Örgütsel ortamlarda güven algısı. *Türk Psikoloji Yazıları,* 7(14), 23-48.

Yukl, G., and Falbe, C. M. (1991). Importance of different power sources in downward and lateral relations. *Journal of Applied Psychology*, 76, 416-423.

Yukl, G., and Tracy, J. B. (1992). Consequences of influence bases used with subordinates, peers, and the boss. *Journal of Applied Psychology*, 77, 525-535.

Weber, M. (1968). *Economy and Society: An outline of interpretive sociology*. New York: Bedminster Press.

DEVLET TEŞVİK VE YARDIMLARININ TMS 20 KAPSAMINDA MUHASEBELEŞTİRİLMESİNE YÖNELİK DEĞERLENDİRMELER

Emin ZEYTİNOĞLU
Yrd. Doç. Dr., Dumlupınar Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu, emin.zeytinoglu@dpu.edu.tr

Seçkin GÖNEN
Doç. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, seckin.gonen@deu.edu.tr

ÖZET: "Türkiye Muhasebe Standardı-20 (TMS-20) Devlet Teşviklerinin Muhasebeleştirilmesi ve Devlet Yardımlarının Açıklanması" ilk olarak 01/11/2005 tarih ve 25983 sayılı Resmi Gazetede yayımlanarak 31/12/2005 tarihinden sonra başlayan hesap dönemleri için uygulanmak üzere yürürlüğe girmiştir. Teşvik ve yardımların esası, kaynakların daha faydalı alanlara aktarılarak, ülke içinde var olan dengesizliklerin ortadan kaldırılması ve refah düzeyinin arttırılmasıdır. Bu noktada teşvik ve yardımların muhasebe uygulamalarına yön veren Muhasebe Standartları kapsamında raporlanmasının önemi açıktır.
20 no'lu Türkiye Muhasebe Standardı esas alınarak yaptığımız bu çalışmada devlet teşvik ve yardımlarının ilgili teorik ve pratik yönleri vurgulanmaktadır. Çalışmada aynı zamanda standarda ilişkin devlet teşvik ve yardımları hakkında tanım, kapsam, temel yaklaşımlar, sınıflandırma ve geri ödeme konusundaki düzenlemeler ve yürütülen çalışmalar gibi temel unsurlar açıklanarak değerlendirilmektedir. Benimsenen yöntem doğrultusunda çalışmamızın amacı teşvik ve yardım yoluyla devlet eliyle yapılan finansmanın işletmeler tarafından nasıl muhasebeleştirileceği hakkında önerilerde bulunmaktır.

Anahtar Kelimeler: Devlet Teşvikleri, Devlet Yardımları, Türkiye Muhasebe Standartları

EVALUATIONS OF ACCOUNTING FOR GOVENMENT GRANTS AND GOVERNMENT ASSISTANCE IN THE CONTENT OF TAS-20

ABSTRACT: "Turkish Accounting Standard-20 (TAS-20) Accounting for Government Grants and Disclosure of Government Assistance" was first published in the official gazette with issue no 25983 on 01/11/2005 and entered into force to be applied for the accounting periods beginning after the date of 31/12/2005. The basis of government grants and government assistance are transferring sources to more beneficial areas and eliminating imbalance and increasing level of welfare. At this point, reporting government grants and government assistance within the scope of accounting standards play a fundemental role.
In our study, which is based on TAS-20, theoretical and practical dimensions were emphasized related to accounting for government grants and disclosure of government assistance. At the same time, definitions, content, basic approaches, regulations related to classification and reisbursement and conducted studies explained and are evaluated in the study. Upon the followed method, the aim for this study is to make suggestions to businesses about the procedure of accounting for government grants and assistance.

Key Words: Government Grants, Government Assistance, Turkish Accounting Standards

Jel Classification: M41, G18

1. Giriş

Küreselleşme süreci ile birlikte artan uluslararası rekabet ortamında işletmelerin ayakta kalabilmek adına belirli desteklerden faydalanması kaçınılmazdır. Bu destekler içinde yer alan devlet destekleri günümüzde oldukça önemli hale gelmiştir. Devlet

tarafından birtakım bölgeler, sektörler ve ürünler kapsamında işletmeler tarafından yerine getirilmesi güç olan bazı faaliyetleri teşvik etmek adına destek verilmektedir. Söz konusu destekler devlet teşvik ve yardımları olarak adlandırılmaktadır.

Sosyal devlet olgusu gereği devletin toplumun refah düzeyini arttırıcı çalışmalarından biri olan teşvik ve yardımlar devlet tarafından belirli koşullar altında faaliyetlerin devamına yönelik olarak işletmelere yapılan kamu kaynaklarının transferidir. Teşvik ve yardımlar sosyal ve ekonomik problemlerin çözülmesinde önemli bir araçtır. Devlet teşvik ve yardımları normal şartlarda yerine getiremeyecekleri faaliyetlere girişmeleri için işletmeleri cesaretlendirmeyi amaçlamaktadır. Devlet, teşvik ve yardım gibi araçları kullanarak işletmelerin finansal problemlerini azaltıp yatırım yapmalarını özendirmektedir.

Türkiye'de devlet desteği Bakanlar Kurulu'nun 27.12.1994 tarih ve 94/6401 sayılı "İhracata Yönelik Devlet Yardımları" kararının 4'üncü maddesine bağlı olarak geliştirilmiştir. Bu karar batılı ülkelerin uygulamaları ile paralellik arz etmekte ve "bir faaliyetin yapılması" şartına bağlı olarak gerçekleştirilmektedir.

Muhasebe açısından da devlet teşvik ve yardımları oldukça önemli bir konudur. Mevcut konu Uluslararası Muhasebe Standardı 20-[UMS 20] (International Accounting Standards- IAS 20) kapsamında incelenmektedir. UMS 20 bu tür teşvikler ile bağlantılı olarak ortaya çıkan seçilmiş muhasebe ve raporlama hususlarına değinmektedir. Bu standarda göre devlet yardımı, halka iş, hizmet ve ürün sağlayacak olan işletmelere (teşvik olmadan bu tür faydaları hiçbir şekilde veya arzu edilen seviyede gerçekleştiremeyecek olan işletmeler) mali destek sağlayarak ekonomik faydalar yaratmayı amaçlayan bir faaliyettir. Öte yandan devlet teşviki ise, çevreye zararlı fabrika sahasının iyileştirilmesi gibi, operasyonel faaliyetlerle ilgili işletmenin belirli şartlara uyum sağlaması adına verilen ve kaynakların geri ödenmesini zorunlu kılan devlet yardımıdır (Mackenzie vd., 2012: 549). Standart aynı zamanda yardım ve teşviklerden sağlanan faydanın raporlanması yoluyla işletmelerin birbirleriyle kıyaslanmasına imkan sağlamakta ve işletme performansının ölçülmesine yardımcı olmaktadır.

Standart ilk olarak Eylül 1981'de Uluslararası Muhasebe Standartları Komitesi (International Accounting Standards Committee-IASC) tarafından taslak halinde sunulmuştur. 1983 yılı Nisan ayında yayımlanan standart, 1 Ocak 1984 tarihinden itibaren yürürlüğe girmiş olup, 1994 yılında revize edilmiştir.

Bu standart ülkemizde "TMS 20-Devlet Teşviklerinin Muhasebeleştirilmesi ve Devlet Yardımlarının Açıklanması" adıyla yürürlükte olup 31/12/2005 tarihinden sonra başlayan hesap dönemleri için uygulanmak üzere ilk olarak 01/11/2005 tarih ve 25983 sayılı Resmi Gazetede yayımlanmıştır. Söz konusu standart, Uluslararası Finansal Raporlama Standartlarında meydana gelen değişikliklere uygun olarak güncellenmektedir.

Çalışmamızda yer alan giriş bölümünden sonra ikinci bölümde standardın kapsamından bahsedilmiştir. Üçüncü ve dördüncü bölümde devlet teşvik ve yardımları açıklanmış, beşinci ve altıncı bölümde ise devlet teşvik ve yardımlarının muhasebeleştirilmesine ilişkin örneklere yer verilmiştir.

2. TMS 20 Standardı'nın Kapsamı

TMS 20 standardı genel olarak devlet teşvikleri ile yardımlarının muhasebeleştirilmesi ve raporlanması konusuna odaklanmış olup, teşvik ve yardımlardan sağlanan faydanın raporlanması doğrultusunda işletmelerde gerçek performansın tespitini, dönemler ve diğer işletmelerle karşılaştırılabilirliğin sağlanmasını amaçlamaktadır (Örten vd., 2014: 313).

Devlet teşviklerinin muhasebeleştirilmesi ve açıklanması ile diğer şekillerdeki devlet yardımlarının açıklanmasında bu standart uygulanırken aşağıda belirtilen konular standardın kapsamı dışındadır (TMS 20 Madde 1-2):

a. Fiyat değişiminin etkilerini yansıtan finansal tablolarda devlet teşviklerinin muhasebeleştirilmesinde veya benzer nitelikteki ek bilgilerde ortaya çıkan özel sorunlar;

b. İşletmelere vergilendirilebilir kâr ya da vergi zararının hesaplanmasında yararlanmak üzere sağlanan faydalar veya vergi yükümlülüğüne bağlı olarak belirlenen ya da vergi yükümlülüğü ile sınırlı olarak sağlanan devlet yardımları. Örneğin; gelir/kurumlar vergisi istisnaları, yatırımı teşvik amaçlı vergi indirimleri, hızlandırılmış amortisman uygulaması ve indirilmiş vergi oranları vb.

c. Devlet'in bir işletmeye iştirak etmesi;

d. "TMS 41 Tarımsal Faaliyetler" kapsamındaki devlet teşvikleri.

Standart içinde geçen kavramlara ilişkin tanımlara aşağıda kısaca yer verilmiştir (TMS 20, Madde 3):
Devlet: Devleti, devlet organlarını ve yerel, ulusal veya uluslararası benzer kuruluşları ifade eder.
Devlet Yardımı: Belirli koşulları yerine getiren bir işletme veya işletmeler grubuna bir ekonomik fayda sağlamak üzere devlet tarafından yapılan faaliyetlerdir. Bu standart kapsamındaki devlet yardımları; gelişmekte olan bölgelerde altyapı sağlanması veya rakipler üzerine ticari kısıtlamalar getirilmesi gibi genel ticaret koşullarını etkilemek suretiyle sadece dolaylı olarak sağlanan faydaları içermez.
Devlet Teşvikleri: İşletmenin faaliyet konuları ile ilgili belirli koşulların geçmişte veya gelecekte yerine getirilmesi karşılığında işletmeye kaynak transferi şeklinde yapılan devlet yardımlarıdır. Bu teşvikler, bir değer atfedilemeyen devlet yardımlarını ve işletmenin normal ticari işlemlerinden ayırt edilemeyen devlet ile yaptığı işlemleri kapsamaz.
Varlıklara İlişkin Teşvikler: Teşvike hak kazanan işletme tarafından duran varlık satın almanın, inşa etmenin veya edinmenin ilk koşul olduğu devlet teşvikleridir. Bu tür devlet teşviklerine duran varlığın türünü, yerini, edinme veya elde tutma dönemlerini sınırlayan tali koşullar da eklenebilir.
Gelire İlişkin Teşvikler: Varlıklara ilişkin teşvikler dışında kalan devlet teşvikleridir.
Feragat Edilebilir Krediler: Önceden belirlenmiş koşullar altında borç verenin alacağından feragat etmeyi kabul ettiği kredilerdir.
Gerçeğe Uygun Değer: Piyasa katılımcıları arasında ölçüm tarihinde gerçekleşecek olağan bir işlemde bir varlığın satışında elde edilecek veya bir borcun devrinde ödenecek fiyattır.

3. Devlet Teşvikleri ve Türleri

Devlet teşvikleri devlet tarafından bir işletmeye veya diğer tür iştiraklere (parasal ya da parasal olmayan) kaynak aktarımı yolu ile sağlanan yardımdır. Teşvikin kesin teknik terimlerle devlet teşviki olarak nitelendirilebilmesi için, devlet tarafından işletmenin operasyonel faaliyetleri ile ilgili geçmiş ve gelecek şartlara uyum göstermesi gerekmektedir (Mackenzie vd., 2012: 551).
Teşvik kavramı, bazı bölgelerin ya da belirli ekonomik faaliyetlerin diğerlerine göre daha fazla gelişmesinin sağlanması için devlet kurumları tarafından verilen her türlü maddi ve maddi olmayan destek ve yardım olarak da tanımlanmaktadır (Küçüker, 2000: 136; Üzümcü ve Doğan, 2001: 300).

Devletten temin edilen feragat edilebilir kredi, feragat koşullarının işletme tarafından yerine getirileceğine ilişkin makul bir güvencenin oluşması halinde devlet teşviki olarak kabul edilir (TMS 20 Madde 10). Devlet teşvikleri; teşvik konusu varlığa ve sağlanan teşvik türüne göre ayrı ayrı sınıflandırılabilir. Aşağıda bu sınıflandırmalara ilişkin açıklamalara yer verilmektedir.

3.1. Teşvik Konusu Varlığa Göre Devlet Teşviklerinin Sınıflandırılması

Teşvik konusunda yapılacak sınıflandırmalardan bahsetmeden önce Avrupa Birliğine üye ülkeler tarafından sunulan teşviklere değinmek gerekmektedir. Bu teşvikler maddeler halinde şu şekilde sıralanmaktadır (Wilcock, 2006: 21):

1. Ar-Ge: Şirketlere geniş kapsamda Ar-Ge vergi indirimi olarak Avrupa Birliği devlet teşviki olarak sayılabilecek destekler mevcut durumdadır.

2. İstihdam ve Eğitim: Öğrenim ve Beceriler Konseyi'nce organize edilen ve eğitim verenler için sağlanan fonlardır. Teşvikler Bölgesel Gelişim Ajansları yoluyla edinilebilmektedir.

3. Çevresel Teşvikler: Avrupa Birliği çevre projelerine fon sağlamaları için üye devletler için hükümler getirmektedir.

4. Sermaye Yatırımı: Fon arayan şirketler, teşvikin Birleşik Krallıktaki projelerinin devamı için neden gerekli olduğunu açıklamalıdırlar. Devlet, giderlerin belli bir yüzdesinden fazlasını ödememektedir.

5. Gayrimenkul Girişimi: Gelişim projesinin maliyeti ile bittiği andaki değeri arasında fark, belli limitler içinde kalması koşuluyla, teşvik yoluyla karşılanabilmektedir. Bu teşvikler küçük çaplı bina projelerinden ziyade önemli bölgesel gelişim projelerinde kullanılmaktadır.

Teşvik konusu varlığa göre yapılan sınıflamada devlet teşvikleri "Parasal teşvikler" ve "Parasal olmayan teşvikler" olmak üzere iki grupta incelenmektedir. Parasal teşvikler; nakit veya nakde eşdeğer varlıkların, işletmeye doğrudan transferi ya da devlete olan yükümlülüklerin azaltılmasıdır. Parasal olmayan teşvikler ise, işletmenin kullanımına verilen arsa veya diğer kaynaklar ile işletmelere sağlanan teşviklerdir.

3.2. Sağlanan Teşvik Türlerine Göre Devlet Teşviklerinin Sınıflandırılması

Sağlanan teşvik türlerine göre devlet teşvikleri "Geçmişte gerçekleşmiş gider ve zararların karşılanması amacıyla yapılan teşvikler", "Koşulsuz yapılan teşvikler" ve "Koşullu yapılan teşvikler" adı altında olmak üzere üçe ayrılmaktadır (Akdoğan, 2011:265).

Geçmişte gerçekleşmiş gider ve zararların karşılanması amacıyla yapılan teşviklerin amacı, işletmenin geçmişte katlandığı bir maliyetin karşılanması olup, mücbir sebeplerle devlet tarafından işletmenin geçmiş yükümlülüklerinin bir kısmının silinmesi bu tür teşviklere örnek olarak gösterilebilir. Koşulsuz teşvikler ise genel gereksinimleri karşılamak için yapılan ve işletmenin daha önceden belirlenen koşulları gerçekleştirme koşulu bulunmayan teşviklerdir. Bu tür teşviklere örnek olarak ise, Ar-Ge yatırımı yapan işletmeleri özendirmek için yapılan maddi yardımlar verilebilir. Koşullu teşviklerde ise, işletmelerden belirli yükümlülükleri gerçekleştirmiş olmaları ya da istenen yükümlülükleri gerçekleştireceklerine ilişkin taahhüt istenmektedir. Koşullu teşvikler; varlığa ve gelire ilişkin teşvikler olarak iki grupta değerlendirilmektedir. Varlığa ilişkin teşvikler; teşvike hak kazanan işletme tarafından duran varlık satın almanın, inşa etmenin ya da edinmenin ilk koşul olduğu bir teşvik türüdür. Gelire ilişkin teşvikler ise, varlıklara ilişkin teşvikler dışında kalan bir teşvik türü olup, işletmenin katlanacağı giderlerin karşılanarak belirli oranlarda desteklenmesi söz konusu olmaktadır (Kayalı ve Terim, 2012: 37-38).

4. Devlet Yardımları

Devlet yardımı destekleme önlemi, sübvansiyon ve teşvik kavramlarının tamamını kapsayan bir tanıma sahiptir. Devlet yardımı, kamu kaynaklarının belirli bir bölgeye, sektöre ya da işletmeye belirli mal ve hizmetlerin üretimine yönelik olarak doğrudan aktarılması şeklinde ifade edilmektedir (Erdem, 2004: 2). Bu noktada devlet yardımından yararlanan bir işletmenin yararlanmayan işletmelere göre dolaylı bir fayda sağladığı açıktır. Dolaylı faydalar kapsamında rakiplere üstünlük sağlanması, finansal yapının güçlenmesi gibi unsurlar sayılabilir. Bununla birlikte mevcut standart dolaylı faydaları kapsamamaktadır (Gençoğlu, 2013: 589).

Devlet yardımlarında kamu kaynakları, ülkenin gelişimi açısından daha faydalı görülen sektörlere yönlendirilmektedir. Yapılan yardımlar ile amaçlanan ülkenin refah seviyesinin arttırılmasıdır (Kocatepe, 2007: 9). Mikro ölçekteki devlet yardımları, müşteriler adına satın alınan mal ve hizmeti daha düşük fiyata alma imkânı sağlarken, üreticiler açısından da onların gelirini arttıran her türlü ekonomik katkıyı ifade etmektedir (Schwartz ve Clements, 1999: 141; Yavuz, 2010: 87).

Teşvik kavramı ile kıyaslandığında yardım kavramının daha geniş kapsamlı olduğu görülecektir. Burada sadece işletmeye doğrudan sağlanan finansal kaynaklardan değil, normal şartlar altında kamu otoritesi tarafından sağlanan ve işletmenin sahip olmadığı her türlü avantajdan bahsedilmektedir (Ecer, 2010: 10). Sunulan bu avantajların sonucunda pazardaki rekabetin yardım alanın lehine bozulacağı iddia edilmektedir (Güngördü, 2008: 4).

Yardımları avantaj ve dezavantajları dışında yaptığı etki açısından da değerlendirmek uygun olacaktır. Devlet yardımlarının ekonomiye etkileri, devletin bu programlara mali kaynak sağlama şekline ve desteğin veriliş biçimine göre sınıflandırılabilir. Finansman şekli doğrultusunda incelendiğinde, devlet yardımlarının genel olarak, herhangi bir maliye politikası aracı ile benzer ekonomik etkilere neden olduğu görülmektedir. Uygulamadaki etkileri açısından da işletme kararları ve kaynak dağılımı şeklinde sınıflandırılmaktadır (Leblebici, 2002: 3).

20 no'lu TMS açısından "yardımlar" konusu; kaynak transferi, değer atfedilmeyen ve devletle yapılan işlemler olmak üzere üç bölümde incelenmektedir (Örten vd., 2014: 315).

4.1. Devlet Yardımlarının Türleri

Kaynak transferi yoluyla yardımlar için devlet, işletme ya da işletme gruplarına parasal veya parasal olmayan varlıkların transferini gerçekleştirir. Kaynak transferi kapsamındaki bu tür yardımlar devlet teşvikleri olarak adlandırılır.
Değer atfedilmeyen yardımlarda işletmeye doğrudan bir fon transferinden bahsedilmez. Devlet tarafından, işletme ya da işletme gruplarına genellikle bir hizmet sunulmaktadır. Bu hizmet işletmeye dolaylı bir fayda sağlamakta olup ölçümü oldukça zordur. Bu yardımlara örnek olarak, ücretsiz teknik yardım, pazarlama önerileri veya garanti sağlama verilebilir.
Devletle yapılan işlemler kapsamdaki yardımlar, işletmenin normal ticari faaliyeti ile ilgili olup tek farkı bunun devletle yapılıyor olmasıdır. İşletme satışlarının bir kısmının devlet satın alma politikası ile garanti edilmesi, bu tür yardımlara örnektir. Yardımın varlığı kesin olabilir, bununla birlikte, devlet yardımlarının ticari faaliyetlerden ayrılması tamamen ihtiyaridir.

5. Devlet Teşvik ve Yardımlarının Muhasebeleştirilmesi

Bu bölümde devlet yardımlarının açıklanması, devlet teşviklerinin muhasebeleştirilmesi, devlet teşviklerinin muhasebeleştirilme zamanı ve yöntemleri ile devlet teşviklerinin geri ödenmesinden bahsedilecektir. Bunun yanı sıra muhasebe standartları kapsamında devlet teşvik ve yardımlarının muhasebeleştirilmesi ile bunların finansal tablolarda sunumuna ilişkin özel durum açıklamaları sunulmaktadır.

5.1. Devlet Teşviklerinin Muhasebeleştirilmesi

Daimi Yorumlama Komitesi (Standard Interpretations Committee-SIC) SIC-10'un yayınlanmasından önce, UMS 20 hükümlerinde belirli bölgelerdeki veya endüstri sektörlerindeki iş faaliyetlerini desteklemeyi veya teşvik etmeyi amaçlayan devlet yardımının nasıl uygulanacağı konusu belirsizdi. Bunun nedeni ilgili şartların işletmenin operasyonel faaliyetleri ile belirgin bir biçimde ilgili olmayışından kaynaklanmaktaydı. Bu tür teşviklere örnek olarak belirli bir alanda (ekonomik olarak daha az gelişmiş bir bölge gibi) veya belirli bir endüstride (düşük karlılık nedeni ile girişimcilere cazip gelmeyecek bir endüstride) faaliyet göstermeleri için işletmelere kaynak aktarımını içeren devlet teşviklerini verebiliriz. SIC-10 "Devlet yardımına hak kazanmak için belirli bölgelerde veya endüstri sektörlerinde faaliyet göstermeye yönelik gerekli genel koşul, UMS 20'ye uygun olan bir koşuldan oluşmaktadır" şeklindeki yorumuyla konuyu açıklığa kavuşturmuştur. Bu durum bu tür bir devlet yardımının devlet teşvikleri tanımı içine girmesini kesinleştirmekte ve böylelikle UMS 20'nin şartları bu teşvikler için de geçerli olmaktadır (Mackenzie vd., 2012: 551).

Devlet tarafından verilen teşvikin işletmenin kayıtlarına hangi değer üzerinden alınacağı parasal olmayan teşviklerde önemli bir sorundur. TMS 20, madde 23'e göre, devlet teşviki gerçeğe uygun değer üzerinden ya da nominal değer üzerinden kaydedilmektedir. Örneğin, teşvik bir arsa ise emlak vergi değeri esas alınabilmekte ve bu değer aynı zamanda nominal değeri ifade etmektedir (Kayalı ve Terim, 2012 :37).

TMS 20 madde 7'ye göre; gerçeğe uygun değerleri ile izlenen parasal olmayan devlet teşvikleri de dahil olmak üzere, tüm devlet teşviklerinin muhasebeleştirilmesi için öncelikle aşağıdaki iki koşulun birlikte gerçekleşeceğine ilişkin makul bir güvencenin sağlanması gerekmektedir:

- Elde edilmesi için gerekli koşulların işletme tarafından yerine getirilmesi,
- Teşvikin işletme tarafından elde edilmesi (işletmeye kaynak transferi yapılması).

Görüleceği üzere, devlet teşviklerinin finansal tablolara yansıtılabilmesi için yukarıdaki iki koşulun da yerine getirilmesi büyük önem taşımaktadır.

TMS 20 madde 9'a göre; devlet teşvikinin elde edilme şekli, teşvikin muhasebeleştirilme yöntemini etkilememekte ve devlet teşvikleri nakden veya devlete olan bir yükümlülüğün azaltılması şeklinde elde edilmiş olsa dahi aynı şekilde muhasebeleştirilmektedir. TMS 20 madde 10'a göre ise; devletten temin edilen feragat edilebilir kredi, feragat koşullarının işletme tarafından yerine getirileceğine ilişkin makul bir güvencenin oluşması durumunda devlet teşviki olarak kabul edilmektedir.

TMS 20 madde 11'e göre; devlet teşvikleri finansal tablolara yansıtıldıktan sonra, bunlara ilişkin koşullu borç ve koşullu varlıklar, karşılıklar, "TMS 37 Karşılıklar, Koşullu Borçlar ve Koşullu Varlıklar" Standardı uyarınca muhasebeleştirilir. Ayrıca TMS 20 madde 12'ye göre, devlet teşvikleri, bu teşviklerle karşılanması amaçlanan maliyetlerin gider olarak muhasebeleştirildiği dönemler boyunca sistematik şekilde kâr veya zarara yansıtılması gerekmektedir. Aksi takdirde dönemsellik kavramı aykırı hareket edilmiş olunur.

Devlet teşviklerinin muhasebeleştirilmesine dair standartların uygulanmasını etkileyen belli başlı kaygılar ise şu şekilde sıralanabilir (Mackenzie vd., 2012: 552):

Birincisi, teşvikin alınmış olması teşvikin bağlı olduğu koşulların işletme tarafından yerine getirildiği veya getirileceği hususunda tek başına bir güvence sağlamamaktadır. Bu iki şart eşit derecede önemlidir ve raporlama yapan iştirak bir teşviki muhasebeleştirmeden önce bu iki şarta ilişkin makul güvenceye sahip olmalıdır.

İkinci olarak, "makul güvence" terimi bu standart tarafından tanımlanmamıştır. Bununla birlikte, International Accounting Standards Board (IASB-Uluslararası Muhasebe Standartları Kurulu)'nun Ç*erçevesi*'ne *(Framework)* göre gelirin muhasebeleştirilme kıstaslarından biri de "yeterli derecede kesinlik"tir.

Üçüncü olarak, UMS 20'ye göre devletten alınan bir geri ödemesiz kredi, işletmenin kredi sözleşmesinde belirtilen geri ödememe koşullarını sağlayacağına dair *makul güvence* olduğunda devlet teşviki olarak işlem görmektedir. Dolayısı ile devletten kredi alındıktan sonra kredinin geri ödememe koşullarının karşılanması hususunda makul güvence ölçütünün yerine getirilmesini müteakiben, işletme normal olarak kredi işleminden ziyade bir devlet teşviki işlemini muhasebeleştirecektir. Bu noktada teşvikin, geri ödemesiz kredi alındığında değil de, kredinin geri ödemesi affedildiğinde muhasebeleştirilmesi önerilmektedir. Ancak, UMS 20'ye göre geciktirilmiş muhasebeleştirmenin koşul olarak belirtilmediği gayet açıktır. Bununla birlikte "devletten alınan geri ödemesiz bir kredi, işletmenin geri ödememe şartlarını karşılayacağına dair makul güvence olduğu zaman teşvik olarak işlem görür". Bu durum açık bir biçimde, geri ödemenin affedildiği anda teşvikin muhasebeleştirilmesinin aksine, geri ödemesiz kredinin verildiği anda teşvikin muhasebeleştirilmesi gerektiğini göstermektedir.

Aşağıda teşvik türleri açısından muhasebeleştirme işlemlerine ilişkin açıklamalara yer verilmektedir.

5.1.1. Geçmişte Gerçekleşmiş Gider ve Zararların Karşılanması Amacıyla Yapılan Teşvikler ile Koşulsuz Teşviklerin Muhasebeleştirilmesi

Geçmişte gerçekleşmiş gider ve zararların karşılanması amacıyla yapılan teşvikler ile koşulsuz teşvikler, tahsil edilebilir konuma geldiği dönemde gelir olarak kaydedilmelidir.

5.1.2. Koşullu Teşviklerin Muhasebeleştirilmesi

Koşullu teşviklerin muhasebeleştirilmesinde, söz konusu bu teşviklerle karşılanması amaçlanan maliyetleri eşleştirilmek üzere giderleri yapıldığı ilgili dönem boyunca gelir olarak yansıtılmalıdır.

TMS 20 madde 13'e göre, devlet teşviklerinin muhasebeleştirilmesine ilişkin iki yaklaşım bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, teşvikin kâr ya da zarar dışında muhasebeleştirilmesine olanak sağlayan "Sermaye Yaklaşımı"dır. Bu yaklaşıma göre, alınan teşvikler doğrudan özkaynak olarak kaydedilmeli ve alınan teşvik nedeni ile kazanılmış bir gelir bulunmaması hatta herhangi bir maliyeti olmaksızın devlet tarafından sağlanan bir teşviki temsil etmeleri nedeniyle yararlanılan devlet teşviklerine gelir tablosunda yer verilmelidir. Bu yaklaşımlardan ikincisi ise, teşvikin bir veya daha fazla dönemde kâr ya da zararda muhasebeleştirilmesini içeren "Gelir Yaklaşımı"dır. Bu yaklaşımda ise devlet teşviklerinin doğrudan özkaynak yerine uygun dönemlerde gelir olarak finansal tablolara yansıtılması gerektiği belirtilmiş ve maliyetlerle ilişkilendirilmek üzere, ilgili dönemler boyunca sistematik ve oransal bir biçimde gelir tablosuna alınması istenmiştir.

Standart, varlıklara ilişkin teşviklere (ya da teşviklerin uygun paylarına) ait finansal tablolarda kabul edilebilir seçenek olarak iki tip yöntem belirtmektedir. Yöntemlerden biri devlet teşvikini ertelenmiş gelir olarak düzenler ki burada teşvik, varlığın faydalı ömrü boyunca sistematik ve rasyonel bazda gelir olarak muhasebeleştirilir. Diğer yöntemde ise teşvik varlığın defter değerinin tespiti sırasında indirilir. Teşvik, azaltılmış bir amortisman bedeli yoluyla amortismana tabi bir varlığın ömrü üzerinden bir gelir olarak muhasebeleştirilir (Ankarath vd., 2010:108).

Gelire ilişkin teşvikler bazen kapsamlı gelir tablosu içinde bir alacak olarak gerek ayrı bir kalemde gerekse "diğer gelirler" gibi genel bir başlık altında gösterilmekte veya ilgili harcamanın raporlanması sırasında düşülerek gösterilmektedir. Her iki yöntem de gelire ilişkin teşviklerin açıklanması için kabul edilebilir sayılmaktadır. Teşvikin açıklanması finansal tabloların uygun şekilde anlaşılabilmesi adına gerekli olmaktadır. Teşviklerin gelir veya harcamaya ait herhangi bir kalem üzerindeki etkilerinin açıklanması –ki bu durumun ayrıca gösterilmesi gerekmektedir- genel olarak uygun görülmektedir (Ankarath vd., 2010:109).

5.1.3. Geri Ödenmesi Gereken Teşviklerin Muhasebeleştirilmesi

TMS 20 madde 32'ye göre, geri ödenmesi gereken devlet teşvikleri, bir muhasebe tahmininin değiştirilmesi olarak muhasebeleştirilmelidir. Dolayısıyla söz konusu bu teşvikler, "TMS 8 Muhasebe Politikaları, Muhasebe Tahminlerinde Değişiklikler ve Hatalar" Standardı kapsamında değerlendirilmelidir.

TMS 20 madde 32'ye göre, gelire ilişkin bir teşvikin geri ödenmesi durumunda, ödenen tutar ilk olarak bu tutarın muhasebeleştirildiği itfa edilmemiş ertelenmiş gelir kaleminden düşülür. Geri ödenen tutarın ertelenmiş gelir bakiyesini aşması veya ertelenmiş gelir kaleminin olmaması durumunda söz konusu bu tutar doğrudan kar ya da zararda muhasebeleştirilir. Varlıklara ilişkin devlet teşviklerinin geri ödenmesi durumunda ise, ilgili varlığın defter değeri geri ödenecek tutar kadar arttırılır veya ertelenmiş gelir hesabı geri ödenecek tutar kadar azaltılmalıdır. Teşvikin alınmamış olması durumunda önceki dönemlerde kâr ya da zararda muhasebeleştirilmiş olacak olan birikmiş amortisman tutarı, teşvikin geri ödenmesiyle birlikte o anda kâr ya da

zararda muhasebeleştirilmelidir. Ayrıca TMS 20 madde 33'e göre, varlıklara ilişkin devlet teşviklerinin geri ödenmesini gerektiren durumlarda, ilgili varlıkların yeni defter değerlerindeki olası değer düşüklükleri dikkate alınmalıdır.

5.1.4. TMS-20 Kapsamında Devlet Teşviklerinin Muhasebe Kayıtlarına İlişkin Örnekler

Mevcut bölümde TMS-20 esas alınarak devlet teşviklerine ilişkin uygulama örneklerine ve bunların muhasebeleştirilmesine ilişkin örneklere yer verilecektir. Örnekler hazırlanırken literatürde yer alan bazı çalışmalardan faydalanılmıştır (Örten vd., 2014: 320-327; Sağlam vd., 2008: 535-552; Sönmez, 2005: 137-139; Tekşen, 2010: 439-449; Ulusan, 2008: 422-431; Yıldız vd., 2012: 304-309).

5.1.4.1. Parasal Devlet Teşvikleri ve Muhasebe Kayıt Örnekleri

ABC İşletmesinin Ar-Ge projesine yönelik çalıştırdığı 50 işçi bulunmaktadır. İşçilerin Mart ayındaki toplam asgari ücret ve yasal kesintiler tablosu aşağıdaki gibidir. 5746 sayılı Ar-Ge faaliyetinin desteklenmesi hakkındaki kanunda belirtildiği üzere istihdam edilen Ar-Ge ve destek personeline çalışmaları karşılığında ödenecek ücret üzerinden kesilen sigorta primi işveren payının yarısı Hazine tarafından karşılanmakta ve Damga Vergisi alınmamaktadır.

Tablo 1: Asgari Ücret ve Yasal Kesintiler

	1 işçi için	**50 işçi için**	**İndirilecek Tutar**
Brüt Ücret	1.201,50	60.075	
Sigorta Primi İşçi Payı	168,21	8.410,50	
İşsizlik Sigortası Primi İşçi Payı	12,02	601	
Gelir Vergisi Matrahı	1.021,28	51.064	
Gelir Vergisi	153,19	7.659,50	
Damga Vergisi	9,12	456	456,00
Kesinti Toplamı	342,54	17.127	
Asgari Geçim İndirimi	90,11	4.505,50	
Net Ele Geçen Tutar	949,07	47.453,50	
İşverene Maliyeti			
Asgari Ücret	1.201,50	60.075	
SGK Primi İşveren Payı	186,23	9.311,50	4.655,75
İşveren İşsizlik Sigortası Fonu	24,03	1.201,50	
Toplam Maliyet	1.411,76	70.588	

Kaynak: http://www.csgb.gov.tr/csgbPortal/cgm.portal?page=asgari

Yukarıda verilen tablo doğrultusunda parasal teşvikin muhasebe kaydı aşağıdaki gibi yapılabilir:

03.2015

750 AR-GE GİDERLERİ HS.		70.588	
Brüt Ücret: 60.075			
SGK İşveren Payı: 9.311,5			
İşsizlik Sig. İşveren Payı: 1.201,5			
136 DİĞER ÇEŞ. ALAC. HS.		4.505,5	
Asgari Geçim İndirimi: 4.505,5			
	335 PERSONELE BORÇLAR HS.		47.453,5
	Net Ücret: 47.453,5		
	360 ÖDEN. VERGİ VE FON. HS.		8.115,5
	Gelir Vergisi: 7.659,5		
	Damga Vergisi: 456		
	361 ÖDEN. SOS. GÜV. KES. HS.		19.524,5
	SGK İşçi Payı: 8.410,5		
	SGK İşveren Payı: 9.311,5		
	İşsizlik Sig. İşçi Payı: 601		
	İşsizlik Sig. İşveren Payı: 1.201,5		

Gelir yaklaşımı tercih edildiğinde söz konusu parasal teşvikin muhasebe kaydı aşağıdaki gibi yapılabilir.

360 ÖDEN. VERGİ VE FON. HS.		8.115,5	
Gelir Vergisi: 7.659,5			
Damga Vergisi: 456			
	100 KASA HS.		3.154
	136 DİĞER ÇEŞ. ALAC. HS.		4.505,50
	Asgari Geçim İndirimi: 4.505,5		
	649 DİĞ. OLAĞ. GEL VE KAR.HS[1].		456
	Damga Vergisi: 456		

[1] İşletme teşvik başvurunda bulunduğu ve koşulları yerine getirdiği takdirde teşviki alacağı için (teşvik belgesi aldığı için) teşvik olağan gelir olarak değerlendirilmelidir. Çeşitli TMS taslak uyumlu hesap planları incelendiğinde 643 no'lu hesabın Komisyon Gelirleri olarak tanımlandığı görülmektedir. Devlet teşvikleri bir komisyon olarak kabul edilemeyeceğinden 649 no'lu hesabın kullanılmasının daha uygun olacağı düşünülmektedir.

361 ÖDEN. SOS. GÜV. KES. HS.		19.524,5	
SGK İşçi Payı: 8.410,5			
SGK İşveren Payı: 9.311,5			
İşsizlik Sig. İşçi Payı: 601			
İşsizlik Sig. İşveren Payı: 1.201,5			
	100 KASA HS.		14.868,75
	649 DİĞ. OLAĞ. GEL VE KAR. HS.		4.655,75
	SGK İşveren Payı: 4.655,75		

Sermaye yaklaşımı tercih edildiğinde ise söz konusu parasal teşvikin muhasebe kaydı aşağıdaki gibi yapılabilir.

360 ÖDEN. VERGİ VE FON. HS.		8.115,5	
Gelir Vergisi: 7.659,5			
Damga Vergisi: 456			
	100 KASA HS.		3.154
	136 DİĞER ÇEŞ. ALAC. HS.		4.505,50
	Asgari Geçim İndirimi: 4.505,5		
	382 ERTELENMİŞ GELİRLER HS.		456
	Damga Vergisi: 456		

361 ÖDEN. SOS. GÜV. KES. HS.		19.524,5	
SGK İşçi Payı: 8.410,5			
SGK İşveren Payı: 9.311,5			
İşsizlik Sig. İşçi Payı: 601			
İşsizlik Sig. İşveren Payı: 1.201,5			
	100 KASA HS.		14.868,75
	382 ERTELENMİŞ GELİRLER HS.		4.655,75
	SGK İşveren Payı: 4.655,75		

382 ERTELENMİŞ GELİRLER HS.		5.111,75	
	649 DİĞ. OLAĞ. GEL. VE KAR.HS.		5.111,75

5.1.4.2. Parasal Olmayan Devlet Teşvikleri ve Muhasebe Kayıt Örnekleri

ABC İşletmesine devlet teşviki kapsamında 20 yıl kullanmak üzere 04.04.2015 tarihinde bir arsa tahsis edilmiştir. Yapılan ekspertiz sonucu arsanın değeri 150.000 ₺ olarak belirlenmiştir.

Gelir yaklaşımı tercih edildiğinde söz konusu parasal teşvikin muhasebe kaydı aşağıdaki gibi yapılabilir.

04.2015

250 ARAZİ VE ARSALAR HS.		150.000	
	649 DİĞ. OLAĞ. GEL. VE KAR.HS.		150.000

Sermaye yaklaşımı tercih edildiğinde ise söz konusu parasal teşvikin muhasebe kaydı aşağıdaki gibi yapılabilir.

04.2015				
250 ARAZİ VE ARSALAR HS.			150.000	
		382 ERTELENMİŞ GELİRLER HS.		7.500
		482 ERTELENMİŞ GELİRLER HS.		142.500
12.2015				
382 ERTELENMİŞ GELİRLER HS.			7.500	
		649 DİĞ OLAĞ. GEL. VE KAR. HS.		7.500
12.2015				
482 ERTELENMİŞ GELİRLER HS.			7.500	
		382 ERTELENMİŞ GELİRLER HS.		7.500

5.1.4.3. Gelire İlişkin Koşullu Teşvikler ve Muhasebe Kayıt Örnekleri

Zirai faaliyetle ilgilenen ABC İşletmesi organik tarımın özendirilmesi doğrultusunda Ziraat odasından 400 kg tohum bedeli karşılığında 3.000 ₺'lik nakit destek almıştır.

Teşvik alındığında, tohum alındığında ve ekim sırasında yapılması gereken yevmiye kayıtları aşağıdaki gibi yapılabilir.

Teşvikin Alınması

100 KASA HS.			3.000	
		382 ERTELENMİŞ GELİRLER HS.		3.000

Tohumun Alınması

150 İLK MADDE VE MALZ. HS.			3.000	
		100 KASA HS.		3.000

Ekimin Yapılması

382 ERTELENMİŞ GELİRLER HS.			3.000	
		649 DİĞ OLAĞ. GEL. VE KAR. HS.		3.000

5.1.4.4. Varlıklara İlişkin Koşullu Teşvikler ve Muhasebe Kayıt Örnekleri

Zirai faaliyetle uğraşmakta olan ABC İşletmesi 100 kök kivinin ekili olduğu üç dönümlük bir bahçeye sahiptir. İşletme kivi ağaçlarını düzenli olarak sulayabilmek için güneş enerjili sulama sistemi kurmuştur. Tarım Bakanlığı kırsal kalkınma yatırımlarının desteklenmesi programı doğrultusunda ABC işletmesine hibeye esas mal alım tutarının (KDV hariç) %50'si oranında destek vermiştir. Güneş enerjili sulama sisteminin maliyeti %18 KDV hariç 30.000 ₺'dir. Sulama sisteminin ekonomik ömrü ise 10 yıldır.

Yevmiye kaydı yapılırken sırasıyla sulama sisteminin kurulması, hibenin kaydı, hibenin tahsili, dönem sonunda ertelenmiş gelirin teşvik gelirine aktarılması ve maliyetten düşülme örneklerine yer verilmiştir.

Güneş Enerjili Sulama Sisteminin Kurulması

253 TESİS MAKİNE VE CİH. HS.		30.000	
191 İNDİRİLECEK KDV HS.		5.400	
	102 BANKALAR HS.		35.400

Hibe Kaydı

136 DİĞER ÇEŞ. ALAC. HS.		15.000	
	382 ERTELENMİŞ GELİRLER HS.		15.000

Hibenin Tahsili

102 BANKALAR HS.		15.000	
	136 DİĞER ÇEŞ. ALAC. HS.		15.000

Dönem sonunda Ertelenmiş Gelirin Teşvik Gelirine Aktarılması

382 ERTELENMİŞ GELİRLER HS.		15.000	
	649 DİĞ. OLAĞ. GEL. VE KAR.HS.		15.000

Maliyetten Düşmek İstenirse

102 BANKALAR HS.		15.000	
	253 TESİS MAKİNE VE CİH. HS.		15.000

5.1.4.5. Gider ve Zararın Karşılanması Amacıyla Yapılan Koşulsuz Teşvikler ve Muhasebe Kayıt Örnekleri

Örnek 1: ABC İşletmesi 3. bölgede yer almakta ve bölgesel desteklerden yararlanmaktadır. ABC İşletmesi XYZ bankasından kullanmış olduğu 1 yıl vadeli kredi için teşvik belgesinde kayıtlı sabit yatırım tutarının bir kısmı için ödenecek faiz doğrultusunda teşvikten faydalanmıştır. Sabit yatırım tutarı 100.000 ₺ kredi faizi ise 12.000 ₺'dir.

Öncelikli olarak finansman giderlerinin sonrasında ise bunun teşvik geliri olarak değerlendirildiği duruma ilişkin yevmiye kayıtları aşağıdaki gibidir.

780 FİNANSMAN GİDER. HS.		12.000	
	102 BANKALAR HS.		12.000
136 DİĞER ÇEŞ. ALAC. HS.		12.000	
	649 DİĞ. OLAĞ. GEL. VE KAR HS.		12.000

Örnek 2: Çevreye duyarlı konaklama tesisi belgesine sahip ABC İşletmesi elektrik enerjisi giderlerine ilişkin destekten faydalanmak istemektedir. Bu doğrultuda ABC İşletmesi Nisan ayı için ödediği 8.000 ₺'lik elektrik faturasını ibraz etmiştir. İl Müdürlüğü tarafından yapılan inceleme sonucu 2.500 ₺'lik tutarın işletmeye ödenmesine karar verilmiştir.

Aşağıda sırasıyla faturanın ödenmesi, il müdürlüğünün kararı ve tarife farkından doğan alacak tahsil edildiğinde yapılması gereken yevmiye kayıtlarına yer verilmiştir.

Fatura Ödendiğinde

740 HİZMET ÜRETİM MALY. HS.		8.000	
	102 BANKALAR HS.		8.000

İl Müdürlüğünün Kararı

136 DİĞER ÇEŞ. ALAC. HS.		2.500	
	649 DİĞ. OLAĞ. GEL. VE KAR HS.		2.500

Tarife Farkından Doğan Alacak Tahsil Edildiğinde

102 BANKALAR HS.		2.500	
	136 DİĞER ÇEŞ. ALAC. HS.		2.500

5.1.4.6. Teşviklerin Geri Ödenmesi ve Muhasebe Kayıt Örnekleri

Örnek 1: ABC İşletmesi yatırım yeri tahsisi teşvikinden yararlanmak üzere başvurmuş ve başvurusu kabul edilmiştir. ABC İşletmesi mevcut yatırımı belirtilen süre içinde tamamlayamamıştır. Bu nedenle Organize Sanayi Bölgesi tarafından yapılan parsel tahsisi iptal edilmiştir. Yatırım yeri tahsisine ilişkin teşvik 100.000 ₺ tutarındadır. Teşvike ilişkin gider kaydı aşağıdaki gibidir.

Teşvike İlişkin Gider Kaydı

659 DİĞ. OLAĞ. GİD VE ZAR HS.		100.000	
	258 YAPILM. OLAN YATIR. HS.		100.000

Örnek 2: ABC İşletmesi fabrika binası inşaatı için 2010 yılında devlet teşviki almıştır. Binanın toplam inşa maliyeti 4.000.000 ₺ iken alınan teşvik tutarı ise 500.000 ₺'dir. Binanın ekonomik ömrü gelir idaresinin belirlediği esaslara göre 40 yıl olup işletme normal amortisman yöntemine göre amortisman ayırmaya karar vermiştir. 2015 yılında yapılan inceleme sonucunda teşvik için belirtilen şartlara uygun olarak hareket edilmediği için işletmeden teşvikin 100.000 ₺'lik kısmının iadesi istenmiştir. 100.000 ₺'lik tutar banka yoluyla iade edilmiştir. Teşvikin iadesine ve eksik ayrılan amortismana ilişkin yevmiye kaydı aşağıdaki gibidir.

Teşvikin İadesine İlişkin Kayıt

252 BİNALAR HS.		100.000	
	102 BANKALAR HS.		100.000

İnşa Maliyeti- (Teşvik-Teşvik İade)
4.000.000 - (500.000-100.000)=3.600.000
3.600.000/40=90.000 ₺ (Ayrılması Gereken Tutar)
4.000.000-500.000=3.500.000
3.500.000/40=87.500 ₺
90.000-87.500=2.500 ₺ (Amortisman Farkı)
2.500 ₺*6 yıl (2010 yılından 2015 yılına kadar)=15.000 ₺

Eksik Ayrılan Amortismana İlişkin Kayıt

659 DİĞ. OLAĞ. GİD VE ZAR HS.		15.000	
	257 BİRİKMİŞ AMORTİSMAN. HS.		15.000

5.2. Devlet Yardımlarının Açıklanması ve Muhasebe Kayıt Örnekleri

Devlet teşvikleri tanımı dışında kalan devlet yardımları, kendilerine bir değer atfedilemeyen ve devletle yapılıp işletmenin olağan ticari faaliyetlerinden ayırt edilemeyen tipteki devlet yardımlarını kapsar (TMS 20 Madde 34). Doğrudan bir kaynak aktarımından bahsedilmediği için devlet yardımları muhasebeleştirmeye konu olmaz. Bununla birlikte yardımlardan önemli boyutta fayda sağlanması halinde, finansal tabloların yanıltıcı olmaması adına devlet yardımlarının türü, kapsamı ve süresi açıklanır (Örten vd., 2014: 316).

6. Sonuç

Bir ülkede istihdamın arttırılması, gelir dağılımındaki dengesizliklerin giderilmesi ve rekabetçi bir piyasa ortamı yaratmak gibi gerekçelerle gerek ulusal gerekse de uluslararası teşvik uygulamaları söz konusu olmaktadır. Teşvik kavramı, devlet kurumları tarafından sağlanan her türlü yardım, destek ve özendirmeler olarak ifade edilmektedir. Yardım kavramı ise, destekleme önlemi, sübvansiyon ve teşvik kavramlarının tamamını içermektedir.

Devlet teşvik ve yardımından faydalanan işletmelerin, söz konusu bu destekleri muhasebeleştirip finansal tablolara aktarması zorunludur. Bu bağlamda TMS 20 standardının esas alınması finansal tabloların dürüst resim ilkesine göre hazırlanmasını sağlayacaktır.

Devlet yardımları finansal tablolar açısından aşağıdaki nedenlerle önem taşımaktadır:

- Eğer bir kaynak transferi gerçekleştiyse, transferin muhasebeleştirilmesi için uygun bir yöntem bulunmalıdır.
- Raporlama döneminde işletmenin söz konusu yardımlardan ne kadar fayda sağladığının belirtilmesi gerekmektedir.

Bu bakış açısı esas alınarak, UMS 20 ve TMS 20 kapsamında yapılan düzenlemeler doğrultusunda devlet yardımları için herhangi bir muhasebeleştirme işlemi yapılmaması gerektiği ifade edilmiştir. Diğer taraftan devlet yardımından önemli boyutta fayda sağlanması durumunda, finansal tabloların yanıltıcı olmaması adına devlet yardımlarının türü, kapsamı ve süresinin finansal tablo dipnotlarında açıklanması istenmiştir.

Verilen örneklerde teşvik sistemi ile ilgili değişiklikler dikkate alınarak güncel veriler kullanılmaya çalışılmıştır. Devlet teşviklerinin muhasebeleştirilmesinde "Gelir Yaklaşımı" ve "Sermaye Yaklaşımı" iki temel yaklaşım mevcuttur. Gelir yaklaşımında, doğrudan gelir yazma (koşulsuz teşviklerde), ertelenmiş gelir (koşullu teşviklerde, hasılat ölçütü karşılanmadan alınan teşviklerde) ve varlık değerinde düşme söz konusudur. Sermaye yaklaşımında ise alınan teşviklerin doğrudan özkaynak olarak kaydedilmesi gerektiği söylenmektedir. Alınan teşvik nedeni ile kazanılmış bir gelir bulunmaması, hatta herhangi bir maliyeti olmaksızın devlet tarafından sağlanan bir teşviki temsil etmeleri nedeniyle yararlanılan devlet teşviklerine gelir tablosunda yer verilmemeli denmektedir.

Gelir yaklaşımının kullanılması sonucunda teşvikler gelir tablosunda 649 Diğer Olağan Gelir ve Karlar hesabında izlenmekte bununla ilgili olarak da vergi sorunu ortaya çıkmaktadır. Amortismana tabi olmayan Arsa ve Arazilerle ilgili parasal olmayan devlet teşviklerinin gelir tablosu hesaplarında izlenmesi de mevcut dönem itibariyle işletmenin karını arttırmakta bu da işletmeyi fazladan vergi yükümlülüğü ile karşı karşıya getirmektedir.

Sermaye yaklaşımı tercih edildiğinde teşviklerin özkaynak hesaplarında izlenmesi gerektiğinden bahsedilmektedir. Bununla birlikte Tekdüzen Hesap Planı incelendiğinde mevcut hesap grubunda teşviklere ilişkin bir hesap bulunmamaktadır. Hazırladığımız örneklerde sermaye yaklaşımı için 382 ve 482 numaralı "Ertelenmiş Gelirler" hesapları kullanılmaktadır. Kullanılan teşvikler Ertelenmiş Gelirler hesabından gelir tablosu hesaplarına ise dönem sonunda aktarılmaktadır.

Bu çalışmada, devlet teşvikleri ve yardımlarına ilişkin muhasebe işlemleri 20 No'lu TMS açısından ele alınmış ve örnek uygulamalara yer verilmiştir. Gelecekteki çalışmalarda konunun vergi mevzuatı ile uyumu ya da farklılıkları açısından da incelenmesi önerilmektedir.

Kaynakça

Akdoğan, U. (2011). Türkiye Coğrafyasında Uygulanan Devlet Teşvikleri ve Devlet Yardımlarının Uluslararası Muhasebe Standartları Çerçevesinde Analizi. *World of Accounting Science*, *13*(4), 259-281.

Ankarath, N., Mehta, K. J., Ghosh, T. P., & Alkafaji, Y. A. (2010). *Understanding IFRS Fundamentals: International Financial Reporting Standards*. John Wiley & Sons.

Asgari Ücretin Net Hesabı ve İşverene Maliyeti, **http://www.csgb.gov.tr/csgbPortal/cgm.portal?page=asgari,** Erişim Tarihi: 10.05.2015.

Ecer, E. G. (2010). *Avrupa Birliği'nde Devlet Yardımları Politikası*. Ankara, T.C. Maliye Bakanlığı: AB ve Dış İlişkiler Dairesi Başkanlığı, Araştırma ve İnceleme Serisi.

Erdem, Ş. (2004). *Avrupa Birliği'nde Devlet Yardımları ve Türkiye'ye Uyumu*. Antalya, Akdeniz Ülkeleri Ekonomik Araştırmalar Merkezi Yayını.

Gençoğlu, Ü.G., Özerhan, Y., & Karabınar, S. (2013). *Türkiye Finansal Raporlama Standartları*. Sakarya, Sakarya Üniversitesi Sürekli Eğitim Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayınları.

Güngördü, A. (2008). *Devlet Yardımları*, TÜSİAD Rekabet ve Çalışma Grubu Toplantısı, www.tusiad.org/__rsc/shared/file/AbdulganiGungordu.pdf, Erişim Tarihi: 25.04.2015.

International Accounting Standards 20, *Accounting for Government Grants and Disclosure of Government Assistance*.

Kayalı, N., & Terim, B. (2012). TMS 20 Standardına Göre Devlet Teşviklerinin ve Devlet Yardımlarından Sağlanan Desteklerin Muhasebe Açısından İncelenmesi. *Dayanışma Dergisi*, *115*, 34-42.

Kocatepe, H. (2007). *Devlet Yardımlarının Firmaların Rekabet Gücü Üzerine Etkisi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta, Türkiye.

Küçüker, C. (2000). Teşvik Teorisi: Ekonomik Argümanlar ve Endüstri Politikaları. *Ekonomik Gelişme Teşvikler ve Sivas*, 133-159.

Leblebici, F. (2002). *Devlet Yardımları Uygulamasının Maliyeti ve Ekonomik Göstergelerle Mukayesesi*. DPT.

Mackenzie, B., Coetsee, D., Njikizana, T., Chamboko, R., Colyvas, B., & Hanekom, B. (2012). *Wiley IFRS 2013: Interpretation and Application of International Financial Reporting Standards*. John Wiley & Sons.

Örten, R., Kaval, H., & Karapınar, A. (2014). *Türkiye Muhasebe-Finansal Raporlama Standartları (TMS-TFRS) Uygulama ve Yorumları*. Ankara, Gazi Kitabevi.

Sağlam, N., Şengel, S., & Öztürk, B. (2008). *Türkiye Muhasebe Standartları Uygulaması*. Ankara, Maliye ve Hukuk Yayınları.

Schwartz, G., & Clements, B. (1999). Government Subsidies. *Journal of Economic Surveys*, *13*(2), 119-148.

Sönmez, F. (2005). Devlet Teşvik ve Yardımlarının Muhasebeleştirilmesi. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, *28*(2005), 125-140.

Tekşen, Ö. (2010). TMS 20 Standardındaki Devler Teşvikleri ile Türkiye'de Yeni Teşvik Sisteminde Yatırıma Sağlanan Desteklerin Muhasebe ve Vergi Açısından İncelenmesi. *Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi*, *29*(2), 431-453.

Türkiye Muhasebe Standardı 20, *Devlet Teşviklerinin Muhasebeleştirilmesi ve Devlet Yardımlarının Açıklanması*, TMS-TFRS 2015 Seti.

Ulusan, H. (2008). Türk Muhasebe Hukuku Çerçevesinde Devlet Teşviklerinin Muhasebeleştirilmesi ve Raporlanması. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, *22*(2), 415-433.

Üzümcü, A., & Doğan, A. (2001). Türkiye ve Sivas'ta Yatırım-Kobi Teşviklerinin Gelişimi. *Cumhuriyet Üniversitesi İİBF Dergisi*, *2*(1), 299-318.

Wilcock, N. (2006). Funding for Growth Special: Finding Finance. *Accountancy Age*

Yavuz, A. (2010). Bir Maliye Politikası Aracı Olarak Yatırım Teşviklerinin Rekabet Koşulları Altında Özel Kesim Yatırımları ve İstihdam Üzerine Etkisi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi*, *15*(1), 83-101.

Yıldız, F., Topal, Y., & Küçükkahraman, B. (2012). Sanayi İşletmelerine Verilen Teşviklerin "TMS 20: Devlet Teşviklerinin Muhasebeleştirilmesi ve Devlet Yardımlarının Açıklanması" Standardı Işığında İncelenmesi ve Muhasebeleştirilmesi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, *14*(1), 295-312.

KAPASİTE KULLANIM ORANININ CARİ İŞLEMLER DENGESİNE ETKİSİ: PANEL VERİ ANALİZİ

Mustafa ÜNVER
Yrd. Doç. Dr., Gümüşhane Üniversitesi, İktisat Bölümü, mustafaunver@gumushane.edu.tr

ÖZET: Bu çalışma, cari işlemler dengesine çıktı açığının etkisini 27 ülkenin 1980–2013 dönemi yıllık verileri ile panel veri analizi yöntemi kullanılarak açıklamaktadır. Bununla birlikte, çalışma cari işlemler dengesinin belirleyicilerini de analiz etmektedir. Analiz sonuçlarına göre; çıktı açığı ile cari işlemler dengesi arasında negatif yönlü güçlü bir ilişki elde edilmiştir. Ayrıca kamu sektörü bütçe dengesi, ticari açıklık, finansal açıklık, hisse senedi piyasalarında bulunan firmaların piyasa değeri, tasarruf oranı ve kurumsal değişkenler cari işlemler dengesi üzerinde istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif yönlü bir etkiye sahip olmuştur. Diğer taraftan; özel sektöre verilen yerli krediler, reel efektif döviz kuru ve bağımlılık oranları cari işlemler dengesi üzerinde istatistiksel olarak anlamlı ve negatif yönlü bir etkiye neden olmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kapasite Kullanım Oranı, Çıktı Açığı, Cari İşlemler Dengesi, Makroekonomi, Panel Veri Analizi

JEL: E23, F32

THE EFFECT OF CAPACITY UTILIZATION RATE ON THE CURRENT ACCOUNT BALANCE: PANEL DATA ANALYSIS

ABSTRACT: This paper examines the impact of output gap on current account balance for 27 countries over 1980–2013 period, using panel data analysis. The paper analyses also the determinants of current account balance. We find that current account balance is negatively correlated with output gap. However, the findings associated with public budget balance, trade openness, financial openness, market capitalization, saving ratio, institutional variables show that there are statistically significant and positive effects on the current account balance. On the other hand, domestic credits to private sector, real effective exchange rate and dependency ratios have statistically significant and negative effect on current account balance.

Keywords: Capacity Utilization Rate, Output Gap, Current Account Balance, Macroeconomics, Panel Data Analysis

JEL: E23, F32

1. Giriş

Cari işlemler açıklarının belirleyicileri; günümüzde ABD'nin de dâhil olduğu birçok ülkenin cari işlemler bilançolarındaki dengesizliklerle karşılaşması nedeniyle uluslar arası makro ekonominin temel ilgi alanına girmiştir. Ampirik literatür incelendiğinde genellikle cari işlemler açıklarının belirleyicileri ve sürdürülebilirliği alanlarına odaklanıldığı görülmektedir (Özmen, 2004: 2). Bu çalışmayı spesifik hale getiren faktör cari işlemler dengesinin belirleyicisi olarak ülkelerin çıktı açıklarının cari işlemler dengesine bir etkisinin olup olmadığının açıklanmasıdır.

Çıktı açığı kavramı; ekonominin gerçekleştirdiği üretim düzeyi ile ekonominin potansiyel üretim düzeyi arasındaki farkı ifade eden bir ekonomik ölçüdür. Ekonominin potansiyel üretim düzeyi; ekonominin tam istihdam düzeyinde üretebileceği maksimum mal ve hizmet miktarını veya ekonominin üretim kapasitesini ifade etmektedir. Çıktı açığı pozitif ve negatif yönde açıklanabilir. Pozitif çıktı açığı; gerçekleşen üretim düzeyinin ekonominin potansiyel üretim düzeyini aşmasını ifade etmektedir. Bu durum, talebin yüksek olduğu durumda, ekonominin üretebileceği kapasitenin çok üzerinde çalıştığını gösterir. Diğer taraftan negatif çıktı açığı ise; ekonominin üretebileceği maksimum kapasitenin altında çalıştığını ifade etmektedir. Burada zayıf talepten dolayı ekonomide bir atıl kapasite söz konusudur. Dolayısıyla ekonomide yaşanan bir çıktı açığı ekonominin etkin çalışmadığını açıklamaktadır (Jahan ve Mahmud, 2013: 38).

Bu çalışmanın amacı; cari işlemler açığı sorununun çözümünde ekonominin kapasite kullanım oranlarının etkisi olup olmadığının değerlendirilmesidir. Çalışma, 27 ülkenin 1980–2013 dönemi yıllık verileri ile kapasite kullanım oranlarının cari işlemler dengesine etkisini panel veri analizi yöntemiyle analiz etmiştir. Bu kapsamda kapasite kullanım oranlarının yerine ekonominin

potansiyel çıktı düzeyi ile gerçekleşen üretim düzeyi arasındaki farkı ifade eden çıktı açığının potansiyel GSYH (Gayri Safi Yurtiçi Hasıla) içindeki payı kullanılmıştır. Literatürde cari işlemler dengesinin belirleyicileri olarak ampirik modellere dahil edilen diğer değişkenler bu çalışmanın modellerine dahil edilmiştir. Çalışmada dâhil edilen diğer değişkenler; kamu bütçe dengesi, ticari açıklık, finansal açıklık, özel sektöre verilen yerli krediler, hisse senedi piyasalarında bulunan firmaların piyasa değeri, tasarruf oranı, reel efektif döviz kuru, demografik bağımlılık oranları ve ülkelerin kurumsal değişkenleridir. Çalışmanın analiz sonuçlarına göre; cari işlemler dengesi ile çıktı açığı arasında istatistiksel olarak anlamlı ve negatif yönlü bir ilişki elde edilmiştir. Bu sonuca göre; cari işlemler açığının düzeltilmesinde kapasite kullanım oranlarının arttırılmasının sağlam bir belirleyici olduğu ortaya çıkmıştır.

Çalışmanın geri kalan kısmı üç bölümden oluşmaktadır. İkinci bölümde, literatürde yapılmış olan cari işlemler dengesinin belirleyicilerini açıklayan çalışmalar teorik ve ampirik olarak ele alınmıştır. Üçüncü bölümde, çalışmada kullanılan veriler, uygulanan ekonometrik yöntem ve analiz sonucunda elde edilen ampirik bulgular hakkında bilgiler verilmiştir. Son bölüm olan dördüncü bölümde ise elde edilen analiz bulguları çerçevesinde sonuç ve öneriler değerlendirilmiştir.

2. Literatür Taraması

Çalışmada cari işlemler dengesinin belirleyicileri olarak kullanılan bağımsız değişkenler literatürde önceden kullanılmış ampirik değişkenlerdir. Bu kapsamda düşünüldüğünde; bu bağımsız değişkelere ek olarak kapasite kullanım oranları yerine kullanılan çıktı açığı değişkeni dâhil edilerek literatüre katkıda bulunmak amaçlanmıştır. Dolayısıyla bu bölümde çalışmada dahil edilen bağımsız değişkenler ampirik ve teorik çalışmalar çerçevesinde ifade edilecektir. Bu bağımsız değişkenler sırasıyla; çıktı açığı, kamu bütçe dengesi, ticari açıklık, finansal açıklık, özel sektöre verilen yerli krediler, hisse senedi piyasalarında bulunan firmaların piyasa değeri, tasarruf oranı, reel efektif döviz kuru, demografik bağımlılık oranları ve kurumsal değişkenlerdir.

Cari işlemler dengesinin belirleyicilerinde açıklanacak ilk değişken çıktı açığıdır. Potansiyel üretim düzeyi ile gerçekleşen üretim düzeyi arasındaki ilişkiyi ifade eden çıktı açığı kavramı makroekonomik performansın ifade edilmesinde anahtar bir role sahiptir. Kısa dönemde; mevcut çıktı açığının ölçülmesi ekonomideki enflasyonist baskının değerlendirilmesini sağlayan arz-talep dengesinin yorumlanmasına yardımcı olmaktadır. Orta dönemde ise; bu ölçü ekonominin sermaye, işgücü ve teknoloji stoklarındaki değişimlerin trendini göstererek ekonominin toplam üretim kapasitesi ile çıktı ve istihdamın sürdürülebilirliği hakkında sağlıklı bilgiler vermektedir (Giorno, Richardson, Roseveare ve Noord, 1995: 5). Çıktı açığı kavramı ekonomik büyümede yaşanan gelişmeler ile uyum sağlamaktadır. Bununla birlikte çıktı açığının artışı, cari işlemler bilançosunu kötüleştiren bir unsurdur (Theofilakou ve Stounaras, 2012: 725). Dolayısıyla ekonominin potansiyel üretim düzeyinden sapmasını ifade eden çıktı açığı ile cari işlemler dengesi arasında negatif bir ilişki beklenmektedir. Diğer bir ifade ile ekonominin kapasite kullanım oranlarının arttırılması, cari işlemler dengesini olumlu etkileyecektir.

Cari işlemler dengesini etkileyen ikinci değişken kamu sektörü mali dengesidir. Kamu sektörü mali dengesinin cari işlemler dengesine beklenen etkisi üç farklı sürecin birbirini takip etmesi ile açıklanmaktadır. Kamu mali dengesinin düzelmesi; ilk olarak reel faiz oranlarının düşmesine, ikinci olarak düşen reel faizlerin döviz kurunu arttırmasına ve son olarak bu durumun cari işlemler dengesini pozitif yönde etkilemesine yol açacaktır. Dolayısıyla, kamu sektörü mali dengesi ile cari işlemler dengesi arasında pozitif yönlü bir ilişki beklenmektedir (Gosse ve Serranito, 2014: 452). Bu açıklamayı destekleyen Milesi-Ferretti ve Razin (1998) çalışmasında cari işlemler açıklarında düzelmeyi sağlayan belirleyicileri 86 düşük ve orta gelirli ülkenin 1971–1992 dönemi verileri ile araştırmayı amaçlamıştır. Bu kapsamda çalışma; cari işlemler açıklarını düzelttiğini düşündüğü kamu sektörü mali dengesi değişkenini makro değişken olarak modellerine dâhil etmiştir. Bu çalışmanın beklentisine göre; ülkelerin kamu sektöründeki mali açıkları ne kadar düşük ise, bu ülkelerin cari işlemlerindeki dengesizliklerin düzelme olasılığı o kadar yüksek olacaktır. Çalışmanın analiz sonuçlarında beklendiği gibi kamu sektörü mali dengesi ile cari işlemler dengesi arasında istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki elde edilmiştir. Chinn ve Prasad (2003), Gruber ve Kamin (2007), Chinn ve Ito (2008), Schmitz ve Hagen (2011) de çalışmalarında kamunun mali dengesinin cari işlemler dengesi üzerinde istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşmıştırlar.

Diğer taraftan cari işlemler dengesini etkileyen üçüncü bir değişken ise ekonominin sahip olduğu ticari açıklık düzeyidir. Ticari açıklık cari işlemler dengesini iki farklı kanaldan etkileyebilmektedir. Birinci kanal; ticari açıklığın daha yoğun olduğu ülkelerin dışsal şoklara daha fazla maruz kalmasıdır. İkinci kanal ise; ülkenin dünya ekonomisi ile bütünleşmesini açıklamasıdır. İkinci durum; ülkenin uyguladığı makroekonomi politikasını ifade etmektedir (Steiner, 2014). Örneğin; bir ülkenin ticari açıklık derecesi gümrük tarife rejimlerinin dâhil edildiği dış ticaret politikası tercihlerini yansıtabilmektedir (Chinn ve Ito, 2008: 483). Özmen (2005) çalışmasında cari işlemler açığının belirleyicisi olarak ticari açıklık değişkenini modeline dâhil etmiştir. Çalışmanın analiz sonuçlarına göre bu iki değişken arasında negatif yönlü ve istatistiksel olarak anlamlı bir sonuca ulaşılmıştır. Diğer bir ifade ile ülkenin ticari açıklığının artması cari işlemler dengesini pozitif yönde etkilemektedir. Milesi-Ferretti ve Razin (1998), Gruber ve Kamin (2007), Chinn ve Ito (2008) ve Steiner (2014) de çalışmalarında ticari açıklık ile cari işlemler dengesi arasında pozitif yönlü ve istatistiksel olarak anlamlı sonuçlara ulaşmıştırlar. Ticari açıklık ile cari işlemler dengesi arasındaki pozitif ilişkinin aksine Chinn ve Prasad (2003) çalışmasında gelişmekte olan ekonomilerin cari işlemler dengesinin belirleyicilerini incelemiş ve çalışmanın ampirik sonuçlarına göre gelişmekte olan ekonomilerde ticari açıklık değişkeni ile cari işlemler dengesi arasında istatistiksel olarak anlamlı ve negatif ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Bu bölümde açıklanan dördüncü değişken finansal açıklık düzeyidir. Bu kapsamda literatür incelendiğinde; sermaye kontrolü kavramının açıklandığı görülmektedir. Sermaye kontrolü kavramı; bir ülkenin dış dengesini yönetmesi için yeteneğini olumsuz etkileyen bir değişken olarak görülmektedir. Sermaye kontrolü politikasının arkasında yatan neden olarak; geçmişteki cari işlemler açıklarının tetiklediği ülkeden sermaye kaçışlarını engelleme isteği gösterilebilir. Diğer taraftan bu politika cari işlemler açığının dış finansmanını sınırladığı için cari işlemler açıklarının daha da kötüleşmesine yol açabilmektedir (Chinn ve Prasad, 2003: 52). Örneğin; Steiner (2014) çalışmasında cari işlemler dengesinin belirleyicisi olarak modellerinde sermaye kontrolü değişkenini kullanmıştır. Çalışma gelişmiş ekonomiler, yükselen ekonomiler ve gelişmekte olan ekonomileri karşılaştırmak için üç ayrı modelde analiz edilmiştir. Analiz sonuçları; sermaye kontrollerinin cari işlemler dengesi üzerinde gelişmiş ülkeler için pozitif ve anlamlı; yükselen ekonomiler ve gelişmekte olan ekonomilerde negatif ve anlamlı bir etkisinin olduğunu göstermiştir. Diğer taraftan; Chinn ve Prasad (2003) ve Chinn ve Ito (2008) çalışmalarında finansal dışa açıklık değişkeninin cari işlemler dengesi üzerinde istatistiksel bir etkisinin olduğu sonucuna ulaşamamıştırlar.

Cari işlemler dengesinin belirleyicilerine dâhil edilen beşinci değişken özel sektöre verilen yerli kredi miktarıdır. Literatürde finansal kalkınma genel olarak GSYH içindeki özel sektöre verilen toplam yerli kredi miktarı olarak ifade edilmektedir. Finansal kalkınma ile cari işlemler dengesi arasındaki ilişki ülkelerin tasarruf oranları ile ilişkilendirilir. Bu ilişki yasal kurumların gelişmişlik düzeylerinin yarattığı sonuçlara göre farklılık göstermektedir. Örnek olarak; gelişmiş yasal kurumların bulunduğu derinleşmiş bir finans piyasası yüksek oranlı tasarruf oranlarına neden olabilmektedir. Diğer taraftan; derinleşmiş bir finansal piyasa, yüksek gelişmişlik düzeyindeki yasal sistemler altında daha düşük bir tasarruf oranına neden olabilmektedir (Chinn ve Ito, 2008: 484). Bu bağlamda, özel sektöre verilen kredi miktarının artması, tasarruflardan çok yatırımları arttıracaktır. Dolayısıyla, finansal gelişmişlik düzeyini gösteren özel sektöre verilen yerli kredi miktarı ile cari işlemler dengesi arasında negatif ilişki beklenebilir (Cheung, Furceri ve Rusticelli, 2010: 25). Bu beklenti; gelişmişlik düzeyi düşük olan finansal piyasalara sahip ülkelerin kredi veren ülkeler olduğunu ve bu ülkelerin dünyanın diğer ülkelerine fazla sermayelerini ihraç ettikleri için cari fazla vermelerine neden olacağını da ifade etmektedir (Chinn ve Ito, 2007: 550). Bununla birlikte; cari işlemler dengesini etkileyen unsurlardan birisi de tüketim boyutudur. Örneğin; cari işlemler dengesinin sürdürülebilirliği aynı zamanda ödünç alınan fonların kaynaklarının kullanım şekline bağlı olarak değişmektedir. Örneğin; ödünç alınan fonlar birikmiş borçların geri ödenmesi için kullanılırsa, gelecek dönemde cari işlemler açıklarının sürdürülebilirliliği sağlanabilmektedir. Diğer taraftan; alınan krediler mevcut dönemin tüketim harcamaları için kullanılırsa, bu durumda cari işlemler açıklarının finanse edilmesinin sürdürülebilirliliği ile ilgili kaygıların artmasına neden olacaktır (Gehringer, 2014: 5). Cari işlemler dengesinin belirleyicileri ile ilgili olarak yapılan çalışmalar incelendiğinde özel sektöre verilen toplam yerli kredi miktarı ile cari işlemler dengesi arasında negatif bir ilişkinin bulunduğu görülmektedir (Chinn ve Ito, 2008; Brissimis, Hondroyiannis, Papazoglou, Tsaveas ve Vasardani, 2013). Örneğin; Gehringer (2014) çalışmasında, Avrupa Birliğine üye ülkelerin 1995-2010 verilerini kullanarak cari işlemler dengesinin belirleyicilerini analiz etmiştir. Çalışmanın analiz sonuçları, özel sektöre verilen toplam kredilerin cari işlemler

dengesine negatif yönlü ve istatistiksel olarak anlamlı etkisinin olduğunu göstermiştir. Diğer taraftan; Gruber ve Kamin (2007) çalışmasında Amerika'nın cari işlemler dengesini açıklamak amacıyla modeline finansal kalkınmanın bir göstergesi olarak GSYH içindeki özel sektöre verilen toplam kredi miktarının payını dâhil etmiştir. Çalışmanın analiz sonuçlarına göre; özel sektöre verilen kredi payı cari işlemler dengesi üzerinde beklendiği gibi negatif etkiye sahip olup, istatistiksel olarak anlamlı bir etkiye ulaşılamamıştır.

Cari işlemler dengesinin belirleyicisi olarak finansal derinliği ifade eden diğer bir değişken olarak ülkenin hisse senedi piyasalarının büyüklüğü kullanılmaktadır. Örneğin; Steiner (2014) rezerv para olan Amerikan dolarının uluslararası rolünün cari işlemler dengesizliklerine etkisini incelediği çalışmasında; 1970–2009 dönemi verileri ile panel veri analizini kullanmıştır. Bu çalışmada ülkelerin finansal derinliğini ifade etmek için, hisse senedi piyasası büyüklüğünün GSYH içindeki payını modellerine dâhil etmiştir. Çalışmaya göre; finansal derinliği artan ekonomilerin yabancı sermaye için yatırım fırsatlarını arttıracağı beklenmektedir. Dolayısıyla güçlü hisse senedi piyasalarına sahip olan ülkeler yabancı sermayeyi daha fazla çekecektir. Bu durum ise yabancı sermaye tasarrufları aracılığıyla cari işlemler dengesine katkıda bulunacaktır. Analiz sonuçlarına göre; hisse senedi piyasalarının büyüklüğünün GSYH içindeki payının cari işlemler dengesi üzerinde gelişmiş ülkelerde pozitif fakat istatistiksel olarak anlamsız ve yükselen-gelişmekte olan ekonomilerde negatif ve istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi ortaya çıkmıştır.

Cari işlemler dengesini etkileyen yedinci değişken ise ülkenin tasarruf oranlarıdır. Tasarruf oranları ile cari işlemler dengesi arasında pozitif ilişki beklenmektedir. Çoğu ülke ekonomisinde cari işlemler dengesindeki bir kötüleşme, genellikle toplam yerli tasarrufların düşüşünden kaynaklanabilmektedir (Freund, 2005: 1291). Çünkü cari işlemler dengesi; yerli tasarruflar ile yerli yatırımlar arasındaki fark ile de açıklanabilmektedir. Dolayısıyla yerli tasarruflardaki bir azalışa yerli yatırımlardaki bir artışın eşlik etmesi, cari işlemler dengesini olumsuz etkilemektedir (Kim, Min, Hwang ve McDonald, 2009: 171). Bu bağlamda ampirik çalışmaya örnek olarak, Ketenci (2010) çalışmasında Rusya cari işlemler dengesini etkileyen faktörleri ampirik olarak 1995–2008 dönemi için araştırmıştır. Analiz sonuçları; özel sektör tasarruf oranlarının cari işlemler dengesi üzerinde pozitif yönlü ve istatistiksel olarak anlamlı bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir.

Cari işlemler dengesini etkileyen önemli bir diğer değişken ise döviz kurlarıdır. Reel döviz kuru; ülkeler arasındaki göreceli fiyatlardaki değişimlere bağlı bulunmaktadır. Örneğin; düşük rekabet düzeyine sahip bir ülke rekabet düzeyini arttırmak amacıyla ülkenin fiyatlar genel seviyesini düşürmek için yerli parasının değerini düşürmek zorunda kalmaktadır. Böylece yerli ürünler yabancı ürünler ile karşılaştırıldığında daha ucuz hale gelecektir. Böyle bir durumda; ülkenin ihracatı artarken, ithalatında düşüş oluşacak ve cari işlemler açıklarını düzeltme fırsatı bulunacaktır (Zemanek, Belke ve Schnabl, 2010: 86). Diğer taraftan; reel efektif döviz kuru indeksi ile döviz kuru arasında negatif bir ilişki bulunmaktadır. Yerli paranın değer kazanması anlamına gelen döviz kurundaki bir azalma reel efektif döviz kurunda bir artışı ifade etmektedir. Bu artış ise yerli malların yabancı mallar karşısında rekabet gücünün düştüğünü ifade etmektedir (Kocakale ve Toprak, 2015: 6). Dolayısıyla; reel efektif döviz kurunun düşmesi dış ticaret dengelerine katkı yaparak cari işlemler dengesinin düzelmesine yardımcı olacaktır. Literatür de cari işlemler dengesine reel efektif döviz kuru indeksinin etkisi yoğun şekilde incelenmiştir. Örneğin; Aristovnik (2008) yapmış olduğu çalışmasında; yükselen ekonomilerde cari işlemler açıklarının kısa dönem belirleyicilerini 1992–2003 dönemi için analiz etmiştir. Çalışmanın panel veri analiz sonuçlarına göre; reel efektif döviz kurunun cari işlemler dengesi üzerinde istatistiksel olarak anlamlı ve negatif yönlü bir etkisi olduğu gözlemlenmiştir. Bununla birlikte; Batdelger ve Kandil (2012) ve Brissimis vd, (2013) de çalışmalarında; reel efektif döviz kurunun cari işlemler dengesi üzerinde negatif yönlü ve istatistiksel olarak anlamlı sonuçlara ulaşmışlardır. Diğer taraftan; Milesi-Ferretti ve Razin (1998) ve Gnimassoun (2015) çalışmalarında; reel efektif döviz kurunun cari işlemler dengesi üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşamamıştırlar.

Bu çalışmada cari işlemler dengesini etkileyen dokuzuncu değişken olarak demografik değişkenler modellere dâhil edilmiştir. Bir ülkenin yerli tasarruf miktarının belirleyicileri olarak bulunan bu demografik değişkenler arasında; bir ülkede yaşayan yaşlı ve genç bağımlılık oranları bulunmaktadır. Bu bağımlılık oranları; ülkenin tasarruf miktarını etkilemekte olup, çalışma yaşında olan ve ücret gelirine sahip olan nüfusun tasarruf tercihlerini de etkilemektedir. Çünkü bağımlı nüfusun oranı arttıkça, çalışan nüfusun yükümlülükleri artmakta ve bu durum tasarruf miktarlarını etkilemektedir (Chinn ve Prasad, 2003: 51). Daha açık ifade etmek

gerekirse; tüketim ve tasarrufun Yaşam Döngüsü Teorisine göre, bir ekonomide genç nüfus borç alma, orta yaş nüfusu emeklilik dönemi için tasarruf etme ve emekli nüfus ise tasarruflarını harcama eğilimindedir. Dolayısıyla genç ve yaşlı bağımlılık oranlarındaki bir artış cari işlemler dengesini olumsuz yönde etkileyecektir (Gruber ve Kamin, 2007: 505). Bu kapsamda, literatür de bağımlılık oranlarının cari işlemler dengesi üzerindeki etkilerini inceleyen birçok çalışma bulunmaktadır (Chinn ve Prasad, 2003; Gruber ve Kamin, 2007; Chinn ve Ito, 2008; Gehringer, 2014 ve Steiner, 2014). Örneğin; Aristovnik (2008) çalışmasında genç ve yaşlı bağımlılık oranlarının cari işlemler dengesi üzerinde beklendiği gibi negatif yönlü ve istatistiksel olarak anlamlı etkisi olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Cari işlemler dengesi ile ilişkilendirilen bir diğer değişken ise ülkelerin sahip oldukları kurumsal değişkenlerdir. Ülkelerin cari işlemler dengesini etkileyebilen kurumsal değişkenler, ülkelerin yapısal faktörlerinin bir göstergesidir. Bu değişkenler; ülkelerin fiyat kontrollerini, rekabet düzeylerini, ticarette sınırlamaları, işgücü ve mal piyasalarında ki serbestleşmeyi, düzenleyici yükleri, mülkiyet haklarını, yatırım iklimini ve vergi etkinliği gibi yapısal durumunu açıklamaktadır. Bu değişkenlerin kalitesindeki artışlar, ülkelerin özel sektörünün kalkınmasını destekleyecek politikaların ve düzenlemelerin yeterliliğinin artmasını ifade etmektedir (Cheung vd., 2010: 15). Dolayısıyla kurumsal değişkenler ile cari işlemler dengesi arasında pozitif bir ilişki beklenmektedir. Önceki çalışmalar incelendiğinde, cari işlemler dengesinin belirleyicisi olarak ülkelerin kurumsal değişkenlerini modellerine dâhil ettikleri görülmektedir. Örnek olarak; Gruber ve Kamin (2007) Amerika'nın cari işlemler dengesinin belirleyicilerini 1982–2003 dönemi için araştırmıştır. Bu çalışma cari işlemler dengesinin belirleyicileri olarak hükümet kurumlarının kalitesini ifade eden altı alt indeksi modellerine dâhil etmişlerdir. Çalışmada modele dâhil edilen alt indeksler; hükümet kurumlarının yolsuzluk düzeyi, kamu etkinliği, politik istikrar, düzenleme kalitesi, hukukun egemenliği ve şeffaflık düzeyidir. Çalışmanın analiz sonuçlarına göre altı alt indeksten sadece düzenleme kalitesi ve hukukun egemenliği istatistiksel olarak anlamlı fakat beklenenin aksine etki yönü negatif sonuçlara ulaşılmıştır. Özmen (2005) çalışmasında cari işlemler açıklarının makroekonomik ve kurumsal belirleyicilerini 79 ülke için analiz etmiştir. Çalışmanın analiz sonuçlarına göre; ülkenin hukuk kurallarının iyi uygulanmasının yüksek cari işlemler açıklarının sürdürülebilirliliğini arttıran bir unsur olarak gözlemlenmiştir.

3. Veri Analizi ve Yöntem

Bu çalışma, literatürde önceden cari işlemler dengesinin belirleyicileri hakkında çok çalışma olmasına rağmen, özel olarak ülkelerin kapasite kullanım oranlarının cari işlemler dengesine etkisini analiz etmektedir. Çalışmanın dengesiz panel veri seti; 27 ülkenin 1980–2013 dönemi yıllık verilerini ve toplamda 827 örneklemi dâhil etmiştir. Bu ülkeler sırasıyla; Almanya, Amerika, Avustralya, Avusturya, Belçika, Danimarka, Estonya, Finlandiya, Fransa, Güney Kore, Hollanda, İngiltere, İrlanda, İspanya, İsveç, İtalya, Japonya, Kanada, Kıbrıs, Lüksemburg, Malta, Norveç, Portekiz, Slovakya, Slovenya, Yeni Zelanda, Yunanistan olarak ifade edilebilir. Çalışmada kullanılan değişkenlerin istatistiksel özetleri, değişken tanımlamaları ve değişkenlerin kaynakları Tablo 1'de gösterilmiştir.

Çalışmada literatüre uygun olarak cari işlemler dengesini ifade etmek için bağımlı değişken olarak; ülkenin cari işlemler dengesinin GSYH içindeki yüzdelik payı (CARİDENGE) değişkeni IMF'nin (International Money Fund) WEO (World Economic Outlook) veri tabanından elde edilerek kullanılmıştır.

Çalışmada mevcut teorik ve ampirik literatüre uyumlu olarak cari işlemler dengesini açıklamak için modellerde kullanılan on altı bağımsız değişken; KAPASİTE, KAMUDENGE, TAÇIKLIK, FAÇIKLIK, KREDİ, PİYDEĞERİ, TASARRUF, DÖVİZKURU, YBAĞIMLILIK, GBAĞIMLILIK, YOLSUZLUK, ETKİNLİK, İSTİKRAR, DÜZENLEME, HUKUK ve ŞEFFAFLIK olarak sıralanabilir.

Çalışmanın temel analiz noktası olan kapasite kullanım oranlarının cari işlemler dengesine etkisinin bulunması için kullanılan ilk bağımsız değişken olarak KAPASİTE değişkeni kullanılmıştır. Dolayısıyla KAPASİTE değişkeni ülkenin kapasite kullanım oranları yerine kullanılmış olup, değişkenin verileri IMF'nin WEO veritabanından elde edilmiştir. Bu değişkenin ölçümü; Çıktı Açığının Potansiyel GSYH içindeki yüzdelik payı şeklinde ifade edilmektedir. Bu değişkenin modele dâhil edilmesindeki temel

amaç; cari işlemler açığı probleminin çözüm yollarından birinin kapasite kullanım oranlarının arttırılmasının olup olmadığının irdelenmesidir.

Literatür incelendiğinde cari işlemler dengesinin belirleyicilerini ifade eden diğer bir değişken ise KAMUDENGE değişkenidir. Cari işlemler dengesinin belirleyicisi olarak modellere dâhil edilen bu değişkenin veri kaynağı IMF'nin WEO veritabanından elde edilmiş olup; ölçümü Genel Hükümet Bütçe Dengesinin Potansiyel GSYH içindeki yüzdelik payı şeklinde ifade edilmiştir. Kamu sektörü bütçe dengesindeki bir düzelmenin cari işlemler dengesini olumlu yönde etkileyeceği beklenmektedir.

Literatüre bağlı olarak modele dâhil edilen bir diğer bağımsız değişkende TAÇIKLIK değişkenidir. WDI (World Development Indicators)' dan sağlanan TAÇIKLIK verileri ülkenin ticari açıklığını ifade ederken, (İhracat+İthalat)/GSYH oranı ile hesaplanmıştır. Ticari açıklık değişkeni ile cari işlemler dengesi arasında beklenen ilişkinin hem pozitif hem de negatif yönlü olabileceği beklenmektedir.

Bu çalışmada FAÇIKLIK değişkeni; Chinn ve Ito (2002) tarafından geliştirilen KAOPEN indeksi ülkenin finansal açıklığının bir göstergesi olarak modele dâhil edilmiştir. Bu indeks ülkenin ekonomik özgürlüğünü ve sermaye girişinin sürdürülebilirliğini ifade etmektedir. Bu değişkenin veri kaynağı, Chinn-Ito'nun indeksinden sağlanmıştır. Bununla birlikte; ülkelerin finansal açıklık düzeyi ile cari işlemler dengesi arasında pozitif yönlü bir ilişki beklenmektedir.

Çalışmanın modeline dâhil edilen KREDİ değişkeni; özel sektöre verilen yerli kredinin GSYH içindeki yüzdelik payını göstermektedir. Ülkenin finansal derinliğini ifade eden bu değişkenin veri kaynağı WDI'dan elde edilmiştir. Literatür incelendiğinde özel sektöre verilen yerli kredi miktarı ile cari işlemler dengesi arasında negatif yönlü bir ilişkinin olması beklenmektedir.

Sermaye piyasasının kalkınmışlık düzeyini ifade eden PİYDEĞERİ değişkeni ülkede listelenen hisse senetlerinin toplam değerinin GSYH içindeki yüzdelik payı ile ölçülmektedir. Değişkenin veri seti WDI'dan toplanmış olmakla beraber, ülkelerin hisse senetleri piyasalarının toplam değerinin cari işlemler dengesi üzerinde olumlu bir etkiye neden olması beklenmektedir.

Çalışmanın modeline dâhil edilen bir diğer değişken olan TASARRUF ülkenin sahip olduğu toplam tasarruf miktarının GSYH içindeki yüzdelik payını ifade etmektedir. Değişkenin verileri WDI'dan sağlanarak, tasarruf değişkenindeki bir artışın cari işlemler dengesi üzerinde pozitif bir etkiye sahip olacağı beklenmektedir.

DÖVİZKURU değişkeni için reel efektif döviz kuru indeksi (2010 = 100) kabul edilerek modele dâhil edilmiş ve veri kaynağı WDI'dan elde edilmiştir. Bu değişken döviz kuru ile ters ilişkili olarak modellere dâhil edilmiştir. Bunun anlamı; ülkenin döviz kurunun azalmasının, reel efektif döviz kuru artışına neden olduğudur. Literatür incelendiğinde; reel döviz kurundaki bir artışın reel efektif döviz kurunda bir azalışı gösterdiği göz önüne alındığında cari işlemler dengesi üzerinde reel efektif döviz kurunun negatif yönde bir etkisinin olması beklenmektedir.

Çalışmada ayrıca cari işlemler dengesine etkisi olan yaşlı nüfus bağımlılık oranı ve genç nüfus bağımlılık oranı modellerde sırasıyla YBAĞIMLILIK ve GBAĞIMLILIK şeklinde simgelenmiştir. Bu iki bağımsız demografik değişkenin veri kaynağı WDI'dan elde edilmiştir. Bu değişkenlerin önemi, bağımlılık oranları ile ülkenin sahip olacağı tasarruf düzeyi arasındaki ters ilişkidir. Yaşlı veya genç bağımlılık oranlarındaki artışlar tasarruf azalışları aracılığı ile cari işlemler dengesi üzerinde negatif bir etkiye neden olacaktır. Dolayısıyla nüfusun bağımlılık oranları ile cari işlemler dengesi arasında negatif yönlü bir ilişki beklenmektedir.

Ayrıca çalışmada cari işlemler dengesine etkisi bulunan ve Dünya Bankasının WGI (Worldwide Govarnance Indicators) veri setinden elde edilen kurumsal değişkenler kullanılmıştır. Modelde bu kurumsal değişkenler sırasıyla; YOLSUZLUK, ETKİNLİK, İSTİKRAR, DÜZENLEME, HUKUK ve ŞEFFAFLIK olarak analize dâhil edilmiştir. Kurumsal değişkenlerin değerinin artması, ülkelerin daha iyi bir kurumsal yapıya sahip olduğunu göstermektedir. YOLSUZLUK değişkeni; ülkenin elitlerinin ve özel sektörünün menfaatleri için devleti ele geçirmesi ve devlet gücünün özel kazanç için kullanılmasının dahil edildiği yolsuzluğun ne ölçüde kontrol edildiğini ifade etmektedir. ETKİNLİK değişkeni; kamu hizmetlerinin kalitesi, kamu hizmetlerinin politik baskılardan bağımsızlık düzeyi, politika belirleme ve uygulama kalitesi ve hükümet taahhütlerinin

güvenilirliliğini ifade etmektedir. İSTİKRAR değişkeni; politik olarak motive edilen şiddet ve terörizmin dahil olduğu yasal olmayan şiddet içerikli yöntemlerin hükümeti istikrarsızlaştıracak durumun olasılığını ifade eder. DÜZENLEME değişkeni; özel sektörün kalkınmasını destekleyecek güçlü politikaların ve düzenlemelerin oluşturulması ve uygulanması için hükümetin yeteneğini ifade etmektedir. HUKUK değişkeni; suç ve şiddet olasılığının yanı sıra sözleşmelerin yaptırımlarının uygulanması, mülkiyet hakları, polis ve mahkeme kurumları konusunda toplum kurallarının güvenilirliliğini ifade etmektedir. Ve son olarak ŞEFFAFLIK değişkeni; ifade özgürlüğü, örgütlenme özgürlüğü ve özgür medya tanımlamaları ile birlikte ülkede yaşayan vatandaşların hükümet seçme özgürlüğünü ifade etmektedir. Dolayısıyla ülkenin kurumsal değişkenlerinin cari işlemler dengesi üzerinde pozitif yönlü bir etkiye sahip olacağı beklenmektedir.

Tablo 1: Modellere dahil edilen değişkenlerin tanımlayıcı istatistikleri, beklenen işaretleri, tanımlamaları ve değişken kaynakları

Değişken	Ortalama	Maksimum	Minimum	Standart Sapma	Beklenen İşaret	Değişken Tanımlamaları	Değişkenin Kaynağı
CARİDENGE	-0,698	16,4	-15,95	4,9695		Cari İşlemler Dengesinin GSYH içindeki payı (%)	IMF (WEO)
KAPASİTE	-0,041	15,7	-9,79	2,7806	-	Çıktı Açığının Potansiyel GSYH içindeki payı (%)	IMF (WEO)
KAMUDENGE	-2,984	5,87	-19,10	3,4767	+	Genel Hükümet Bütçe Dengesinin Potansiyel GSYH içindeki payı (%)	WDI
TAÇIKLIK	82,00	371	15,92	48,808	-/+	(İhracat+İthalat)/GSYH	Chinn-Ito Indeks
FAÇIKLIK	1,400	2,42	-1,875	1,3026	+	KAOPEN indeks	WDI
KREDİ	92,09	311	13,44	51,186	-	Özel sektöre verilen yerli kredinin GSYH içindeki payı (%)	WDI
PİYDEĞERİ	57,11	456	1,461	45,151	+	Hisse Senetlerinin toplam değerinin GSYH içindeki payı (%)	WDI
TASARRUF	22,92	40,5	3,104	5,4279	+	Toplam Tasarrufların GSYH içindeki payı (%)	WDI
DÖVİZKURU	97,78	152	43,71	13,523	-	Reel Efektif Döviz Kuru İndeksi (2010 = 100)	WDI
YBAĞIMLILIK	20,24	40,5	6,206	5,0203	-	Yaşlı nüfus bağımlılık oranı Genç nüfus bağımlılık oranı	WGI
GBAĞIMLILIK	29,71	58,3	19,90	6,9121	-	Yolsuzluğun kontrolü Hükümet etkinliği	WGI
YOLSUZLUK	1,362	2,58	-0,710	0,8054	+	Politik istikrar	WGI
ETKİNLİK	1,358	2,35	-0,282	0,5527	+	Düzenleme kalitesi	WGI
İSTİKRAR	0,754	1,66	-1,623	0,6377	+	Hukukun üstünlüğü	WGI
DÜZENLEME	1,279	2,07	0,030	0,4197	+	Söz hakkı ve şeffaflık	
HUKUK	1,277	1,99	-0,721	0,5826	+		
ŞEFFAFLIK	1,179	1,82	-0,838	0,4079	+		

Açıklama: IMF (WEO): International Money Fund (World Economic Outlook); WDI: World Development Indicators; WGI: Worldwide Govarnance Indicators

Çalışma analiz yöntemi olarak dengesiz panel veri modelini, sabit etkiler ve rastsal etkiler modeli çerçevesinde uygulayacaktır. Bu kapsamda sabit etkiler panel veri modeli şu şekilde açıklanmaktadır:

$$CARİDENGE_{it} = \beta_{1i} + \beta_2 KAPASİTE_{it} + u_{it}$$

$$CARİDENGE_{it} = \beta_{1i} + \beta_2 KAPASİTE_{it} + \beta_3 KAMUDENGE_{it} + \beta_4 TAÇIKLIK_{it} + \beta_5 FAÇIKLIK_{it} + \beta_6 KREDİ_{it} + \beta_7 PİYDEĞERİ_{it} + \beta_8 TASARRUF_{it} + \beta_9 DÖVİZKURU_{it} + \beta_{10} YBAĞIMLILIK_{it} + \beta_{11} GBAĞIMLILIK_{it} + \beta_{12} YOLSUZLUK_{it} + \beta_{13} ETKİNLİK_{it} + \beta_{14} İSTİKRAR_{it} + \beta_{15} DÜZENLEME_{it} + \beta_{16} HUKUK_{it} + \beta_{17} ŞEFFAFLIK_{it} + u_{it}$$

Diğer taraftan çalışmada kullanılan rastsal etkiler modeli şu şekilde açıklanmaktadır:

$$CARİDENGE_{it} = \beta_1 + \beta_2 KAPASİTE_{it} + \varepsilon_i + u_{it}$$

$$\begin{aligned} CARİDENGE_{it} = {} & \beta_1 + \beta_2 KAPASİTE_{it} + \beta_3 KAMUDENGE_{it} + \beta_4 TAÇIKLIK_{it} + \beta_5 FAÇIKLIK_{it} + \\ & \beta_6 KREDİ_{it} + \beta_7 PİYDEĞERİ_{it} + \beta_8 TASARRUF_{it} + \beta_9 DÖVİZKURU_{it} + \beta_{10} YBAĞIMLILIK_{it} + \\ & \beta_{11} GBAĞIMLILIK_{it} + \beta_{12} YOLSUZLUK_{it} + \beta_{13} ETKİNLİK_{it} + \beta_{14} İSTİKRAR_{it} + \beta_{15} DÜZENLEME_{it} + \\ & \beta_{16} HUKUK_{it} + \beta_{17} ŞEFFAFLIK_{it} + \varepsilon_i + u_{it} \end{aligned}$$

Modellerde ifade edilen *it* altsimgesi; dâhil edilen değişkenin *t* döneminde *i* ülkesi için gözlem değerini göstermektedir. β_{1i} katsayısı, regresyona dahil edilmeyen ülke spesifik faktörleri göstermektedir. Bununla birlikte ε_i simgesi yıllar itibariyle sabit olan olasılıksal terimi ve son olarak u_{it} simgesi ise regresyonun hata terimini göstermektedir. Modellerde gösterilen semboller tarafından gösterilen değişkenler Tablo 1'de ayrıntılı olarak tanımlanmıştır.

Bununla birlikte; modellere dahil edilecek değişkenlerin seçimine yardımcı olan korelasyon tablosu EK-2'de görülebilir. Bu korelasyon tablosu; bağımlı değişken olan CARİDENGE değişkeni ve on altı bağımsız değişkenin dahil olduğu toplam on yedi değişken arasındaki korelasyon katsayılarını ifade etmektedir.

3.1. Ampirik Bulgular

Bu çalışmada kapasite kullanım oranlarının cari işlemler açığına etkisini araştırmak amacıyla bağımlı değişken olarak CARİDENGE değişkeni kullanılmıştır. Bu bağlamda KAPASİTE değişkeninin cari işlemler dengesine etkisinin sağlamlığını göstermek için beş farklı model analize dâhil edilmiştir. Model 1'de KAPASİTE değişkeni modele tek olarak dâhil edilmiştir.

Diğer taraftan; diğer modellerde bu değişkenin dışında cari işlemler dengesinin belirleyicisi olan ve literatürde önceden incelenmiş diğer değişkenler dahil edilmiştir. Model 2 KAPASİTE, KAMUDENGE, FAÇIKLIK, TASARRUF değişkenlerini; Model 3 KAPASİTE, TAÇIKLIK, KREDİ, DÖVİZKURU, YBAĞIMLILIK ve GBAĞIMLILIK değişkenlerini; Model 4 KAPASİTE, KAMUDENGE, TAÇIKLIK, PİYDEĞERİ, DÖVİZKURU, YBAĞIMLILIK ve GBAĞIMLILIK değişkenlerini ve son olarak Model 5 KAPASİTE değişkeni ile kurumsal değişkenler olan YOLSUZLUK, ETKİNLİK, İSTİKRAR, DÜZENLEME, HUKUK ve ŞEFFAFLIK değişkenlerini kullanmıştır.

Tüm modellerde KAPASİTE değişkeni; cari işlemler dengesi üzerinde negatif yönlü ve istatistiksel olarak güçlü şekilde anlamlı sonuçlar vermiştir. Bu sonuçlar; çıktı açığının potansiyel GSYH içindeki payının artmasının cari işlemler dengesi üzerinde olumsuz etkisinin olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla, kapasite kullanım oranlarının arttırılması veya ekonominin potansiyeline yaklaştırılması cari işlemler dengesi üzerinde pozitif etki sağlayacaktır.

KAMUDENGE değişkeni Model 2'de istatistiksel olarak anlamlı fakat beklenenin tersi yönde negatif yönlü etkiye sahipken; Model 4'de istatistiksel olarak anlamlı ve beklendiği gibi cari işlemler dengesi üzerinde pozitif yönlü bir etkiyi ifade etmektedir. Dolayısıyla bu pozitif yönlü sonuç; Milesi-Ferretti ve Razin (1998), Chinn ve Prasad (2003), Gruber ve Kamin (2007), Chinn ve Ito (2008) ve Schmitz ve Hagen (2011) ile uyumlu bir durumu ifade etmektedir. Bu sonuca göre; kamu mali dengesinin sağlanması ile reel faiz oranları düşecek ve düşen faizler ile döviz kurunun artması cari işlemler dengesini pozitif yönlü etkileyecektir.

TAÇIKLIK değişkeni cari işlemler dengesi ile Model 3'de istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif yönlü ilişkiye ve Model 4'de pozitif yönlü etkiye fakat istatistiksel olarak anlamsız bir ilişkiye sahiptir. Model 3'de ulaşılan sonuçlar; Milesi-Ferretti ve Razin (1998), Özmen (2005), Gruber ve Kamin (2007), Chinn ve Ito (2008) ve Steiner (2014)'ün çalışmalarını destekleyen sonuçtur.

FAÇIKLIK değişkeni Model 2'de cari işlemler dengesi üzerinde istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif yönde etkiye sahip görülmektedir. Çalışmanın elde ettiği bu ampirik sonuç; Steiner (2014)'ün çalışması ile uyumlu bir sonucu ifade etmektedir. Dolayısıyla, çalışmada modellere dâhil edilen ülkelerin finansal açıklıklarının artması dış finansmanın kolaylaşması nedeniyle cari işlemler dengesini olumlu yönde etkileyecektir.

KREDİ değişkeni ile cari işlemler dengesi arasında negatif yönlü istatistiksel olarak anlamlı ilişki Model 3'de gösterilmiştir. Çalışmanın elde ettiği bu negatif ilişki; Chinn ve Ito (2008), Brissimis vd., (2013) ve Gehringer (2014)'ün bulguları ile uyumludur. Diğer bir ifadeyle; özel sektöre verilen yerli kredi miktarı artışları; tasarruftan çok yatırımın gerçekleşmesiyle tasarruf-yatırım dengesizliğine yol açacaktır. Bu dengesizlik ise; cari işlemler dengesi üzerinde negatif yönlü bir etkiye neden olacaktır.

PİYDEĞERİ değişkeni ise; Model 4'de görüldüğü gibi cari işlemler dengesi üzerinde istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif yönde etki yapmaktadır. Çalışmanın analiz sonucuna göre elde edilen bu sonuca göre; ülkelerin finansal derinliğini ifade eden hisse senedi piyasalarının büyüklüğünün artması yabancı sermayenin yatırım fırsatlarını arttıracağından ülkeye giriş yapacak yabancı sermaye miktarını arttıracaktır. Dolayısıyla, yabancı sermaye tasarruflarının artması cari işlemler dengesi üzerinde olumlu bir etkiye sahip olacaktır.

TASARRUF değişkeni Model 2'ye dâhil edilmiş ve cari işlemler dengesi üzerine pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı etkiye sahip olmuştur. Bulunan bu ampirik bulgu Ketenci (2010)'un bulguları ile uyumludur. Cari işlemler dengesini; tasarruf-yatırım arasındaki ilişki belirlediğinden dolayı tasarrufların azalması cari işlemler dengesini olumsuz yönde etkilemektedir.

DÖVİZKURU değişkeni Model 3 ve Model 4'de cari işlemler dengesi üzerinde beklendiği gibi negatif işaretli ve istatistiksel olarak anlamlı bir etkiye sahip olmuştur. Çalışmanın elde ettiği bu sonuç; Aristovnik (2008), Batdelger ve Kandil (2012) ve Brissimis vd., (2013)'ün sonuçlarını desteklemektedir. Bu bağlamda; reel efektif döviz kurunun artması, reel döviz kurunun azaldığı anlamına gelmektedir. Dolayısıyla; reel efektif döviz kurunun artması, ihracatı azaltıp ithalatı arttırdığı için cari işlemler dengesini olumsuz yönde etkileyecektir.

Bağımlılık değişkenleri olan YBAĞIMLILIK ve GBAĞIMLILIK değişkenleri ise Model 3 ve Model 4'de tahmin edildiği gibi cari işlemler dengesi üzerinde negatif yönlü ve istatistiksel olarak anlamlı etkiye sahip olduğu görülmektedir. Bağımlılık değişkenlerindeki bu negatif etki; literatürde aynı sonuca ulaşan Chinn ve Prasad (2003), Gruber ve Kamin (2007), Chinn ve Ito (2008), Gehringer (2014) ve Steiner (2014)'in çalışmalarıyla uyumludur. Elde edilen bu sonuca göre; yaşlı nüfus bağımlılığı ve genç nüfus bağımlılığının artması ülkenin tasarruf miktarını azaltan bir unsur olarak ifade edilmektedir. Dolayısıyla, ülkelerin nüfuslarının bağımlılık oranlarının artması tasarrufların azalması aracılığıyla bu ülkelerin cari işlemler dengesini olumsuz yönde etkileyecektir.

Son olarak Model 5 kurumsal değişkenleri analiz etmiş ve farklı sonuçlara ulaşılmıştır. Bu kapsamda; cari işlemler dengesi üzerinde YOLSUZLUK değişkeni negatif ve istatistiksel olarak anlamsız; ETKİNLİK, HUKUK ve ŞEFFAFLIK değişkenleri pozitif yönlü ve istatistiksel olarak anlamlı; DÜZENLEME değişkeni negatif yönlü ve istatistiksel olarak anlamlı ve İSTİKRAR değişkeni pozitif yönlü fakat istatistiksel olarak anlamsız bir etkiye ulaşmıştır. Çalışmanın analiz sonuçlarına göre; modele dahil edilen ülkelerin altı kurumsal değişkeni içerisinden sadece üçü olan ETKİNLİK, HUKUK ve ŞEFFAFLIK kurumsal değişkenleri cari işlemler dengesini pozitif yönde etkiye sahip olmuştur. Çalışmanın panel veri analiz sonuçları Tablo 2'de gösterilmektedir.

Tablo 2: Panel veri analiz sonuçları
Bağımlı Değişken: CARİDENGE

Bağımsız Değişkenler	Model 1	Model 2	Model 3	Model 4	Model 5
KAPASİTE	**-0,3534*****	**-0,4428*****	**-0,2702*****	**-0,2527*****	**-0,4385*****
	0,0433	*0,0372*	*0,0438*	*0,0552*	*0,0542*
KAMUDENGE		**-0,1339*****		**0,1530*****	
		0,0388		*0,0523*	
TAÇIKLIK			**0,0248*****	**0,0119**	
			0,0088	*0,0094*	
FAÇIKLIK		**0,7115*****			
		0,1246			
KREDİ			**-0,0134*****		
			0,0036		
PİYDEĞERİ				**0,0108****	
				0,0050	
TASARRUF		**0,7091*****			
		0,0331			
DÖVİZKURU			**-0,0911*****	**-0,0407****	
			0,0128	*0,0179*	
YBAĞIMLILIK			**-0,0581**	**-0,1885****	
			0,0469	*0,0741*	
GBAĞIMLILIK			**-0,1018****	**-0,0030**	
			0,0422	*0,1048*	
YOLSUZLUK					**-0,3034**
					0,8156
ETKİNLİK					**2,3002****
					0,9648
İSTİKRAR					**0,6687**
					0,7093
DÜZENLEME					**-3,2739*****
					1,0790
HUKUK					**2,8689****
					1,4050
ŞEFFAFLIK					**5,3966*****
					1,7084
SABİT	**-0,8039**	**-18,791**	**11,901*****	**7,1468**	**-10,648*****
	0,7898	*0,9911*	*2,7033*	*5,0908*	*2,1354*
Gözlem Sayısı	827	498	726	463	400
R^2 Değeri	0,0072	0,5285	0,1610	0,1092	0,1882
F Testi Olasılık	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000
F Değeri	45,28	23,77	40,31	43,71	33,60
LM Testi Olasılık	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000
LM Testi Ki-Kare	326,32	987,71	1646,3	1425,3	1128,7
Hausman Testi Olasılık	0,5242	0,3130	0,0000	0,0001	0,5975
Hausman Testi Ki-Kare	0,41	4,76	42,89	29,38	5,51
Kullanılan Yöntem	random	random	fixed	fixed	random

Tabloda bold semboller katsayıları ve italik semboller standart sapmaları gösterirken; *,**,*** sembolleri sırasıyla %10, %5 ve %1'i göstermektedir.

4. Sonuç ve Öneriler

Dünya ekonomisinde cari işlemler dengesi hep önemli bir ilgi alanına sahip olmuştur. Ülkeler ekonomilerinin dışa bağımlılığını azaltmak için cari işlemler dengesini düzeltme yoluna yönelmişlerdir. Bu kapsamda literatür incelendiğinde cari işlemler dengesinin belirleyicilerini araştıran oldukça fazla çalışmanın olduğu gözlemlenmektedir. Bu çalışma ise, cari işlemler dengesinin sağlanmasında kapasite kullanım oranlarının etkisini incelemiştir. Bu etkinin incelenmesi yanında çalışmanın modellerine literatürde önceden kullanılan cari işlemler dengesinin diğer belirleyicileri de analize dâhil edilmiştir. Bu kapsamda 27 ülkenin 1980–2013 dönemi yıllık verileri panel veri analizi yöntemiyle analiz edilmiştir.

Bu bağlamda, tüm modellerdeki analiz sonuçları güçlü şekilde çıktı açığının cari işlemler dengesi üzerinde negatif yönlü ve istatistiksel olarak anlamlı bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Bunun anlamı; ülkelerin kapasite kullanım oranlarını arttırması veya çıktı açığını azaltması cari işlemler dengesi üzerinde düzeltici bir etkiye sahip olduğudur. Bununla birlikte cari işlemler dengesinin diğer belirleyicileri incelendiğinde literatür ile uyumlu sonuçlara ulaşılmıştır. Analiz sonuçlarına göre

beklendiği gibi; kamu sektörü mali bütçe dengesi, ticari açıklık, finansal açıklık, hisse senedi piyasa değeri, tasarruf oranı, kamu sektörü etkinliği, hukukun üstünlüğü ve şeffaflığın cari işlemler dengesi üzerinde pozitif yönde ve istatistiksel olarak anlamlı etkisi bulunmaktadır. Diğer taraftan; özel sektöre verilen kredi miktarı, reel efektif döviz kuru, yaşlı bağımlılık oranı ve genç bağımlılık oranı ile cari işlemler dengesi arasında negatif yönlü ve istatistiksel olarak anlamlı sonuçlara ulaşılmıştır.

Sonuç olarak cari işlemler açığı probleminin çözümünde destekleyici bir unsur olarak ekonominin potansiyeline ulaşması için kapasite kullanım oranlarını arttıracak politikaların uygulanması gerekmektedir. Böyle politikaların uygulanması, güçlü bir reel sektör ve finans sektörün oluşturulması ve sürdürülebilirliğine katkıda bulunarak ekonominin tam istihdam dengesine ulaşmasını sağlayabilecektir.

Kaynakça

ARISTOVNIK, A. (2008), "Short-Term Determinants of Current Account Deficits: Evidence from Eastern Europe and the Former Soviet Union", Eastern European Economics, 46(1): 24-42.

BATDELGER, T., & KANDIL, M. (2012), "Determinants of the Current Account Balance in the United States", Applied Economics, 44(5): 653-669.

BRISSIMIS, S. N., HONDROYIANNIS, G., PAPAZOGLOU, C., TSAVEAS, N. T., & VASARDANI, M. A. (2013), "The Determinants of Current Account Imbalances in The Euro Area: A Panel Estimation Approach", Economic Change and Restructuring, 46(3): 299-319.

CHEUNG, C., D. FURCERI & E. RUSTICELLI (2010), "Structural and Cyclical Factors behind Current-Account Balances", OECD Economics Department Working Papers, No. 775, OECD Publishing, http://www.oecd-ilibrary.org/content/workingpaper/5kmfkz2t4mbr-en?crawler=true&mimetype=application/pdf, 27.02.2015.

CHINN, M. D., & ITO, H. (2002), "Capital Account Liberalization, Institutions and Financial Development: Cross Country Evidence" (No. W8967), National Bureau of Economic Research, http://www.nber.org/papers/w8967, 14.02.2015.

CHINN, M. D., & ITO, H. (2007), "Current Account Balances, Financial Development and Institutions: Assaying the World "Saving Glut", Journal of International Money and Finance, 26(4): 546-569.

CHINN, M. D., & ITO, H. (2008), "Global Current Account Imbalances: American Fiscal Policy versus East Asian Savings", Review of International Economics, 16(3): 479-498.

CHINN, M. D., & PRASAD, E. S. (2003), "Medium-Term Determinants of Current Accounts in Industrial and Developing Countries: An Empirical Exploration", Journal of International Economics, 59(1): 47–76.

FREUND, C. (2005), "Current Account Adjustment in Industrial Countries", Journal of International Money and Finance, 24(8): 1278-1298.

GEHRINGER, A. (2014), "New Evidence on the Determinants of Current Accounts in the EU", Empirica, 1-25, http://link.springer.com/article/10.1007/s10663-014-9276-9, 19.04.2015.

GIORNO, C., RICHARDSON, P., ROSEVEARE, D., & VAN DEN NOORD, P. (1995), "Estimating Potential Output, Output Gaps and Structural Budget Balances", OECD Economics Department Working Papers, No. 152, OECD Publishing, http://www.oecd-ilibrary.org/economics/estimating-potential-output-output-gaps-and-structural-budget-balances_533876774515, 18.04.2015.

GOSSÉ, J. B., & SERRANITO, F. (2014), "Long-Run Determinants of Current Accounts in OECD Countries: Lessons for Intra-European Imbalances" Economic Modelling, 38: 451-462.

GNIMASSOUN, B. (2015), "The Importance of the Exchange Rate Regime in Limiting Current Account Imbalances in Sub-Saharan African Countries", Journal of International Money and Finance, http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0261560615000029, 13.04.2014.

GRUBER, J. W., & KAMIN, S. B. (2007), "Explaining the Global Pattern of Current Account Imbalances", Journal of International Money and Finance, 26(4): 500-522.

JAHAN, S. & MAHMUD, A. S. (2013), "What Is the Output Gap?", Finance & Development, 50(3): 38-39.

KETENCI, N. (2010), "Major Determinants of Current Account in Russia", Transition Studies Review, 17(4): 790-806.

KIM, B. H., MIN, H. G., HWANG, Y. S., & MCDONALD, J. A. (2009), "Are Asian Countries' Current Accounts Sustainable? Deficits, Even When Associated with High Investment, Are not Costless", Journal of Policy Modeling", 31(2): 163-179.

KOCAKALE, Y., & TOPRAK, H. H. (2015), "Türkiye'nin Reel Efektif Doviz Kuru Endekslerinin Güncellenmesi" (No. 1506), Research and Monetary Policy Department, Central Bank of the Republic of Turkey, http://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/2ecb3118-eb7b-48b1-ad42-e04b3653d03c/en1506.pdf?MOD=AJPERES, 08.04.2015.

MILESI-FERRETTI, G. M., & RAZIN, A. (1998), "Sharp Reductions in Current Account Deficits an Empirical Analysis", European Economic Review, 42(3): 897–908.

OZMEN, E. (2004), "Current Account Deficits, Macroeconomic Policy Stance and Governance: An Empirical Investigation", http://www.erc.metu.edu.tr/menu/series04/0414.pdf, 13.03.2015.

ÖZMEN, E. (2005), "Macroeconomic and Institutional Determinants of Current Account Deficits", Applied Economics Letters, 12(9): 557-560.

SCHMITZ, B., & VON HAGEN, J. (2011), "Current Account Imbalances and Financial Integration in the Euro Area", Journal of International Money and Finance, 30(8): 1676-1695.

STEINER, A. (2014), "Current Account Balance and Dollar Standard: Exploring the Linkages", Journal of International Money and Finance, 41: 65-94.

THEOFILAKOU, N., & STOURNARAS, Y. (2012), "Current Account Adjustments in OECD Countries Revisited: The Role of the Fiscal Stance", Journal of Policy Modeling, 34(5): 719-734.

ZEMANEK, H., BELKE, A., & SCHNABL, G. (2010), "Current Account Balances and Structural Adjustment in the Euro Area", International Economics and Economic Policy, 7(1): 83-127.

EK-1: Çalışmada Kullanılan 27 Ekonominin Listesi

Almanya	Güney Kore	Kıbrıs
Amerika	Hollanda	Lüksemburg
Avustralya	İngiltere	Malta
Avusturya	İrlanda	Norveç
Belçika	İspanya	Portekiz
Danimarka	İsveç	Slovakya
Estonya	İtalya	Slovenya
Finlandiya	Japonya	Yeni Zelanda
Fransa	Kanada	Yunanistan

EK-2: Çalışmaya dahil edilen değişkenler arasındaki korelasyon katsayıları

Değişkenler	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	(13)	(14)	(15)	(16)	(17)
(1) CARİDENGE	1,000																
(2) KAPASİTE	-0.109	1,000															
(3) KAMUDENGE	0.337	0.110	1,000														
(4) TAÇIKLIK	0.086	0.119	0.084	1,000													
(5) FAÇIKLIK	0.264	0.016	0.083	-0.217	1,000												
(6) KREDİ	-0.032	-0.207	-0.197	-0.110	0.302	1,000											
(7) PİYDEĞERİ	0.165	0.110	0.281	-0.271	0.149	0.224	1,000										
(8) TASARRUF	0.803	0.133	0.491	0.107	0.076	-0.180	0.153	1,000									
(9) DÖVİZKURU	0.145	0.005	-0.158	-0.112	0.506	0.335	0.165	-0.056	1,000								
(10) YBAĞIMLILIK	0.240	-0.138	-0.188	-0.344	0.400	0.006	-0.084	0.073	0.299	1,000							
(11) GBAĞIMLILIK	0.063	0.033	0.255	0.109	-0.121	0.023	0.259	0.058	-0.090	-0.663	1,000						
(12) YOLSUZLUK	0.529	0.048	0.587	0.006	0.269	0.136	0.394	0.489	0.180	-0.198	0.523	1,000					
(13) ETKİNLİK	0.571	0.024	0.582	0.054	0.271	0.073	0.412	0.538	0.142	-0.187	0.494	0.927	1,000				
(14) İSTİKRAR	0.391	0.091	0.408	0.352	-0.099	-0.249	-0.090	0.422	-0.128	-0.233	0.273	0.499	0.458	1,000			
(15) DÜZENLEME	0.336	0.067	0.512	0.179	0.217	0.188	0.390	0.300	0.194	-0.322	0.500	0.833	0.804	0.353	1,000		
(16) HUKUK	0.507	0.007	0.462	0.085	0.266	0.207	0.371	0.404	0.231	-0.238	0.508	0.923	0.894	0.504	0.813	1,000	
(17) ŞEFFAFLIK	0.477	0.128	0.580	0.184	0.231	-0.022	0.263	0.455	0.115	-0.256	0.518	0.864	0.816	0.521	0.779	0.822	1,000